

266575

2

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAL.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET:

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF LEVELEZÉSE

KAZINCZY FERENCZCEL

1793—1831.

(Gróf Dessewffy József arozképével)

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLXI.

GRÓF

DESSEWFFY JÓZSEF.

II.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAI.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLXI.

W. Steiner del. Franks

L. Claret sculp.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

BIZODALMAS

LEVELEZÉSE

KAZINCZY FERENCZCEL

1793-1831.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLXI.

266575

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

57885 1959,

Pest, 1861. Nyomatott Landerer és Heckenastufl.

**GR. DESSEWFFY JÓZSEF ÉS KAZINCZY FERENCZ
LEVELEZÉSÖK.**

CX.

Széphalom, jul. 13-d. 1815.

Tisztelt kedves barátom!

Mely jól esett hogy Újhelyből tegnapelőtt hozzám ki nem jöttél! Én és feleségem s Lóyan kisassz. (így hívják leányom nevelőjét) hétfő olta Patakon valánk az exámenben, és onnan csak tegnap setét estve jöttünk haza; s így üresen találtad volna a házat. Köszönöm, kedves barátom, az akaratot is. Lesz oly idő, a melyben te hozzám ki fogsz onnan jöhetni, s akkor szerencsésebb lehetek.

Mindenek előtt annak kell okát adnom, miért hallgattam oly rég olta, s miért nem folytattam tudósításaimat bécsi nevezetes útam felől. Én júniusnak első napján értem haza, nyolcz héti távollétem után. Képzeled, ily hosszú út alatt mennyi dolgom gyűlt öszve, s mely halaszthatatlan teljesítést kívánt. De ha csak ez volt volna, maradt volna időm neked írni, *a mit sok ízben el is kezdtem.* Egyéb okom volt, és ezt, ha néked értened talán nem szükséges is, nekem elmondanom meggyőzhetetlen kívánság.

Trattner az augustusi vásárra Ossziánomat akará kiadni. Ez nálam rég olta kész, úgy hogy azonnal sajtó alá mehetett volna. De literáriai újságokból tudom, hogy az az Osszián, amelyet oldenburgi professor Ahlwardt egyenesen a ghael

nyelvből fordíta — azon ghael nyelvből, melyben énekeit Osszián írta — minden eddig ismert Ossziánokat annyira elszégyenít, hogy nagy mocsok és véték nélkül én a magamét ennek megtekintése nélkül ki nem adhatom. Már szeptemberben tehát írtam Helmecczynek, hogy nekem a könyvet hozassa meg. Ő az eránt teve rendeléseket; de a könyv csak május első napjaiban jöve meg Pestre, — akkor, midőn én azt Bécsben Schaumburnál már megvettem. — Bekötöttem a könyvet még Bécsben; s az úton végig tekintettem, s láttam, hogy igen jól esett, hogy fordításomat Rhode és Denis után ki nem adtam. Haza érvén neki állék újabb dolgozásának, s az első kötetet leküldém postán Trattnerhez, a harmadikat most végzem; már csak kevés lapok vannak hátra. Ez annyira elfogta minden időmet, hogy legszorgosb leveleimre sem feleltem sokaknak. Neked is csak akkor akarék írni, midőn ezen szorongató gondjaimtól megszabadítom magamat.

Minekelőtte holmire egyébre terjeszkedném, azt beszélem el, a mit te részvétellel fogsz érteni: Loyanban meg nem csaltam magamat, mert kívánságaim nem szertelenek. Gondolkozásai s erkölcesi *megromolva nincsenek*; szeret olvasni; caquetja nincs, felette keveset beszél; magatartása, járása, ülése, szólása csupa modestia; sorsával nem békételen; francziául és németül ékes pronuntiációval szól; asszonyi munká-kát ért; leczkőit kedvetlenség nélkül és szorgalmatosan s nagy haszonnal tartja; nem csapodár, de nem durczás. Május 5-dik napja óta vagyunk együtt, és még soha okot a neheztelésre nem adott. Nagyon kétlem, hogy Rádayné és Gen. b. Vayné, kikkél visszajövőben vele valánk, meg fognának-e vele elégedni; de én vele megelégszem, s örülni fognék, ha az én gyermekem lenne idővel épen ilyen. Választhattam volna én talán azt is, aki a gróf Fries házánál 8 esztendőt tölte, legalább szólottam vele Bécsben; de az Isten mentse meg az én házamat az ilyentől és az én gyermekeimet. Egy Friesnek másra van szüksége, másra nekem. Én tudtam előre, hogy minden óhajtható tulajdont nem fogok fellelni a magaméban, akárki lészen az; s így örvendek, hogy abban aki hozzám akada, egy jó személyt és sok jóval bírót kaptam, ha nem kaptam is csillogó tulajdonút. Ha később szükségem lesz reá, inkább még

egyet hozatok. — Én ezt Hernalsból hoztam. Ha oda találsz menni, kedves barátom, mondd a directríznek Madame de Holle-nak, hogy én és az én feleségem a mi kis Loyanunkkal tökéletesen meg vagyunk elégedve, noha szeretnénk, hogy francziául beszélni *szeretne* is, s hogy ennek a jó asszony-ságnak a választását nem tudjuk eléggé köszönni; ne felejtse el mellé tenni, hogy Loyant úgy tekintjük, mint tulajdon gyermekünket, s látjuk, hogy ő bennünket nagyon szeret; mondd, hogy közöttünk semmi *collisio* nem volt, és hogy mi övele mindenek előtt dicsekszünk. Én ezt Holle asszony-nak magam is meg fogom írni, de eddig nem írhattam az előtted már tudva való ok miatt. S most a beszélésekre.

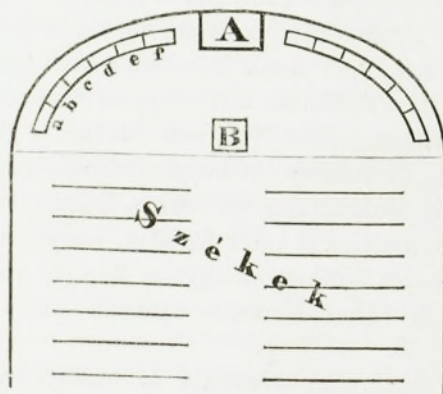
Én neked Bécsben csak egy leveledet vettem; a két másik talán felmenetelem után ért oda. Már akkor írtam, hogy Sándor császárt láttam, nem még akkor a többit. Gróf Eszt.¹⁾ József parancsolt velem, hogy ebédeljek nála a Práterben, a jövő vasárnap majd oly helyre állít, ahol az elúnásig fogom láthatni mindenikét. De eső esett, s sem ők nem mentek ki, sem én.

Május 4-dikén áld. csütörtök volt. 8 óra előtt a főispán házánál voltam. Még feküdt. Fél óra múlva megyek oda, hát jó az útczán gyalog. Magyarázom, hogy már voltam házánál. Tudom én mi kell az úrnak Bécsben, s kiált egy fiakkernek. A Belveder alsó épületébe vitt, hogy az Ambraszból oda jött státuákat láttassa velem. Nem volt odahaza a gondviselő. És így elválánk, de másnap ebédre parancsola, s megígérte, hogy Schönfeldhez írott ajánlást ad nekem, hogy ez mutasson meg mindent. Én annyira el valék foglalva, hogy oda nem mehettem, mert május 7-dikén elhagytam Bécset; oztán az Ambrászi státuák rezeit bírom, s azoknak nincs *mivészi* érdemek.

Gróf Eszterházy Józseftől az erdélyi cancellariusshoz

¹⁾ Eszterházy, zempléni főispán.

mentem. Ezt még schlafrockban találtam; megkövettem, hogy korán jövök; a Kalvin templomába akarok menni, hogy láthassam a prussziai királyt, ki hihető, ott ma meg fog jenni. A 77 esztendőös Teleki velem Heyne felől beszélt. Végre a világ megszabadítói hozódtak elő, s ekkor a cancellar. felölök nekem igen szép képet ada, nevezetesen a württembergi király felől azt mondá, hogy ez a congresszhez beadott nótákat önmaga dictálta. — A Cleynmann templomába menni akarván, kérdém az egyházfit, ha itt lesz-e a király. — Ganz gewisz; er ist ein sehr religiöser Herr. A *sehr* szót nagyon megvonta, és én meg találám billenteni reá a fejemet ezen exclamációskával: Ey! — Hören Sie, einer meiner Freunde hat mir in Ungarn erzählt, Sie hätten ihm um 1 fl. einen gesperrten Sitz gegeben: ich gebe Ihnen 5 fl., aber um einen, woher ich den König gut ins Auge fassen kann; ich bin Maler. — Uram, monda ez, und wenn Sie mir 25 fl. geben, so kann ich Ihnen keinen Sitz aufsperrern; das kann ich nur wenn der Eigenthümer abwesend ist; heute wird alles voll sein. Aber gehen Sie frühe hinein, und postiren Sie Sich nahe an die Kanzel. Bementem. Egyszer jő két csillagos mellyü ember, setétzöld (vagy talán kék) kaputban veres hajtókával, sok Achselschnurral, szeme elébe tartja a 3 szegü kalapot, mely fehér tollal volt megprémezve, s imádkozik, s leül.

Az egyik a *d* betü székébe ült, a másik az *f* betüébe, s a *d* betüben ülő mellett üresen marada a *c* és *e* betü széke.

A *d* betűs úrra gyanúm volt, hogy az lesz a király; de a figura nem gyanítottatott velem királyt, hanem pataki diákból generálisságra avanszírozott embert. A növés mint a palatinusé, de a mi palatinusunk lelkes fejet mutat. Ez az úr szépen énekelt is, amit én nem tettem. — Cleymann feláll a kathedrába sub Ira A (— mert Ira B. az úrvaesorája és a keresztelés asztala) s mondja a predikációt. Én ezt az embert mindég nagy gyönyörrel hallám eddig. Most tenni ezt lehetetlen volt. Félre rántá magát centrumáról, karjait az ég felé nyújtá, s úgy kukucsált a mennybe repülőidvezítő felé, a kit mivel én nem láttam, holott ő nagyon látott, (mert azért kandikált úgy felfelé) — az effekt egészen más volt, mint a mit ő hallgatóiban támasztani akart. Voltaire is épen azt tette volna, ha oda állították volna, hogy az akkornapi inepen mondjon egy predikációt. Már ott akarám hagyni a papot, midőn látom, hogy imhol az egyházfi hozza a csörgős erszényt. Bevártam., „Wann kommt denn der König?“ — *Ó*. Da sitzt er ja! — *Én*. Wo? — *Ó*. Rechts bei der Kanzel, unter der schwarzen Tafel. — *Én*. Nicht doch; das kann der König nicht sein. *Ó*. O ich kenne ihn, wie mich selbst. — Ekkor szembe fogám ismét az én királyomat s lestem, hogy a Nagy Fridriknek van-e csak egy vonása is ebben az arczban. Kijöttem a templomból.

A ház előtt meglátám a két fekete lovú udv. szekeret, mely a királyt hozta, visszamentem a grádieshoz. Wie lange bleibt der König hier? — Über eine Stunde, denn heute ist Kinder-Confirmation, und der König hat alle religiöse Akte ungemein gern. Eh mondám, menjünk az udvari kápolnába, ott függ a Füger sz. Jánosa s a Maurer sz. Katalinja, ott a theáteri orchester, s így fülem s szemem többet lel itt, mint a Cleymann sovány predikációjában. A ravasz addig kukucsált a felhők felé a kathedra deszkázatján s a templom boltozatán keresztül, hogy egészen elmellőzvéna mai textust, *hogy az idvezítő az egekbe emeltetett* — inkább csak ebben határozta meg a tanítását: Unser Erbtheil ist die Ewigkeit. — A Maurer és Füger két oltára, s az oratórium, mely közt dörögve hangzott a Weinmüller bassusa, engem oly andalgásban tartá, hogy későn mentem vissza Cleymannhoz. Én

Wilhelm királyt a grádicson lejőve akarám látni, s íme 50 lépésnyire voltam a szekérhez, midőn látám, hogy fellép belé. Társa bal kézre már ott ült. Finita la Comedia, mondtam, s a Luther templomába mentem a dán királyt nézni.

Ez nem lehet sehr religiöser Herr, mert ő templom alatt inkább csak a mi urunkat kísérte a Präterbe, megtekinteni a cseh Landwehrt. Itt egy fiatal lutheránus diák demonstrálta, hogy a Krisztus bizonyosan felment; a superintendentus és Glatz s a Vicarius egy gläserner Schrankba zárva hallák a diák popolását, s úgy hiszem mosolyogtak.

Innen a Burgba mentem. Látom hogy a Schweizerhofon egy hat lovas hintó áll, s hogy oda csoportoz a bécsi szájtató csürhe nép. Ezek közt nekem is szabad azt tennem. Imhol jön a prussziai felség, felül, s rettenetes hideg alázattossággal mindennek köszönget, de fagyosan. Magam is jéggé váltam. Soha sem sorvadtam még inkább öszve valamely ábrázat látására. Azonban ő igen derék ember lehet. Bal kézre igen púderes hajjal egy veres ruhás úr ült fel, elől pedig egy csillagos mellyű ember. — Aztán tudám meg, hogy a veres ruha a dán királyon volt. Láttam őket több ízben is; de Wilhelm nekem az maradt, a ki első pillantásra volt.

Innen amidőn a Kohlmarkt felé akarék menni, reám bukkana concipista Bajzáth úrnak felesége és leánya. Ez önmagától, és nem az én kérdésemre, magyarázgatá mely szobában lakik a minden oroszok császársza, s ezt veté mellé: láttad-e már a kis Napoleont, Uram? — Nem, felelék. — Menj hát amoda ahol az a sok nép áll; mindjárt kinyitja ablakait, mert 11-kor változik a strázsa. Oda mentem. A kis gyermek egy éltes asszonynyal ült egy ablakban. Ez bezárta a külső ablakot, a belsőt megnyitotta, s így a szép gyermeket igen jól leheté látnom. Hálófököttő volt fején, jobb szeme körül egy hosszú szög fürt (blonde Locke) nyúlt elő; ruhája fejez gyoles volt, nem öntött, hanem gombköttő által készített arany gombocskákkal, s mellyén a sz. István pántlikája és keresztje, s varrott csillaga. — Másszor, monda egy német mellettem, a kis fiú francia generális háromszegletű kalapot teszen fel, ha felhozzák a vártát; miért van ma fököttőben? — (Fogai

fájtak,) — A gyermeket valóban még az is örömmel nézheti, ha szíve s szeme van, a ki atyját gyűlöli.

Másnap a főispánnál ebédeltem. Ő exc., Bajzáth és én, mi hárman valánk egyedül. Bajzáth nem csak hitére nézve orosz, hanem egész gondolkozására. Ha rajta állana, mind kívágnák a francziákat a legkisebb gyermekig, mert abból is világháborító lesz, ha megnő; öszvehordanának minden franczia könyvet, s megégetnék, s megtiltanák, hogy senki se tanuljon s beszéljen francziául. A főispán azt állítja, hogy a monarchia, s ebben a mi hazánk is tele van kőművesekkel; ezek a francziák tüzére fát hordanak. Én azt mondom, hogy én is emberek közt élek, és hogy én is tudhatnám ha vannak kőművesek, s én assecurálok ő excet hogy semmi kőművesi öszvefüggésről nem tudok. Ő excja azt mondta, hogy tudja ő excja, hogy ez nincs különben, s így én a szót jóvá hagytam. Júl. 20-án lesz Újhelyben, azt mondja. — Elméne a császárhoz, s ez volt szava: Én is vettem felséged parancsát, hogy mi főispánok menjünk vármegyéinkbe s sürgessük a subsidiumot, ha betegek nem vagyunk, s más hivatalunk el nem von. Én sem beteg nem vagyok, sem hivatalom el nem von; de felséged jóvá fogja hagyni hogy most nem megyek. Élet nincs, maga felséged ada 30 ezeret az én megyémnek azon 100 ezerre, melyet kölesön kértünk. Ha aratás lesz, akkor jelenek meg ott. De, felséges uram, kénytelen vagyok vallást tenni, hogy a magyarok el vannak szomorítva a Transsavana elvétele miatt, és ezt felségednek esküvése szerint is tisztje visszaadni, s nem is lehet interesséje elvenni, mert az adminisztrációja többbe kerül mint eddig. Oztán felséged a maga nagyjainak még azon kegyeket sem adja a miket a németeknek osztogat; én novemb. 11-kén adtam be instantiát a vicispánom consiliáriussága eránt, s íme nem az; én Vay Ábrahámnak kolesot kértem, s nem kaptam. A fels. szolgálatja ellen van hogy ennek atyja megszorítottatik. Az Illyricum eránt ő fels. referáltatni parancsolt, s megígérte, hogy új discussióba véteti; Szemere és Vay eránt megújítatni hagyá az instantiát. — Eszterházy engem ezekkel ereszte el, és meghagyá, mondanám meg Horváth Tamásnak, hogy ő bizonyosan királyi tábla assessora lesz, ha ismét leend vacan-

tia; most nem lehet az, mert loco 2° positus est. — Zsolczán máj. 27-d. a M. Kurirban olvastam, hogy Vay Ábris kulcsos hív, Szerencsen pedig Bodótól hallám hogy Szemere consiliárius, és hogy Horváth Tamás királyi tábla assessora.

Bécsben minden üres időm a mesterségé volt. Voltam Zaunernél, a ki a József réz lovát önté; prof. Maurernél, a ki 77 esztendő, és mégis egy igen szép tableaut feste: *Jézus a kisdedeket áldva*; Agricolánál, Starknál, Niedermannál. Prof. Fischert, Kitzlinget, Kraftot, Christent nem leltem, de ezen utolsónál (Helvétiából ide jött faragó) szólék fiával s láttam munkáit. Fügert csak láttam, de vele nem szólék. Ellenben az Akademie der bildend. Künsteiben sokszor voltam, s itt a Bibliothekában végig forgattam a Museum Napoleon XVI köteteit és Raphaelnek némely munkáját.

A leányomban, ki most nyolczadfél esztendő, nagy örömem volt. A Belvederben megállék a Rúbens felesége előtt. Loyan elfordúlt, mert Rubensné, közel meztelen festve állott előttem. Eugeniem mellém vonúlt: Papa, ezt a képet mi Donátnál látánk! úgymond. — Mely öröm, hogy az én gondjaim által a gyermek szeme formálva van, s már reá ismert a képre, holott az itt Rubensné lábakkal, Donátnál lábak nélkül mutatta. — Reá ismert a Correggio ívfaragó Ámorára is, s két fejére Van Dycknak, és egy szép Ámorra, melyek nálam olajba festve függenek. Csak abban vétett, hogy ezt vetette mellé: de a mi Ámorunk nagy, ez itt kicsiny; holott a kettő egy nagyságú. A tévedést az okozta, hogy Ámor (A Gvido oskolájából) itt nagy képek közt állott, nálam kis képek mellett. — Az augustiniánusok templomában mondám a feleségemnek, hogy ott fogjuk látni az Albertné mausolját, melyet a gyermek rézből ismér; lássuk, reá ismer-e. Megállánk ott; a gyermek csudálkozék, s felkiált: *Mama, ez Christína*. De hadd fecsegjem el, mint járek vele az udv. théaterben, május 6-dikán.

Én, Loyan és Eugenie oda mentünk. A császár lózsija alatt a parterrel en niveau áll két lózsi. Mi ehez jutánk, úgy hogy az én jobb karom a parterre második sorában, az alsó lózsi rekeszéhez ért. A gyermek köztem és Loyan közt ült. Így nem jól látott az előttünk ülők fejei miatt, s jobбомhoz ké-

LEVELEZÉSÖK.

redzett. Üres levén a második lózsí, felállítám székemre, mert így senkinek sem volt alkalmatlan. Az első lózsiba két úr jöve be; az egyiknek, frakkján, mind a két mellyrészén csillag vala felvarrva, a másik überrockban volt, s így nem tudhatom, volt-e csillaga. Ez a két úr megilletődéssel nézte grouppunkat, hogy a gyermek baljával általfogta az atyja nyakát, jobbával pedig homlokán a hajjal játszott, és hogy a játékot falta szemével és füleivel, s velem mindég beszélt. A két úr azt kérde egymástól, mely nyelven szól a gyermek. Én ezt értettem, Eugenie elfelejté magát, s a két úr párnájára tette kezét. Én lopva megfogtam ujjait, s leloptam a párnázatról. Az egyik úr meghajtá nekem magát. Ez egy bizonyos ismeretségbe hozza bennünket. Ismét kérdék, mely nyelven szólhat a gyermek. Elle ne parle aucune autre langue que l'hongrois, mondám, s az egyik monda a másikának: la petite hongroise! la petite hongroise! s a másik mosolyogva néze a kis magyarra. Fogadni mernék, hogy a theáter után elbeszélék vacsorájoknál mit láttak.

Egy este, máj. 5-dikén, haza megyek. Feleségem kérdé, ismerem-e gróf A remsperget? (A név nem ez volt, de ilyenformán hangzott. Nem jut jól eszembe. A név A betűn kezdődött, és — spergen végződött). Nem én. — Hát mi dolgod vele? Nekem semmi; nevét sem hallottam soha. — Íme cselédje itt kerese; már a polizeynál is nyomozott, s holnap 8 órakor vár; azt izeni, hogy papirosaidat vidd hozzá. — Én ezeket nem értettem; de eszembe jutott Angiolini, a ki Munkácson fogva ült velem, s épen ily technával fogattatott el, *hogy lárma nélkül fogattassék el*. Képzeled, barátom, mint aludtam egész éjjel, noha tisztának vétlennek érzém magam. S más nap úgy csókkoltam meg feleségemet és gyermekemet, hogy az az utolsó csók, melyet nekik adhatok ez életben, de nekik nem szólottam. Rettogva mentem be a városba. A Heerngassenben, a Lichtenstein háznál úgy valék, mintha a chaffotot láttam volna magam előtt. Kérdem a kapust, itt lakik-e? — Itt. — Austriacus, vagy nem? — Bavarus. — Ekkor éledni kezdtem, s magamat mindenre elszánván, bejelentetém magamat. Cselédje megmondá, kérdésemre, hogy nem Excellenz. — Sie haben befohlen, Herr Graf, dass ich erscheine. — A. Sie nehmen

Copieen. — Én. Was für Copieen? A. Was Ihnen vorgelegt werden wird. — Én, nem értve a grófot: Copieen nicht, aber Autographieen ja; wenn sie meine Sammlung bereichern können. A. ezt ismét ő nem értette; végre küldte, hogy ő a congresszre akar beadni holmi írást, a királya nevében; nem kap írórt; a polizeyra küldte, s ott neki engem projectáltak, mert én szép-író vagyok. — A polizey megtévede a neki beadott hírben mondtam, s a szép-írást bizonyosan nem azon értelemben vette a melyben az neki hírül adatott; mert az stylisticai és nem kalligraphiai értelemben küldetett be neki; a copizálás nekem nem kenyerem, mert én holnap itt hagyom ezt a várost, s kedves honomba térek, Magyarországra. — A szegény gróf megkövetett megbántó antragjáért, s felpanaszlá, hogy a polizey ötet miként játszodtatja már néhány nap óta. — Barátom, Batsányit épen így ejték kelepcebébe. Hihető, a polizey tudta hogy az a congresszi nóta a mi udvarunknak nem lehet kedves. — Én olyan nagy örömmel balagesáltam haza felé, a milyennel oda mentem.

A polizey ismételére még egyet. Szállásom a Salesius szent Ferencz szüzeinek klastromjokban volt; mert ezeknek két udvarok van; az egyik a szüzeké, a másik a plébánusé, kertészé, majorosé. Itt két kiadni való szállás van. Egy partie öt szobából áll; én itt valék. Emigráns generális gróf Bussy is itt vala a másik szállásban. April 26-dikán reggel, midőn öltözénk, nyílik az ajtó, s bejő Bussyné, szül. b. Lusinszky assz. — Uraim, a férjem ebédre hív mára, minthogy tegnap érkeztetek, és így még nem tehetetek rendelést főzetésről. A gróf délután a városba megyen, s beszélí mely interesszans ismeretséget kötött. — Az istenért, uram, felelének neki, il étoiit enfermé stb. — C'est un homme bien instruit, mondá Bussy. — Oh igen, felele neki ez a valaki, igen szépen ír magyarul, s most nagy pere van a puristákkal. — Néhány nap múlva Bussy és Bussyné meglátogatják a feleségemet, s a generál elmondá neki, hogy mit halla rólam. Mais, Madame, Votre mari étoiit enfermé. Oui Mons. le comte, felele ez, et il en est fier . . . . csak gondold el — car tout le monde sait qu'il étoiit innocent. — Csaknem megpukkantam nevettemben. Bussy ismét ebédre hitt. Mon Général, mondtam, te már tu-

dósítva vagy szerencsétlenségem felől; engeddd hadd kérhesselek : él-e Fiorella? Nem ismersz-e egy gróf Rosst a kít én a Condé seregénél 1800 mint orosz közembert lettem? Elbeszélém neki, hogy ez a Rosst általam kérette Fiorellát, hogy neki szerezzen engedelmet a haza-menetelre. Ezen nagyon megharagudt Bussy, és ha ott lett volna Rosst, kész lett volna kardra hívni, hogy oly honba vágyott, ahol nem Bourbon uralkodik; mert neki a hazája e nélkül nem is hazája. — A francia urbanitás nem engedte neki hogy velem szerencsétlenségem felől szóljon.

Gyórhöz közelítvén, nagy vágyás szálla meg Tétre mennem, hogy Horvát Andrást, a plebánust, láthassam, mert ezt nagylelkű írónak mutatja Zircze. Innen Pápára s Zircze fogtam volna venni útamat, itt az apátot Dréta Antalt látni, ott pedig Pápay Sámuel; de rettegtem Takácsot, a ki czimborákat csinál ellenem. Azonban jónak láttam elatlatni eszemet, s csak szívemet követni, s máj. 8-dikán Téten valék, s Takácsnál háltam. Csakhamar elvezete a plebánushoz, s ez vacsorára kísért Takácshoz. Szintoly szeretetreméltó ember mint a mely lelkes író. Pápay és Dréta nem valának Pápán és Zirczen, s így jónak láttam visszatérni Györbe. Téten utam azon ház előtt vive el, ahol Kisfaludy született, mert ő itt születék, és nem Kámon, amint eddig hittem volt. Atyja még most is itt él. De nekem ez a sövénynyel bekerített, csátés fedelű ház tiszteletesb mint Gödöllő. — Takácsesal perlénk, de úgy amint perleni illik.

Pestről május 14-kén pünkösöd első napján indúltam ki. Már kocsiba kellett volna ülnöm, midőn Vitkovics hírt ada, hogy Pápay Sámuel itt van. Láttam őtet is; kikésért Vitkovicsesal a hatvani-keresztély kapu lineájáig. Akkornap Laffertnél háltam, s megszerettem feleségét. Máj. 15-dikét Rádaynál töltém, s 17—20. máj. Törtelen mulaték a Vida és Helmecey társaságában. 20—24-ig Györgyén b. Prónay Simonnal, 25. Jászberényben, 27—30-dikig Zsolczán. Itt a generál és én sokat perlénk a neologismus dolgában, de abba hagytam, mert a generál minden tudománya s sok tapasztalásai mellett nem az a ki okaimnak helyt adhasson. — Ez vala históriája utazásomnak. Bár kedvedet tölthettem volna vele. De írásom

mutatja mely sietve íráom, mert nincs időm. Most következnek kéréseim: méltóztassál azokat teljesíteni.

Első kérésem, édes barátom, az, hogy az itt menő képet add által az öreg Dónátnak Pesten *Herrngasse bei den drei Mohren*, azon szobákban, hol te egykor a kedves Koppival laktál. Imhol hozzá a levél is. Ennek a tiszteletet érdemlő embernek a felesége leánya herczeg Lichtenstein Károlynak, ki a duellumban hala meg 1795. Bánj ezzel úgy, ahogy születése is, érdeme is kívánja. Ez nekem igen kedves barátném, mint az ura kedves barátom. Bár vagy ezzel, vagy Kreutzingerrel Bécsben, olajra festetnéd magadat, kéz nélkül ugyan, de mégis életnagyságban. Kivált Kreutzinger gyönyörű és jól eltalált képet fog dolgozni, s olyat, mely hozzád méltó lesz. A te erszényed elbírja, hogy ötöt fizessd. Talán 12 arany lesz az ára. Szállását a képzőmesterségek akademiájában a kapustól megtudod, Johannes és Szent-Anna utcáján a karinthiaiból behajolva. Kérlek, barátom, tedd ezt az áldozatot, nem nekem, hanem gyermekeidnek, kik atyjoknak képét bírni fogják. Én azt olajban fogom copíroztatni magamnak.

Második kérésem az, hogy özvegy Gerstnernernek, auf der Wieden N° 449 adasd meg ezt a levelet és pecsétet, s méltóztassál kifizetni, s a pecsétet elhozni. Talán 20 forint lesz az ára. Nagy szükségem van rá. Ide zárom a húsz forintot.

Harmadik és legfőbb kérésem az, hogy ezen leveletem megvívó emberem által ird meg, Újhelynek veszed-e útatad Pest felé, vagy Kassának, és mely nap lésszesz Újhelyben, mely nap Kassán. Én ehhez alkalmaztatom magamat Ossziánommal. Tudnillik ezt nekem Trattnerhez kell küldenem, postán, ha alkalm. nem léssen. Ez franko talán 25 firtot is tenne; azt pedig jó most megkímélni. Ha Újhelynek veszed útatad, a patikáriusnál lesz a csomócska; ha Kassának mégy, küldj be Tornyo-Némethiben özvegy Komáromi Lajosné asszonyhoz, s azon nap a melyben nekem arra vagy erre meneteledet tudtomra adod, Osszián bizonyosan ott fog várni. Cselekedd ezt, édes barátom, és add által Trattnernek, kivel azért is jó lesz szólanod, hogy az általam oly sokszor sürgetett exemplárjaid eránt bizonyost tudhass.

Hordjon a jó szerencse menett és jövelt, s adjon neked

sok örömet, sok hasznot, mint nekem adott útamban. — A mélt. grófné kezeit csókolom, jelentsd feleségemnek is tiszteletét. Ha házam valaha el fog fogadni, öröme lesz a napnak.

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

Halljad mintjövék öszve Tichyvel. — Egy nap bosszankodva jöttem a Haupt-Mauth rhadamantusi ábrázatai közzül, s amint a landstrasseni kapu felé közelíték, reá ismertem prof. Tichy úrra; de úgy hogy kétségem volt, ha az ő-e? — Mint szólítsam meg? Egy magyar paraszt belénk ötlött. Hol lakik kend, kedves földi, s mit csinál itt ezek közt a ronda németek közt? A magyar felel, s Tichy elnevette magát, hogy a magyar mint örül, ha magyart lát. Um Vergebung, haben Sie nicht in Kaschau gelebt? — Ja. — Sind Sie nicht der gewesene Prof. Tichy? — Ja. — Und ich bin K. — Ach Hr. von K. Sie waren ein blühender Jüngling und sind ein alter Mann. — Das sind sie nicht, H. v. T., kaum sieht man Ihnen eine Veränderung an. Ekkor beszélé, hogy felesége van, gyermeke nincs, hogy a Landstrasse utcán lakik, hogy 500 frt pensiót von egy hercegi háztól, melyben két úrfit philosophiára tanított; most más herceget tanít. Minden holnapban két leczkét ad neki, melynek mindenikéért 40 ftot kap. és így két leczke 80 frt. — S mit ér az oly philosophiai leczkés? kérdém. Tudakozá, él-e ipam? mikor holt meg? ki Kassán a director? Tansics hol van? Én házas vagyok-e? vannak-e gyermekeim? s elválánk. Azt mondá, hogy a más világban, jobb világban akadunk egymásra. El akarám magamat nevetni, de megtartóztatám a nevetést. Sie glauben also nicht, dass wir uns wiedersehen werden? — Nicht unmöglich, mondám, de én azt nem tudhatom; hogy a lélek el nem vész, mint semmi nem, a mi volt és van, azt tudom. Ich bin davon gewiss versichert, mondá, s sok szerencsét kívántam neki hitéhez magamban.

Július 11-dikén Szent-Miklóssy Aloyzt láttam Patakon. Felkeresett, s kért hogy Vay Józsefet kérjem, hogy vegye maga mellé patvariára. Ezt megtettem, s megnyertem, de

csak téiben veheti oda. Derék ifju, szerettem eddig is. Auxit praesentia famam, mint Helmeeczynél.

CXI.

Széphalom, júl. 15-d. 1815.

Edes barátom!

Újra megolvassám leveledet s csak most értém meg a *sánta ördögöt* illető sort; eddig nem tudtam megérteni, kire czélzasz. Amint egy nap az Akademie der bildenden Künstéből kijönnék, meglátok általellenben az akademiával egy pompás palotát, és előtte egy czifra kapust. Épen mellette mentem el egy faragóval, s kérdém a kapust: Wer wohnt hier? — Fürst Talleyrand, felele. Megszeppentem, mert csak ezt tudakozni is gyanús lehetett volna valamely sekrestyés ember fülének, s minden szó nélkül tovább menék. Ebből áll az egész dolog.

Ajánlom a Trattnerhez és Dónátnéhez szóló leveleimet, s még egyszer kérlek, festettesd magadat, s ha lehet Kreutzingerrel Bécsben. Trattnert ha meglátogatod, velin exemplarjaid iránt is vehetsz világosítást. Minthogy ez a nyomtatás alá való, veszedelmes az odavivést akárkire bízni. Tudom hogy az odamenetel alkalmatlan; de nyelvünknek s literatúránknak tészesz vele szolgálatot. — Gerstnérné igen szépen metsz pecséteket, s talán magadnak is lesz szükséged reá. Adresszem után könnyen reá találsz házára. Ha a 20 forint elég nem lesz, kérlek pótdold ki; de megkérdelek előbb hogy a pénzt neki adod, mi kell érte, mert meglehet, hogy a munka kevesebb árú lészen. Csak elhozd a pecséteket. Tudasd szállásodat vele, s oda viszi.

Batsányiné azt beszéle udv. ágens Vitéznek, hogy férjének nagy reménye van a hazajövetelre. Botlását, vétékét, ha

nem tudom mennyi hűség és szolgálat által tette is jóvá, neki bátorságot nem igen ígér. Ennek képét most metszette Füger után John; de alig lehet reá ismerni; annyira van idealizálva.

Élj szerencsésen, kedves barátom! Útad legyen hasznos és gyönyörrel rakott.

CXII.

Szent Mihály, le. 28. de Juillet, 1815.

Monsieur!

Je suis bien fâchée, de devoir Vous annoncer, que Vos paquets pour Pest, que vous avéz envoiés à mon mari, sont arrivés trop tard. Pips est parti le 18, et vos ordres ne me parvinrent qu'avant hier par notre juif d'Olysó, où ils étaient depuis quelques jours. Si vous les aviez envoiés directement ici, où nous passerons tout l'été et l'automne, mon mari les eut reçus, et eut pu finir tout selon vos desirs.

Maintenant je Vous prie, Monsieur, de me mander, ce que Vous voulez que je fasse avec vos paquets; je me ferais un plaisir extrême de Vous servir, mais je ne le puis en cette occasion, ne sachant aucune personne sûre pour Pest ou Vienne. Je crois que Vous trouveriez plus facilement une occasion, il serait donc mieux, de les faire chercher par un homme de confiance, chaque retard pouvant Vous être désagréable ou nuisible. En tout cas, j'attens Vos ordres, et Vous prie, Monsieur, d'être convaincu que je suis bien mortifiée de ne pouvoir Vous prouver en cette occasion une petite partie de l'estime parfaite, avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Votre très humble servante
Eleonore Desöffy, née C. Sztáray.

Je Vous prie de faire mes compliments a Mme Votre épouse. Mon mari ne reviendra, que vers le 20 d'auguste, ou plus tard.

CXIII.

Drága kedves barátom!

Hogy esett, hogy nem, nem tudom, de a te pakétomod Széphalomról Olysóra, s onnan tegnap ide útaza, hogy engemet, a ki tegnap érkezék vissza, itten elvárjon. Írt neked feleségem már két hét előtt, de nem jöve még eddig a felelet.

Nem tudván hogy mitévő legyek, és nem akadván alkalmatosságom a melyre bízhasam meghagyásodat, nem marad egyéb hátra pakétomodnak visszaküldésénél; hogy azonban annyiba-mennyibe vigasztaljalak, régi kívánságod szerint portrémet küldöm meg néked. Azt mondják, hogy lágy, finom az ecset, és hogy a szemeim el vannak találva, de se az ajakam, se az állam, hogy szélesen festette arczomat, hogy nem elegendő hosszúkás, végtére, hogy kalmárképűvé csinála, felette szépíteni akarván. Kaergling, ha nem hibázom (mert ha nem olasz név valamely festőé, nehezen tartom meg) vala képem írója, legnehezebben esett, hogy négy ízben és mindenkor másodfél óráig szinte csak reá kelle merőn tekintennem; nem tudom, hogy hibázhatta el kedvetlenségemet ajakom körül, és hogy rakhata oda mosolygást komolyság helyébe, de a kápirók szabad emberek, és amikor tetszik nekik, nevetetnek is bennünket.

Az utazásomról másszor. Rám torlódtak a sok foglalatosságok; ha szeretnék panaszkodni sokat mondhatnék Désy Mihályról, és egyáltalában hazánk bíráiról. A nevetségig megy igazságtalanságok, és ha ez több becsületet tenne szíveknek mintsem térszen, lehetetlen volna nem kacagni eszek járásán. A mi consiliáriusunk Szemere úr nem térszen ugyan rossz ítéletet az én ügyemben, de ő semmiféle velőst se térszen. Egész Európában scandalum hogy nálunk három kifogás van törvényesen megengedve, — de a mi drága kedves

v. ispánunk ellenem és az én káromra négyet is már megengede. Míg csupán csak eszem, de pénzem nem vala, alkalmasint természetesnek találtam ezt e procedúrát; de már most, hogy az is kezd lenni, meg nem foghatom, hogy mért halasztja az igazságnak kiszolgáltatását az olyan ember eránt, a ki nem szokott kérni igazságtalanságot, és a kinek módja lesz benne, hogy ezután ne szenvedje. *Cette pauvre patrie est pleine d'âmes de boue.* Ha a nemjó emberek megronthatnák tiszta lelkemet, már régen hozzájok hasonlónvá kellett volna válnom, és akkor megmutattam volna eszemmel (a mely az isten ajándéka) hogy milyen helyheztetésben állanának hozzám.

Ugyan miért van oly kevés nemeslelkű ember a hazában mint Te p. o. és Péchy Imre? Hogy hatalmazhatnak el a kis indulatoeskák annyi egyébaránt jó fejű embereken?

Örvendek tiszta szívemből, hogy a politia körme közé nem kerültél, ezek vagy széttépik, vagy eldugják az embert. Hogy esik az, hogy minden politia mellett annyi a tolvaj, annyi a gazember, és hogy az emberséges embernek is annyira kell tartani amazoktól, mint magától a politiától?

Vale deliciae meae.

Sz. Mihályt 21-d. August. 1815.

hív *Jóskád.*

CXIV.

Széphalom, aug. 23-d. 1815.

Nagylelkű barátom!

A sok eső és az összetódúlt mezei munka annyira elfogtak, hogy ámbár a mélt. grófné levelét ezelőtt épen tíz nap előtt vevém — (mert Tokajból Tályára kerül a levél és ott harmad vagy negyed napot múlat) — eddig nyalábomért nem küldhettem, de holnap bizonyosan fogott volna emberem

érette indulni, ha a te megelőzni mindég szerető jóságod az odaküldést szükségtelenné nem tette volna. Fogadd el érte a legszívesebb hálát, és add által egy részét a mélt. grófnénak, kimentvén a tiszteletlenség gyanujától, mely reám innen háramolhatna. Pirúlnék tiszteletlen hallgatásom miatt, ha azért magannak számot nem tudnék adni. Én a ki kevés ember ura vagyok, nem tehetem a mit Ti, édes barátom.

Mit mondjak a szeretetre legméltóbb ember képenek köszönetéül? Hallgatok; inkább semmit mint keveset. Légyen az még gyermekeimnek is örök kevélysége. Midőn Fion-Ghal meggyőzte a viadalokban azokat a kikkel küzdött, ezek mind azt óhajtották, hogy báresak ötet magoknál láthatnák valaha, hogy gyermekeik azzal dicsekedhessenek, hogy azok a falak látták az akkori Napoleont, s álmétkodó tisztelettel állhassanak meg fegyvere előtt, melyet, a szokás szerént, ottlétének emlékezetére ott hagyott volna.

Ha veled lehetnék, azt tudakoznám, mi lesz a világból? mit ígérnek a jobb fejek ott ahol jártál? Június 18-dika eldönté a sorsot az ellen a rettegett ember ellen, s adná Isten hogy a vérontásoknak, de nem csak a vérontásoknak, hanem mindannak a mi ennek hasonlója, vége lehetne. Én nem értem a mit az újságokból olvasok, csak azt értem hogy örvendek, hogy sem XVIII. Lajos, sem még inkább Napoleon nem vagyok, s Ferencz és Sándor és Wilhelm csak 24 csendes óráig szeretnék lenni. Mit tuda annyira kapni Napoleon a koronán, holott látta, hogy a népnagyjai a veres sipkán kaptak, azt én nem értem. Noha értem azt, hogy az a veres sipka elébb-utóbb veres színbe keverte volna be a hazát. Hátha ő a koronán azért kapa, mert feleségét és gyermekét akarta visszakapni? Annyi bizonyos, hogy ritkán látott az emberiség, vagy talán sohasem, szerencsésebb és szerencsétlenebb embert mint ő, s meglehet, hogy sem nem nagyobbat, sem kisebbet. De én ezt nem csak nem tudom, de nem is gyanítom.

Ossziánomnak fele nyomtatva van, de még belőle egy sort sem láttam nyomtatva. E héten várom Pestről exemplárjaidat. Trattnernek írtam hogy küldje. Ha küldi, venni fogod.

Kijött egy *Anti-Mondolat* is. Azt is most várom; nem láttam, nem ismerem. Félek hogy bohóság lesz.

Magam elkezdék prof. Beregszászi ellen egy philologiai értekezést, de Szemere elvitte a B. irását, és így nem dolgozhatom. Ezt nem mint újságot, hanem mint igazításaidat váró kérő irást fogod látni, minekelőtte sajtó alá megyen. Illő hogy azok, a kik azt sem tudják, miről van szó, értsék, mi hasonlít meg bennünket.

Te Dési Mihály ellen panaszkodol. Én ötöt jó embernek hittem. De tudok már annyit, hogy a jó ember is sokféle, tudnillik, igazán jó ember és formális gazember a jó ember színe alatt. Ezeknek számokba a jó embernek hitt Désit nem számlálom, de ha tőle jó egy hír, úgy azt látom, hogy a jónak szeretete ötöt is nem jóvá akarja tenni. — Nem régen hallám, hogy te a kálvinistákat üldözöd. Ez annyi mintha engem vádolnának hogy én a pápistákat, holott nekünk ez és az mindegy. Születés vétke, ha véték, hogy ez nem amaz, s az nem emez. De most a vallás gyűlölsége ismét szokásba akarja magát ejteni, s isten tudja mit akar. Én soha pártosa nem leszek, ha egymást fojtogatják is. — A mi pereink folyása rettenetes. 1806. egy gazember asztalos engem vexála a kegyetlenségig. Nem vala más módom ellene, hanem ki nem fizetni 80 forint bankóját, holott 400-at két holnap alatt a munka megtevése előtt lefizettem — hanemha a *la Rolly* levonattam s megvágattam volna. Az asztalosezék kikülde két deputátust, s én eleikbe tettem bántásaimat, azaz a kriminális és mintegy bosszantásúl tett munkát. Megismerték hogy szenvedhetetlen, s hallván, hogy mihelyt meg lesz igazítva, mindjárt az utolsó fillérig kifizetem az alkudott sumrát: — „Uram, nem adnál róla irást?” — Szívesen, s adtam irást. Bár vettem volna is tőlök hasonlót! Az asztalosok megvitték a czéhnek a hírt, s parancsolták az asztalosnak, hogy jöjjön s hibáját igazítsa. Ez azt nem tette, hanem ellenem auszugális pert kezdte, mely közel jár gyalázatjára nézve a fiscális actióhoz. Magam allegáltam; az első allegátióban a meritumba bocsátkoztam, és submittáltam. — A bíró, a kit ezen allegátióban a munka megtekintésére invitáltam, noha azért is condescendálhatott volna a per, mert a munka Szép-

halmon Abaujban vala, a bíró és per Zemplénben, deliberál mindjárt akkor, hogy pro juramento purgatorio terminum praefigi. — Rettenetes! mondám, hogy én az esküvést nem rettegem; de az esküvés azt hitethetné el azokkal a kik a rágalmazásnak hitelt adni akarnak, hogy én becsületesem s 80 bankó forintot egy hamis esküvéssel akarok salválni; azért kérem, hogy maga tekintse meg az előmutatható hibát. Minden allegátióm submissio is volt, egyet kivévén — magam sürgettem sokszor a dolgozást, s bebizonyítottam, hogy én alperes, valamikor az actor dolgozott, nyomban feleltem, a felperes három esztendeig is hevert, s most, azalatt míg Bécsben járék, convincál Tomsics István 238 v. forintban. Lefizettem, s nem merem appellálni sedriára, rettegvén, hogy a magistrátus (corvus corvo oculus) a Tomsics becsületét elébe teszi az én ártatlanságomnak. — Én bohó! a ki 56-ik esztendőmben tanulom meg, hogy nem igaz az, hogy az igaznak, tisztának triumphálni kell! — Barátom, ha citálnak, fizess mindjárt. Úgy kevesebbet vesztesz.

Élj szerencsésen kedves barátom. Várom bővebb leveledet. Vigasztalj meg óhajtott hírekkel. A mélt. grófné kezeit csókolom, s alázatosan köszönöm kegyességét, hogy dolgaim s megtévedésem felől tudósítani méltóztatott.

Gróf Eszterházy József azt kérdé tőlem Bécsben, kit óhajtok substitutus vicispánnak. — Én úgy hiszem, hogy Excád a maga szeretett vármegyéjét, most midőn szabad kezét ad a történet, oly emberrel ajándékozza meg, a kit minden szeret, s a kinek lelke keze tiszta, mondám. Túl vagyunk azon, felele, hogy az impostúrákat vindicálhassuk, ha nyilvánosságosak is. Én hallgattam.

CXV.

Drága kedves barátom!

Gyanítá feleségem, hogy valamely akadálnak kellett okozni válaszd elmaradását; soha sem mert volna neheztelni, ha felelhetél volna is, hogy nem feleltél; annál nagyobb hálával veszi neheztelésétől való tartásodat, és annál jobban becsül is szeret is. Én kimondhatatlanul sajnálom, hogy neked nem szolgálhattam, de nehéz akár másra, akár postáinkra, kivált írásokat bízni. Én egykor hét hét alatt kaptam levelet Amerikából, Sátor Ujhelyből pedig a negyedik hónapnak a végén; szerencse hogy nem volt más a levélben, hanem csak az, hogy menjek Bécsbe egy-két főhajtást csinálni és örvendezni a leipzigi ütközetet; de én itthon örültem. Azonban jobb mégis vagy később, vagy épen nem kapni a leveleket, hogysen úgy jární mint a sógorom Sztáray Albert. Ő azt felelte a még akkor nem consiliárius Szemere v. ispánnak, hogy a legnagyobb szerencsénének fogná tartani, ha a tettes nemes gyéneke valamely hasznos tárgyban szolgálhatandna, de hogy a ceremonialis biztosságot mély tisztelettel köszöni. Szemere úr a levelet a főispánnak küldötte el. Ő excellentiája pedig azt Bécsben szerteszélyel mutogatá.

Annak hogy én a reformátusok üldözöje vagyok, nincs jobb tanubizonysága annál, hogy 1 1/2 esztendő alatt 150 köből életnél többet osztogattam ki taxásaim közt, a kik 24-et kivévén mind reformátusok; hogy a sz. mihályi ekklezsiának és oskoláknak, a kiknek a nagyapám idejében két telek vala szánva, négy egész telket mérettettem ki; hogy végtére azt a fundust, a melyet az uraság híre nélkül oskolának elfoglalt a tanács, még a religionális articulus előtt, az oskolánál meghagytam. Sz. Mihály, míg az egész familiám birta, árendába vala a lakosoknál 6000 ftért esztendönként; ennek a familiára nézve káros árendának senki sem vette hasznát egynehány előkelőbb lakosoknál, és némely közel lakó vegye tisztjeinél. Az idők változtak, én nem vagyok olyan tehetős mint a

nagyapám gróf Dessewffy Sámuel, Sáros vgyének főispánja; négy gyermekeim vannak. Az árendális esztendők elteltek; László Mártont, reformátust, fogadtam szántszándékkal tisztartónak; ez a lakosokat ellenem és engemet a lakosok ellen ingerlé, a magistratuálisokat traktálta, az olygarchiát itt meggyökerezettette, az odiosumot mind rám, a gratiosumot pedig mind magára ruházta; végtére árendásom akart lenni, és kezemből a jószágot kifacsarni. Nem akarván a jó olysói vizet, levegőt, szép berkeket és völgyeket elhagyni, báró V.... Ferenczet, édesanyám testvérét, tevém helybeli plenipotentiáriusomnak, azt gondolván, hogy a városi élet viszontagságainak emlékezete becsültetni fogja vele unokája szívességét, és hogy anyert tisztességes hajlékban, véréhez való szeretete, és talán háladatossága is, igazgattatni fogja tapasztalatlanságát. Az egész világ csudálkozott rajtam, minden ember ócsárlott, de én jól érezvén, hogy ezen lépést inkább őmiatta, hogysem magam miatt tettem, nyugodt elmével valék, és nemes lelkiessmérettel csak nevettem azon embereknek fonák itéleteiket, a kik mindenben csupán csak önnön hasznokat vévén ezéül, azt más emberek javával ritkán szokták összeegyesíteni. Azonban b. V.... mindenről elfelejtkezvén, kivévén arról, hogy unokája vagyok, a legjobb szívvel ugyan, de egyenesen akaratom ellen, olyan visszás és megbomlott ideákon folytatta gazdaságomat, hogy gyengesége és fonák combinációi, ha azoknak jó móddal végét nem szakasztottam volna, a számosabb lakosoknak minden haszna nélkül, az ide való olygarchiának és körüllevő irigységnek pedig örömére, eddig engemet gyermekeimmel együtt egészen megrontottak volna. Nem volt egyéb hátra, hanem hogy magam ragadjam meg a kormányt, és a szélvészeken ellen igazgassam hajómat. Ambár már jobb esztendőket is értem Sz.-Mihályon mint akár a tavalyi, akár az ez idei, mégis úgy áldották meg az egek igyekézeteimet és fáradságomat, hogy nem csak hogy legnagyobb része adósságomnak ez idén ki lesz fizetve, hanem hogy a szegényebb, számosabb és annyi esztendőből fogva elnyomatott lakosok is egészen felveszik magokat, és hogy egyetlenegyszellér sem lesz Sz. Mihályon, a ki nem fog szánthatni és vethetni. De persze a helység olygarchái és a szomszéd Dada

ezt nem szereti, et hinc illae lachrymae. Ugyan gondolod-e, hogy meg nem köveznének, ha a törvényen csak egy tapodt-nyit is túl mennék, vagy túl mentem volna? Nines egy szó is ezen egész előadásban, a melyet legalább 10 okvetlen példák-
kal nem tudnék bebizonyítani. Ugyan nem esmernek engem azok, a kik nem tudják, hogy a jó és nemes czéljainnak tett gátok erőmet és tehetségemet csak nevelik és kettőztetik — győzedelmeskedni fogok akármit tegyenek. Dési v. ispán úr már három ízben a legnagyobb főhajtások mellett is rám nézve világos igazságtalanságot követe el; én megbocsátok neki, és nem fogok bosszút állani, de megmutatom, hogy állhatnék. A sz. mihályi földesúr nagy úr Szaboles vármegyében, kivált in praesenti justa animorum dispositione; de én nem fogok élni superioritással; azt csak akkor szoktam mutatni egy kevéssé, amikor már másképen nem boldogulhatok sohasem fordítottam valakinek kárára, és nem kívánok egyéb bosszút, hanem csak hogy a magam mérséklése által máskép cselekedvén, mint ahogy cselekedhetnék, a nem érdemlett el-
lenségeimnek velem való összehasonlítása mellett mind az ő, mind a magam lelke előtt ne alacsonyítottassam. Nem üldözök semmi vallást, legkevesebbet pedig a tiédet, a ki egyszerűsmind taxásaim vallása, és a mely a philosophusi ember tekintetét jobban kiállja mint akármelyik más a keresztényi vallások között, ámbár még ez is elég messze essen a centrum-tól. Azt mondta pedig istenben boldogult Lőrincz László, hogy mind egy, akár egy hüvelyknyire, akár egy arasznyira lőj a középponthoz, ha belé nem találtál. A gyermekeim informátora sem pápista, de igen derék ember. Ugyan hittük volna-e valaha, vagy én vagy nevelőm Koppy, hogy engemet a reformátusok üldözőjének hírleljenek? Azt meg kell vallanom, hogy köztetek in genere több vallásbeli tekinteteket tapasztalok mint köztünk; de az természetes, non habetis perfecte aequalem nobiscum libertatem religioso-civilem, és így szükséges, hogy az elnyomattatásnak félelme politikából is buzgóságot szüljön nálatok és bennetek. Azt is meg kell vallanom, hogy nem igen dicsérhetem, amidőn exámenkor azt hallom a 7 esztendősi fiútól Szent-Mihályon, hogy az édesapjának csak akkor kell engedelmeskedni mikor az jót

parancsol. Az 7 esztendőös fiút nem szeretem legalább 20 esztendőös apja, és annak, hogy mi jó és rossz, bírójává tétetni. Az engedelmesség nem ellenkezik a szabadsággal; la liberté individuelle dans la société civile est le pouvoir de faire ce que les loix ne defendent pas, soit que ces loix soient bonnes, soit qu'elles soient mauvaises; másképp anarchia van.

Napoleon bukását, amint tudod, mind előreláttam, mind kívántam, kivált amint votumot adott a katonáknak és a petitionis just körúnyirbálta, és a fogaféherét kimutatta, hogy ha győzni talál, elkergeti újra magától az igaz szabadság kívánóit, a kikre szorúlt vala. De azt nem gondoltam, hogy egy ütközet véget vessen neki, és nem is óhajtottam; azt akartam volna, hogy ha már háborúra kellett kerülni a dolognak, meggyőződjön, de nehezen. A francziáknak megbomlott az eszek, hogy kezekben lévén, úgy nem bántak vele mint záloggal, hogy t. i. magok által nem adták Angliának még az első ütközet előtt, de úgy, hogy személye bátorságát a coalizátusok mindnyájan garantírozzák, azzal együtt, hogy a francziák magoknak fejedelmet választhassanak, et per solum novum mutuum pactum cum solo novo príncipe constitutiójok, szintúgy a coalizátusok kezessége alatt, meghatároztasson, azaz hogy a coalizátusok azt garantírozzák a mire az új király és a nemzet rá fog állani. Én azt gondoltam, hogy csupán csak politikából állottak oly hevesen Bonaparte mellé, hogy az aleátusoknak a francziákra nézve kedvező declaratiójokat provocálják, és hogy így elkészülvén és az egész nemzetet organizálván, az első ütközet előtt fogják azt cselekedni a mit mondtam; de megcsalatkoztam, és megvallom, hogy malus genius vitte a francziákat. Azonban úgy vélekedtem, hogy nem fog újra megnyirbáltatni Franciaország, és ha még ezután sem talál ott csendesség lenni, mégis az orleánsi herczeg lesz utóljára a francziák királya. Mert nem volna sem nagyobb, sem veszedelmesebb inconsequentia a szövetségesek részéről, mint Napoleon fiát a trónusra tenni. Formosus ille puer citius aut tardius manibus est sacratus. De sohasem felejtí el Franciaország is azon károkat és azon megalacsonyítást, a melyet egy részről Napoleonnak, más részről pedig az ausztriai háznak köszönhet. Így múlt el a

világ nagy és hosszantartó komédiája, valamint a cruciata expeditiók vagy a reformatio, de sok jó maradt amazokból, és ebből is maradni fog, és amint mondám, nem fog eltemet- tetni az emberi nemzet szabadsága, míg Amerikát, Angliát és Francia-, meg Német és Magyarországot a világ mappáján fogjuk keresgélhetni. —

Trattner ide ada egynehány esomót munkáidból; most köttetem. Én olyan vagyok mint az Orbán lelke, mindég utaz- nom kell, egynehány nap múlva Kassának Olysóra kell men- nem, és ismét Kassának visszajönnöm. Majd írok Olysóról utazásom felől. Az a mit neked ő excja mondott, felette gyenge főispánt mutat, de tarhattuk-e valaha erősnek a minden módon gyengék és kisdedek körül forgolódót? Ő excja felette mértékletesen csodáltatja magát. Velem Horátius mondását akarja követtetni :

Nil admirari res est prope sola, Numici,
Unaque quac possit facere et servare beatum.
Vale.

hív Jóskád.

Íram augustus 25-dikén Sz. Mihályon, 1815.

U. I. Én is szereztem egy vén fejr német kisasszonyt hat nap alatt Bécsben, próbára egy esztendőre gouvernante- nak. Rosszul ejti a francia szót, és talán itt Sz. Mihályon fogja jobban megtanulni ejteni, de egyébaránt mint igen biz- tos személyt, nem hercegnék, nem grófnék, hanem nevelők és nevelőnék dicsérték. Majd megválík 60 nap múlva. Sept. elején várjuk.

CXVI.

A. Olysón, Sept. 24-d. 1815.

Drága kedves barátom!

Három fő tárgya vala bécsi utazásomnak; az egyik hogy nevelő segéd asszonyt hozzak feleségemnek Virginiámhoz, a másik, hogy egy vagy férfiban vagy asszonyban két talen-

tomra találhassak, és hogy így ugyanazon egy személy mind a muzsikára, mind pedig a rajzolásra taníthas a gyermekeimet, ha vagy annak vagy ennek közzülök, vagy amarra vagy erre kedve jönne. Szaboles vármegyében, ahol érdemem felett gondoskodnak rólam, azt hirdették, hogy én hivatalt megyek keresni vagy legalább kulcsot hozni, és így engemet vágyakodó hazafinak elhíresítének, amidőn atyai kötelességemben eljártam. A harmadik czélom pedig az volt, hogy magamnak jó eleve oltalmat keressek azok ellen, a kik egy világosan törvénytelen repositio által elakarják nyomni jussaimat. 1802. és 1807-ben egynehanyad magammal felette ellentállottam a repositionális törvényeknek. Megmondtam egyenesen az országgyűlésen, hogy ezek a törvények nem rövidítik, amint előadódott, hanem hosszabbítják inkább az igazság útját, mert fenntartván a rendes törvénykezést, a sajáttság jussáról való kérdéseket, egyszersmind a politikai útra igazítják; e nem másra való, mondék, hanem hogy a v. ispánoknak hatalma és a cancellariának jövedelme nevededjen; remedium est peius malo, és megjövendöltem a SS-nak, hogy megbánja az egész ország ezeket a törvényeket, és hogy sok esetekben többbe fog kerülni a repositionális költség mint a repositiónak a substrátuma. De némáknak szólottam, mert többnyire v. ispánok előtt beszéltem. Ha a magyaroknak mostani majd közönséges romlottságok mellett, mely szerint a pallérozottsággal járó majd minden rosszakat kivettünk, anélkül hogy javainak befogadásán elegendőképen törekednénk, azt akarjuk, hogy jó törvények tétessenek az országgyűléseken, független és hivatal nélküli embereket, diurnumok nélkül kell az országgyűlésre küldenünk; csak így fog a köznép kímélődni, rövidülni fog az országgyűlés ideje, és mégis több s jobb dolgok fognak azon végződni, mint eddig, amidőn több gond volt arra, hogy szép szókkal jussainkról beszélgessünk, és azokat olykor terjeszszük is, mint hogy karakter vagy állhatatosság által vagy oltalmazzuk, vagy az időhöz képest okos és hasznos törvényt hozunk. De már az utazásomra.

Egernek, Pestnek, Pozsonynak vevém útamat. Egerben kanonok báró Szepessy nagy fáradsággal és nagy részint a

maga költségével a bibliothekát szedi rendbe. Egy nagy könyvet ada előmbe, ahol bé kellett írnom nevemet, és a mely már rakva volt azoknak neveikkel, a kik, amióta ő viseli gondját, e nagy könyvházat meglátogatták. Ezt a kis hiúságot, mely azonban némely beíró is csiklándoztat, meglehet bocsátani annyi fáradságnak. A volt egri püspöknek, gróf Eszterházy Károlynak, a lyceum fundátorának márvány szobrát fel akarja állíttatni a könyvházban b. Szepessy. Érdemlett háladatosság! mely méltó becsületére szolgál mind a püspöknek mind a kanonoknak.

Kiindúlván Egerből, 6 nem régenten felfüggesztetteket láttam az akasztófán; a levegő és az égi madarak már alkalmasint dolgoztak rajtok; többnyire obsitos katonák valának. Sokat elmélkedtem arról, hogy mért vannak Tiszán innen a legtöbb zsványok Borsod és Heves vmegyében, azaz két szomszéd vármegyében, a melyiknek egyike kálvinista a másika pedig pápista vármegye, és csak azt találtam fel, hogy a jó nemzeti nevelés hiányossága az oka. A marhatartó népek-nél nehezebb a jó nevelés, és ahol a hibázik, ott nem lehet Beccaria úr principiomain menni, akármilyen igazak és az emberiséghez illendőek is legyenek.

Gödöllőn megtekintém az új anglus kertet. Az anglus kertek regulátlansága többnyire hasonlít egymáshoz majd mindenütt. Minden anglus kertekben, amelyeket eddig láttam a monarchiánkban, majd mindnyájoknak a bruki a Lajta mellett mintájok (modelljek), és így nincs hogy mit hányjanak szemekre az anglus kertek kedvelői a franczia kertek kedvelőinek. De herczeg Grasalkovich megmutatta, hogy ő Angliában útazott; egészen más formára van az ő anglus kertjében a regulátlanság. Hiszem, hogy ez is csupa követése egy tőlem nem ismert, Angliában tőle látott kertnek, de meg kell vallani, hogy a vidéknek helyheztetéséhez nagyon alkalmaztatva, és ez a fő dolog egy anglus kertben. Nem lehet ebben Delillel mondani:

Sur la plaine étendue un petit monticule,

Veut être pittoresque et n'est que ridicule.

Pesten csak egy napig múlaték; feleségem unokagyermekénél gróf Waldsteinnénál laktam. Igen szépek a gyerme-

kei, és igen szerencsesen nőnek fel. Az egyik fiának Albertnek nagy a talentoma, de úgy kezdik nevelni mint a többieket, és a grammatikabeli tövisekkel el fogják idegeníteni a tanulástól, vagy lángelméjét eloltani, — megmondtam nekik. A kis Mária a nagy szent Máriához fog idővel hasonlítani, csak hogy hihetőképén nem fog szűz maradni. Az ifju gróf Károlyiak rendes fiúk. . . . .

Kocsimat Budán hagyám, bérlett kocsival indulék Bécsnek. Esett majd mindennap, és dörgött gyakran az ég. A kis Csalóköznek mentem, hogy útamat rövidítsem; az eső és a vízáradás előntötte mindenütt a mezőket és sok károkat tett mind az életben, mind a szénában. Csakútközben vevém észre, hogy rézkocsiban ülök, a mely belől fával és posztóval vala kibélelve; metallom alatt nem jó járni égiháború közben. A Dunára egynéhányszor lecsapott a mennykő, azonban nem ért semmi szerencsétlenség, de Sz. Mihályon szint akkor (amint később megírta feleségem) 4 házba vert be a mennykő, anélkül hogy gyújtott volna. Azonban megölt 4 embert nem messze az udvaromtól, és hogy az ég is részrehajlatlannak mutassa magát, egy pár reformátust és egy pár katolikus embert persele a más világra.

Bécsben hét napig mulaték. A Magyar Koronánál valék szállva; magamat és feleségemet, meg gyermekeimet egynéhány esztendőkre felruháztam; jobb lett volna ugyan, ha ez a pénz az országban maradt volna, de amit az ember a mi kereskedőinktől veszen, az úgy is többnyire Bécsből jön, és úgy fiztetik magokat a portékáknak aljáért mesterembereink, azonban olyan képtelen drágák és olyan rosszul dolgoznak, hogy valóságos gazdaság Bécsbe menni és csináltatni valamit, mert többet nyer az ember a vett portékán és a munkán, mint amennyit az úti költséggel és a bécsi mulatással veszjt. Nem lesznek jó mesterembereink se kézmíveink, míg privátus

nagy uraink nem fogják a telet városainkban, a nyarat pedig jószágaikon tölteni a hazában.

Elhirdetvén, hogy nevelő segédasszonyra lenne szükségem, felette sokan ajánlották magokat, mindenféle szabásúak, de többnyire grabeni nymphák, és az első tekintetre meg lehetett a csinos férgeket ismerni. Nagy bajjal és sok széjjeljárkálás után a bátyám fiai nevelője prof. Konopasek úr ajánla egy 48 esztendőös leányt jó házból, a ki már egy helyütt 10 esztendőt tölte, és a kire bízvást lehet bízni a leányomat feleségem távollétében is. Németországi, a francia szót rosszul ejti; de a tekintete tisztességes, a híre sértetlen, és így, mert a francia közmondás szerint : le mieux est l'ennemi du bon, megegyezék vele egy próbaesztendőre; maholnap fog megérkezni. — Muzsikust és rajzolókat egyszersmind nem leltem, de megtettem a rendelést hogy kapjak. Meglátogattam Lányit, kedves barátomat Czirákyt. A főispánunk nálatok volt. Fáyot keresém, de otthon nem leltem. Egy jó ágenst fogadtam. Az úszás oskoláját megtekintém, és gyönyörűséggel láttam milyen jól úsznak a bátyám fiai. Amint nevelőjök mondja, 16 tudományt tanultak, de nekem az úszás legjobban tet-zett. Mit tanultak légyen, nem mondhatom, mert a nevelőjök felel helyettök mindenkor. Adja Istea, hogy azokban is előmentek volna, melyeket nálunk szükség tudni. A legidősb igen szép fiú, és igen megállapodott viseletű. A közbelső tréfás, nyájas, viczkánczó elméjű, szépen veri a klavikordiumot. A legifjabb pedig (gr. Dessewffy Ferencz successora a keresettekben : *acquis* tumokban) igen jó és értelmes fiú; szerencsés választást tett uram bátyám. Ennek legkevesebbé tetszik a bécsi lakás. A közbelső már jobban szít oda; a diplomatikára akarja magát szánni. A legidősb katona akart lenni, de meg nem engedték szüléi. A kassai herczeg Hessenhomburg hadnagygyá akarta tenni, de: Bella matribus detestata, otthon tartóztatták. Azoiban miatta nem lesz új háború Európában. Ezután Kassára jönnek a fiúk, vagy pedig Patakra mennek, amint javasoltam, a just tanulni. Egy dolog nagyon visszatetszett nekem nevelésekben, a pedig az, hogy professor uram, a nevelőjök, bizonyos megvetést igyekeze beléjük plántálni hazájok, intézeteik és szokásaik eránt. Előtte és

előttek egy parellélát húztam Ausztria és Magyarország közt több tekintetekben, és Szabó-Sárai mondásával végeztem azt, hogy Bécs t. i., mint minden főváros, nem egyéb, hanem czifra perváta. Kértem őket hogy olvassák Madame Stael Németországról kiadott munkájának első darabját, mert tudásom és ítéletem szerint nincsen sehol olyan igazán Bécs leírva. Így igyekeztem antidotumot beadni unokáimnak egy igen veszedelmes nyavalya ellen. A jót, a szépet, a nagyot mindennütt kell becsülni, de nem kell magával elhíttetni, hogy minden rossz, kicsiny és ocsmány itthon.

Badenben is valék, és Barkóczy Ferenczünket meglátogattam. Nagy öröme volt. A tavaly megholt 84 esztendő s gróf Sztáray Fülöp bátyám feltímadott, szakasztott képét szemlélém egy 56 esztendő s emberben. Három lábravalót visel és mégis oly vékonyak lábaimint a nádszál. Alig mozdúl, úgy el van gyengülve tenyeres talpas felesége oldala mellett. Sógorommal együtt voltunk nála, a ki a két testvéreket osztogatni fogja, mert osztozni akarnak, hogy az özvegynek ne legyen baja sógorával urahalála után. A kis fia szép, erős, a leánya viganó-szabású, a klastromba van Bécsbe, aux visitandines; azt is meglátogattam. Azt mendták nekem, hogy Barkóczy még most Herkules ahoz képest a mi volt tavaly télben. Nem hiszem hogy sokáig élhessen; szárad mint egy múmia. Kár a derék emberért, nem mehet a vármegyéjébe, de nem igaz hogy a cancellariánál teszi le a hitet; a vármegyének küldi le írásban.

Báden szép környék, de nagyon szomorú, ámbár rakott minden nemzetbéli nagy urakkal. A mostani időben nagyon vigyázó a politia, és csak mérik egymást messziről az emberek, a nélkül hogy egymáshoz közelíteni merjenek és gondolataikat és érzéseiket egymással közleni. A Heléna völgye bájoló vidék; láttam a helyet, ahol berogyott az 500 egynehány gyalog emberrel rakott vashíd; egy kis csermely folyhat alatta, egy nem igen széles árokban, de csak akkor eresztik meg a gátját, mikor árad a víz, s így szerenese hogy üres volt az árok, amikor történt a szerenestlenség. Nem próbálták a hidat, hogy mennyit bír, azért roskadt tört le a nagy teruh alatt. Öntött vasból vala csinálva, és így nem

lehetett a vas rosszaságának tulajdonítani a fátomot, ámbár a szélyeltört vasnak darabjai, amidőn a kövekhez verettetének, szélyelpattantanak, mert így esik ez minden öntöttvassal. Emlékezetre méltó, hogy egy zsidó, a ki a hídon se vala, a parton szörnyű halált holt ijedtében a szerencsétlenségkor; egy török pedig, a ki a híd előtt ülve pipázgatott, helyéből sem mozdúla, amidőn a nagy lárma és zavarodás közt az egész szerencsétlen világ ürögött, forogott, hemzsegett és vaczkolódott. Azt sem kell elfelejteni, hogy minkeelőtte herczeg Antal a legelső általment volna a hídon, az innenső partnál egy deputáció köszöntötte légyen, a mely szerencsére hiába kéré ő herczegségét, hogy engedné meg a gát megereztését, *mivel üres árok felett minden híd nevetséges.* Azal fejezé be beszédét a kiküldöttség, hogy örvend, hogy ő herczegsége oltalma alatt ez az örökös munka elkészülhetett; alig végezte el, és néhány perczenetek múlva lerogyott ez az örökös híd, a rajta tolongva múlandó emberekkel együtt.

A gróf Károlyi kisasszonyokat meglátogattam Bécsben. Gróf Waldstein Josephina kisasszony neveli őket. A legidősb, Fanni, felecseredett, derék, fürge 16 esztendő leány. Sógoromat kínálták vele, de ő a haszontalan tartós és káros fájdalomnak élni akarván, nem élt a szerencsével, és csupán szíve után járván, meg nem gondolta a maga virágzó és terjedendő esztendeit és azt, hogy a gyermekszobából feleséget venni csak azért is jó, mert csupán a nevelőt változtatjuk, és magunkat tesszük élettársunk utolsó nevelőjévé. Gróf Waldstein Josephina kisasszony nem pulya lelkű személy; azt kérdeztem tőle, hogy igaz-e hogy sógora gróf Koháry, herczeg akar lenni, mert német herczegnek adja egyetlenegy leányát, a kit praeficiáltatni kíván: Igenis, felele kevélyen, meg akarja magát alacsonyítani, hogy felemelkedjen. Midőn azt kérdezném, hogy szép ember-e herczeg Coburg (mert a gróf Koháry kisasszony valóságos szépség minden tekintetben) azt felelte: *Son Altesse est poitrine.* — En ce cas les soupirs et les ordres sur la poitrine de Son Altesse devront dédommager la Princesse, felelék.

Sógorommal Baumgartenba kocsizánk, feleségem unokagyermekéhez Wolkenstein Lottihoz, gróf Eszterházy

Ferencz leányához. Éppen amint elérkeztünk, menőbe értük Pentzing felé egy emléket megtekinteni, amelyet egy szerencsétlen férj fiatal feleségének emeltete. Elhalaványodék, gondolkozván sógoromra, eleget intettem a grófnénak, de nem érte. Amint haladánk a legszebb vidéken (ahol mindenünnen arattak), jó művelt mezők és virágos rétek között csergedező tekervényes csermelyek felett ékes falusi hidakon keresztül, jobbról balról felénk fordultak a rendes majorok, a mosolygó városkák, a szorgalmatos és boldog nép, a mező s völgyek végén az emelt tetők ormain a sűrű különkülön zöldeletű berkek és erdők: — de ezen bájos vidéknek érzésére a részemről erőltetett nyájas beszélgetések a gyönyörű Lottival, sem nyugtathatták meg belsőmet azon félelemtől, amelyet ezen scéna végén sejdíték. Sógorom egészen halavány és komor képpel, lesütött fővel hánytá lépéseit, és csak olykor-olykor egy fohászszal ereszté meg belső küzdéseinek hullámjait; csak egykor máskor vete szükségből egy eltördelt szakadék szót beszélgetéseink közé. A grófnénak ártatlan gyermekei semmit sem sejdítvén, szökdöstek majd sógorom körül, majd körülöttem fris örömeiben. Így értem a komorság, a kelleme és az öröme társaságában rettegve résztvevő szívvel a templom ajtajához; a sógorom beméne ugyan velünk a templomba, de benne már hátramarada egy kevéssé, és amidőn én Lottival az emlékhöz sietnék, ő a más oldalra fordúla, ott nézni, de nem látni az oltárokat. Éltem az alkalmatossággal, bésúgván hamarjában a grófnénak gondatlanságát; megszeppent az áldott lélek, de már késő volt, és úgy ke'le magunkat tettetni mintha semmit sem vettünk volna észre, s már most nem leheté másra gondunk, hanem hogy csak minél előbb oda hagyjuk a deli emléket. A halvány sógorom tudott parancsolni fájdalmának; mély bánatja szinte azért, mert mély vala, egy könnyecppet sem facsarhata ki szeméből. Észrevevém azonban, hogy egy oldalas pillantást vetett a szép emlékre. Úgy siettünk kifelé a templomból, mintha valami koporsóból szabadúltunk volna ki. Sógorom kívül már könnyebben lehellett, és törölgette homlokán a fagyos cseppeket. E nem volt mindennapi scéna. — Maga az emlék remekmunka: egy sík márvány golyóbison, amely e föld golyóbisát képezi,

egy gyönyörű angyali teremtés félig bélepelve mintegy lebeg, és kimondhatatlan könnyűséggel az egeknek tart. Azt mondják hogy Canova faragása; elhiszem minden tekintetben, láttam több remekjeit Olaszországban. Az idea, a márvány, a faragmány, az emlékezeteim : minden neveli hitemet. Viszszamenőben, mert ott ültünk fel mindjárt a kocsira, elbúcsúzván Lottitól, egy ideig semmit sem szólt Albert, s én sem. Egy fertály múlva így szakasztám félbe végtére a mintegy rajtunk feküdt hallgatást : *L'étourderie de Lotti a été bien cruelle, mais il y a une certaine jouissance permise dans les tourments de la plus grande douleur; cependant, elle doit avoir sa mesure et ses bornes, autrement elle devient un crime inutile contre nous-même. Et quoique je respecte et partage en même temps vos souvenirs autant justes que pénibles, il est temps cependant que je vous propose de restaurer ce soir nos âmes épuisées par d'autres sentiments moins violents. Mintha szívébe nyúltam volna, felderült, megcsókola, magához szoríta, és abban egyeztünk meg azonnal, hogy az udvari theátrumba a karinthiai kapuhoz megyünk az operába. Felette tömött vala a ház, holott már harmadszor adódott a darab. Az Egyiptombeli József eladása volt a tárgya. A muzsika Mehlhultól van, a német versezet úgy tetszik Seyfriedtől. Az atyai szeretet lehellé által ezt ez egész remeket. Én Sz.-Mihályon valék gyermekeimnél midőn a bécsi parterben hallgatóztam, kivált mikor az öreg Jakab azt éneklé :*

Akármi történjen velem,
Csak boldogok legyetek.

Ki nem mondhatom micsoda együgyű ez a muzsika, és minden czifrázatok nélkül levén, hogy érdeklí a szívet. Ezt annál inkább kell most becsülni, mert a mostani muzsikakészítők többnyire merő hangfortélykodók, és nagyobb részént darabjaikkal együtt kikergették volna őket Spártából. A ruhaszokás, costume, el vagyon ugyan hibázva ezen operában, mert Salamon alatt sem vala a hebréusok costumja pompásabb mint ahogy azt a régi patriarcha Jakab idejében képezték a játszószínen : de én keveset gondolok szemeimmel az operákban, csak füleimet és szívemet ne bántásák, ha' édesen

érdekeljék. Nem kell mindenkor az operában tudományos emlékezetekkel megjelenni, jobb olykor érzeni, mint a tudomány által tapodtatni gyönyörűségeit. Azonban csak azt tudjuk, hogy milyen *nem* vala a costume Jakab idejében; hogy *milyen* vala, csak hozzávetve, analógiákból, nem pedig bizonyosan lehet tudni. Az opera után az *Ausztriai Császár* fogadójában vacsorálánk, a múlt bűnnek elfelejtésére jól felhajtottunk, én puncsot is ittam. Jelen vala a többiek közt az öcsém ifju b. Vécsey Miklós is, a főispánnak fia, testére lel-kére és eszére igen-igen jeles fiú. Láttam ott már honjaink közül egynehány nappal azelőtt gróf Szirmay Antalt, Forgács Ferenczet, a ki secretárius a cancellariánál, Terebes urát is, a ki éppen indulóban volt Egerbe és onnan Párisba; passusát mutatta, kért hogy írjak neki, s ígérte hogy ő is fog írni. Búcsúzó ebédet tartott mátkájától, amelyet nem vitt magával, noha kötve hiszem, hogy elevenebb szeműt és orczájút találjon Párisban. Bécsben hagyta kitéve ezer veszedelemnek, amelyeket nehezebb lesz neki ott elkerülni, mint a grófnak (aki már élete szeszének nagyobb részét elvesztette) Franciaországban hasonlókra találni. Nincs már sok vesztegetni való, és ott elég olyan lábikrátlan férfiak találkoznak. — Másnap Schaumburghoz mentem könyveket vásárolni. Ott is, mint másutt, némely henye tudós vagy tanult emberek, kik közé olykor politiabeli hallgatók és sugárlók is vannak keverve, össze szoktak gyűlni és okoskodni vagy kitérni ismereteiket. Professor Konopasek úr a bajnokos idóket (Ritterzeiten) kezdé gyalázni, és a mostaniak mellett bajnokoskoda, egy más ellenben a mostani nyomot alacsonyította és gyalázta. Sokat, de sem nem szépen, sem nem rendesen szólottak mind az egyik, mind a másik; sokáig hallgaték és válogaték csupán a könyvekben és alkudozék. Végtére azt mondám: auch in denen Ritterzeiten, meine Herren, waren wenig wahre Ritter, und auch in diesen jetzigen philosophischen Zeiten sind wenige wahre Philosophen. Der Rittergeist hat seine Verdienste, der philosophische auch. Es sind zwei ganz verschiedene Geister; der eine spricht mehr das Herz an, der andere mehr den Kopf, und weil der Mensch seiner Natur gemaess mehr Herz ist als Kopf, und weil das Herz zu allen Zei-

ten mehr Hebel war zu menschlichen Handlungen als der Kopf, so ist der philosophische Geist in Rücksicht der menschlichen Handlungen, die doch eigentlich das gesellschaftliche Leben des Menschen ausfüllen müssen, mehr ein ordnender, erhaltender und mässigender, und verbessernder Geist, als ein Handlungen hervorbringender. Úgy vevém észre hogy a sok németeknek, a kik a könyvboltban valának, nem tetszettek vissza ezen észrevételeim, susogva azt kérdezték egymástól, hogy ki lennék, és azonnal amint kilépék, mindegyik igen szépen meghajtotta magát nekem. A többi könyvek között megvettem Rollinnak egy munkáját, a melyet már régen keresek, és a melyet csupán a német fordításban olvastam még fiatal koromban: De la manière d'enseigner et d'étudier les belles lettres, azután Carnotnak és Chateaubriandnak újabb munkáit, továbbá Bignon új híres könyvét és Constant úrnak egy igen velős és talpraesett munkáját: Sur la liberté de la presse. Csak akkor fogom hinni, hogy a francziák tudnak szabadok lenni, amidőn oly lábon fog nálók állani az írás szabadsága, mint Angliában. Minden a mi a nyomtatás szabadsága ellen mondódik, gyökerezetlen okoskodás, és a mit Fouché úr a minap mint minister írt vagy inkább írni kénytelenített a valóságos botránkoztatása a józan észnek egy felvilágosított nemzetnél. Nem gondolják meg, hogy az írás szabadsága nem csak a következése a polgári szabadságnak, hanem hogy neveli is egyszersmind erre a nemzeteket, a kik a nélkül nem tudnak egyebet, hanem csak visszaélni a polgári szabadság ajándékával.

Pethe Ferenczcel személyesen megismerkedtem; én is voltam nála, ő is nálam több ízben. Én igen jó nevelésű, derék eszű, szívű és tudományú emberséges magyar embernek tartom. Ugyan üldözi a censúra!

Nem mulathatom el ezen alkalmatossággal hogy elő ne beszéljem mint jártam másnap. A kánikula hősege, a sok utazás, járás-kelés, a rendetlen élés-módja, a penzingi scéna kivált, nagyon felhevíték a véretem, és szívemből nagyon a fejemnek hajták, úgy hogy el levén velöm egészen fogva, szédelegni kezdék. Nem levén jó módom benne a fogadóban hogy lábaimat áztassam, másnap reggel 6 és 7 óra közt meg-

parancsoltam a borbélyomnak, hogy egynehány pióczákat tenne a füleim megé. Megy értek, hoz és felrakja; neki engedem hátamat, tarkómat, de mivel nem hasonlítok Jánushoz, nem látván hogy mi esik rajtam hátam megett, elmerülvén Bignon úr minap kijött könyvének olvasásában, a tudatlan borbély hét nadályt rak fel, minden fül megé egyet, a tarkóm tövébe, ahol az inak összegombolyodnak és ahová némelyek a sensorium communét teszik, és a lélek lakját, szintúgy egyet, az alsó hát gerinczére, a közepébe egyet, és oldalast még más hármát. Én mind ezeket még nem is gyanítottam. Húzza a 7 nadály a vért, és valamint a 7 halálos vétek a gyarló emberen, úgy szopik rajtam; én fel sem veszem, nem érzek semmit is, bent levén egészen az olvasott könyvben, azonban lassan-lassan kezd enyhülni fejem, a pióczák követik serényen kötelességeket, végtére megtelnek és odahagynak mint a rossz eseléd; hát kezd folyni sűrűn a vér a hátamon, hideg fris vízzel, taplóval, coloniai vízzel akarom szüntettetni, nem boldogúlok, 2—3 ing, a párnák, a lepedő elkeverednek, tart a folyás, gyengülni kezdek, mintha valami esatapiaczon sebeket kaptam volna; egy receptet írok sebvizért és a patikába küldöm, de nem akarnak adni, mert nem orvos praescribálta; orvost kell hát hozatnom, és 10 ftot adnom neki, hogy praescribálja. Csak így szüntethettem meg 5 óraker délután a vérfolyást. Pórul járhattam volna, és annyiban jártam is, hogy az aranyeremnek directióját meg kellett változtatnom, mert azolta még vakabb mint azelőtt, nagyon nyomorgat és felette el vagyok gyengülve, a térdeim kivált oly gyengék és reszketők, hogy alig járhatok; de remélem, hogy a nyúgodalom vissza fogja téríteni egészségemet, a melyre ezután, mivel idősödöm is, jobban fogok tudni vigyázni. Ott érzek kivált fájdalokat, ahol az inak összegombolyodnak, in sic dicto sensorio communi. De nem hiszem azonban, hogy a nadály megcsipte volna a lelkemet. Más vérszopók csipkedtek azon már, s még sem mehettek sokra.

Bécsből visszautazván, egynehány forint ajándék mellett baj nélkül általeresztettek a wolfsthalii lineán, de a peesélt leveleket mind felborítottam — anélkül hogy olvastam volna — mert ott a titkos gondolatok közlése jövedelem. Nem

elégesznek meg hogy tudják mit írsz, hanem fizetni is kell gondolatidtól, a melyeket barát által a barátnak küldesz.

Visszamentemben Mosonyban a palatinussal és gróf Beckerssel, régi jó barátommal találkozték össze; házasodni menének mind a ketten. Beszélni méltóztatott velem ő herczegsége. Beckers mentegeté magát előttem, hogy házasodik; azt felelém neki, hogy nem vagyok nőtelen. Azt parancsolta ő felsége a magyar kamarájának, hogy a kamarabeli becsü szerént jelelne ki egy, esztendőnként 100 ezer forint jövedelmű jószágot ő herczegsége a nádorispán számára. Tudni fogod, hogy istenben boldogult Leopold esászár mindegyik fiának egy milliomot hagyott pengő pénzben. Ettől nádorispánunknak is csak 4 percent interest fizetett esztendőnként az udvar, és az utolsó időkben a jövedelmezés bomlott állapotja miatt azt is esonkúlva vagy rendetlenül, úgy hogy Csaba nélkül, mely jószágot nagy részint kölesönvett pénzen szerzett meg magának ő herczegsége, és a 85 ezer rublák nélkül, a melyek minden esztendőben a cursus szerint Pétervárról fizettetnek, rangjához képest nem is élhetett volna az utolsó időben, és így ez a pótolékajándék igazságos. De más kérdés, hogy nem lett volna-e tanácsosabb, amint a múlt diaetán többen sürgettük, hogy az ország vegyen a kamarától egy ilyen jószágot a nádorispánnak, amely jószág hozzá legyen kötve a hivatalhoz. Mert nem lehetetlen, hogy ez ez mostani esztendei száz ezer jövedelmű jószág olyan kamattá váljon idővel, amelynek megfelelő tőkepénzét a haza fogja visszafizetni az udvarnak.

Mosonyból Ráróba mentem gróf Sándorhoz, a ki igen hitt magához még Bécsből. Igen szép társaságot találék ott és sok régi esmerőseket. Gyönyörű parkja van gróf Sándornak, dans le grand genre. Reggel, mikor még mindnyájan aludtak, elmentem magam sétálni, és eltévedtem a nagy terjedésű parkban. Nem tehettem volna a grófnak és a grófnénak nagyobb complementomot ennek az eltévelyéssemnek megvallásánál. Amidőn a többiek előtt gúnyolva szánakozott volna a grófné tévedésemem, azt mondtam neki: il est bien digne d'une femme aimable et de se moquer d'un égaré et de le plaindre. Itt nem akartak elereszteni, és én is szívesen

múlattam volna a jó társaságban, de sok dolgom volt még Pesten, és haza is kellett sietnem.

Pesten megint könyveket vettem: Heyne Homerusát görögül és Virgiliusát; de nem tetszenek nekem a jegyzések, sok grammatikabeli avar van köztek. Megvettem Révai munkáit is. Hallottam valamit a Mondolat megezáfolásáról, de nem kaphattam meg. Küldd meg, talán az enyimet haszontalanná fogja tenni. Trattnertől megkaptam munkáidnak egy-néhány kötetjeit. Pesten és Budán többnyire régi barátimmal, referendárius Szögyénivel, gróf Batthyány Vinczével és báró Mednyánszky Miltonnal társalkodék, és felette jól mulattam magamat. Elmentünk Dónáthoz is; ott vagy kétszer, és amint szívesen emlékeznek, háromszor is melyképedet láttam eltalálva. Láttam Correggio Ámorjának mását is. Már Olaszországból ismertem ezt e kis hamis fattyút; micsoda ravasz csintalansággal húzza fel a nehéz íjját! Aemilius fiam sokat hasonlít hozzá. Ninon l'Enclost is láttam; ha olyan volt, nem kell csodálkozni, hogy önnön fia anyját nem ismervén, belé szerete és szerelemből agyonlőtte magát, és Chateaneuf apát a 80 esztendő Heterébe úgy bele bolondúlt. Csak nehezen és észrevétlenül vénülhetett az illetén asszonyság! Mi ragadó alak, minő lankadással elegyített tűz lángol azokban a szemekben, be nyilatkozó és ejtegető ajakok, milyen finomak arczvonásai, mennyi rózsák abban a tejfelarczulatban, mely teljesség ezen testállásban, micsodás a hókeblének feszülése! Megvallom, hogy rég nem láttam olyan lelkes gyönyörű testet!

Mulier toto iactans e corpore Amorem.

Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur.

És noha már öszülök, lehetetlen volt úgy elválnom azon képtől, valamint az ideáloktól szoktunk; de én mint egy gyönyörűséges valótól úgy váltam el, és így kiálték fel Mednyánszkyhez:

pulcerrima certe

Quae tamen usque latent, an ne minora putas?

Pestről Mednyánszky egész Baghig elkísére. Egy húzombba recitálta nekem Lucrézot, Horáczot és Tacitust; nehéz hinni, hogy mennyit tud ez az ember könyv nélkül a

legjobb régi és új classicusokból, valóságos járó bibliotheka, és a mi a legszebb, annyi emlékezetes tudomány nem kibővítette semmibe is elméjének eredetiségét. Ez ez ember Péterváráig classicusokkal tudna téged múlatni. Ugyan ha felátadnának azok a nagy lelkek, hogy szeretnék ezt az embert, a ki mintegy magába foglalta őket, és hogy néznének azokra a kik nem tudják ezt a szép talentomot becsülni, ha azt gondolják, hogy ő nem lehet valamire való, mivel ők esupa exhibitumokat olvasnak és készítenek, ő pedig Tacitust és Shakespeart és Rousseaut tudja könyvnélkül. Egy ilyetén társaságban levén vele, egykor még ifjúságomban, ahol egynehány dicasterialisták és kulesos és kereszties czímeres és gazdag urak (de nem olyanok mint Szögyényi vagy Batthyány és még más egynehányan) nagyon hánytorgatták sok és nyomos foglalatosságaikat — ezt mondta nekik Mednyánszky (még akkor secretárius levén a helytartó tanácsnál) Pliniusból : in omni bene ordinata republica oportet aliquam partem civium insanire, ut hi, partim honorum, partim habendi cupiditate abrepti, publico serviant, ceteris in tranquillo otio vitam tranquillam degentibus. Ne méltóztassanak, hozzá tevé, reám, hanem az öregebbik Pliniusra megharagudni. Nem képzelheted, micsoda kacszaj támadt, és hogy nevette egyik a másikat, vagy némelyek magok magokat is.

Ha ezen útazásomnak leírása csak felibe is úgy múlata téged mint olvasót, valamint engemet mint író, mert hozzád van intézve, elértem czéomat, és nem sajnálom hogy belekaptam. Fogadd el hűséges barátságomnak minden színlés nélkül való kinyilatkoztatásait, a melyekkel holtig maradok

igaz hív szolgád és barátod

Pipsz.

U. I. Minekutána két ízben a diactán kívül adott volna segedelmet Zemplén vármegye, harmadszor megtagadta. De az újabb sürgetésre megint adott, et quidem penes repartitionem. Az ilyen alkalmatossággal mindég eszembe jut az a mit Sevigné asszonyság beszél : Mátha úr, úgymond, egy igen keresetlen természeti eszű ember vala, és az igazi jó

társaságoknak gyöngye. Amidőn Albert francia marschall történt halála után nagy bújában és szomorúságában hátra maradt özvegye teljességgel semmi eledelt nem akart volna magához venni, azt mondá neki Mátha : Asszonyom, ha feltetted magadban hogy nem eszel haláloedig, helybenhagyom és dicsérem feltételeket és heroicus szomorúságodat; de ha megtörténhetne, hogy egynehány nap múlva egyél, kérlek hozass most mindjárt inkább egy findza levest már eddig is nagyon eltikkadt tagjaidnak számokra. — Én azt írtam a szolgabírónak, hogy írja meg mennyi telek rám nézve a kulcs hogy vagy többet vagy kevesebbet adhassak a mit repartiált a vmegye, mert ő ugyan repartiált a törvény ellen, ha neki tetszik, de én csak annyit fogok adni, a mennyi nekem tetszik. — A patriotismusnak pótolni kell a törvényt, de nem rontani. Se a főispánnak, se a vicispánnak, se a vgyének nincs jussa repartiálni; én eddig sem adtam soha is repartitio szerint.

CXVII.

Széphalom, sept. 26-d. 1815.

Csudált barátom!

Felelnem kellene a szép levélre, de ez engemet elnémít. Ha prof. Konopasek úr a bátyád gyermekeit elakarja hűteni, mit mondhat vallyon nekik arról a hazáról, a mely ezt a két lelkes testvért, és az egyiknek sógorát gróf Sztáray Albertet nevelte? Mit mondhat vallyon nekik arról a hazáról, a melyet ez a három magyar szeret? — Pro et contra minden nemzetben van, ezt és ezen szóval mondja Yorick a maga Érzékeny Útazásaiban : de felvevén mindent, nevezetesen azt, hogy minket nem *elő nem vinni*, hanem *rontani* akarnak, és hogy mi derekasan meg vagyunk maszlagolva, s így erőnk kiholt, csak érünk annyit, ha nem többet, mint német uraimék ; s épen nem látom mi jussa van ezeknek, minket nem becsülni. A bátyád, a ki tiszteletes magyar, nem akarhatja, hogy gyermekei magyarok ne legyenek ; de csudálom, hogy a hazában

nem lelt nevelőt gyermekeinek, s ily emberre merte őt bízni. Adja isten hogy ez a cseh Kenderesy és Bécs őket meg ne ronthatta légyen.

Azonban hány példák vannak, hogy Bécs a mi jobb vérből gyúrt ifjainkat meg nem rontotta. Báróczy, Barcsay, Pászthory, Vay Miklós és mások. Athéna azt végzé, hogy a persák által elégetett templomai az isteneknek fel ne építtessenek, hogy azoknak látása a maradékot is hazafivá tehesse; s a gondolat illet a honját szerető göröghöz.

De midőn a mi embereink elsőbbségét emlegetem, vagy legalább tagadom hogy a németet illethesse az elsőség ezek előtt, kénytelen vagyok vallást tenni, hogy közöttünk kevés van a ki meg nem érdemlené hogy őket lelkestől testestől a németeknek adjuk, hová a koncez miatt úgy is szítanak. Ez a *magamos* lélek csaknem elveszté a monarchiát, s bizony illő lesz az udvarnak a morált tétetni tekintetbe ismét. Csakhogy némely ember a rényt veszedelmesnek nézi, azt tanulván meg egyedül Montesquieuból, hogy a rény a republicák, a becsület pedig a monarchiák talpköve. Azt szeretnék, ha nem gondolkoznánk, csak engedelmeskednénk.

A religio dühe, vagy inkább a religio palástjába öltözött furfangság, ismét úzi bolondságait és istentelenségeit, s kénytelen vagyok kimondani idvezülni akaró kálvinista lelkekre, hogy a réformátusok kedves atyámfiait teljességgel nem értem. Csak olvashatnád (én ugyan soha nem fogom) mely theológiát ad ki most pataki professor Szathmári Dániel úr, mindamellet hogy hajait púderezí. S még a nem felette nagyon orthodox emberek is javalják hogy a theológiát úgy tanítja. Nevetik a mit tanít, s azt mondják hogy úgy kell, s azt mondják hogy azért kell úgy szólaniok, mert a curulis székében ülnek Calvin János apámnak. S vedd oztán az inconsequentíát. Ezek a vallástalan szörnyű theologusok azt nevetik, hogy a pápista a pápát csalhatatlannak nézi, dum sedet in sella S. Petri. Miattam bizvást azt taníthatná a mit akar, csak eléglené be vele, hogy mind az a mit akar, két három ívnyi kathekizmuskában állana. De 80 árkusnyi theologia sok időt ellop az ifjutól, s tele tömi holmivel fejt, mely a lehetőségek legjobbjik esetében legalább azért rossz,

mivel sem ezen a világon, sem a másikon nem veszik hasznát. Oda kevéssel is elér az ember. — Ő cs. k. herczegségének a mi palatínunknak házassága talán szül valamely jót. Nem olvastam a Herminia confirmátiójának exámenét, melyet Márton József magyarra fordíta. Azt mondják hogy abban oly dolgok vannak, amelyért némely buzgó uraság teremtettézi az udvari papot. Én azt mondám nekik, hogy Németországon minden nevezetes prof. és pap úgy hisz. De ők a Helvetica Confessio nevű symbolicus könyvet emlegetik.

O sagesse des dieux, je te crois très profonde,

Mais à quels plats (tyrans savants) as tu livré le monde ?

Ezt előbbi leveledre is, melyben szabolesi hitem-sorsosai ellen vala panaszkod. Religio ad omnia utilis — etiam ad decipiendos homines. — De vissza leveledre.

Schaumburgnál szerettelek volna hallani, s látni a scénát a baumgarteni templomban gróf Sztáray Albert körül. Tisztelem azt az érzést, de én is sokallom. Successore novo tollitur omnis amor. Bár csak a gróf az érzékek útján keresne enyhülést, ha a szív útján nem találhat, s az érzékek a szívhez vezethetnék. Én sajnálnám ha az az igen szép lelkű ember magzatokat nem hagyna. De miért nem tesznek olyan főispánokat? — Szegény szegény Barkóczy Ferencz! az is ember volt, a szó legnemesebb értelmében.

S Mednyánszkyt hány semmirevaló ember tartja boldognak! — Engem is múltattata vagy kétszer; s amint egy igen szép asszony megneveze ki vagyok, felkiálta: *Auch Lucretianer!* s egyszerre szórta a Lucrecz verseit declamálva. Én a ki két sort sem tudok elmondani Horáczból, noha sok darabját bírja fejem, csudáltam mnemonikai érdemét. Ismét a kálvinistákra megyek. Szulyo vszkyt kivévén, alig ismerek kalv. vagy luth. tekintetes urat, a ki a classicusokat ismeri; köztetek te és Mednyánszky, már legalább kettő van, s ti ketten százak vagytok: s mi mégis a classica literatúrát is jobban tudjuk mint ti, mert mi kálvinisták vagyunk!!!

Én az Anti-Mondolatot sept. 14-dikén láttam nyomtatásban először, írásban sohasem. Szmere és Kölcsey, annak írói, tapasztalák hogy a világ azt az én írásomnak nézi, és hogy érette ellenem sokan fenekednek, s azt kívánák tőlem

ezen két barátim, hogy a Kultsár újságleveleiben tegyek egy jelentést, hogy nekem annak írásában semmi részem nincs. Megtettem alacsony rettegés nélkül. — Most egy predikátor írta ismét egy Mondolatformát Helmecezy és Pethe ellen. Címje: *Ó és új magyar*. Mocskos munka ez is. Azonban Helmecezy kérte Trattner-t hogy adja ki. *Fórrani kell hogy a dolog kiörlődjék,*“ ez vala Helmecezy szava. — A Mondolatra adott Feleletben sok só, de sok tudomány is van, kivált az előbeszédben. De a kis munka deproperatum. Csak az fogja érteni a ki literatúránk productumait úgy ismeri, mint írónak kell. — És oztán az a vadság, hogy a Somogyi Gedeon neve *Bohógyivá* van elváltoztatva! Ezt én nem tettem volna, s sajnálom hogy tették.

Gyarmathy egy excellens munkát ereszt ki: *Lexicon Hungaricum parallelum*. 35 lexicont néze végig, hogy lássa mely szavunkat mely nemzettől vettük. 7 vagy 8 ív lesz, és subscribálni kell reá Pánczél Dániel bécsi újságírónál. Az ára nincs megszabva. Én fogok. Kérlek, te is tedd ugyanazt, mert félok, hogy a könyv nyomtatatlan marad. A Romy Monum. Hungnak első kötete három esztendei zaklatások után, ha herélve is, kijöttek. Nem sokára veszed Ossziánomat is. Éljen szerencsésen. Köszönöm azon nagy örömet, melyet nekem ez a dologgal megrakott szép leveled nyújtja. Bár minden esztendőben lehetne látnod Béceset, és magadat láttatnod annyi emberrel. Lehetetlen az hogy annak sok és nagy hasznai ne volnának. A mélt. grófnénak ajánlj kegyességeibe. Én minap Pazdicson valék Szirmay Mihálynénál. Ott emlegettük a mélt. grófnét is, tégedet is. Még egyszer fogadd köszönetemet a gyönyörű levélért, s hidd, hogy téged senki inkább nem tisztel, nem csudál, nem szeret mint

Kazinczy Ferencz.

CXVIII.

Széphalom, octob. 30-d. 1815.

Tisztelt barátom!

April 24-d. írt s utánam Bécsbe küldött leveled *)közel egy hónapja hogy kezemben vagyon, s reá még nem feleltem. Ne vedd hallgatásomat tiszteletlenségnek. Nem tudtam hol múlatsz, s az a gondolat, hogy levelem Eperjesre menjen postán, s onnan Olysóra, s úgy végre Sz. Mihályra, jéggel önti el minden tetemimet. Végre találtam egy alkalmat, mely leveletem késedelem nélkül viheti el kezedhez, s azzal örülve élek.

Én octób. 6-dikán egy útat tevék Torna vármegyébe, az úristen dolgában. Tudniillik Szín nevezetű tornai faluban superintentionális gyűlés vala, s nekem ott meg kelle jellenem, hogy az újhelyi ekklézsiának egy kívánságát elsüssem. Az öszvegyülekezett kálvinista uraságok és egy rettenetes sereg pap már templomban valának, mikor oda értem. Bementem tehát. A pataki collegiumbeli theologiae prof. álla a kathedrán, s tizenegy ifju papot nyaggata, kiket akkornap dél-előtt és délután s más nap ismét dél-előtt minden jelenlévők hallatára megexamináltak, s végre consecráltak is. — Rettenetes tudomány! — Ámbár azon exámenbe a világiak is belé szólhatnak, én csendesen maradtam; de alig vártam hogy kimehessünk, s megszabaduljak az affélének hallásától. — Amint a templom vomitóriumán kitódult a nép, az igen közel 80 esztendőös superintendensnek s másoknak, nevezetesen az idősb és ifjabb fő curátoroknak (mélt. Vay József és Lónyai Gábor adminisztrátor uraknak) köszöntem, s a superintendens megölele, megcsókola. Ha ezt Vay vagy Lónyai cselekedte volna, nem szólanék; de hogy Öri Gábor cselekedte, azt bizonyos triumphnak tartom — azért tartom annak, mert az a rettenetes nép látta, hogy a *Kalvin János helytartója innen a Tiszán* a kikiáltott vallástalanságú embert os-

*) L. azt CVIII. sz. alatt az I. köt. 376. s köv. ll.

culo pacis et fraternitatis fogta körül. Az ebédeket és vacsorákat tornai viceispán Ragályi Ábrahám adá özvegy Fáy Józsefné asszonynak házánál. A kandalló mellé gyülénk, s az öreg superintendens pipázni kezdett. De miért tolá el Ujhely György Józsefet? ezt kérdé tőlem az öreg. (Ez a György József tőlünk Ujhelyből Szatmár-Németibe ment ez idén). Én megemlékeztem, hogy ott nem K. F. vagyok, hanem deputátusa az ujhelyi ekkleziának, s azt feleltem, s ez való is volt, hogy mi el nem toltuk, hanem maga nem akart maradni. Igen, mondá a superintendens, mert úgy marasztátok, hogy meg ne maradhasson. — Minthogy a dolgon már változtatni késő volt, s nem vala ideje róla szólani, a beszédet elfordítottam, s azt mondám, hogy némely zelóta hallgatója Györgyöt heterodoxiával vádolta, socinianismussal, spinozismussal. Elmelegettem a beszédben, s azt mondá a superintendens nekem, hogy amint látja, én a Pierre Bayle értelmében vagyok protestáns. (Tudni fogod talán hogy Richelieu ettől azt kérdé hogy micsoda vallású. — *Bayle*. Én protestans vagyok. *Richelieu*. Melyik confessión? — *Bayle*. Egyiken sem; én annyiban vagyok protestans, amennyiben minden positiva vallás ellen protestálok.) Azt feleltem a superintendensnek, hogy ha az volnék, annak köszönném, hogy Patakon őalatta tanultam öt esztendeig a theológiát (N. B. az öreg jó fej volt, s még most is igen tiszta fej).

Még ebéd előtt hozzá fogának a conferentiához. A két főcurátor közt itt is kiütötte magát az ellenségeskedés; az ifjabbik patrios inquit in annos, nagyon szeretné ha Vay nem állana útjában. Mind a kettő szörnyen buzgó kálvinista. Én az effélettől mindég irtózom; de kivált akkor irtózom, mikor ismerem az emberek gondolkozását; s tudom hogy úgy gondolkoznak mint én, és mégis az esprit du corps, és az, hogy sedent in cathedra sancti petri, őket szörnyű buzgókká teszi. Ebédhez ülénk, s minden szájból a fanatizmus szóla. — Eh, mondám, itt kötelesség szólani; én tehát szabadon szólék. Mi, mondám, azzal dicsekszünk, hogy a mi vallásunk religio examinis, a pápistáké religio obsequii; ugyan ha így megyünk ahogy megyünk, mivel vagyunk jobbak mint azok, a kik ellen azért idegenkedünk, mert a meggyőződés, és a meggyőződhetés

ellen dolgoznak? — Előhozódott Herminia, s minden örült hogy az kálvinista. Én is örültem; annak jó következései lehetnek, melyeket érteni könnyű. Beszéltek az ő confirmations-examenjén (így), s Lónyay kérde ha olvastam-e. Nem olvastam, s talán nem is fogom. — Patakon 100 exempl. van lévén, mondá Lónyay. — (Megemlékezém hogy ő 1809. nekem azt mondá, hogy sajnálja hogy nem született pápistának — nyilván mert úgy kevesebbe került volna neki ungi adminisztrátorrá lenni). — Elmondott az is nagy örömmel, hogy Herminia reversálist adott magáról, hogy pápistává soha nem lesz, s első fiát, a ki utána uralkodni fog, kálvinistának nevelni fogja. Ennek is minden örült. — En, mondám, ennek nem örülök. Ugyan ha pápista leány ment volna kálv. herceghez, s ily reverset adott volna magáról, nem azt mondanánk-e hogy ez intolerantia, és hogy nem illik magunkat arra köteleznünk, hogy ezt vagy amazt igazságnak ismerni s annak vallani nem fogjuk. — Erre senki nem felelt, de senki nem is vette balúl. De egyikét ember kötődve az én hitetlenségem felől kezdte szólani. Én, mondám, nem hihetem azt, hogy az isten azt kívánhassa tőlem, hogy bolond legyek. — Ez a Kraftausdruck nagy effektet teve. Tudom én hogy Kraftausdruck nem illik társasági tónba, de azt is tudom, hogy Quintilián ezt mondja: Omnia verba suo loco optima.

Ebéd után a theol. prof. minden neheztelés nélkül azt kérde tőlem: miért jobb azért valami mert új? — Szeme közé néztem, ha neki ment-e el esze, vagy azt hiszi én vagyok olyan? — Nem lehet-e megfordítani a kérdést: miért rossz azért valami mert új? Jézus, Sokrates, Luther, Muhamed és a jesztrebi predikátor, a ki formaliter megbolondult a biblia olvasása által, és most mint bolond Szerencsen tartatik, újat tanítottak; amazok igazat, ez a két utolsó bolondot.

Lónyay ott sok szépet teve. Örömmel beszélle hogy vicepalatin Péchy Imre nem consiliárius, és consiliárius *soha nem is lesz*, mert ismerik az udvarnál. — Én erre nem szólék semmit. De néha az is szól a ki hallgat.

Bárczay Fer. kérde tőle: Lónyay, azt mondják, hogy te a Bretzenheim leányát veszed? — Lónyay erre így felele: *Nem mondom hogy ide nem adnák*, de én nem házasodom.

Hogy ő herceg — hiszem . . . a lelkét, mi is hercegi vérből eredünk — Kemény erdélyi fejedelem felesége Lónyai leány volt. Ismét nem szólék. Bárczai üzte a kérdést. — *Lónyai.* Nem, csak azért sem mert pápista. — *Én.* A mélt. úr azért? *Lónyai.* Kilelne a hideg, ha a házamnál franciscánust látnék meg. — *Én.* Engedelmet; a franciscánus nem irtóztatóbb figurára sem külsőjére sem belsőjére mint egy nyomorúlt kálv. lévita. Az én feleségemet soha sem lelte ki a hideg, mikor az a rongyos, mocskos, tudatlan kolduló lévita hozzám jött, s ő azt épen úgy fogadja mint én a a sztropkai vagy monaszteri barátot; s én két franciscánust ismerek, a ki épen azt hiszi a mit hárman itt mi. — *Lónyai* megmaradt a maga állítása mellett, s mi nevetünk.

Én nem tudom mi leli az embereket. Én olyan mint ők lenni nem tudok. — Tefelöled az a hír mindenfelé, hogy most nagyon antiprotestans vagy, s én az ilyen vádra orrok alá nevetek. De ők viszik dolgaikat. Azt mondják, hogy még testvéred is, gróf Sámuel, mosolyog, hogy mindég a vallást emlegeted. — Ámbár ezt senki sem hiszi, mégis sajnálom hogy mondogatják.

Tornán keresztülmenvén elmentem a pápista templomba, hogy ott a bécsi prof. Maurer Hubert által 1780 táján festett oltártáblát lássam. Sokat vártam, mert én Maurert és az ő munkáját ismerem; de többet leltem mint vártam. — Csak az kár, hogy a vászon nem nagyobb, és hogy a gyönyörű munkát a régi oltár faragásaiba tették, mely fertelmes fősvényesség, és azt mutatja, hogy gróf Keglevich József tornai főispán és Agazonum Regg. Mag. a képet nem azért festettette, mert ismerte Maurernek becsét, hanem talán azért, mert valaki dicsérettel szóla Maurer felől.

A kép egy Ascensio. A bold. szüz a felhők közt lebeg. Körülte három gyermek angyal szállong. Nagyobb anygálokra s többekre nem vala hely.

Alól nyilván áll a sír, és azon el van vetve a gyöles lepel. A 12 apostol a sírban keresi az isten anyját.

János a sír mélyéből emeli fel fejét, jobbját a szüz felé nyújtja, s örvendő arcczal jelenti társainak hogy mesterének anyja nincs már ott.

Péter a maga nagy karakterében a váratlan eset által megrázva, térdre rogyott. Kezeit öszvekulcsolja térdein, s hátra rántott testtel néz fel imádkozva a szüz után. — Ez a Péter megrázza a nézőt.

De mi következik még? — Egy sűgár természetű szép apostol talpon állva maradt, mert érzette a maga *római nemes* méltóságát; vállain gyönyörű redőkben foly le a czinóberszinű (ponceau) palást. Két kezeit egymáshoz tapadt tenyerekkel felnyújtja a lebegő szüz felé imádkozva. Engem ez a Pál még inkább megrázott mint amott Péter.

Ezen oltárról szólani akarok az Erd. Muzeumban.

Telek, telsz, — és így méltán tel, nem pedig telik. — A tellel nem commendálhatnám hogy éljünk mindenütt: ezzel meg kell esalnunk az olvasót. — Egyébiránt én is azt hiszem, hogy a philologia nem mathesis, ahol a figuráknak be kell zárniok magokat, nem philosophia, ahol a kategoriai parancsoknak vaktában kell engedelmeskedni.

Nekem ismét kegyetlen szüretet adtak az istenek mint tavaly, csakhogy ez idén nem törheték fel pinczémet, s nem vihették el minden 1811-iki igen zsiros tokaji átalagaimat, mint tavaly. Négy hordó borom lett ahol 80 lehetne. Az istenek tudják, hogy élek. Élj szerencsésen tisztelt barátom. A mélt. grófné kezeit a legszentebb tisztelettel esókolom.

Én Pestről most hozatám meg magamnak a Wieland Leveleit, melyeket a fia Lajos ez idén Bécsben 2 kötetben ada ki. Meghozták a Mathisson munkáit is 6 kötetben. Ha alkalmad lesz, olvasd meg, kérlek, a Wieland Leveleit. Sok jó van benne.

De szabad volna-e azt a kérést tennem, hogy nekem küldenéd meg Göthének ezen munkáját: Aus meinem Leben. Dichtung und Traum. Én ezt most kívántam Pestről; de azt felelték, hogy Göthének egyéb munkái nélkül nem adják. Én pedig Göthének XII kötetét az originál kiadásban bírom.

CXIX.

Drága édesem, kedvesem!

Végre szert tehetek egy kevés nyugalomra itten Kassán, ahol töltöm a telet, és kipihenek feles gazdasági bajaimtól, mint a deákok vacátiókor; de ők akkor veszteglének, én pedig fordítom a szünés napjait a kedvelt foglalatosságokra. Elhagya secretáriusom, ami nagy baj egy olyan rossz és henyé irkálónak mint én, aki oly nagyon szereti azt cselekedni, amihez nem igen tud; de azt mondja Lessing Galotti Emiliájában: Hát nem lett volna-e kópírástudó Raphael, ha p. o. kezek nélkül született volna? Íróm nem azért vált meg tőlem, mintha nem elégedtünk volna meg egymással; hanem mivel a patvarkodó tudománynak gyakorlására Pestre kivánczozott. A prókátorságra való vágyás fogja és rontja el még most is ifjaink elméit, és azért találunk oly ritkán alkalmasokat valamely józanabb élet nemére. Azomban új íróm érkezend az új esztendővel, és azt ugyan foglalatosítani fogom.

A nagyon szép, hogy téged vallásbeli követségekre fordítanak; az a jele, hogy nem kell viselned képét a vakbuzgóknak. Engem a pápisták Bayle' cardinál Polignacnak tett nyilatkoztatása szerint mindenkor protestánsnak hirdettek, a valóságos protestánsok pedig most, miolta némely csorbáikat kezdem sejteni, szörnyű pápistának. E nem lehet máskép.

Neked Szemere v. ispán szólott a levelemről, de ugyan mért nem olvasta vagy olvastatta veled egész foglalátja szerint? Azt írárn neki, hogy némelyek, akik előtt panaszolkodtam, hogy a kurucsoi perem nem lát véget, s azt mondták volna: Mért perelsz protestánsok ellen Zemplén vagy Szabolcs vármegyében? Én pedig azt feleltem nekik: Ne rágalmaztátok Szemere v. ispánt, és ne beszéljetek clöttem olyan bolondokat. E volt levelem tartalátja, és használt, mert azolta hozott sententiát; meg is köszöném, hozzá tevén, hogy nem

azért mert kedvező, köszönöm, hanem azért, mert hozódott. A sz. mihályi szóda dolgában Ragályi és Dézsi v. ispánok világos igazságtalanságokat követtek el, hogy a pataki collegiumnak egynehány ezer forintját bátorságba tegyék; de a dolgon jól igazított a cancellária. Én azt mondom, hogy a curátort kéne számadásra húzni, miért adja oly biztalan helyekre az árvák tőkepénzét; mert a sz. mihályi szódarák volt arendátora, Margarét Pál, egy felette bomlott tehetségű miskolci kereskedő vala.

A minap a sz. mihályi tiszteletes úr egy szegény reformátá asszonyt, aki egynehány esztendő előtt — valamint az anya a gyermekét a farkassal szokta ijeszteni, — predikátorát azzal ijesztgette, hogy a római vallásra tér által, ámbár mint egy buzgó reformátá lélek, született vallása kebelében hagyja el a mulandóságot, teljességgel eltemetni nem akarta. Én épen Bécsben valék akkor, feleségem tehát egy kevésbé méltán megdorgálta a papot. Mindezeket egykor is, máskor is emlegetém, és már most nincs nagyobb pápista Magyarországon mint én. Jól írtam valahol: *mikor igazat mond Jóska, csak akkor sért.* De én senkinek kedvéért sem a nimesi gyilkosságokat Franciaországban, sem az irlandusi és belga papok bolondoskodását, sem egyéb s akár külső, akár honybéli balgatagságokat soha sem fogok helybe hagyni.

Herminia bérnialása fellármázta a pápista papokat, és azért nagy okosságnak tartom hogy a ti papjaitok is socinianismust szagolnak benne, nem azért mintha a socinianismus rossz szagú volna, hanem mivel a büdöskét tűrni kell a rossz levegőben. A világosodásnak szép példája, hogy ausztriai herceg reformátá hercegnét jegyeze el magának, de azért nem hiszem, hogy nádorispánunk fiai cifra templom helyett pusztá templomba fognak sietni az Úr-vacsorájára, mert az első magyarnak követni kell a haza törvényét. Azt mindazáltal mind hiszem, mind kívánom, hogy az igazságtalan törvény eltörültesse, és a nem a nemet kövesse a vallásra nézve minden egyéb házasságban, és hogy szabad legyen minden embernek egy vallásból a másikba általmenni; mert az emberi jussokhoz tartozik idvezülni nem tartozni, és ha tetszik

a pokolba indulni. — Úgy vagyunk valóban most Európában, mintha 25 esztendőök és az azoknak tapasztalásai egészen elvesztek volna; egy túlságból a másikba botlunk, mintha nem tudnók (így) botorkázás nélkül járni a csinált úton. Ha körülnézi magát az ember, merő vagy bohókra vagy nemjó emberekre akad; az okos és az emberséges ember ritkább mint a pengő pénz. Csak a vigasztal, hogy lehetetlen ez a szüntelen való kitérés az igazság útjából, minekutána az már elkészült; más volna ha nem lenne kész, de legalább historice, vagy, a mi még nyomosabb, sajnos tapasztalásokból tudjuk, hogy merre viszen a legbátorságosabb útcapás. Az a botránkozató viadal a világ és setétség között, nem tart hat sokáig annyi elszórt fényvilág után; a setétség természete szerint nehézkes, a világosság pedig könnyű, és természete szerint maga alányomja a setétséget. Németország fog lenni hihetőképen a világosság középpontja ezután; a volt ugyaneddig is, de csak a theoriában. Igen szépen mondja egy új német szerző, hogy nálók eddig minden karok fejkévé váltak, de hogy most, midőn pihentenek a pennák, forrt a bosszu, a pallosok köszörültettek és hegyeztettek, és hogy közel van az idő, amelyben minden sarczuralkodásnak vérről fog írattni számkivettetés levele. Csudálkozom hogy a bátyám engemet vakbuzgósággal vádol, minekutána én vele a szarvasmarháról ugyan igen gyakran, de a vallásról soha sem szólottam. Ő ezekben a dolgokban nem igen járatos, és az ő minden egyéb tudománya is többnyire hallomásból áll; azonban nem kell azért gondolni, hogy Plátóval sétálgatta az akademia kertjeit.

Íme egy kis nem rossz bolondság, melyet nekem számodra megküldött Pethe Ferencz ¹⁾).

Az Erdélyi Muzeumot forgattam e napokban, és egynehány gyönyörű darabjaid átolvastam; meghökkenem amidőn benne magamra is akadtam. Megvilágosíta Döbrentei, akinek tegnap vevém levelét. A te barátságod híressé akarna tenni engemet; köszönöm a jó szándékot, de már egyszer érdemleni is kellene. Azon leszek, hogy barátságodnak becsületére váljak.

¹⁾ „Lúdas Matyi“.

A Mondolatra a feleletet olvastam, helylyel-helylyel nem annyira forró mint vastagoeska; a holtakkal szelídebben kellének bánni. Szemerét a tehozzád viseltető barátság ragadta; azomban itt-amott igen helyesen patrio perfusus aceto a Mondolat koholója. Az én munkáeskám, amint inkább-inkább belé ereszkedém a tárgyba, a kotlás közben mind jobban-jobban költ, tágúla, terjede és felélede, úgy hogy munka lön a munkáeskából, amely talán figyelmet fog szerezni literatúránkban. Kassán elvégzem, kiegyengetem, kigyalulom és megrostálása végett neked megküldöm, azután pedig talán közre is bocsátom. Semper ego auditor tantum, nunquamne reponam? Nem alkalmatossági munka, holott a Mondolatada reá alkalmatosságot; sokat olvastam újra-kidolgozása közben, és kivált sokat gondolkodtam; fő iparkodásom a volt, hogy meg ne bántsak senkit is, amidőn az igazságot keresem. Nem mondom, hogy eltaláltam, de bizonyosan fürkészttem, kutattam; nem mindég igaz az ugyan, amit valaki igazságnak tart, de fő dolog, hogy az ember a dolgot a személyektől elválassza, és kitesse az illetén munkából hogy literatúránk előmozdítása egyenes és minden tárgya igyekezetünknek.

Még új esztendő előtt Olysóra kell mennem, onnan fogom neked megküldhetni Göthének kívánt munkáját. Én már most egész Göthét bírom, és gyakorta forгатom mind én, mind feleségem.

Olvastam ismét minapában nagy figyelemmel mustrálásod (recenziódat), melyet Himfyre készítettél, magad-magadat a németből szépen lefordítván.

Kérlek magyarázd meg nekem a *se*-ben, és a *sem*-ben a negativum és a prohibitivum közt a különbséget. Ez egészen új grammatikabeli regula, amely a pontra-szabást a kifejezésben nem segíti, mivel az értelem mindenkor elég világosan mutatja ki, hogy tiltó vagy tagadó-e a beszéd. Ott írom én *sem*, ahol magábanhangzó következik, *se* pedig ahol mássalhangzó. Úgy cselekvének régibb íróink is; ugyan ne szaporítsuk szükség nélkül a grammatikai regulákat, ne terheljük szép nyelvünket, és ne igázzuk, ne korlátozzuk ok nélkül az eleven elméket; kövessük a görögöket, nem pedig a szerfelett pontos francziákat, és csak ott vessünk gátat a szabadságnak, ahol

teljességgel szükséges. Szép lehet ugyan a test a feszes lepel alatt is, de a feszes ruha magában soha sem szép, és a görög képfaragók természetes redőztetések mindenkor jobban kedveztek a *το αλω*-nak a betyáros és rendes ránczozásoknál. Azt sem fogom meg egészen, hogy miért tartod hibának, ha a gráciákat gráziának írja valaki, habár nem úgy hangzik is a *tz* mint a *c*, de a *z* hiábavaló, ha a *c* megelőzi, és így ha nem kell *tz*-t írni, *cz*-t se kell, hanem csupa *c*-t. Nálunk, mert *k* betűnk van, a *c* soha sem hangzik úgy mint a *k*, következésképen a *z* teljességgel nem változtat semmit is a *c* hangban.

A töpürödött boszorkányok sem tetszenek neked; azonban én nem tudnék szép mással érthetőt ragasztani a *boszorkány*hoz. Ezen az úton te egész sorokat törülnél ki Horáczból. Tudom én hogy a burkus király azt mondta egy képíróról, hogy a ganéjt természetesen festi, de ez a szikraszó (bonmot) nem magát a festést, hanem csupán a tárgyat illethette, amely nem a képírára való; de ha festjük egyszer a ganéjt, azt természetesen kell festenünk, vagy, ami jobb, nem kell festenünk. Az orosz császár megvette a minap nagy summa pénzen Malmaisonban Potternek hugyozó tehenét; a kép maga remek, de a tárgy ocsmány, és az orosz császár ő felsége bizonyosan nem a tárgyért, hanem annak természetes előadásáért fizetett anynyit. *Tous les gouts sont dans la nature*, úgy mond Boufflers. Nagyapánkban, Homerusban a Thersites karaktere pökedelem, de emeli azzal a többit; és sohasem készült hosszabb és tartósb lehelletű munka, amelyben minden, nem mondom felleng, hanem csak közönséges ideál is legyen. Bocsásd meg észrevételeimet, de magad bátorítottál. Én csak ott nem szeretem valamely darabban a borzasztót, ahol maga a tárgy szép mind az egészre, mind részeire nézve, et ou les disparates choquent car le contraste Frappe. És ezért botránkoztatott Himfynek egyik darabjában az élet édes henyei leírása között a pipázás. Elkészült nyelvünk, de nincs még befejezve, és adja az isten hogy még soká ne legyék. Még most csak könnyű zabolán kell erednünk, úgy fog kifejlődhetni egészen nyelvünk hathatósága. A nagy és szép gondolatokkal rakott elmék ala-

pítják és formálják a nyelvet, és adnak just a szavaknak és a beszéd formáinak. Nem a grammatikusok csinálták a nyelvet, hanem csupán egybeszedték annak reguláit a csinosabb közbeszédből és a szépen okos írókból. Te magad szerencsénkre minden módon nagy teremtő vagy nyelvünkben, és így ne adj magad ellen fegyvert ellenségednek. Non quidquid grammaticae, et latine dictum est, úgy mond Quintilián. Én téged úgy szeretlek mint literatúránkat, és azért bátorkodom letenni gondolatimat a barátság kebelébe.

Egy nagy kérésem van hozzád : azt írja nekem Bozóky fiskálisom, hogy a Szemere familia archivumában egy documentum penészedik ily czím alatt : Diploma divi Mathiae imperatoris in facto bonorum Ecsedianorum. M. H. betű van rajta. Erre nekem nagy szükségem lenne, nem hogy valakit bolygassak, hanem hogy magamat s gyermekeimet védelmezsem. Te Szemereékkal jól vagy ; ha vidimált párban megszerezhetnéd nekem, nagyon érdemítenéd magad mind erántam, mind gyermekeim eránt; parancsolj velem hasonló esetben, de más hasonlatlanban is. A legigazabb barátsággal élek halok minden kor

Íram Kassán, 7-d. dec. 1815 .

igaz hív barátod
Jóskád.

Igen rosszul vagy szegény Ujházy Samu; kár az emberért. Hosszú és nyugalmas életet érdemle ne.

CXX.

Széphalom, decemb. 14-d. 1815.

Tisztelt barátom !

Arra foglak kérni, hogy e leveletem láttasd prof. Pongrácz úrral, aki által azt néked benyújtatom. Ez a nagyérdemű barátunk már egynehány leveleiben megbizonyította azt,

hogy ő lelkes tanítója a nyelvnek, és hogy aesthetikai érzelmel is bír, s nagy olvasással, és nem sovány grammatikus. Ha minden nyelvtanító az országban olyan volna mint Pongrácz, úgy jobban volna dolgunk. — S ezek után hadd tudassam veled és vele mi a *Lúdas Matyi*, és mi annak írója.

Én a Vitkovicshez írt epistolában egy bohót *teremtettem*, ki az én kedves hitem sorsozainak, a Kálvin János fiainak, esztelenségeket pengesse, *hogy csak kálvinista tud magyarul*; s minthogy ezt a bohót *valahol* kelle születni hagynom, még pedig Debreczen táján — Szatmárban születtetém. Szatmárra így jutottam.

Nevet kellvén neki adnom, félttem, hogy ha Ferencznek, Jánosnak, Istvánnak mondom, valamely Ferencz, vagy János vagy István magára veszi; szokatlan nevet kerestem, s a *Máté* toltta magát előmbe, s így az én bohóm *Máté* leve. A *Máté* ismét *Mátészalkára* emlékeztetett, s hogy a keresztnév motiválva legyen, ezt adtam neki lakóul. — Kijöve epistolám, s egész Szatmár tűzbe jött. Egy egész sereg méne az onkeledhez felpanaszolni, hogy Kazinczy az ő exeja vármegyéjén mely mocskot ejte.

A főispán Kázmérba írt a leányának, s éreztette velem, hogy neki tettem fáj. Kimentém magam a főispánnál, s írtam v. ispán Isaak Sámuel barátomnak, hogy értsék meg a poetai tréfát; az én bohóm nem portrait, hanem képzelés teremtése; bohót minden föld terem, miért ne tehát Szatmár is? Horác a Fundi városa praetorát nemesak kaczagás tárgyává tévé, de meg is nevezte becsületes nevén: Fundos Aufidio Lusco praetore libenter Linqumus, insani rindentes praemia scribae. Molière a párizsi színen halálíg adtja a *lavement*-ot egy lemozini születésű nápésznek; Cervantes a maga bódor lovanczát La Manchában hagyja termeni, s ezeknek Fundi, Limozin és La Mancha nem vette rossz neven, a mit nekem Szatmár. — Nem használta. Megfelelt reá valaki idomtalan hexameterekben, de hogy Kálvin Jánost hitte az isten legigazabb profétájának, megtetszik onnan, hogy az epistola szót két vagy három helyben epistolának (*cum accentu super o*) veszi. — Az epistola nekem postán küldetett meg, minden levél nélkül. Hallgattam, nevettem, nem tudtam kinek felel-

jek, és így meg sem köszöntem az exemplárt.— Erre egy hónap múlva egy második exemplárt kapok így. Minthogy az epistólában 20 poetája neveztetik Szatmárnak, én ezek közül kiválasztottam egy kálvinista papot, s levelemet hozzá intéztem, azt mondván, hogy ő talán ismeri az epistóla válszának íróját, s kérem közölje velem leveletem. Az csak engesztelő volt. Mindamellett fél eszt. múlva a munkácsi postán tevével valamely ismeretlen hozzám egy három árkusnyi levelet, s abban küzd a hogy tud. — Barátom, ily veszedelmes dolog a czinczogóval éreztetni, hogy ő nem Mozart. — Való hogy a czinczogót nemis kell bántani, elég neki a megvetés. De hiszen én semmi czinczogót nem bántottam, s hogy húszan czinczogónak Szatmárban, azt sem tudhattam.

Ugyanazon eszt. (1811) kijöttek Virágaim és Töviseim, azaz aesthet. és gram. epigrammjaim, s 1812 a Dayka Versei előtt egy philolog excursióm, 1813. a Báróczy életében (tom. VIII.) egy másik, amelyben megmutattam, hogy Róma graecissált, hogy Cicero maga is javalta a Neo-és Xenologismusokat, hogy Horác, Virgil, Plautus, Terenez, Lucréz, maga az egészen deák Tibull is, annyival inkább a peregrinus transmarinus Propertz rontották a nyelvet, hogy annak dísz adjanak. Esküdt Somogyi Gedeon Tót-Vázsonyban azt gondolta, hogy én le leszek ütve, ha engem számárra festet, ha Folnesicseszel összekever, s ezen szép szándékban túl a Dunának némely fiai kezét fogtak a pajzán és szörnyű tudatlan emberrel. Philos. prof. Ruszek javallá a szándékot, toldította, az exemplárokat maga terjesztette, a gróf Festetics ő exc. asztalánál maga kiosztatta, minden vendég két exemplár munkát kapott, egyiket a prof. Ruszek (ki most keszthelyi pleb. és ez által hahotai apát) philos. munkáját, és egyet a Mondolatot, s így azt a gyanút támasztotta, hogy a Mondolatba *dolgozott* is. Annyi bizonyos, hogy kéziratban olvasta. — Én vettem postán a könyvet egy idegentől, kinek nevét sem hallám soha, s képzeled ha nem tettem-e fel, hogy aki nekem ezzel hízelkedve kedveskedik, csak *kém* talál lenni. Megköszöntem, s azt válaszoltam, hogy felelni reá nem fogok. Csakhamar pápai ref. prof. Tóth Ferencz ír, hogy hallja prof. Ruszektől, hogy én őket tartom a munka íróinak. Feleltem neki, hogy nem;

egszersmindírtam a philosophiai munkát írt Ruszeknek, írtam philosophiát tanító és Kant tanítványának tartatni akaró pápai prof. Márton Istvánnak, hogy kérem, mindketten keljenek a criticismus védelmére, nem írva, hanem a dolgot a puristáknak magyarázva. Egyik sem felele, mert Ruszek mondolatista volt, Márton pedig a Somogyi Gedeon sógorának, Fábíán Józsefnek nagy barátja. Tudod hogy a tudós emberek, ha egzsersmind pedántok, mely nehezen vesznek minden megérintést; nem lehetetlen tehát, hogy Márton, kit Szatmár szült, a Vitkovieshoz írt epistola miatt is haragszik. Annyira ment a kálvinista düh, hogy a Patakról oda innepre vagy koldulásra vagy vacátióra haza menő togátusoktól híreket szedtek a tiszteletes predikátor urak, s ezekből pasquillusok íratlak; a többek közt hogy az anyámnak özvegy korában szerelmei voltak, holott minden tudja, hogy ezt az asszonyt idegen kar, azaz más kar mint az atyámé, soha nem ölelte; én austerább erkölcsű asszonyt soha nem ismertem. Ez a pasquill nekem ismét megküldetett. „Csudáalom, mondám, hogy azok, akik azt tanítják hogy az isten az embert a maga képére teremte, magokat marhákká tenni nem szégyenlik.“

Még semelég; — Pethét, kinek vad kálvinistaságát stilusa mint mindene mutatja (egyik oekonomikus munkája praefatiójában nincs-e ez azokra mondva a kikkel baja van: — az az számár“?) feltűzelték, hogy én az ő *képzelmészét* rossz szó-
nak mondom. Mit írhattak egyebet, azt én nem tudhatom, mert én Pethét soha nem néztem annak, akinek ismeretsége által valamit nyerhetnék, elég az ahoz, hogy Pethe kétszer engede magának ellenem kipattanást a maga Nemzeti Gazdájában, melyekért én nem is panaszkodtam. S íme itt a harmadik: *Lúdas Matyi*. Ez poetai tekintetekben sok érdemmel bír, stilisticaiban kevés, morálisban semmivel. Sohasem olvastam valami engemet megbántót hidegebb vérrel. Egy vad ember ez a Pethe, s nincs benne semmi nemes érzés.

Hogy tudományi csaták vannak, az nem illetlen, s olykor, midőn ébreszteni kell, még hasznos, szükséges. A német literatúra nem emelkedett volna 1710 körül, ha Bodmer és Gottshed egymásnak üstökébe nem kaptak volna. Ezért perelt így Szemere és Kölcsey Somogyival, ki *él és meg nem holt*,

ámbar megholtnak van kihirdetve a Kölcsey előbeszédében. A mostani jobbak és a maradék meg fogja ítélni tudni mi miért esett, s akkor Somogyi és Ruszek és Kisfaludy (ki maga is osztogatta a Mondolatot) pirúlni fognak alacsony bosszújokért. Én nem pirúlok másba kapni, csak hogy az gráciával essék, sem a Kisfaludy Szerelmeinek recensióját nem retractálhatom. A mit te mondasz, édes barátom, hogy én Horátzban, és így Catullban, Martiálban sok sort kitörlenék, igaz volna, ha ők magyarul írnának. Hát te nem törlenéd-e ki ha ezt: *turgentis verbera caudae* így fordítanám: *megdagadt . . . . püfögetései?* vagy ezt: *cunus*, . . . a? Ha még állana a *Circus Florae*, bemennék, s nézném a mi ott esik. De ha minden *gout dans la nature* van is, becsukattam volna gr. Fekete Jánost, midőn oberster korában, ing és lábravelő s minden ruha nélkül fogadta el a b. Podmaniczky földvári tisztartóját, s így evett az *Officier Corpsral*, s még inkább, midőn 15 eszt. előtt 16 tánczoló mezítelen uraságot (kik közt Unwert és Unwerthné s az ezek 16 eszt. leánya tánczolgattak mezítelen, és a gróf fekete János Ferencz nevű fia) tánczolni néze ez az *ingerlésekre szorúlt Faunus*. Nem vagyunk Rómában, és jó hogy nem vagyunk ott, de csak ezen egy részhen jó hogy ott nem vagyunk. A Kisfaludy *Belzebub kajlája* nem egy szép író tollába való.

Parancsolod hogy a *se* és *sem* különbségét magyarázzam meg. Én sem szeretem a nagy bizonyosságot oly dolgok körül, ahol a demonstrációnak kevés helye van, vagy ahol vannak vagy lehetnek kifogások, mint a nyelvben minden nyomon lelünk. De ott is az akademikusok skepticismusát affectálni, ahol annak nincs helye, nincs kedvem.

Nem, ne, és sem, se, azonegyek, csakhogy a *sem se*-ben meg van az *is* (auch etiam) ideája, mert a *sem* sem nem több sem nem kevesebb mint az *is nem* vagy *nem is*; a *se* sem nem több sem nem kevesebb mint az *is ne* vagy *ne is*. Mondhatod-e *Ne volt ott?* e helyett *Nem volt ott?* Miért mondod hát: *ott sE volt?* Igaz, hogy így szól a közember, aki a nyelvet csak empirice tanulta. De ez így is szól: a *házba volt*; holott a *házban volt* van jól mondva; mert a *ba* mindég *motum in locum*, *ban* mindég *quietem in loco* jelent. De az írónak nem

úgy kell írni ahogy a közember szól, hanem szólani kell úgy ahogy a jó író szól.

A *cs* hangjára másszor, mert az hosszú és készen van nálam. — De még is próbáljuk.

Írta-e valaki *Tsáki*, *Tsongrád*, *Tsanád*, *Vétsey*, *Tzinderi*, *Tzobor*? Nem tagadhatatlan-e hogy ezeket így írta elejétől fogva minden: *Csáki*, *Csongrád*, *Csanád*, *Czinderi*, *Czobor*, — vagy a régieknél, mivel a typhetha a *cs* *) (azaz *cs*) betűt *ch* (*ch*)-nak nézte, *Cháki*, *Chazár* etc. Nem kell-e tehát, non ex antiquitatis affectato studio, hanem azért mert ez megegyez az alphabetumunkból ki nem küszöbölthető *c* betűnek hangjával. Oztán azért hogy concursus literae *t* et *s* aequivalet sono literae geminatae *cs*, sicut concursus *d* et *j* aequivalet sono literae geminatae *gygy*, vel *ggy*: jól írom-e *diermek* pro gyermek, *djöndj* pro gyöngy? Ez nem haszontalan mikrologia. Így valahol *ts* van, ott mindég positio van: *nevetség* másképp hangzik mint *nevecség*; az annyi mint *nevecség*, *s* ha ez így, hogy fogom pronunciálni *ketsege*? Úgy-e hogy így *kecscsege*. — Oly annyira igaz ez, hogy már íróink nagyobb részben úgy írnak; maga Virág is így, noha elején-tén majd levágtak midőn ezt tanítani mertem.

Grátzia (nem *grácia*, sem nem *grácia*, vagy *gratia*) hogy az eredeti betű a *mennyire lehet* megtartassék.

Szemere György a László fia épen mellettem ült, midőn leveled vettem. Tőle tudtam meg hogy a Szemerék levelei a vicispán kezében vannak, s azonnal írtam a v. ispánnak. Ha a kívánt diplomát megkapom, ha neked szolgálhatok, *neked* — képezed mily örömem lesz. A levél valóban az újhelyi vármegyeházhoz be van adva már.

Prof. Pongrácz úr elvezet a Balkay cópiáinak megsejtelésére, ha parancsolod. Balkay excellentissime copíroz. Ott leled a Furino által festett kesergő szép cópiáját; én leginkább ezt választanám. Mely meleg tintek a szem körül! mely test! Ott leled Mengsnek Józsefét. Mely anatomia! Ott

*) Itt az *s* úgy van formálva a kéziratban, hogy könnyen *h*-nak is nézhető.

az ő tulajdon feleségét és gyermekét, kiket Máriának és Jézusnak festett. Ott az angol I. Károlyt Van Dycktól, két más fejjel. (Károly az, akinek fehér ruhája is van veres csíkokkal.) Ott Pompejo Battóninak tékozló fiúját. Ott Angelica Kaufmannak Hermannját, kinek a győzelem után a felesége Thuznelda általöleli lábait. Ott Carlo Dolcénak Madonnáját, és egy igen szép nőtény tigris. Megérdemli hogy lásd. Élj szerencsésen, imádott lelkes és jó ember.

Kazinczy Ferencz.

CXXI.

Széphalom, Jan. 6-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Consiliárius Szemere István úrnak feleletét itt küldöm. Ebből láthatod hogy kész közleni veled a kívánt documentumot, de neki, egy ily nagy vármegye v. ispánjának, kevés üressége lehet valamit csinálni. Én ezt sürgetni ezután sem szünök meg, de jó volna ha önmagad is emlékeztetnéd. Fiscalisod Bozóky úr is megszólíta ez iránt, s egy vizontszolgálatlaltal kínála meg. Kinek szolgálhatok én inkább mint annak a nagy és szép lelkű embernek, akit minden levele vételével új okoknál fogva tisztelek és szeretek? De valóban jól esnék, ha Bozóky úr az én négy gyermekeimnek használhatna.

Öt hét olta én mindennap reggeltől fogva estig az orthologusok és neologusok közt folyó perben dolgozom prof. Beregszásznak Philolog. Dissertációja ellen, és az ellen, a mit Zombori írt az Erd. Muzenm III-ik füzetében. Goromba nem vagyok, de Beregszászy ellen felette éles, mert úgy érdemli. Az az ember a maga titulusaival, és mivel zsidó, arabsz stb nyelvekkel paradíroz, sok kárt teszen; elámítja a maga kálvinista feleit. Szatmár vármegyei v. ispán Izsák Sámuel úr neki ezer forint jutalmat gyűjtte, s most Szaboles gyűjt ismét. Ez az embert még inkább el fogja bolondítani, mint Cicero

mondja Philipp. III. c. 187. Annál nagyobb okom van tehát igen világosan kimondani, hogy ő nem tud a mi dolgunkhoz. Prof. Pongrácz úr közleni fogja veled kevés hetek alatt kézírásomat.

Két könyvre volna szükségem, s te mindakettőnek olvashatására segíthetnél. Lehetetlen hogy valaki Kassán ne bírja Schillers *kleine Schriften* és Wiener Allgem. Liter. Zeitung für 1815, s ennek mind a XII füzetét. Kérlek légy rajta, hogy ezt februáriusban megkaphatnád; főnotárius Komáromy urat kérném, hogy Kassáról hozza ki. Ha Fried Sámuel kalmárral összevessz néha, ki jó fej és excellens ember, ő talán megszerezhetné. Kérni fogom Szerencsyné asszonyt is, hogy ha talán ő tudná, szerzené meg. Egy hónap alatt s még előbb is visszaadhatnám.

Íme egy epigrammom a Tövisék és Virágok újabb kiadására, melyekből kitörlök némely epigrammot, de némely újat is teszek.

A NYELVRONTÓK.

Rontott mert építeni akart Palládio; benne
Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
A mívész érzette magát, s neked én fogok, úgymond,
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S im áll a roppant csarnok, s bizonyítja ki több itt:
A mívész-e, vagy a szolgálai tompa Szokás.

Csarnok Zrinyinél Libro XV. Stropha 84. amphitheátrum.
Palládio azt építe Vicenzában. — Élj szerencsésen, tisztelt barátom! Az isten adjon neked és a hazának boldog újesztendőt.

alázatos szolgáló
Kazinczy Ferencz.

CXXII.

Édes Ferenczem!

Ha csak gyaníthattam volna is, hogy Ludas Matyi elened is agyarkodik, visszaküldöttem volna Pethének ezen kis tréfáságot, melyet még két esztendővel ezelőtt olvastam kézírásban anélkül hogy egyebet találtam volna benne a gögös aristokratismus ellen való satyránál. Meglehet, hogy a nyomtatásnál elváltozott az egész munka, mert én, emlékezvén, hogy olvastam, nem vettem magamnak időt annak forgatására. Hogy pedig meggyőzzelek arról, hogy a te számodra nekem küldött legyen Pethe egy példányt, ime látni fogod a külső boritéknak belső lapján, hogy az egyik köteteske a te számodra küldtetett meg nékem. Nem akarván avatkozni semmiféle tudományos vitába, amelynél fogva, bár mint csupán csak eszköz is, valakit keserítsek, leveledet Pethéhez külön boríték alatt fogom tétetni a postára; Pethének pedig írok, hogy engem ezután az illetén commissióval megkíméljen. Fáj a szívem valahányszor látom, hogy a tudós emberek mint valamely athléták felgyűlnek a közpiacra és viaskodásokkal és sebeikkel mulatgatják a mosolyogva néző községet. Kivánnám, hogy érzéketlenebb lennél irigyeid eránt. Természetes, hogy a magasra emelkedett zászlót a szél mindenünnen lobogtassa. Némely íróink még nagyon piszkosan szemecskélik azt, ami nekik szemetnek látszik, és megtörténik némelykor az is, hogy a gyöngyöt szemetnek, a szemetet pedig gyöngynek vegyék. Ezzel csak magok magokat teszik nevetségessé. Azon fogok igyekezni munkámban, hogy az én krisiseim a dolgot, nem pedig a személyt érdekeljék, és hogy a becsület és tisztesség határján túl ne hágjanak. A csipésnek a csiklandozáshoz kell közelíteni, és mézbe kell mártani a fulánkot, és csak ott is azt kell kritizálni, ami valósággal rostába való; nem kell se felette tágas, se felette apró lyukakat fúrni a rostába; egy szóval ki kell tetszeni mindenkől, hogy a nyelv és haza szeretete vitt minket ezen

magában kedvetlen munkára, amelynek nem lehet más czélja, hanem hogy az erősebbek példája után, a gyengébbek az útból eltévedni ne merjenek, vagy rajta ne igen gyakorta botoljanak. Én munkámban, mert a tárgya úgy megkívánja, tégedet is foglak kritizálni, de anélkül hogy megnevezzek, és hogy erántad való barátságom és tiszteletem mindenütt kitetszzen; az emberséges embereknek emberséges emberekkel emberségesen kell bánni. Minden jó fejű embernek külön-külön tekintetei lehetnek ugyanazon egy dologról. Ugyan hová lenne az eredetiség, ha ez így nem lenne? Az írók, az actorok; a közönség és a jövő, a néző publicum, és így az actoroknak módosan kell magokat viselni, és nem kell egymást ránczizálni, tépni, szakgatni a nemzetek tanítóinak, és azzal magokat kikaczagtatni a jót akaró mestereknek pajkos tanítványaik által.

Írok Szemere consiliáriusnak, holott nem nagy reménységgel biztat levele; néked azonban köszönöm barátságodat.

Beregszászy úr, ha fülíg is belemártotta magát az orientális nyelvekbe, itt nálunk, in septemtrione, a legszobaszennyesebb ember, akit gondolni lehessen. Neki az acarnániai nyelv fejét egészen megzavarta; benne a tudomány nem szolgál egyébre, hanem hogy kinevessék, és valóban csuda, hogy oly roppant emlékezet mellett el szokta olykor felejtetni, hogy nem tud jól okoskodni.

Nekem megvannak Schillernek kisebb Munkái, de nem itten, hanem Olyson. A közelebb múlt esztendőnek bécsi literatúraújságait 12 kötetben várom minden órán; mindenkor a jövő esztendő eleivel szoktam hordatni, a csorbáknak és fogyatkozásoknak elkerülése végett. Írd meg hogy kinek adjam itt Goethének munkáját, melyet kívántál; aminap elhoztam magammal Olysóról.

Szeretem hogy az elavúlt szavakat feltámasztod; általad új tekintetet fognak nyerni. Szép az epigrammád a szerencsés nyelvrontókról. Én ezen egész kérdésben Quintiliánussal tartok; munkámnak jegyírásául ezen szavait választottam: *Usitatis tutius utimur, nova non sine quodam periculo finguntur. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt*

orationi, repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, namque, ut Cicero ait: etiam quae primo dura visa sunt, usu molliuntur. Hogy munkámnak lelkét, célját jobban általérthessed, íme ide ragasztom a bevezetését; mondd meg ami nem tetszik benne, a betűírás (orthographe) hibáit ne nekem, ha írómnak tulajdonítsd, azomban, mert nincs még akademiánk, csak azon kell igyekeznünk, hogy valamely író önnönmaga orthographiájával sehol se ellenkezzen, *reliquum disputationibus eorum Deus commisit.* Engedd meg hogy ezen alkalmatossággal egynehány észrevételeimet veled közöljem. A magyar fontosság a régiségnek kedvelője, és így kevesebbet fogsz találni akik az elavúlt szavaknak felelevenítésén megütközzenek, mint olyanokat, akik az új alkotásúakon meg ne botránkozzanak. Az óság tisztelete mintegy vigasztalja őket valamely nem ismert régi szó értetlensége felett, de az új szavakban berzenkednek legelőször is azon bátorság és merészség ellen, melynél fogva valamely író teremtővé tette magát; ha helyes az új kitétel, irigykednek hogy repülni mert a szerző, és őket megelőzte a repülésben, ha pedig helytelen, örvendenek hogy nyakát szegte szállása közben. Ha pedig nehezen érthető az új szó, már akkor természetesen haragudniok is kell, mert szégyen valamit, s unalmas valakit nem érteni. A mi újszókoholóink talán abban hibáznak leginkább, hogy nagyon sietve és egyszerre akarnak sok új szót befogadtatni. Nem oly könnyű, kivált Magyarországon, polgári just kapni akár az embereknek, akár a szavaknak. Ápolgatni, nevelni, fejtegetni kell a nemzeti geniust, nem pedig azon erőszakot tenni akarni; elsül itt is minden jó, mint mindenütt, de lassabban mint másutt.

Szalka Mátét, mint egy őrzőangyalt vagy kísértő és vétekre kizsátozó ördögöt, a levegőbe és nem Szatmárnak lábaira kellett volna helyheztetned. Az igaz hogy nevetségesek némely kálvinisták, mikor azt hitetik el magokkal, hogy csak ők tudnak magyarul: azomban a szatmáriak nem húzzák úgy a szótagokat mint Szabolesban, sőt gyakran megperdítik a szomszédjok szájokban húzamosan hangzókat is. A szatmári ember p. o. a búzát buzának monlja. Jól tudom, azt is akarnák némely kritikusaink, hogy minden

szótagnak meghatározott mértéke legyen; de én örvendek, hogy sok közmértékű syllabáink vannak; semmi sem segíti úgy a mértékes poesis mechanizmusát, és ez az egyik oka, hogy miért írhatunk mi görög mértékben oly szerencsésen verseket, és hogy ezen tekintetben minden európai nyelvnek hátrább kell állani a mienknél. Egy szabad nemzet nyelvének sok szabadsággal kell bírni; a mi nyelvünk nem regulátlan, hanem nincsenek békői és nem is kell azt lánczra verni. Azok a kálvinisták a kik tégedet annyira kritizálnak, nem olvasták munkáidat elegendő figyelemmel annak észrevételére, hogy te minden hasonlítás felett bizonyosan a legmértékesebb írónk vagy a prózában, a szavak elhelyeztetésének mesterségét kétségkívül senki sem érti jobban náladnál; ha más érdemed sem volna, már ezzel is díszes fénye lennél literatúránknak. Ezt ez igazságot még senki sem vallotta meg irigységből, de én meg szoktam az igazat mondani hízelkedés nélkül, és nem tartok tőle, hogy szemérmed barátságomat vádolja. Hát ha meggondolja a magyar ember, hogy hány szavainkat kurtítottad meg szerencsésen, hányat támasztottál fel a mohos koporsóból, hány újat teremtettél a legszerencsésebb elsüléssel, hány új ékes fordulatokat hoztál be nyelvünkbe? bizonyynyal nem gúnyolást, ha' hálát érdemlesz háládatlan hazafiaidtól, és gyalázatos látni, hogy tapsolnak az irigykedők némely elsiklásaidon. Ők még botlani sem tudnak így, azután kuruttyolnak a fertelmes békák.

Kérlek, küldj nekem két példát, a melynek egyikébe ne lehessen egyébbel élni csak *sem*-mel, a másikban pedig ne lehessen mással csak *se*-vel; így jobban fogom általérteni idéaidat. A *c*-ről való okoskodásod ki nem elégít. Ha a *c* betű és hang ki nem küszöbölhető az abcénekből, miért nem élünk magával ott, ahol ez a hang csupán csak ezt *e* jelbetűt megkívánja? ha a legrégiebbek Chakija helyett az újabb régiek Csakít írtak, a legújabbak írhatnak Tsákít, mert mihelyest a *c* betűvel nem akarunk élni, a *T s* és *z* betűnek segedelmével írhatjuk mind a Tsákíakat, mind a Tzinderyeket. Valóban rendes, valamely önhangú betűvel csupán csak az öszvetételben élni? Úgyde így az *y*-t is el kéne vetni, és mindenütt csak jótával élni helyébe. De nem lehet, mert egészen máskép

hangzik *ányok* és máskép *hanjok*; de a Grátziák teljességgel úgy hangzanak a beszéd közt mint a Gráciák, és a *c* hangjára nézve nem csupa segédbetű, mint az *y*, a magyar nyelvben. A ki tehát a grátziát vagy *tzintzogatást* csupa *c*-vel írja, az igen következőleg cselekszik, ha a *ts*ábitót *ts*-vel teszi ki; de a ki a Grátziát *tz*-vel írja, annak szabad inconsequentia nélkül a csalogányt is *ts*-vel és a *czukrot* *tz*-vel írnia. Valamely szó eredete nem tartozik a dologra hangjának kitételében, mert a fülek, nem pedig az etymologia megtanulása kedvéért jelentjük ki írással betűk által a szók hangját, és én azt hittem mindenkor, hogy még a ragasztékokban is a grammatikusok theoriája ártott az euphoniának azzal, hogy p. o. így szoktatta írni az írókat: Beregszászi úr borzos *tudományja*, nem pedig *tudománya*. Nem csak hogy szebben hangzik *egészséges* mint *egészséges*, hanem pontosabban is fejtí az ejtést amaz írásmódja. Az sem áll kedves barátom, hogy valahol *cs* van, ott mindétig *positio* is van; ugyan ki ejti megnyomva és kettőztetve a *cs*-t ezen szóban *botsáss*, vagy *betses*? Az én fülemnek legalább a *ketsegében* is mindenkor rövid volt az első tag, a *nevetségesben* pedig a második tag közmértékű, mert mind hosszan, mind röviden ejtik azt a legjobb magyarok is. Örvendjünk nyelvünknek, hogy abban, ritka kivételekkel, többnyire úgy kell írni, amint szóllunk; erre sok helyütt jobban figyelmeztek őseink mint mi.

De talán hosszú is már ezen levél; azzal végzem hát, hogy gubernantném felől tudósítani foglak a maga idejében, és hogy Schiller kisebb munkáit igyekezni fogom számodra itten megszerezni. Imé pro coronide következik egy levél Szabó Dávidtól felelettemmel együtt; csak azt kell cselekedni a mit lehet, nem pedig a mit akarna az ember. Párodát tiszteltem, párádat pedig ölelem, és szívembe lehellem.

Ter conatus erat circumdare brachia collo,

Ter levis in liquidas auras effugit imago.

Kassán, 20-d. jan. 1816.

Különösen szerető hív

Jóskád.

A Lúdas Matyinak minap megküldött példányát küldd.

(A melléklet).

Nagyságos és Méltóságos Gróf, nagy kegyességű nagy és jó uram!

Alólírt mint a ki professori hivatalomról lett lemondásomtól fogva gyakran és többnyire részszerint azon igazságok körül foglalatoskodom, melyek a mathesisből és physikából a világi életben közönségesebb hasznúakká lettek, részszerint azokból többeket újakat, s ugyan olyan széles hasznúakat következtetni unatlanul s szerencsésen is erőlködöm : ezen foglalatoskodásimnak egy különös resultátumát midőn most Nagyságod eleibe terjeszteni, s egyszersmind annak világosítására megkívántató segedelmét teljes bizakodású aláztossággal s kérve kérni talán alkalmatlankodó merészséggel is bátorkodom ; ezen bátorkodásomnak kegyes megengedését előre alázatosan kikérni a legtisztelkedőbb illendőség törvényétől köteleztetem.

Kidolgoztam tudniillik még 1809-dik esztendőben legszorosabb és legátláthatóbb megmutatással a teoriáját egy olyan machinának, mely maga magától vészen magának mind kezdő, mind folyva tartó s egyszersmind változhatatlan sebességű mozgást; úgy hogy csak a materia, melyből készítetik, legyen századokon által tartós, s ment egészen ha lehet, a dörzsölés által esni szokott kopástól : a machina mind-, sőt örökéig változhatatlan hathatozású mozgásban marad. Mint-hogy pedig azonban elég materiáink vannak, melyek ha nem örökéig is, de bizony több századokon által eltartanak minden észrevehetőbb dörzsölési kopás nélkül : ilyen értelemben ez a machina valóságos *örökmozgó* s méltán neveztem katexochen *forognak* magyarul s *authenticumnak* görögös-deakúl.

Alkalmaztatható mindenféle haszonvételekre, valame-lyekre mostan az úgy neveztethető *fixa machinák*kal élünk, azaz olyan machinákkal, melyek nem egy helyből másba elébb

tovább menve, hanem ugyanazon egy helyben maradólag forogva munkálkodnak. Ilyenek már nevetesen im e következők: 1) minden gabnaörlő, puskaapor, papiros, fűrész, szalmás élet nyomtató, kása, dara, kendertörő : egy szóval akármit gyártó s akármi nevezetű malmok már akármi erő által forgattassanak. 2) Minden vízi antliák, már akár szívók, akár nyomók, akár merítők, akár vedresek, akár perezesek, akár csigások, akár stb légyenek is. 3) Minden ércz, kősó- s más bányai, úgy szintén minden fonó, szövő, gyócs, bőr, kötéljártó machinák. 4. Minden athmohydraulica, egy szóval minden machinák, melyek által a víz felfelé s magaskodni kényszerítettik; sőt 5) ilyenek minden falra s toronyba való órák is. Mind ezen machinák s többek e félék bizvást remélhetni lassan lassan mind meg fognak szünni! sőt gátlás által kárt okozó vizimalmok, még diaetaliter is meg fognak szüntetni, mihelyt a *forgony* lábra kap; s majd a tornyokba sem kell azután feljárogálni az órát felhúzni, mégis azonban mindég s hibázhatatlanabbúl fog járni.

Méltóságos Uram! nincs nekem ezen machina felállítására megkívántató költségem. Az én birtokom alig ér többet 20 ezer váltóczédulai forintnál, s annak jövedelme szorosabban gazdálkodva is mind rá mégyen házamnak tisztességebben való fenntartására. Ugyanazért forgonyom kidolgozásától fogva mindég azon voltam 7 esztendőök alatt, hogy az arra szükséges summát felkölesönözhetném valahonnan, törvényes interesre, egész birtokom lekötése alatt. Da haszontalan volt minden ebbeli igyekezetem, annyival nagyobb fájdalomra e közjó miatt, amennyivel mind jobban jobban közelítek a sírhoz. Történt azonban most közelébb szüretkor Tolcsván, hogy midőn ezen kölcsönnek megszerezhetéséről több együtt levő részszerint ott lakos, de nagyobb részint felföldi urakkal együtt beszélgetnénk, ezen felföldi urak közül egy így szóla : „Ezen tárgyra nézve egyáltalában olyan ember kívántatik, a ki nem csak tehetős, hanem a mellett a tudományoknak valamint maga is értőjök, úgy másokban is mind becsülőjök, mind gyámolítójok, és egyszersmind még nevezetesen oly hazafi is, ki a magyar haza köz javának s becsének buzgó munkálkodója; ilyennek ismerjük pedig

lenni nevezetesen gróf Dessewffy József ő nagyságát.“ Alig mondá ezt ki, azonnal mindnyájan ugyanezt mondták a többiek is. Sőt magam is — lévén már régtől fogva nekem is szerencsém a fennírt nagybecsű tulajdonságokat a Nagyságod személyében mind esmérnem, mind tisztelnem — azonnal neki éledtem, annyira, hogy mind a fentisztelt uraknak teljes bizodalomú javallásokra, mind az önnönmagam belső érzésére e mostani esedező írásomat tárgyazó bátorkodásra való lépésemet nyomban meg is határoztam.

Folyamodom azért alázatosan esedező kéréssel s egyszersmind teljes kételkedetlenségű bizodalommal a Nagyságod jóltevő kegyességéhez : méltóztasson nekem ezer köből gabonát, vagy annyit érő váltóczédulai forintokat, vagy már amint alkalmatossabban esendik a jóltevő intézésnek, mind a kétfélét felezve egyesítve törvényes interesre csak három esztendeig bátorságosító nyugtatóul minden jószágomat lekötő contractusomra kegyesen kölesönözni.

Nagyságos Uram! nem csak én egyedül, hanem bizvást állíthatni, önnönmaga a magyar haza esedesik Nagyságod előtt az én személyemben. Mert nem csak a haszon, mely ezen machina által előáll, hanem egyszersmind az a tiszteletre önként emelkedő becs is, melyet ennek előállta maga után von, az egész magyar nemzetre háramlik. De azomban egyedül a Nagyságod méltó sajátja lészen az a nemes érdem, és az ezt mind külső tiszteletadó (*hézag*) megháláló, mind kivált belső édes érzésekkel magasztaló nagy becsülési kirekesztő privilégium, hogy ezt az ily közönségesen nagy hasznú machinát egyedül a Nagyságod kegyessége állította elő. Aminthogy már csak az is, hogy ezen alázatos írásom Nagyságodnál esedezik, még pedig sok nemes tekintetűeknek javallásokból, már csak az is, mondom, egyenesen mint önnönmagának a különben igen is válogató s nagyon finnyás közbecsülésnek szájról szájra adott kedvesét, úgy díszeli Nagyságodat egy részről; más részről pedig egyszersmind édes praeludiuma azon tisztelettel temjénzeni fogó emlékezésnek, melynek magasztó örömszavai között Nagyságod ezen magvetéséből fogják a maradékok háláló örvendezéssel aratni azon sokféle hasznokat s boldogságokat, melyeket majd a sok emberi és

baromi erőket, a sok egész határokat gyakran hasznavehetetlenítő vízgátló munkákat, a sok idő s költség-vesztegető intézeteket, a sokszori örülhetetlenség miatt sárgító éhségű kenyértelenségeket, s az innen is hirtelen eredő sanyarú drágaságokat, s több ezerféle tetemes károkat egészen megkímélő s szüntető forgony a világ lakosi között mindenütt szélyelhint. Bizony, Nagyságos Uram! annyi sok haszon s boldogság teremtése korántsem földi, hanem egyenesen égi származású szív munkája! és annyi sok emberi és baromi erőket öldöklő ellenségeknek legyőzések végzetlenül nagyobb becsű egy országmeghódításnál! És az azt örömkialtások között idvezlendő hazafiak inneplések sokkal jelesebbítő a Capitoliumra való borostyános felszekerkezésnél! sőt ennél sokkal fontosabb mivoltú s messzebből is visszafénylő megtisztelés, mely Nagyságodat tárgyára már csak egyedül magának azon háznépnek s ennek itt esedező atyjának az ő hálás idvezlése is, melynek jövődő boldogabb sorsának talpkövét egyedül a Nagyságod jótéteményezése veti meg, s ugyan ez által egyszersmind valamint egyrésről ezen háznép boldogságának megfundálásával egyenesen magának az emberi köz boldogságot tárgyazó virtusnak maecenáskodik Nagyságod; úgy más résről önnönmaga emlékezetére szenteli fel élő templomokká mindazon háznépnek, mind ennek minden később meg később unokáinak szíveket, melyekben maga a tiszta háládatosság fog mind mindenkor a legédesebb érzések között áldozópapuskodni, mind pedig jelesebben a világ lakosinak egyező érzésű gyülekezetével együtt a mindenütt esztendőnként örömvásárnaprá válendő forgony elindulásának innepe napján, és ezen háládatosságomnak első zsengejűl méltóztasson Nagyságod közelébb az én magam számára már-már épülendő forgonyom elkészülése után, vagy, ha úgy tetszik, mindjárt ezzel együtt egyszersmind a Nagyságod számára is, minden munkám s fáradságom legkisebb megjutalmaztatása nélkül elkészítettendő forgony-ajánlósomat kegyesen elfogadni.

Mely ekképpen alázatossan előadott kérésom megújítása s annak teljesítése eránt való erős bizodalmmal mellett Nagyságod nagybecsű grátiába ajánlottan, egész alázatos-

ságú teljes tisztelettel maradtam, Méltóságos Gróf, nagy kegyességű nagy és jó uramnak, S. Patakon, 13. dec. 1815.

alázatos szolgája
Barczafalvi Szabó Dávid m. p.

Tekintetetes drága kedves Professor Úr!

Ezer gondolatokra és érzésekre ada nekem alkalmosságot a Tettes Úr becses levele.

Számtalan jeles eszű emberek törték már fejeket a szünetlen forgony feltalálásában. Természetes, hogy ez az örökétig mozgó lélekerő az emberbe magán kívül is örökmozgót törekedik teremteni. Úgy tartják azonban Európának legmélyebb szám- és mértéktudói, hogy a tűz, víz és levegő segedelme nélkül, sőt némelyek, hogy még annak segedelmével is a szüntelen való dörzsölésnek természetes sikerét és következéseit egészen elenyésztetni vagy kipótolni a praxisban a csupa mechanismus által lehetetlen, bár hogy számítasson is fel a theoriában az erre megkívántató erőknél csillapatja. Ehez járul hogy a kicsinybe a legszebb mesterséggel végrehajtható mostonok nem állíthatatnak elő mindenkor a nagyban is hasonló szerencsével, és így ámbátor mobile perpetuum ez ez örökös, de mindenkor nemet, formát és szint változtató materiából álló mindenség (universum), mindazonáltal nagyon kétes még, hogy lehessen-e csupa összeszerkesztés által, bár milyen tartós formájú legyen is az anyag vagy szer neme, a mely arra fordítatik, örökmozgót készíteni, és úgy tetszik nekem, hogy a testi világban az örökmozgó ideáját szintúgy csupán csak a közelítés végett adta nekünk ideál gyanánt a természet, valamint a politika világban az örökös mozgatlant (perpetuum immobile).

Általlátom azonban, mikép lehessen egy, mind igen tartós, mind igen hasznos, felette sokáig forgó mozgonyt csinálni, és különösen örvendek, hogy az ilyen remekmívbe egy olyan jeles elméjű hazámfia kapott, mint a Tettes Úr. Mi lenne ezer köből hazám hasznára vagy díszére, vagy ha csupán

csak egy érdemmel teljes becsületes embernek felsegíllésére is?

Szükségtelenek az önszeretetem csiklandoztatásai, és engemet nem a dísznek ösztönei, nem a dicséreteknek rúgói, nem a magam java ingerei serkentenének, sem pedig a költségnak nehézsége és terhe hátrálhatna a megkért segedelemtől; sőt inkább maga a dolog és annak köz haszna elegendő lenne a díszes meghívásnak való megfelelésre, ha szívem hajlandóságaival környüállásaim megegyeznének. De én, Tekintetes Uram, még nagy terhek alatt nyögök ezen bizonytalanságokkal teljes és még nagyon kétséges kimeneteli időkben. Elővittem ugyan talán valamivel dolgaimat, és rövid idő alatt vittem, nagy fáradtsággal, nagy igyekezettel, sok áldozatok, és még több engemet ösztítő gondok között, de nem tehettem még eleget atyai kötelességemnek. Egy leányt és három fiút adott az isten. A tehetségem a státusomhoz, a mostani időkhöz és kivált atyaságomhoz képest, még most csak középszerű. Nekem nem szabad eltávoznom feltett céloimtól, a mely az, hogy minél előbb kiveredjem adósságaimból; ennek szünet nélkül való üzése vitte eddig is szerencsésen dolgaimat. Nékem tántoríthatatlanul ellent kell állanom a legnemesebb kisértéseknek is, hogy így minél előbb elérhetvén célomat, hazámnak annál hamarabb és határozottabban szolgálhassak. Megválnék ha élek, hogy atyai és polgári arányzatokon kívül másféle célzások soha sem vonzották lelkemet. Hányszor fáj nekem már, hogy vagy kérettetnem kellett arra, a mivel önként kínálkoztam volna, ha megengedték volna környüállásaim, vagy hogy nem lehetett megfelelnem a megkérésnek. Higyje el a Tettes Úr, hogy nehezebben esik részemről a megtagadás, mint a kérés azoknak a kik hozzám folyamodnak.

De még sem tartóztathatom meg magamat, hogy tehetségemhez képest a nemes és hasznos célra 200 ftokkal ne kedveskedjem. E folyó esztendőnek Sz. György napjáig megküldöm azokat a Tettes Úrnak. Ne ezen csekélységet, hanem készségemet méltóztasson számba venni. Tessék gróf Festetics Györgynél, gróf Széchényi Ferencznél, azoknál a hatalmas szerencséseknél kopogni, a kiknél a roppant tehet-

ség a hazafi szívnek társa. A sok középszerű tehetségűek közt is, hiszem, számosan fognak találkozni a haza hasznára és díszére törekedők. A bőségbe elpuhultak és eltompultakhoz nem utasítom a Tettes Urat; ezektől nyakrafőre szabadni kell az érdemmel, nem pedig hozzájuk közelíteni. Honjokon kívül szokták ők elpazarolni annak gyümöleseit és önnön lelkeket. Adja az isten, hogy sokan részesüljenek a közhasznú igyekezet és a Tettes Úr felsegállítására vezető szerencsében. Én amíg csak élek, sajnálni fogom azt, hogy helyeztetésem azt a kemény törvényt szabta előmbé, melynek megvetése mellett hazafiúi érzéseimnek csak úgy engedhetnék egészen, ha rossz apa lennék.

Fogadja el a Tettes Úr színtelen becsülésemnek kinyilatkoztatásait, melyek mellett úri fávoriba ajánlott különös tisztelettel szünet nélkül maradok Kassán, jan. 19-d. 1816. esztendőben.

A Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálója.

CXXIII.

Szeretem barátom!

Nálam vannak már mind Schiller Apróbb Munkái, mind Cicero-Wieland levelei számodra. Pongrácz úr szerezte meg. A tavalyi bécsi literatúra-újságot is keresi. Göthe Élete is várja már, hogy kezedbe kerüljön. Pongrácz úr társaságát szeretem. Azt mondta nekem tegnap, hogy Pomponius Melát másod ízben fordítja. Az ilyen dupla fáradság nagy törekedésre mutat.

Várva várom a te módodba öntetett bévezető beszédemet. Kár volt több olyan dolgozásokat meg nem tartani. Azon örvendezzünk, hogy írásmódunk és gondolatink szer-

keztetése sora különböz. Ez nem rekeszti ki szíveink között a harmoniát. Ha én úgy raknám össze szavaimat és ideáimat mint te, vagy te mint én, sem benned, sem bennem találtatna eredetiség. A jó fejeknek úgy kell különbözniük, mint a physiomiáknak. Ez a különbözés legszebb remeke a természetnek. De szükséges is, mert az egyformaság a gondolatokra és érzésekre nézve legnagyobb akadály volna, a melyre a lelkek országában a való, a szép és az ideálnak keresése és üzése találhatna. Mennél hosszabb lesz válaszod, annál jobban fog gyönyörködtetni és többre tanítani. Nem kell azzal gondolni semmit is, hogy vagy ez, vagy amaz, vagy rólad vagy rólam mit ítél; én csak azon igyekszem, hogy semmit se mondjak vagy írjak ok nélkül, azaz rám nézve ok nélkül, mert a mi nekem okosnak látszik, könnyen láttathatik más előtt oktalannak; ha meggyőzetem, változtatom, ha nem, megmaradok vélekedésemnél, a nélkül hogy vetélkedjem.

Meglehet hogy igaza van recensensednek, de nekem ezen vers :

Íz, csín, tűz vagyon a vers**be**, ha mesteri mív.
jobban tetszik mint ez :

Íz, csín, tűz vagyon a vers**ben**, ha mesteri mív.

A *versben* az utolsó syllaba nem rövid, mihelyest *h* következik, mert a *h* betű a magyar nyelvben sohasem lehet magábanhangzó, mivel nem mondhatom *alom*, *halom* helyett, mint a francziában mondom *omme*, *homme* helyett. Az olaszba szintűgy a *h* betűt a szó elején nem ejtem, ámbár írom; hihető hogy az olaszok ezt e módot őseiktől a rómaiaktól vették. Nem kell soha elfelejtenünk, hogy a versezetben nem a szemeknek, hanem a füleknek mérjük a szótagokat. A mi prosodiánk olyan mint a görögöké, kevés változásokkal. Nagy erőltetés volna, ha *versben* helyett nem írhatnák: *versbe*, csak hogy a *versbe* után tegyek egy elhagyó jelet (*signum exmissionis*), így : *versbe'*, hogy kitetszjen, hogy a hatodik, nem pedig a negyedik ejtésben van a szó. Költőink többnyire még az *articulus a-t* is cum *elisione* hosszúnak teszik. Ez egy kicsit nevetséges, mert rendes valóban azt mérni a *versben*, a mit kihagyok, nem pedig azt a mit meghagyok, ejtek, kimondok. Én ezen dolgokról talán többet gondolkoztam, mint gondolná

valaki; azonban nem akarok senkinek is törvényt szabni, írjon kiki amint neki tetszik, csak igazakat, jókat és szépeket mondjon. A jövődő fogja meghatározni, kinek volt grammatikája, orthographiája vagy prosodiája a legtermészetesebb nemzetünk és nyelvünk géniusa sértése nélkül! Azon leszek munkámban hogy kivilágosítsam mi az a nemzeti és nyelvgenius? különösen a magyar nyelvre nézve. A mi grammatikusaink azt gondolják gyakran, hogy nyelvünk természetében találták azt, a mit csupán a magok fejeikben találtak. Én a diaetán sem neveztem meg személyesen azt a kit ezáfoltam, mégis tudta minden ember kiről szóllok. A ki esméri literatúránkat, tudni fogja kit értek; azonban mint a diaetán, úgy itt is nem arról lesz a szó, hogy ki mond valamit, hanem hogy mit mond, és úgy tetszik nékem, hogy ez a kímélés, a mely csak a tudós emberek elébe idézi nem annyira a vádolandók személyét, mint munkáik némely foglalmányit, nem fog senkinek is visszatetszeni. Én ebbe nem látok semmiféle haramiaságot, hanem bizonyos ójva bánást (diligentesse), a melyet mind hozzám, mind azokhoz, a kikről szólani fogok, igen illendőnek látok, mivel legalább azt fogja megmutatni, hogy hazám literatúrája szeretete nélkül mások igyekezete iránt való tiszteletből nem is mertem volna legkissebbet is munkáikból vizsgálás végett felhordani.

Annak nincs érzése a ki azon változásokat és igazításokat, melyeket Rajnis és Kerekes Virgiljébe tettél, nem javalja. Ha megengednéd, megjegyozném, hogy a *Rendre élénekelem* hiátus; két szóban, két egyformán egymás mellett hangzó magábanhangzók között az egyiket ki kell tolni, más-kép ex natura rei hiátus, azaz : szájtátás van minden nyelven a világon. Így tenném hát : *Renddel élénekelem*; és ha kétszer az *el el* egymás mellett nem tetszik (fülemnek ugyan felette tetszik) úgy tenném : *Renden élénekelem*, non obstante Grammatica Debrecinensi, a ki a *Renden* szó végén a verzetben is, loco signi exmissionis, talán két *nn*-et akarna tétetni. De ezek valósággal apróságok. Mi mostani aristarkok, valamint a régiek, olykor felette sanyarú emberek vagyunk. Amazok az Iliás első versében két kibát találtak; az egyik a volt, hogy a vers egy szótaggal, egy syllabával hosszabb mintsem hogy kel-

letett volna; a másik pedig a, hogy a világ legelső poétája legfelségesebb munkájának legelső versében egy poeticust is leltek. Hiszem tökéletesen, hahogy elő fogunk menni a jobb ízlésben, fondorlóink lassan-lassan el fognak szokni a túlságoktól igazításaikban, és meg fognak győztetetni arról a mit Du Marsais mond : *Jamais grand génie n'a pas été puriste*, avagy pedig a mit Boileau : *L'exactitude est le génie des sots*. — Egy szép historiácska jut eszembe, a melyet, ha megengeded, mulatság kedvéért elő fogok neked beszélni.

A híres grammatikus Bauzée, míg egyszer oda volt és leczkét ada az oskolájába, otthon egy tudatlanabb, de kedvesebb fiatal embertől megkoronáztata; úgy történt, hogy elkésne a lator professorné asszonyom karjai között, a honnan hiába kívánczolt több ízben kikászolódni. De az asszony hevei tartóztatták, és mivel a szerelem jobban rövidíti az időt mint a grammatikai tanítások, még ideje előtt bétoppant a szobába a tudós parókás professor. Fellármáztattak a szerencsés ölelkezők, és a fiatal ember elakadván, azt mondta az asszonynak : *Ne vous ai-je pas dit qu'il faille que je m'en aille? — „Que je m'en allasse, que je m'en allasse Monsieur — úgymond a hidegvérű, és csupán a grammatikai regulákért buzgó professor úr, a kit a szerencsés javítás tökéletesen vígasztalt bal sorsa felett.*

Mivel bele ereszkedtünk a historiácskákba, imé ezt beszéllette Bertoldi úr.

A híres Jahn Berlinből Bécsbe érkeze, a szerződések ideje alatt. Amint leszállott a kocsiról, pantalonba, kurtkába, borzas hajjal és egy kis vesszőcskével a kezébe, jelene meg sietve Hardenberg herczegnél, ahol éppen Európa sorsának dolgozói mulatság okáért felgyültek vala. Bé és fellép közzéjek az egyszerűes ember, és az első köszöntések után minden tartózkodás nélkül, mindenek hallattára azt mondja a herczegnek, hogy ötet a berlini szabad kömivesek lózsija küldötte légyen látni, hogy mi történnék itt Bécsben az emberi nemzet javára, mivel a közönséges levelek csak a közmulatságokról emlékeznének, és ideje, hogy annyi áldozatok után a nemzetek boldogulására is már egyszer tétetődjön valami. A herczeg a legnagyobb leereszkedéssel a köz dolgok

szövevényességét előhordani, ezer biztatásokat adni, egy szóval az esze-hatalmas embert minden szívességgel fogadni, sőt más napra ebédre is hívni, és néki megígérni, hogy szándéka vele magánosan bővebben szólni a köz dolgokról. Gondolhatod, hogy hökkent meg a diplomatica test, egy részről az avatatlan mérészségen, más részről pedig az ezt kegyességgel elfogadó hercege gögtelenségén. Azonban a szabadságot lehellő férfiú sok főhajtások nélkül ismét elballaga. Amidőn már az ajtón kint vala, a vürtembergi király ministere és egy ausztriai generál el nem titkolhatták a hercege előtt csodálkozásokat, és azt mondák néki, hogy esupán ő hercege iránt való tiszteletok hátráltatta légyen őket ezen vadbátor embernek megfenyítésétől. Erre a hercege : Ez igen okos és derék ember : szót s helyt fog állani az uraknak, akár kardra akár pisztolyra keljen a dolog. Nagy vitézséget mutatott a prussziai armádánál; de nem javaslom, hogy pennára menjenek vele, mert nem gondolom hogy kedvező legyék az urakra nézve a dolog kimenetele. Jáhn úr Németországnak egyik leghathatósabb írója.

Közlöm veled Döbrentei úr levelét is feleletemmel együtt. Az Erdélyi Muzeummal nagyon meg vagyok elégedve, noha tölem is némely darabokat béveve. Kár Pataki Mózsest; ennek az embernek igen világos feje vala és különös talentoma a beljebb vonúlt dolgoknak (rerum abstractarum) előadására. A német literatúra historiáját alkalmas kéz dolgozta. Én az erdélyieket inkább tartom magyaroknak mint minket. Úgy látszik, mintha több szép magyar ajakú és magyar szívű jónevelt embereik volnának. Meg kell vallanom, hogy még sehol sem olvastam a spinozismust oly szemlátomást előadva, mint Pataki Mózsés értekezéseiben. Én fiatal koromban magát Spinozát is forgattam, de vagy ő vagy ifjuságom volt az oka, hogy nekem nem vala olyan világos, mint magyarázója Pataki, a ki az én ideámat azon systemáról egészen eltalálta. Gyönyörű talentom, úgy megfogattatni a lélekkel a beljebb vonúlt dolgokat; chez semmi nemzet sem tud kevesebbet a németeknél, én pedig kötve hiszem, hogy annak megkülönböztetett ideái (ideae distinctae) lehessenek, a kiéi nem világosak. Mikor a taglalások közt nagyon aprósodnak

a megfogások (conceptions), akkor kell kivált vigyázni, hogy a nagyon perdített ideáknak fonalai hajszálokká ne váljanak, és öszve ne bonyolodjanak. A legnagyobb örömmel látom, hogy az analysis, azaz taglalás, nálunk is lábra kezd kapni, és hogy nem csak festeni hanem kigombolygatni is már kezdjük a képzeteket. Csak az egyik talentom gyakorlása ne ártson a másíknak, ha' harmoniával eredjen, és sokat lehet reménleni literatúránk előmeneteléről.

Itt a farsang nem igen vig; nehéz okát egészen által-látni, azonban forognak a szép lábacsák és nem szűnik a forgolódás. Csokonai Békés vármegyében a világ legszebb buzájában tapodó lóhoz hasonlította a német tánczost, de én nem tudok valami hasonlóbbat a planéták forgásához a német táncznál. Itt is ott is két erő üz; itt is ott is, mind a sarkon, mind a körön esik a forgás; itt is ott is egy harmadik és a leghatalmasabb erő, a szerelem, hordja a testeket, és ha igaz hogy nótára peregnék a planéták, amint véli Pythagoras, nótára indul a német táncz is. Hiába kárhoztatja tehát Göthe ezt a tánczot; azt mondaná neki D'Alambert ha élne, a mit herezeg Richelieunek mondott, amidőn ez egykor kérdezné, hogy miért vagyon a szép tánczosnéknak több kedvellőjök, mint a szép énekesnéknak? Ez természetes következése a mozgás közönséges törvényeinek. A komor morál ugyan másképpen szól, de ki tudja hány genie embernek lételét lehet a táncznak köszönni? és így pótolgatják magokat, olykor legalább a morál és a testiség. Általhatatlanok a természet titkos útjai.

Kevésbe múlt kedves barátom, hogy egy nagy szerencsétlenség nem ért. Egy gyönyörű alak felbolygatván képzelődésemet, oly közel kezdé férkezgetni szívemhez, hogy azt majdhogy el nem lopta. Talán ősz hajam szerencsétlen szerencsém! *Molle meum teneris est cor violabile telis.* Mi poeták könnyen gyúlunk, de :

*Desine dulcium saeva mater cupidinum,
Circa lustra decem flectere mollibus
Iam durum imperiis,
Nam fugitare decet simulacra, et pabula amo*

Abstergere sibi, atque alio convertere mentem,
 Nec retinere semel conversam unius amore,
 Et servare sibi curam, certumque dolorem;
 Uleus enim vivescit et inveterascit alendo,
 Inque dies gliscit furor, atque aerumna gravescit,
 Si non prima novis conturbes vulnera plagis.
 Vale. — Nec me iubeas miserum esse libenter.

Tansics itt nálam lakik; szüntelen görögül olvasunk.
 Így próbálgatom tépdelni a veszedelemnek zsengeő érzeteket.
 Könyörödj Minervánál

Kassán, február 13-d. 1816.

hív barátodért
Jóskádért.

Kolozsvár, január 18-d. 1816.

Nagyon tisztelt Méltóságos Gróf Úr!

Pirúlok hogy a válasz ennyire elkésett, s a Mélt. Gróf Úr
 iránt lévő tisztelő szeretetem érzése fenyegeti halasztgatáso-
 mat. Részszerént azért megyen későbbben levelem, mint né-
 hánszor megindúlt gondolataim magok repülni akartak
 volna, hogy a Muzeum három füzetjeinek elküldése iránt is
 bizonyossat írhassek, részszerént az V. füzetbe menő dolgo-
 zásomat kellett fonal folytatában elvégezzenem. A Muzeu-
 mot prof. Sárváryhoz utasítva, a múlt héten elküldöttem.
 Sajnálom hogy a képekre nézve, csak az utóbbi nyomásokból
 szorgálhattam, mert a többiek már kiosztódtak.

A IV. füzetből a múlt december 5-kén Trattner levele
 szerént, 9 árkus volt kinyomtatva. Eddig tehát az is egészen
 elkészült, s ezt is Debreczenbe el fogom a M. Gr. Úr szá-
 mára, mihelyt hozzám megérkezik, küldeni.

A Mélt. Gróf Úrnak két levelét vagyon bírnom szeren-
 csém. Úgy nézem mindeniket mint lélek kincseit. Mennyi
 örömmel olvastam a múlt december 6-án írottat, s hánszor

nem örvendtettem a velős gondolatoknak oly lelkes előadású s erővel teljes fordulásokat kilobbantani tudó nemes észszel levelezésben lehetnem. Ha életemnek örömeiket kíván a M. Gr. Úr adni, ne vonja meg tőlem azon szeretetet, melyet én egyenes hajlandóságból a M. Gr. iránt érezek.

Valójában a censúra, hogy a vett beces levélnek czikelyeire térjek, a censúra úgy amint nálunk vagyon, nagyon hátráltatja az elmék szabadabb kifejlődését. A gondolkodásra jól elkészült fő munkálkodása alatt az ideák atyafiságos fonalain gyönyörködve megyen által, s örvend a keresettnek s megtaláltnak; de a gondolat kifejtése közben is már eszébe jut a nyűg, melylyel megköttetik, ha censúra elébe adja. S nálunk mely gyermeki félelemmel rebegnek sok censoraink.

A Muzeum IV. füzete előbeszédje irásakor nekem ezen syllogismus fordúla papirosomra. E nemzet szabad. E nemzetnek törvényes külön királya van. E két haza nem provincia. E nemzet nyelvének élnie kell, s azt virágoztatni kötelesség. A censor a két középső punctumot kitörlötte. Én nyughatatlan nem vagyok, s principiumom hogy egy-két szabadabb gondolat kimondásával több hasznosabbnak eléadhatását meg ne gátoljam, de annyi se legyen-e szabad, a mennyit törvényeink nyilván mondanak?

Gróf Batthyáni Ignác Életében pedig el kelle hagynom azon periodust, melyben ciliciumát kárhoztatám.

Így járék a múlt december utolsó hetében, itt Erdélyben Szászvároson levő gymnásiumi rector *Historiai darabok és apróságok* nevű gyűjteményével, melyben az erdélyi fejedelmeknek s török portának sok levelezéseik, erdélyi országgyűlési végzések vagynak egybeszedve. Engemet kért meg az egybegyűjtő Kerekes Ábel az Imprimatur megnyerhetésére, de a gyűjtemény kinyomtatása nem engedtetik meg.

Az ilyesek elkedvetlenítik a legbuzgóbb igyekezetűt is, s azon kevesek számát kik magyarul írának, még kisebbé teszik. S nem makacsolja-e meg sokszor a genie magát, hogy épen semmit se tegyen, ha úgy nem teheti, mint azt lelkének tiszta sugallásai benne erővel s hathatósan eléállva megkívánják? Azonban a közjót nyughatatlan melegséggel ter-

jeszteni égő, bírjon elegendő elnyomhatlan indulattal, s tegyen annyit amennyit tehet. Egész erejének nem mutathatása nem az ő, hanem az idők szégyene. E levelem mellett szerencsém vagyon, a M. Gr. Úrral egy epistolámat s egy ódámát közleni, melyek így amint vagynak, bizonyosan nem jöhetnek ki. Az ódának legutolsó strophája nem oda tartozik, a leíró elhibázva tette oda.

Az emberszerető imádsága a naphoz, igen szép philosophiai gondolatokat fejteget; a Muzeum következő füzeteibe menő munkák közé már béirtam. De megengedvén a M. Gr. Úr, hogy megjegyzésimet egyenességgel megírhasam, méltóztassék instálom azokat elfogadni. Az *ik*-be nem végződő igéink imperativusai s conjunctivus imperfectumai nem vesznek magok mellé *él* syllabát. Így a *jelenek*, az említett időkben *jelenj* lesz s nem *jelenjél*. E szerint nem jó a *menjél*, *közelgessél*, *siessél*, *hímezzél*, *tükrezzél*, *pirosítsál*, *pergeljél*, *gerjesszél*. Mind ezek a jelenvaló idő harmadik személyében nem végződnek *ik*-ben, azért így kell nekik lenni: *menj*, *közelgess*, *hímezz*, stb. különben pedig a kedves hangzat is megkívánja hogy az *ál*, *él* sokszor egymás után elé ne forduljon.

Ezen kifejezések helyett: *szívevettségem*, *belénk ette*, valamivel kedvesebbeket kívánnék. E rímek *bizony nem félő kis állat vagy*, *ne tagadd* a szép gondolatnak fáradságot adnak, s ohajtanám azokat is változtatni.

Különös örömemre fog lenni hogyha a M. Gr. Úr több munkáit is az Erdélyi Muzeumba adni méltóztatik, s arra instálom. Így szeretném, ha igen nagyra becsült levelében említett újabb munkáját is kapni szerencsém lenne, hogy kiadhassam.

Az első füzetet nem tudom ki? a bécsi literatúrai újságban recenseálta. A M. Gr. Úrnak abban álló két anakreoni daláról ez volt mondva: *Zwei Anakreontische Lieder vom Grafen Desselwffy mit jener französischen Leichtigkeit geschrieben, die man an diesem gebildeten Dichter gewohnt ist.*

A III. füzetben áll azon ódám, melyet a M. Gr. Úrhoz, tisztelettel eltelve írtam.

Schiller Ideáljai fordítását, kérésemre gr. Csáky József

általadta. Mindent egészen kitéve benne érzésem nem talál. Ha megengedi a M. Gr. Úr, bátor fogok lenni ítéletem megírására.

Legyen bár a M. Gr. Úr levele árkusokból álló, én azt a legnagyobb örömmel fogom olvasni.

Kapitány Thomann alázatos tisztelete jelentésére kért.

Ajánlom magamat a Milgos Gr. Úrnak, s vagyok megváltozhatatlan tisztelettel a M. Gr. Úr alázatos szolgálója Döbrentei Gábor.

Válasz.

Kassa febr. 3-dikán.

Tekintetes Úr!

Vettem a kedves levelet a tetsző versekkel egyetemben. A Muzéum három füzetjei is már kezemhez jöttek. Professor Sárvárynak 100 ftoz küldöttem amannak számára. Méltóztasson a jó szándékot, nem pedig a summácskát számba venni. Örvendek hogy gr. Csáky közlötte a T. Úrral az Ideálokot. Könnyen hiszem, hogy Schillert utól nem értem; sas után nehéz repülni. Háládatlan dolog a fordítás, kivált ha remeket akarunk fordítani. Elég közelíteni. Szintúgy fog járni az, a ki majd valaha a T. Urat fordítja.

Sokat utaztam hazámban. Országszerte mondják, hol *gerjessz*, hol *gerjesszél*, és pedig nem csak a pór nép, hanem a jól neveltek is. Már Kazinczy úr is felakada ezen a grammatikai botlásban, a melyet én azonban a folyó beszédben sem nézhetek annak. *Grammaticae et latine loqui non semper idem est*, úgymond Quintilián. Homér ugyanazon egy és pedig felséges nemű munkában, tetszése szerint, hol ez, hol amaz vidék- vagy tájéjtéssel (*dialectussal*) él. Miért ne kövessük ősdedős apánkat, kinek úgy is hiába akarnók követni fellengségét? Örvendjünk inkább, hogy több ejtéseink vagynak ugyanazon egy kijelentésre. Ne költöitlenítsük szép szabad nyelvünket. Ne tartsuk a lánczokat reguláknak. Egy szabad

nemzet nyelvének féken ugyan, de könnyen járó féken szabadon kell indulni. Tíz magyar dáma szép füleitől kérék tanácsot, vallanák meg, mi hangzik nekik kellőbben : mit *mondsz?* mit *mondasz?* vagy mit *mondol?* és mind a tíz leginkább kedvellette az utolsó ejtést. Ha meg akarjuk szeretetni nyelvünket a külsőknél is, ne hitessük el magunk fölül, hogy mi magyarok azt tartjuk egyik a másikáról, hogy nem tudunk magyarul. A szép szó *árnyék* helyett a kemény és nyelvficzamító *árnyt* írni, sokkal jobban sérti a fület, mint száz *pirosítsál*. Szabad úgy írni, amint beszélnek a jól nevelt emberek is. Hagyjuk a borzos Beregszászira, hogy akarnániai vagy sanscritta nyelvet készítsen a magyarokéból, de mi, az Erdélyi Múzeum példája után, mély, szép, jó s nem aprós dolgokat írjunk, kellemetes hangzatú hathatós nyelvünkön, és tartsuk szemünk előtt Martial elmés mondását :

Coenae fercula nostrae

Malim convivis, quam placuisse cocis.

Ha tart tőle a T. Úr, nehogy a grammatikusokat botránkoztatssa, tessék ezen észrevételeimet jegyzésbe kinyomtatni.

Bizonyosan szebben lehetne előadni hogy a *szívevettség magát belénk ette*, de lehetne-e hathatósabban ott ahol az indulatosságok kérges nyavalyáját akartam kijelenteni? „Il faut peindre les effets“; a mardosás kopott kép, és nem is oly hathatós, mert megelőzi az evettséget. Nagyon le fog kötelezni a T. Úr, ha más szebbet, de szinte olyan hathatóst, teend helyébe. A szempillantati irtóztatás támasztása nincs, mikor a maga helyén van, a szép előadás természete ellen, sőt annak míveltebb bájait a nyersség által olykor eleveníti, „rend le beau plus piquant.“ Erre ezer példa nagyon Homerustól fogva egészen le Schillerig.

A *Bizony nem félő*, nagyon közönséges ugyan, de ott úgy érzem, épen a kellett. Tessék próbálni valamely más kifejezést helyébe tenni, és azonnal tapasztalni fogja a T. Úr, be igazat mond Horác : „Difficile est proprie communia dicere.“ Otez cette phrase d'abandon, et vous changerez, mais vous ne remplacerez pas le naturel. Általutván újolag *Könyörgésemet*, mivel szokásom szerint soha sem elégszem meg azzal amit magam csinállok, ahol azt mondom : *és én mint*

pap imádkozom és áldlak, az imádkozom, helyett most költeményesebbnek látszik nekem a tömjényezek.

Bocsánatért könyörgök, hogy oltalmazom *Könyörgésem*-et, de kit nem vakít el az atyai szeretet? Azonban nem kell vakon szeretni, csak az istent és a mátkánkat, és azért az Ideálok igazítását örömmel várom el, de kérem legyen ok-támasztott (motivée), mert mivel nem találokra szoktam írni, és mindenkor sok vagy legalább több képzetek között választok, az olvasó hidegebb menésű eszének járását, az írás hevenyében melegebb érzések között haladóéval, leginkább azért is össze szeretem hasonlítani, hogy csendesebb lélekkel láthassam hol? hányszor? és miként játszottatta meg vagy eszem a szívemet, vagy szívem az eszemet?

Én mind ezzel, mind amazzal, legkisebb csalattatás nélkül lehetek is és fogok is lenni szüntelen a Tettes Úrnak

alázatos szolgája

G. D. J.

Döbrentei levelét nem lehet egészen értened, mert az enyimet, mely azt megelőzte, nem olvastad; ha parancsolod, közölhetem veled.

CXXIV.

Széphalom, febr. 25-d. 1816.

Kedves barátom!

Míg ti vígadtok, én ágyban töltöm a farsang víg napjait. Elmúlt egy hónapja, hogy a szobából ki nem léptem. Tulajdonítsd ennek, hogy parancsodat oly későn teljesítem.

Bevezetésedet úgy olvastam mint ellenséged, nem mint barátod; mert úgy kívántad magad is, a cél is, a melyért azt kívántad, azaz kikémleltem rajta mindent, a min más olvasó felakadhatna, hogy a mennyire jobb és rosszabb publicumunk ízlését ismerem, elmondhassam neked előre mit fognak reá

mondani; s halljad jövendölésemet : „Kazinczy enragiózott nyelvrontó, de rajta kiismerni, hogy a magyar nyelvet nézheti a maga *anyai nyelvének* : ez a synkretista gróf Dessewffy pedig, a ki *közletni* akar, született francia, de igen jól megtanulta a nyelvet; annyira megtanulta, hogy azon igen jól és igen nagy könnyűséggel ír; azonban minden nyomon elárulja, hogy a magyar nyelv neki nem *született* nyelve, hanem *szerzett* nyelve.“ Nagyon meg kellene esalatkoznom ha ezt nem mondanák.

Te itt nem úgy szólasz, mint mi nehézkes írók, a kik elébb esquisst csinálunk, kiczirkalmazzuk, kikrétázzuk a lineákat : hanem mint egy gyakorlott kezű mívész, a ki minden czirkalmazás s krétázás nélkül nyúl a munkához, s dolgát könnyen végzi. A kereskedők czikkelye, a 6-dik lapnak utolsó, s a 7-diknek első szép sorai, s a berekesztés a lelki-orvos szavaival, gyönyörű; de beszéded némely helyeken oly nehezen van összeszöve, hogy alig lehet érteni. Ilyen mindjárt az első paragraph két punctuma.

Vegyük elébb az első punctumot :

„Minden akadályok mellett is a hazafiúság rúgói folyvást több meg több válogatott elméket vezetnek született nyelvünk gazdagítására s szépítésére.“

Minden más magyar író, az elsön kezdve az utolsóig, bizonyosan a *subjectumon* kezdené a beszédet, nem a *propositio intercalárison*.

S hazafiúság *rúgói* —
 ezt talán egy magyar és német író sem merné mondani. S *rúgó* és *vezet*, ez a két idea nem szorosan illik együvé.

S *született* nyelv mondatik ugyan, de nem jól; mert ez nem *nativus*, hanem *natus, geboren*, in participio; s ennek helyébe a jobb író *anyanyelvet* vagy *anyait* mondana.

A *folyvást* sem egészen világos,

A *több meg több* sem egészen tetszhető.

A *válogatott elmében* is van valami, a mi különösen hangzik írásban.

S nézzük a második pontot. — *Hemzseg az igyekezet* :
 Es wimmelt das Bestrebniß. — Virgil mond : *ardet opus*,
 de *hemzseg az igyekezet* — ezt nem tudom ki mondaná.

„A kik eddig, egy ezelőtt csupán bajnok nemzet ázsiai nyelvének az elmebeli mivek előadására való alkalmas voltán, Európának közepette, kételkedtenek.“ — Ezt én magam, a ki bizonyosan nem óhajtom vétkesnek találni írásodat, alig értem, alig tudom construálni.

Nekem úgy tetszik hogy ezt akarád mondani : „A kik egy bajnok nép ázsiai nyelvének az elmebeli mivek előadására való alkalmas voltán, Európa közepette ezelőtt kételkedtek.“ De azt lehetne kérdeni, ki szól így? mert, kérlek, lásd:

1) előadására való alkalmas voltán. — *Való és voltán* oly közel egymás mellett! Und das verwünschte, jedem besern Schrifsteller so unaustehliche Flickwort : *való*.

2. Elmebeli mív, Verstands-Werk. Nem szól így senki a jobbak közül, hanem ezt az ideát így teszi ki : gondolat és érzések kényesebb vagy valóbb kifejezésére, szebb munkák dolgozására alkalmas voltán.

3. Mív előadása, Arbeit - Darstellung. Kételkedem ha jó-e.

Kénytelen vagyok vallást tenni hogy ezeket tulajdon írásomban meg nem hagynám ; a tiedben tisztelem.

Tisztások, puristes; új szósok, neológusok; kül szósok. — Fremdsprecher sem nem jók sem nem szükségesek.

Maga a *szós* is visszatol; hogy netehát összevisszasztva? kell-e az ideát szórúl szóra fordítani? kell-e kerülni a mindenek által értett vagy érteni kellett terminust? Én készebb volnék itt puristát tenni, s neologust, xenologust, mint ezeknek nemfolyó neveket adni.

Vidékség. — Vidék, Gegend, vidékség, ez is Gegend — *mint nép és népség, nemzet és nemzetség, úr és uraság etc.* azonegyek. Inkább *vidékiség*, s ekkor provincialismust fog tenni, nem Fremdartigkeitet.

Túltság (extrémítás) — Ez sem látszik jónak, mint ezek nem volnának : *innenség, környülség, mellettség.*

A mi itt a §. végeig van mondva, szép, jó, böles.

Olykor és helylyel-helylyel tautologia.

Foglalmány bizonyosan nem passage, hanem contentum, Inhalt.

Tekinteteim, bizonyosan nem *Ansicht*, és nem is lehet az,

mint ahogy a *Blick* és *Ansicht* nem egy. — De kimondani nem tudom.

„Csak az egyik arcát mázolja ezután nagysád.“ A lelki-orvos nem tudom melyik grádicsán áll a szép asszonynyal a familiaritásnak. Ha vele enyelgeni *merhet*, úgy neki nem ad nagysáGOD, hanem könnyedén nagysáD titulust; ha vele semmi familiarításban nem áll, még úgy sem ad nagysáGOD, hanem csak nagysáD titulust. Gróf Teleki Ádám már Nagysádnak mondatja Cídben a szépet, nem nagysáGODnak. A *mázolás* pedig nem egy enyelgő, hanem egy vad lelki-orvos szájába való. — Mennyivel kedvesebben mondattatnék ez, ha ezt így tennéd: *Asszonyom, pirosítsd hát csak egyik orcádat*. Ez az *asszonyom* a francia madame-ra emlékeztet, s kedvesebb mint a német Ew. Gnaden (pronunciandum Ár Gna'n) mely *ilyformán* könyvben soha elő nem fordul.

Ezek valának észrevételeim egyenesen azért, mert parancsolád. — Adják az egek hogy az írás annak a nagy embernek, a kit én a ragyogásnak minden fényében szeretnék látni, fényt vonjon ragyogó nevére.

Nagyon kérnék, hogy méltóztatnál a Göthe ígért köteteit a sógorom által kiküldeni. Most pedig engedd, hogy véget vessek, mert még beteg vagyok.

A Szabó Dávid levelét bátor vagyok még magamnál tartóztatni. De küldöm még mart. 2-dikáig.

CXXV.

Nagyon nagyon drága kedves barátom!

Öröm nékem tőled az üröm is. Kritikádat a legnagyobb gyönyörrel vettem; úgy bánsz ugyan barátoddal mintha elenségem lennél, de azért cselekszed, hogy a barátság el ne

vakítson. Ölelnem kell hát ellenségemet. A mit te barátságból tészel, magadat üldözőmmé öltöztetvén által, azt a német journalisták azaz repton-írók, természeti vetekedésből (aemulatio) mindennap cselekszik, és hol az irigységnek, hol a haragnak általengedvén pennájokat, a leggyűlöletesebb érzetekkel haladnak a tövisekkel pólált hyperkritika társaságában a széptudományok és mesterségek gyönyörködtetésekre készült pályáján. Így megy a legszebb tájon, a legvirítóbb mezőkön és a legegyszerűsebb úton keresztül kasúl a sebesen forgó szél; mindent maga körül, még a világos napot is és a tiszta derült levegőt, ellepvén setét homályos temérdek porának fellegevel.

A gyűlölség és szeretet közt terjedő szoros közön kell megállani az igazítónak, és azért, mivel te, hozzám viseltett barátságod féltéséből, az ösvény bal részére kiesptál, engedd meg, hogy magamat az innenső oldalon védelmezhessem, és azt, a mi oktámasztott kritikádban, elfogadván, a többinek okokkal ellene állhassak. Így mind rám, mind rád nézve, azaz : mind a kritikusra, mind a kritizáltatottra nézve hasznos fog lenni a levelezés. Renddel mégyek észrevételeiden.

Nem tudom mit tenne akármelyik magyar író is, de nekem oly nehezen és csoportosan fekszenek a magyar literatúrának akadályai szívemen, hogy már individualitásom, azaz személyességem vagy személyetességem is megkívánta, hogy így kezdjem a *Bévezetést : Minden akadályok mellett is* etc. E nem közbevetett beszédtag. Előbb kell lenni az akadályoknak, hogysen a hazafiúság rúgói azokon keresztül törhessenek. Semmi sem segíti úgy az előadás természetességét, mint az úgy nevezett ordre historique dans les idées, azaz mikor úgy következnek az ideák, amint természetek szerint ki kellett fejlődniök az író vagy beszélő fejében, azaz : amint a gondolkozás közben sorban következtek. Ezt e rendet, ezt e sort talán csak akkor kell változtatni, mikor vagy az energia vagy az euphonia megkívánja.

Ha ezt a kitévelt *hazafiúság rúgói* csak azért kellene változtatnom, mert azt egy magyar és német író sem merné mondani, meghagyom; hát csupán csak kopott metaphorákkal

légyen szabad élnünk? Azt kell megmutatni, hogy rossz pénzt és rosszul kölcsönöztem, és ekkor mindjárt elvetem.

A született nyelv expressio tam figurata, quam usitata. Ennek helyébe nem a jobb, hanem a hidegebb vagy vizenyösebb írók mondanak *anyanyelvet* vagy *anyait*.

Folyvást: képet ütő kitétel, és olyan világos mint a tiszta folyam cseppjei a derült ég alatt.

A több meg több: erre azt mondod, hogy nem egészen tetszhető; szinte azt mondhattad volna, hogy felette szép, de én csak a helyes okkal szemközt szűnök meg Tamás lenni.

A válogatott elmében is van valami, úgy mondasz, a mi különösen hangzik írásban. Olyan szerencsétlen vagyok, hogy nem érzem ezt e valamit, de azt nagyon érzem, hogy te a válogatott elmék közé tartozol.

Hemzseg az igyekezet: ne neheztelj, hogy az igyekezetnek életet adtam, és azt mozgásba hoztam. Meglehet, hogy az illetén kitétel nagyon költeményes, de szeretem az ilyen hibáimat.

A kik eddig egyezelött cetr. Phrase un peu embarassée. De azért nem érthetetlen és valóban construálható. Azonban orátióba, nem praefátióba való. Ha kérded miért? Megmondom: A szószóllat (Oratio) többnyire hosszabb szokott lenni, és így bókolhat olykor-olykor a hallgató figyelme, akárhogy tartsa is azt ébren az óráló szószóllása; helylyel-helylyel izgatni kell hát a figyelmezőt, a gondolatot egész végig felfedező szónak hátrább tételével, csakhogy felette messze ne essen.

Nem tagadom, hogy a *való fót-szó*, azonban már sokszor tapasztaltam, hogy hibázik valami, ha kihagyjuk. Lehet-e p. o. a szerfelett való kendőzés helyett mondani, szerfelett kendőzés? Jede Sprache hat ihre Flickwörter. Helyes azokat lassan-lassan kiküszöbölni, de halkkal és lassan kell haladni, és szoktatni rá a magyar publicumot.

Az elmebeli mív neked nem tetszik, és azt így fordítod: Verstands-Werk; mivel pedig ez németül nem jól hangzik, az gondolod, hogy az *elmebeli mív* nincs magyarul. Te ugyan a sok fordítások által nagyon szaporítottad és simítottad nyelvedet, de szint azzal a magyar kitételek valóságos értelmét gyakran elvesztetted. *Elmebeli mív*, vagy a mi még jobb:

elmemív, jól van mind logice, mind hungarice. Nem a gondolat kényesebb vagy fényesebb kifejezéséről, nem a szebb munkák dolgozásáról akartam én szóllani, nem az elme munkálkodását, hanem azt a mit a franczia egy szóval mond ki : *Ouvrage d'esprit*, akartam kitenni. Ha mondhatom *elme-fáradtság*, vagy *elmegyakorlás*, sokkal szebben mondhatom *elmemív*. Ha mondhatom a *dolog előadása*, miért ne mondhatnám még szebben a *mív előadása*? Te azt így fordítod : *Arbeits-Darstellung*, holott feljebb magad a *mívet Werk*-nek nevezted. De rosszul van-e mondva még a német genius szerint is : *Die Darstellung des Werkes*? Kérlek, ne gondoldj németül, mikor vagy magyarul írsz, vagy magyar munkát kritizálsz.

Én úgy tettem : *bajnok nemzet*. Te így változtatod : *bajnok nép*. Nem akarod teljességgel elhinni, hogy a gondolkozó és érző ember soha sem tesz sehová is semmit ok nélkül. — Csinálhat paralogismust, érezhet hibásan, de bizonyosan ok és érzet nélkül nem mond s nem ír egy szót is.

A nyújtott és zavaros szólmányt (phrase) így fogom tehát változtatni : *És azok is közzülünk, a kik eddig kételkedtek arról, hogy egy ezelőtt csupán bajnok nemzet ázsiai nyelve itt Európának közepette alkalmas lehetessen az elmebeli mívек előadására* etc.

A *tisztások*, *új szósok*, *kül szósok* Tenéked nem tetszenek; azt mondod : hogy ezek sem nem jók, sem nem szükségesek. Annak hogy nem jók, okát kell adni, én pedig szükségeseknek tartom, mert ezt a szót : *xenologus* tíz viceispán sem érti Magyarországbán, már pedig azt talán csak meg fogod engedni, hogy jussok van a többi 42 v. ispánoknak is, hogy azt a mit írsz érthessék. Az én három szavaim érthetők. A *superintendens Öry* szintűgy fogja érteni azokat mint a sz.-mihályi oskolamester, és az *egri érsek* szintűgy mint a polgári szekrestyén. A *deákos*, *németes* és *francziás magyarok számokra* pedig új szavaimnak értelmeket két vonás közé mellékezem. Ha a *sós* jó szó, a *szós* sem lehet rossz. A *kül* szókkal csak akkor kell élnünk, amidőn vagy régtől fogva már be vannak véve, vagy ha nincsenek is, nem lehet helyettek könnyen és nagy erőltetés nélkül újakat koholni.

Fremder Mensch, *Vidéki ember*, és így vidékség vagy vidékiség (mert ha mondom nemzetség, mondhatom vidékség is) alkalmasint kifejezi a Fremdartigkeit-ot, mert a *provincialismus* értelme szorosabb; *provincialis* : *táji*. Világos, hogy nem a szürke barátok provinciálisáról szóllok. Ha *felség* jó szó, miért volna a *túlság* rossz? A fejedelmek per figuram hívattatnak felségeknek. Szabad minden élő nyelvnek úgy szaporíttatni az élő írók által, hogy a kölesönös értelmű szavakat tulajdon értelemben vegyék, vagy viszont. De ezen utolsó esetben jól kell tudni kölesönözni. Azonban a *túlság* nem szép szó, igaz, de nem lehet minden szó szép, és nem is kell hogy legyen. De sok szép, sok hathatós szókra kell találhatnunk egy nyelvben. Még a kemény hangzatúakra is szükségünk van olykor. A választásban áll a mesterség, hol, mikor és minőt kell választani.

Olykor-olykor és *helylyel-helylyel* : tautologia, azaz : szószaporítás, teljes igazságod van, kihagyom hát az *olykort* és a *helylyel-helylyelt* másuvá fogom tenni.

Hát micsoda egyéb a *passage* értelme mikor azt teszi *Stelle*, mint *contentum*? Taglald csak. De mást is tehet, t. i. Inhaltot. Hát mennyi szó teszen több különféle dolgokat külön-külön összeszerkeztetésében a beszédnek minden nyelven a világon!

Igaz hogy Blick is más, Ansicht is más; de Blick pillantat, Ansicht pedig tekintet. — Ugyan nem mondod-e hogy ez vagy amaz dolgot úgy tekintetted? Az igaz, hogy tekintet Ansehen is. Nem bánom, mondd hát az Ansichtokat nézeleteknek, de ebben valamely kicsinyítő értelem látszik feküdni. Und man hat zuweilen grosse Ansichten. Nem lehet minden szót minden nyelvből egészen általtenni, de nem is kell, mert minden nyelvnek más a geniusa.

Ha a végső anekdotácska nem volna hasonlatosság végett felhordva, bizonyosan úgy tenném amint írod : „*Asszonyom, pirosítsd hát csak az egyik orczádat.*“ De én nem a pirulásokat vagy piritásokat vagy pirosításokat, hanem a túlságokat, a mázolásokat akarom elmellőztetni, és így meg kell a hasonlatosságnak maradni. Te a gondolatomat szebbé tennéd, de erőtlenebbé. Ne gyengítsék soha is a kelleme a

gondolat erejét és hathatóságát, hanem csupán mérsékeljék. Il y a du piquant en cela lorsque le confesseur parle avec le plus grand respect à sa pécheresse. Ha a franczia ki tudná mondani a *Nagyságodat*, bizonyosan kitenné ezen öszveszerkeztetésben, ha p. o. egy hercegné kérte volna ezt a tanácsot gyóntatójától, sokkal csípősebb lett volna a pap felelete, ha így lett volna : „Ne fardez qu'une joue, Princesse“ mintha így : „Ne fardez qu'une joue Madame;“ ámbár a francziának a legelső hercegné szintűgy Madame, mint a legutolsó halászné. A dámák mázolják magokat, és így a *Nagyságod* a helyén van, és a familiaritás ezen esetben nem ellenzheti a *Nagyságodat*. Ennyit kritikáról.

Azt a mit jövendőlsz, barátom, nem fog bételjesedni. Nekem magyar dajkám volt, és csesemős koromtól fogva magyar eselédek voltanak körülöttem. Néném gróf Szirmayné neveltetett. Négy esztendő koromtól fogva egész tizenegyig Szabolcs vármegyébe Ó-Fehértón laktunk, csak a teleknek egynehány holnapjait töltöttük Kassán. Tizenegy esztendő koromba Kolosvárra küldöttek, ahol három esztendőt tölték, oztán Pestre jöttem. Hazám nyelve volt első nyelvem. Későbbi utazásaim ugyan félbeszakasztották a magyar szóllás gyakorlását, de én akkor is, ahol és amikor lehetett, és amint kitelt tőlem, magyarul beszéltem és olvastam. Már régen tudtam magyarul, minekelőtte francziául kezdettem volna beszélni. Tizenkét esztendő koromban még egy szót sem tudtam németül. Megvan még most is valahol magyar fordításom Ciceróból de Senectute. Ezt tizennégy esztendő koromba készítettem Koppi vezérlése alatt. Annyi igaz, hogy vannak oly napjaim, amidőn nem tudok folyvást és hibátlan beszélni semmi nyelven is, máskor pedig pereg a nyelvem. Rólunk, ha nem hibázom, ezt ez ítéletet fogják tenni: Dessewffy talán legtöbbet olvasott francziául és deákul, valamint Kazinczy németül. Látszik hogy Dessewffy kevesebbet fordított mint Kazinczy. Kazinczy szebb, fellengebb s kellemetesebb író, de Dessewffy azért nincs tűz és hathatóság nélkül és bizonyosan populárisabb. Kazinczyban több mesterség, több báj, Dessewffyben több természetiség van. Dessewffyből válhatott volna kigyalult író, Kazinczy az. Dessewffy mint író

nem jöhet parallelába Kazinczyval, mert ő keveset vagy semmit sem bocsátott nyomtatás alá életében; azonban az ő stylusa, bár milyen gyalulatlan és mértéktelen, mégis inkább a jó társaságbeli közbeszéd stylusa, mint Kazinczyé, mely keresettebb és mesterségesebb, sőt olykor tarkább is. A leg-társaságtalanabb nemzet nyelvének némely híres írói valának Kazinczy vezetői. Dessewffy senkit sem vett magának különösen például; mind hibái mind tökélyei ennen valók, és a franczia könnyűség csak azért tetszik meg rajta, mert az természetében van, és mivel egyáltalában sokat olvasott francziául. Nem tagadom, hogy a német nyelv geniusa nem hasonlabb a magyaréhoz, de egyáltalában a magyar nemzeté bizonyosan rokonabb a francziáéval. Ennyit magunk magunkról; bízzuk a többit a közönségre, azaz a publicumra és a jövődre. Nem kell a szép nagy rózsát az alacsony violához hasonlítani. *Inter similia non inter diversa facienda est comparatio. Tu es inter viburna cupressus.* Örvendjünk különbözésünknek, használjuk azt javunkra. Én néked folyvást ívenként megküldöm munkámat, igazíts benne. Látod, hogy azt a minék helyes okát adod, szívesen elfogadom. Légy hát oly barátsággal erántam, és tarts méltónak okaid előadására, mert nagy megvetésnek a jele német módra kritizálni, és kurtán oda hányni: e nem jó, ez elragadó. Ezt a francziák nem cselekszik. Te belőlem tökéletes író, én pedig tökéletes kritikust akarok csinálni belőled. Nem elég vegyíteni a dicséretet a czáfolással. Éljük egymás hasznára, gyönyörűségére, s becsüljük s szeressük egymást. Enszeretetem soha sem volt nagyobb barátságomnál.

Maradok színetlen igaz örökös régi barátsággal, Kasán martius 4-én 1816.

hív Jóskád

*) Íróm hibáit ne nekem tulajdonítsd; lehetetlen nekem lassan olvasnom által a magam munkáját; csak hetek múlva a dolgozás után jön meg olykor az erre szükséges phlegmám.

*) D. saját kezével.

Tiszta szívemből salnálom, hogy beteg vagy, de az én lelkem bizonyosan betegebb még a te testednél; úgy járok mint Horác, minekutánna az ifjabbik Paulus Maximushoz utasította volna Venust, és azt hitette volna el magával :

Me nec faemina, nec puer,
 Nec iam spes animi credula mutui,
 Nec certare iuvat mero,
 Nec vincere novis tempora floribus.
 így végzi : Sed cur, heu Ligurine, cur
 Manet rara meas lacryma per genas?
 Cur facunda parum decoro
 Inter verba cadit lingua silentio?
 Nocturnis te ego somniis
 Jam captum (captam) teneo,
 Jam volucrem sequor.
 Te per gramina —
 Campi, te per aquas dure(dura)volubiles.

Lucréc, ámbátor a negyedik könyvét írta, mégis megölte magát.

Nékünk költőknek a lelkeink nem úgy vannak teremtve mint másoknak, — te testvérlélek, fogsz engemet érteni, és fogsz tudni rajtam szánakozni. Tudom az orvosságot, két ige : tutus eris, fuge, fuge, nec respice Romam etc. Minden orvosságot a melyet csak tudtam, elővettem, és ezután is elő fogok venni, de idő kell a mély sebnek. Ilyent még nem gyógyítottam életemben, mert a beteg lelkem még testi egészségemet is kezdi rágni. Szégyen gyalázat! — igaz, de a fene fene, és azt máskép kell gyógyítanod a kezeden, és máskép mikor szívedbe esett. Nevessenek a mindennapi lelkek, de te szánj! Oh malheureux plaisir d'un coeur melancolique!!!

CXXVI.

Széphalom, martius 28-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Superint. Kis meg van kérve Trattner által, hogy a legjobb utazók írásaikból dolgozzon újakat, s tőlem tudakozza hogy miket dolgozhatna. Én a régibb és újabb classicusokon kívül, úgy szólván, semmit nem ismerek, s épen az utazások szakában, Brydonon és azokon kívül, a kik Olaszországot a mesterség miatt járták meg, talán egyet sem nevezhetnék. Megígértem neki hogy téged tudakozlak meg nevében, mert a te *erszényed és láng lelked*, s tegyük hozzá *erős lelked*, mindenre reá ér, és mindenre kiterjeszkedik. Kérlek tehát a közjóért, érettem és Kisért, hogy megolvassván a mit ide rekesztek, s ezt visszaküldvén, tégy egy kis jegyzést az oly utazók neveikből s munkáiknak címjeből, a mely ezt a szeretett barátomat vezérelhesse. Én azt oztán megküldöm neki.

Göthének Életét nem olvastam, hanem *mohón faldostam* — engedj meg a nemtelen kifejezésnek. Sok örömekeket, sok új ideákat, sok ismereteket köszönök barátságodnak. Az innekpek után mindjárt Nagyfaluba fogom küldeni, hogy a becses könyvet vehesd vissza. — Most minden időmet a nyelven tett elmélkedés foglalja el. Bár az orthologusok felén valaha már tanult és elkészült ember szólalna meg, nem olyan mint Beregszászi és az *Ó és Új magyar*, kit reményelem eddig ismersz.

Döbrenteinek tegnap vett leveléből látom hogy az Erdélyi Muzem 4-ik füzeté kész, de hibásan s igen hibásan van nyomtatva. Én még nem láttam.

Hát te, kedves barátom, haladsz-e a nyelv eránt szóló munkában? Némely jegyzéseim nem nyerték meg javallásodat; de azon örvendek, hogy fel nem akadtál. A nyelv eránt való ideáink azon dolgok számába tartoznak, a melyek körül

nincs helye a demonstrációknak, s így nem csuda ha a fejek meg nem egyeznek. Itt is elmondhatjuk a mit Haller monda : Wir irren insgesammt, nur jeder irret anders. Azonban ha valakivel óhajthatnék egyezésben lenni, úgy azt az egész magyar földön senkivel nem óhajtanám inkább mint veled, kinek a természet geniet, magad pedig magadnak tudományt, még pedig classicusokból merítettet adál. — Csak egyet, édes barátom : nem hiba az, ha te francziáúl, én németül gondolkodom. Catull, sőt Horác is, mint Propertz és Lucrécz görögül gondolkodtak, s deákul írtak. Egészen görögül gondolkozni s deák szókkal görögül, egészen görögül írni, az vétek volt volna : de nem egészen görögül, az nálak nem hiba. Ez nekem tántoríthatatlan hitem.

Leveled végén előhozott horátziusi panaszod a Voltaire panaszát juttatá eszembe. Vie sans désirs. Ennél nagyobb gyötirelem nincsen. Én úgy gondolkodom, hogy férfi nehezen jut erre a boldogtalan boldogságra; legalább magamban azt nem tapasztalom szerfelett : de az asszonyi nemben hamar kihál ez a finis bonorum, s Periklest értem, hogy Aspásia mellélyánykát fektete, s addig gyönyörködteté magát lelki-képen az Aspasia kecsseivel, míg testiképen oztán az ifju lány kebelében lelt örömet. Éljen igen szerencsésen, tisztelt, szeretett nagy és jó ember.

CXXVII.

Drága kedves barátom!

Reménylem hogy jobb egészségben talál levelem.

Nem írod ha megkaptad-e a könyveket. Én két napig Újhelybe múltam, de meg nem látogathattalak, úgy el voltam foglalva a magam dolgaival. Elégtételt kerestem, egy emberemet majd hogy meg nem ölték a vámos-újfalusiak, és kaptam is a legnagyobb készséggel és igazsággal. Két pörbe sedrialis praesesnek delegált az első v. ispán; az egyikbe

a magam véleménye ellen jelentettem ki a többség ítéletét, de mind az egyikben, mind a másikban újra meggyőzött a tapasztalás, hogy az igazságkiszolgáltatása rendje nálunk újraszületést kíván. A ki nem akar, nem votizál, a kinek tetszik az ítélete kimondása előtt oda hagyja az ülést. *Formae juridicae necessariae sunt, et inventae fuerunt ad justitiam tuendam et asserendam, non autem ad perimendam, aut prorogandam.* — Azonban nálunk a perlekedés formái igen gyakran az utolsóra fordítatnak, és igaz az a mit Lafontaine mond :

. . . . on nous mange, on nous gruge,
 On nous mine par des longueurs :
 On fait tant, à la fin, que l'huître est pour le juge,
 Les écailles pour les plaideurs.

A bon homme szokott feledékenysége szerint elfelejtette a prókátorokat.

Újhelyben egynehány magyar színdarabokat láttam, egy nagy színben, ahol többen pipáztak. Eszembe jutott *Thespis* és *targonczája*. A *Talált gyermeket* játszották, és másnap *Clavigót*. A fordítás jó mind az egyik, mind a másik darabban, de nekem *Clavigo* nem tetszett, mert a leggonoszabb főszemélynek is résztvétetőnek kell lenni a szomorújátékban, nem pedig megvetendőnek. *Clavigót* nem űzi sem a sors, sem valami nagy indulatok; végre midőn vérében sokáig fetreng a borzadó nézők előtt, csupán csak megvetni lehet őtet, nem pedig vagy utálni vagy szánakozni rajta, vagy egyszersem mind utálni mind szánni. A temetés a játékszínen sikeres ugyan, de csupa színjátékos fortély, *coup de théâtre* : nem kell pedig a szomorújátéknak csupán csak olyan fortélyokra szorúlni. Csudálkoztam, hogy te fordítottad ezt a darabot. Nem magam voltam a ki így érztem és ítéltam. Délután egynehány verseimet kellett némelyeknek lediktálnom. Előjövén *Homerus* neve, úgy diktáltam : *Homerus*, de *Szemere Albert* és a többiek is azt mondták, hogy *Homerusnak* kell mondani a *Homeruszt* magyarul. — Azt felelém nekik, hogy megharagszol, de ők kikeltek ellened.

Lásd, barátom, be nehéz a szebbet és a jobbat is az emberekkel elhíttetni.

Mindennap várom szekereimet Szent-Mihályról. Elfelejtettem neked a minap megköszönni azon krisisedet, a melyben ezen kitételemet igazítod: *A hazafiúság rúgói több válogatott elméket vezetnek.* — Teljes igazságod van, a rúgók nem vezetnek, ha' tolnak, taszítanak, vagy hajtanak. Derekasán vetted észre a hamis Metaphórát. Nagyon kell őrizkednünk a hamis Metaphoráktól. A Metaphorának igaznak kell lenni, de helyesnek is, azaz: csak ott kell Metaphora, ahol vagy bé nem érünk a tulajdon kitéttel, vagy a béhatást nevelni akarjuk. Lehet festeni sok Metaphorák nélkül is. A déli poesis abban különbözik az északitól, hogy nem halmozza úgy a Metaphorákat, és hogy jobban válogatja azokat. Élj jó egészségben és ne kételkedj szeretetéről és tiszteletéről

Kassán, apr. 4-d. 1816.

hív barátodnak.

G. Dessewffy József.

Megint kaptam egy levelet Döbrenteitől; közlöm azt.

Parancsoltál velem, hogy írjam meg ha elbocsátom Virginiám nevelőnéjét. Ez igen derék személy, nem fiatal már, jó erkölcsű, takarékos, minden kézimunkákhoz tudó, és jó rendtartó. Tud a belső gazdasághoz is, igen jól pedig és értelmesen. Nincs esmeretek nélkül. Jó familiából van. Friburgi lány. Nem rosszul beszél francziául, de igen németes az ejtése, és csupán ezért bocsátom el, mert a feleségem nagyon kívánja, hogy jó franczia kimondása legyen Virginiának. Én neki csak 400 forintot fizetek esztendőnként papiros pénzben. Feleséged nem kaphatna alkalmasabb segédet a belső házi igazgatásban. Nem azért ajánlom, hogy megmenekedjem tőle vagy téged megcsaljalak. Az esztendeje nálam sept. eleivel végződik, de én a 9-dik hónap végével tartozom neki megmondani, hogy elbocsátom vagy megtartom-e? Min-

den esetre elbocsájtom, és ha nem talál helyet magának, a magam költségén visszaküldöm Bécsbe, ahonnan elhoztam; ha pedig helyt talál is magának, akkor is a magam költségén ahhoz küldöm a ki felfogadja. Mindennap elküldhetem.

Kolozsvár, mart. 18-d. 1816.

Tisztelt Méltóságos Gróf Úr!

Azon szerencse, mely engemet a Mélt. Gróf Úrnak a múlt hónap 3-dikán írt levelében s általa újra ért, szárnyakat fűz. Boldog elragadtatás érzésében vagyok valahányszor arra gondolkodom. Különben is minden napot a jónak terjesztésére, ahol csak alkalmatosság adja magát elé, de minden napot a hazának is, ha látom hogy néki méltán áldozhatom. Ennek virágzása szép elgondolásában ömledezve köszönöm azon 100 forintokat, melyeket a Mélt. Gr. Úr az Erdélyi Muzem'elémozdítására nyújt. Köszönni fogom olvasóim előtt is.

A IV-ik füzet negyed nappal érkezett meg ezelőtt hozzá-m. Minden kéréseim hiában voltak, a corrector tele hagyta nyomtatási hibákkal, melyek néhol az értelmet elforgatják. Kénytelen vagyok most azokat itt kinyomtatni az erdélyi előfizetők számára. Ez arra kéntelenít, hogy a következő füzetekkel megálljak, míg vagy Pesten jobb áltlnézőt nem kapok, vagy itten, amint ígéret vagyok, új betűket nem állítanak fel. Az V-dik füzetbe jő : *A francia nyelv kimívelése történetei*, hol sok francia írók nevei, könyveik fordulnak elé, s ez vigyázatlan szemek alatt zavarékká lenne. De ha később is, minden bizonynyal adok ki még négy füzetet. Ott megállok, mert tanítványommal azok kijöveteléig talán Bécsbe fogok menni, s magam is elkezdett munkáimat, a felvéteendő némely darabok szükséges általnézései miatt nem folytathatom. S azt a mi lelkünkben leng, ha teljesítetlen hagyjuk, fáj.

A jövő debreczeni sokadalomra innen ismét mennek ki vásárosok, s valamelyiktől kiküldöm a M. Gr. Úrnak a IV-dik füzetet prof. Sárváryhoz, ki akkor a pénzt is beküldheti.

Ha megengedi a M. Gr. Úr, egyik következő füzetet a M. Gr. Úrnak fogom ajánlani. Tudom azt, hogy az érdemnek inkább tetszik a megtiszteltetés, ha ezzel elékészítés nélkül lepettetik meg, s kényessége nem igen hagyja maga tudtával belé avatkozni. Mindazonáltal mikor nem hízelkedő tisztel bennünket, akkor a tiszta meggyőződésből jött indulatot elfogadhatja a mohó önnönszeretnek még csak árnyékától is távozó érdem. Lehetetlen nekem az, hogy a nem való s az érdemetlen előtt, akár mint ragyogjon is, magát lekem meghajtsa, habár testem a társasági convenientia tónjából meghajlik is, de a tiszteletre tisztán méltót lángolva ölelem lelkemben.

Ezen ajánlást akartam közleni még elébbi levelemben, de a postára sietés megzavart s elfelejtettem. Akartam még azt is tenni, hogy a M. Gr. Urat, a Muzeum egyik következő füzete elébe mejjképéért meginstáljam. Ezt is most teszem. Kérem a M. Gr. Urat, ne tagadja meg tőlem ezen örömet. Ha tetszeni fog a IV-ik füzet előtt álló néhai Referend. Cserei Farkas mejjképén Nagy Sámuel munkája, méltóztassék a M. Gr. Úr beküldeni jól talált s művészi kezekkel készített képét, s Nagy Sámuel a jövő nyáron metszeni fogja. Nagy, Cserei Farkas képét 200 rft. metszette, 1000 nyomásáért 120 rft. kíván. A papírosra nézve arra instálnám a M. Gr. Urat, méltóztatnék Bécsbe felírni 6 koncz bázei nyomtató-papírosért, s ide az én nevem alatt leküldetni. Lehet találni Fein Basler Druckpapier Nro 11 auf dem Kohl-Markt beym Frühling, vagy auf dem Hohen-Markt beym breiten Stein, vagy am Stock am Eisen.

Azon kívánnék lenni, hogy azon füzetbe, mely eleibe e kép jönné, a legjobb munkák jöhetnének.

A M. Gr. Úrnak beküldött szép versezetje : *Az embert szerető imádsága*, a VI-ik füzetbe vagy on irva. Ha nem engedi meg az ígék végződése változtatását, alája fogom nyomtatni jegyzésemre tett jegyzéseit, s az okot, mely ezeket szülte. Én a mellett állok a mit írtam. Ezen gondolat : *Egy*

szabad nemzet nyelvének féken ugyan, de könnyen járó féken, szabadon kell indulni, excellens. Ezt tartom én is az anglus nemzet génuszában, de egyéb változtatások szabadságára nézve, melyet egy genie, a bátor gondolatok s az érzés legkényesb nűánszai festésében tehet. Az érzés és phantáziának oly el nem veszthető gyengédségei vagynak, hogy azokat sokszor csak a nyelven tett új szabad változtatásokkal lehet és kell kinyomni, s a genie is nem az *usus*-ból lévő teremtlék lévén, nyelvének is el kell távozni az *usustól*. De ezen rendet, melyet az emberi elmének eredeti elrendeltetése önkénti harmóniás szabásai szerint tart, s a nyelvben is minden előre-gondolás nélkül magának csinált, úgy gondolom, nem lehet elrontani, s kény szerint változtatni. Azoknak a tapasztalás körén belől lévő elme tiszta elállításai (*repraesentationes purae*) regulái szerint kellett a nyelvek eredetektor származni. S ez a *justesse* megtartatást kíván. Ilyennek nézem az *ik* s a nem *ik* verbumi végződést.

Beregszászi valójában borzas Genesisből Izsákot és Esaut citál! . . Ó a vén Izsák maga! Attól tartván nehogy az ős atyák, ha feltámadnának, minket meg nem értenének, azok, kik a művelődés korában élnek, kik hatalmasan érzik magokban, hogy a szokást nemesíteni kell, ne merjenek-e tovább menni? Méltán szólhat a patriarcha Izsák Fohsiesék rontásai ellen, de más principiumot kell vala feltennie, mely a nyelv ideáljához vezessen. Kinyomtattatom a M. Gr. Úrnak róla tett jegyzését is, csak a *borzas* szót elhagyom.

Most akartam a Schiller Ideáljai fordításáról is írni, de egy reform. *très chrétien* pap hozzám jöve, s azt beszéllé, hogy prédikációkat ada ki ily ezim alatt: Szent Péter apostol által egy bokrétába köttetett virtusokkal ékeskedő Keresztyén. I. Tom. Nyolcz szál drága gyöngy. II. Tomus. Mely kín ilyen, az Ibam Sacra viában eléadott látogató miatt Schiller Ideáljait későbbre hagyni, mivel a posta mindjárt indul.

Vagyok a leghívebb, legmelegebb érzés tiszteletével

A Mélt. Gróf Úrnak

alázatos szolgálja
Döbrentei Gábor.

NB. Hamarjában csakugyan leírom ide a mély lelkű éneket, melyet a minap hozzám egy 14 esztendőös gyermek hozta.

A Szabadság.

A szüz Szabadság	Elébb magához
Szent isteneknek	Édesgeté,
Kedvenceze, lyánya,	S oztán a bújja
A dicső s nagy!	Kores lány ölében
Hősök nevelték	Elfajzik, attól,
Fegyver között őt;	Attól fut ő.
Lágy pihe párnán	S nem híjja vissza
Nem szunnyadott.	Öt az igának
A fegyveres nép	Teher nyögése,
Lármázó zajja	Nem hallja ezt.
S kúrtharsogása	A bölcs Athéne
Kecs-dal neki.	Elfajza s többé
Lihegve fárad	Virító napja
S forró veríték	Fel nem derült.
Hull homlokáról	A bújáság lány
Vas terhe alatt.	Ölébe csalta
Csak a vitézért,	Romának hajdan
A bátorért ég,	Erős falait.
S nem gyenge szívet	S a szüz Szabadság
Véd fegyvere.	Távol repüle,
A resttől elfut,	S ledüle Róma
Csak a serénynek	Igája alatt.
Ad szép jutalmat	Így húnynak el majd
S dicső nevet.	Hajdan vitézink
Csak a nemesnek	S nagy nemzetünknek
Tészen fejére,	Dicső feje.
Izzadt fejére	S ah nem jó vissza
Zöld cserlevélt.	Többé keblünkbe,
De a ki ötet	Fajúlt keblünkbe
Vitézi tüzzel	A hősi lány.

Mely erő! mely phantásia s csinos érzés. Pope nem írta így 12 esztendő korában Ode on Solitude-jét. A gyermek neve Kelemen, fia egy guberniális cancellistának. Ebédre invitáltattam tanítványommal s örvendek hogy vele barátságosan beszél, s Virgil Aeneiszét adá neki olvasni. Mely öröm nekem, hogy a Muzeum ilyent fejtegethet. A nagyobbak közül négyet buzdíta még az Erd. Muzeum dolgozásra. — Egyik munkája a IV-dik füzetben áll e czímmel: *Az estve inneplése.*

Instálom a M. Gr. Urat, méltóztassék e verset Kazinczyval közleni.

Fel van-e állítva S.-A.-Újhelyben a Győrnél elesett vitézek emlékköve? Én a véleményt ki akarnám adni a Muzeumban.

Lesz-e szerencsém megkapni a Muzeum számára a M. Gr. Úr philologiai munkáját, mely az új és kül szósokat illeti?

Feleletem késését jobb karomnak két hétig tartott fájdalom okozta, nem írhattam miatta.

(Válasz.)

Tekintetes Úr!

Nagy megtiszteltetésnek néztem a T. Úr szándékát, melynél fogva egy füzetjét az Erd. Muzeumnak nekem akarja ajánlani. Bételik azzal a T. Úr irántam viseltető szívessége a nélkül, hogy melyképem a homloklapon mutatódjék. Én ezzel nem szolgálhatok, mert nincs itt valamire való képiró. Fiatalkoromban, amidőn még nem az avúlt képek közé számláltak, egyszer is másszor is leábrázoltattam magamat, de úgy mondták mindég mások, hogy sohasem voltam eltalálva. Most már maga az idő is érdemetlenné tesz engem ezen becsületre. Vénül az ember orcája, és a testi világban csak azt kell előadni a mi tetszhető. Én Schillerrel tartok :

Az életben minden csupán ismétlődik,
 Örökké fiatal csak a phantásia,
 A mi soha sehol nem esik s tévődik,
 Csak az egyedül nem az enyészet fia.

Tartsa az úr isten a 12 esztendős poétát!

A mi azt a kérdést illeti, hogy szabad-e mondani *lankadol* *lankadsz* helyett, ennek eldöntésére a következőket el kellene igazítani:

1) Meg kellene mutatni *hogyan az emberi elmének eredeti elrendeltetése önkénti harmóniás szabása szerint van a lankadsz, a lankadol pedig csupán kény szerint való változtatás. Én úgy érzem, hogy a lankadol harmóniásabb.*

2) Azt kellene megmutatni, hogy minden magyar fülnek a *lankadsz* kelletősebb, mint a *lankadol*.

3) Hogy sehol sem mondják a két hazában *lankadol*, hanem mindenütt csak *lankadsz*.

4) Hogy úgy kellene beszélni *eltellel jó reményekkel*, nem pedig *eltellesz jó reményekkel*, holott az elsőt sehol sem mondják, ámbátor a 3-dik ejtésben, *eltelik*, *ikben* végződik.

5) Végére, a mi legfőbb, azt kellene megmutatni, hogy a régi görögök jó ízlés és minden harmónia nélkül való emberek voltak, mivel gyakran ugyanazon egy ejtésnek kijelentésére több különböző ejtésű formáik valának, mely formáknak bősége is nyelveket segített, szépítette és még inkább költeményesítette.

Nem gondolom hogy mind ezeket oly könnyű legyen megmutatni. Kérem édes T. Uram, ne fogja pártját a szobaszennyes (pedant) grammatikásoknak, kiknek írásaik ugyan sok jót, de sok ingót bingót is foglalnak magokban.

Maga a debreczeni grammatika sok helyütt olyan nevetséges, hogy a túdságoknak (extremitás) példája lehet. *In vitium ducit culpae fuga, si caret arte.*

Miért nem akarja a T. Úr Beregszászit *borzosnak* nevezni? Nem tehetek róla hogy nem *síma*. *Gallo turpius nihil est Priapo*, úgy mond Martiál. Ne heréljük a hathatós kitételeket.

Írjon nekem a T. Úr Tokajnak Sz.-Mihályra, Szabolcs vgyében bécsi útazása előtt. A magyarok istene segítse ott a németek közt, és óvja a T. Urat a correctorok és censorokkal való küszködésektől. Nincs türehtetlenebb fajta ezeknél és a harminczadosoknál. Mind ezek, mind amazok a jó portékát lesik, hogy a rossznak hitele meg ne csökkenjék. Ké-

rem levelezzen velem a T. Úr Bécsből is. Az egész nyarat Sz. Mihályon fogom tölteni. Útba esik Sz.-Mihály az Erdélyből Bécsbe menendőnek vagy vissza.

Hát csak 10-dik füzetig mehet az Erdélyi Muzeum? hát még ott is annyi az akadály? Én azt gondoltam hogy csak ez itt az akadályok hazája. Még a magyar theátrummal is alig mehetünk valamire. Hát még a mulatságost is üldözik? Mert tanít és gyalúl. De nem lesz mindig úgy, és nem is lehet. Tu contra audentior ito, quo Tua Te Fortuna vocat. Be szeretném ha tegnap jöttem volna a világra! láthattam volna a két hazának virító napjait! nem fog mindenkor ez a homály rajtunk feküdni, és úgy hiszem hogy már fiaim is napfényt fognak látni. A T. Úrhoz hasonló hazafiaknak törekedései vigasztalják és eltöltik reménnyel lelkemet, és orvosolják szomorúságomat, mely ellepi olykor szívemet, és a mely mindég vígádoz, valahányszor az olyan emberek keblében mint a T. Úr, kiönthetem. Öntöm, öntöm, öntöm tehát ömledezve, maradván a legigazabb tisztelettel és hálával.

CXXVIII.

Széphalom, apr. 5-d. 1816.

Tisztelt barátom!

Épen most veszem az ide zárt levelet, s nem késnék azt postára tenni, hogy annál hamarább vehesd, de amennyire tudom, te postán csak Eperjesről veszed leveleidet, s nem soha Tokajból. Bár ellenkező volna foglalatja! bár általam vehetted volna a mit kerestél! — Ha nem tévedett-e meg az, a kitől a keresett instrumentum felől a hírt vedéd? — Egyébiránt én Szemerét nem nézem annak, a ki, ha azt bírná, kész nem volna azzal szolgálni, s Neked szolgálni.

Ha eránta valamely bizonyosb hírt veendesz, ne feledd hogy én mindenben kész vagyok teljesíteni parancsolatodat, a mi tőlem kitelik.

Mart. 29-d. délben 11 órakor tűz támadta nálam, s fél óra alatt fedél nélkül volt konyhám. Engemet csapás nem egyhamar ragad ki csendemből, csak személyemet, feleségemét s gyermekeimét ne érje; azonban tüzet látni, mely, a mi nehezen és soká épült, kevés pillanatok alatt semmivé teszi, nehéz. Lakóházam fedelétől csak két ölnyire nyúlt el a láng. De

Dis pietas mea
Dis Musa cordi est —

ezt mondom el Horáttzal. Valóban csudaforma volt, hogy a szél, midőn égni kezdett a konyha, épen lakóházam felé fűjt, s egyszerre más intézetet veve délest felé, hová bizvást fűhatott, mert elejét vevém ott. Szakácsom józan volt, s nem volt nagy tüze. Az volt bajom, hogy a konyha szeptemberben épült, s tapasztos kéményemben valamely repedéskébe vevé magát a tűz. Hogy így ne járjak többé, kőből építem kéményemet.

Megengedj, kedves barátom, hogy most hamar végzem el leveletem. Elj szerencsésen.

CXXIX.

Kassa, apr. 7-d. 1816.

Kimondhatatlanul szeretem barátom!

Ugyan mit vesződünk hát ha a te tántoríthatatlan hited az a mi az enyim? t. i. hogy nem kell sem egészen deákul, sem egészen németül, sem egészen francziául gondolkozni, és magyar szókkal írni, sem pedig úgy mindenkor magyarul gondolkozni, hogy a deák vagy német vagy franczia szóllások módjait ne követhessük. Azelőtt hosszú mentében jártak eleink, most pedig kurtát viselünk, feszes franczia szabásút, hogy a tagok merősége (protervitas) jobban kitessen. Ugyan lehet-e mondani, hogy a mostani magyar menték nem-magyar menték? és így igaz az, a mit mondasz,

hogy az az érzéstől, a test állásával (combinálva) öszvetve (sic) függ, hogy mikép legyék kivágva a mente?

Ugyan derék az Iliás elejének fordítása az Erdélyi Muzzeumban; sohasem gondoltam volna hogy egy grammatikás így tudjon fordítani.

Én, ha Kis volnék, Zimmermann Zsebkönyvét fordítanám, a mely 1800-ban kezdődött, és mind eddig folytatódik. Megvannak már nálam 15 darabjai, minden esztendőben egy jön ki, a czímje ez :

Taschenbuch der Reisen, oder unterhaltende Darstellung der Entdeckungen des 18-ten Jahrhunderts, in Rücksicht der Länder-, Menschen- und Produktenkunde. Für jede Klasse von Lesern. Von E. A. W. von Zimmermann. Mit Kupfern und Karten. Leipzig.

Ez az a Zimmermann, a ki nem régiben meghaláloza, és a ki a német hathatós írók sorában a nemzeti kevélységről, a magánosságról, és a geographiai zoologiáról írott könyveiben díszesen élni fog a maradéknál. Ő nem volt buta egybeszedő (compiler), hanem böcs, jó ízlésű lélek, a ki, mint a méh, hasznos és édes mézzé tudta tenni azt a mit szívott, akár virágokból, akár máshonnan szívta. Ő egészen Kisünk plánumát megelőző, csak azt gyűjtötte egybe, a miben minden gondolkozó és érző ember részt vehet. Igen nagy becsű ez a zsebkönyv, nagyon tárgyához alkalmaztatva (vagy alkalmaztatólág) van írva, és nem mindenütt találtatik annyi hasznos, fontos és szép esmeret a lelkét gyönyörűséggel táplálni akaró olvasó számára. Forster, Sprengel gyűjteményeik, a melyeket szintűgy bírok, sok régiebb útagzókat is foglalnak magokban, melyeknek írásaik nincsenek kiszemecskélve, és így nagyon pozdorjások; de Zimmermann mindent velözgett (medullam extraxit), és, mivel több új útagzókat hozszájokban olvastam, mondhatom hogy helyesen. Nagy ajándékat téssen a hazának Kis úr, és egészen gyönyörű céljához képest, ha az említett zsebkönyvnek fordításához fog. Én részemről nagyon kevélykedni fogok abban, ha az én javaslásom és buzdításom ötet ezen igyekezetre valamennyire hajtandja. Neked pedig nagyon köszönöm, kedves barátom, hogy velem Kis úrnak közhasznú célzását nem csak közleni

méltóztattad, hanem egyszermind gondolatomat az iránt kitanulni igyekezteél.

Ismét írtam neked a minap sógorod által.

Nem írsz semmit egészségedről, e pedig fő dolog. Ujházy Samu végén tántorog. Kár az emberért; nem egykönnyen szántam így valakit. Szép lélek lakott ebben a fogó testben. Ast

Neque Diana pudicum
Liberat Hyppolitum,
Nec Thesea valent abrumpere charo,
Vincula Pirithoo.

Munkámban haladok, de a minap közbe jöve Berzeviczy Gergely könyveeskéje, a melyet a bécsi congressnek benyújtott, az indiai világkereskedésről, és a melynek fordítására és közrebocsátására megkért; épen ma vagy holnap végzem, azután megküldöm Sárváry professornak, hogy nyomtattassa ki, mert Berzeviczy a maga ideáit a kereskedéstelen magyarok közt is el akarja terjeszteni. Megtevémm barátságából a fordítást, ámbár tudom, hogy a magyaroknak hazájok kereskedéséről kellene inkább gondolkozniok, mint a világeről.

Az *Ó és Új Magyar* emlited; ezt e munkát nem esmem. Ugyan küldd meg nekem Sz.-Mihályra, vagy írd meg, hol kaphatom. A nyelvről azt tartom, a mit Garve a módikről, hogy az avúltakban a legújabbakhoz, az újakban pedig a legavúltabbakhoz kell tartózkodni.

Egészségem nem a legjobb. A vak aranyér a vesém és májám lételét kezdi velem éreztetni. Az igazán egészséges ember csak egyáltaljában érzi lételét, és él a nélkül, hogy az élet eszközeit érezze magában; magunkban kell éreznünk mindent, de nem kell ennenmagunk lételét tagonként éreznünk. Verum necesse fuit esse aliquid extremum, úgymond Cicero: et tamquam in arborum baccis, et terrae frugibus maturitate tempestiva victum atque caducum. — Majd próbálok valamely fürdőt, ahol orvosolni fogom, nem pedig úgy mint eddig, múlatni magamat. Olykor a spleen bánt,

holott nem vagyok angoly és kevés széngőzet szívtam életemben. A heves italokat is alkalmasint mellőztem. Ha a jövő nyár kigyógyít, úgy, hiszem, hogy fogok még egy darab ideig élni, de ha nem, kevés esztendőket ígérek magamnak. Az igaz, hogy az ez idei tél nem vala kedvező az egészségnek, még a fiatal emberek is kezdék sejdíteni, hogy változik az éghajlatunk, és még Spanyolországban is nagy és tartós hideg uralkodott; így forgatódik minden módon nem csak a föld, ha' az ég is. Újra olyan hurut fogott el, hogy alig tudok lehelleni. Azonnal húsvét után leindúlok. Közöld velem ha mi újat tudsz a magyar literatúra pályáján. A jövedelmezés dolga (finances) új változást fog szenvedni. Azt mondják, hogy egész Európában új, kissebb, de egyenlő értékű pengő pénz fogna forgásba hozódni. Már ez ugyan nem volna palástolat (palliativum). Minden tekintetben nagy dolgok csiráznak Európában, de lassan érnek. A nagy gondviselés némán dolgozik. Ölellek százezerszer, kedves barátom, és a legjobb egészséget kívánom neked

hív Jóskád.

P. S. A debreczeni költséges templomotokban forrás támada. A görögök és rómaiak némelykor a forrás mellett építettek templomokat, nálatok ellenkező történik. Be szép mese magyarázta volna ezt a történetet Attikában! de a ti vallástok képtelen, azaz : sine imaginibus, mert egyébaránt okosabb mint sok más; de kimívelt eszű embereknek való, vagy pedig olyanoknak, a kiken nem igen nagyon erős és heves indulatok uralkodnak. Ahol az érzés képek által nem segítettik, ott ritkán lehet szelíd indulatokkal a durvákat ostromolni és zabolázni; de a derék emberek a ti vallástokban többet érnek, érdemesebbek mint a derék emberek a többi keresztyén felekezetekből.

Az, a mit Perikleszről említesz, nagyon szép és jó is, még szent Dávid király sem volt annak ellensége. Felix qui potuit. Azonban a testi tehetségnek nem mindég következése a morális is. Ez a gyönyörű orvosság fejedelmeknek,

királyoknak, országigazgatóknak való, és igaz a magyar példabeszéd, az erősebb b—k.

Bocsánatot kérek, hogy oly hibásan másolta le leíróm leveletemet.

CXXX.

Széphalom, apr. 15-d. 1816.

Tisztelt kedves barátom!

Holnap reggel indul Nagyfaluban lakó Klobusiczky úr vissza Újhelyből Nagyfaluba, s ezen alkalmatossággal jónak látom visszaküldeni két könyveidet, noha azokat szerettem volna még egyszer megolvasni. Nincs időm reá, sokképen el vagyok foglalva, sok a dolgom, s így a könyvek haszontalan fognának nálam heverni. Vedd vissza őket a legszívesebb, legforróbb köszönettel. Kibeszéllhetetlen örömeket kóstoltattál velem.

Döbrenteinek leveleit és válaszaidat is igen nagy örömmel olvastam, s leginkább azért is, mert szeretem hogy téged, a kit én nem győzők szeretni, csudálni, a jók szeretnek, tisztelnek. A lánglelkű Döbrentei szerelmes beléd, mint mindazok a kiknek lelkek van. Minthogy az opíniók és ízlések hatalma igen nagy s talán meggyőzhetetlen, én nagyon örvendek, hogy Döbrentei ellened perel és velem tart. Széplelkű nagy ember, engedd hogy szabadon szóljak. — Rettenetes az nekem, midőn Te azt mondod, hogy a szabad nemzet nyelvének szabadnak kell lenni, — rettenetes az, hogy Te a Homér példája szerint helyt akarsz adni *minden* dialectünknek a könyvirás nyelvében. — Nyelvünknek, igenis hogy szabadnak kell lenni, s meg kell ismerni hogy a *nagyobb ok* több mint a grammatikus czirkalma s líneája. De azt tegye-e az, hogy *mondolt* is szabad legyen írunk, sőt csak mondanunk is, mert a *mondol* lágyabb mint a *mondasz*? — mert *mondasz*-ot senki sem mond, és mondani senki nem fog. S a

Homér példája mit bizonyíthat ott, ahol az ő nyelve és a mi nyelvünk egy kategóriába nem eshetnek? Ki ismerheti most annak akkori állapotját? — szabad eltávozni a grammatikától, de nem szabad grammatikai törvényt nem-ismerni. — Az *árny* neked nem jó mert *kemény*. Hát a *szárny* kemény-e? s semminek nem veszed-e hogy az *árny* szebb öszvekapcsolásokat ad, hogy szebb származtatásokat enged? *Árnyalló* és *árnyékoló* — *árnyékóra* és *árnyóra*.

Clavigó felől azt tartják, hogy a német játszószínek nincs regelmászigebb darabja. Neked az azért nem tetszik, mert a fő személy megvetést érdemel. Ő szánást érdemel nekem; jó, de gyenge ellent állani a nagyravágyás késértének, és egy megromlott erkölcsű barát istentelenségének. Hány tragoedia fő személye gyilkos? — Tégedet talán az tevé hideggé, hogy a fabula csak a *vie privée* scénjéből van véve, nem a *vie publique*-éből. Nekem az is tetszik, hogy ott egy sok lelki erővel bíró, s ezen lelki erő által semmiből nagygyá lett embert látok; tetszik hogy egy könyvrítót látok benne. De meglehet hogy Clavigó ifjú esztendeim örömeire emlékeztet, és nekem ezért is oly igen kedves.

Nekem a napokban fényes napom volt. Az újhelyi templomban, az isteni tiszteletnek *közepette*, egy igen pompás auditorium előtt vala szerencsém egy installáló orációt elperorálnom, melyet közlenék veled, ha időm volna leírni, de el vagyok foglalva, s a nálam nevelt négy nagyfalusi leánykák tanítója haza kéredzett az innepek miatt, különben leíratnám. De nyomtatva olvasni fogod. Azt hittem, hogy a dicséret eránt alkalmasan hideg vagyok, és hogy a mások javalását alkalmasan hidegen tudom hallani, mint ahogy a tudatlanok gáncsolásaikat, titkos kevélységből, még örvendőve hallom. De most láttam, hogy nem vagyok annyira philosoph mint gondoltam. Prof. Rozgonyi, ki egész hosszú életében még nem talált tíz embert, a kit méltónak nézhetett volna javalására vagy becsülésére, egyik § végeztével egyet csattanta nyelvvel, s hallottam azt, pedig tölem négy lépésnyire ült, s úgy mondják, hogy fejével is egyet billente reá, s nem állhatá meg, hogy az ebédnél complimenteket ne tegyen, ámbár sem én, sem más az oráció felől nem szóla. Sok

tudós hallgatóm volt, négy vagy öt prof. vala jelen Patakról, s ezek közt Kézy is. Nem én nyomtattatom, hanem a consistorium.

Kérlek, írd meg nekem, Tokajból vészesz-e levelet postán, vagy még minden levelet az eperjesi postán adsz fel, s onnan veszed a mi érkezik?

Lyányaim nevelőjök mart. elsőjén hagyta el, mert atyja haza érkezék az olasz tábortól, szolgálatját letette, és ezt magánál akarja látni. Gróf Gyulai Lolotta Erdélyből kínála meg egy másikkal, de míg a levél hozzám jött, az az asszony megbékélt b. Wesselényi Józseffel, kinek házáat elhagyá, s visszament oda. Már elakadtam volna, midőn Bécsből egy Genotte nevű úr, kivel egy fogadóban ebédlek, és a kinek 34 esztendős leányával ott voltam, megszólíta, ha nem fogadnám-e el leányát. — Engedd mondanom a történetet. Ők valami hatan ettek egy asztalkánál, mi, azaz feleségem, én és 7 esztendős leányom, magyarul beszélénk. Egy hat esztendős fiúcska leszálla székéről s a leány ehez francziául szóllott. Én valami nyájasságot mondtam a gyerekhez, s a leány atyja hozzám francziául szólla. Minthogy én hamar elakadtam, feleségem leve a szólló, s Mons. Genotte felkiálta a francziának és magyarnak-tulajdon patrioticus örömben: Ah Madame, vous êtes née française! Így beszélénk, hogy egy leányért jöttünk fel a hernalsi institútóból. Genotte erre mondá, hogy az ő leánya is nevelő vala Lengyelországban. Tudakozta hol vagyunk szállva, s eloszlánk. A leány igen ékes pronuntiációval szóll, született franczia, s igen bölesen beszélle a nevelés felől; ha engagirozva nem voltam volna Loyánnal, kérdést tettem volna, ha ezt megkaphatnám-e; feleségem is, én is megszerettem a leányt; noha igen húsos és nem épen szép képű, pedig én egész életemben nagy praedilectióval voltam a karesúk, vékonyak iránt. Decemberben Genotte elment a Salésiánákhoz, s elkérte annak a Chevalier Hongraisnak adresszét, a ki májusban ott vala szállva. S íme jó a levél: Monsieur le Chevalier! Az idő nehéz egy sok gyermekű atyának; a leányom Magyarországra szeretne menni etc. Visszaírtam neki, hogy épen tractátusban vagyok egy erdélyi nevelővel; ha ez el nem sül, nagy örömmel elfogadom. —

Martiusban írtam újra, hogy tudassa velem conditióit. — Úgy látom, erszényem ezt el nem bírja, s azért nem felel, mert megírtam hogy Loyánnak 400-at adtam. — A Wesse-lényi Józsefnél levő asszony 1250 frtot von esztendőnként. Ezt sem vettem volna tehát.

Így épen jókor ér az a kegyességed, a melylyel nevelődnek ide-engedhetését jelented. Én erre számot soha sem tartottam, és ámbár feleségem sugallását követve kértelek, hogy ha el találod ereszteti, tudasd velem; megvallom, hogy a kérést átálva tettem, noha hozzád határtalan bizodalمام, mert ismerem szívedet, lelkedet, megbecsülhetetlen barátságodat. — Ha terhed nélkül esik eleresztése, ha lyánykád kára nélkül eleresztheted, küldd, kérlek (ezt *ígérted*, s azért merem kérni) május első napján. Mondjad, hogy én hozzád képest minden tekintetekben semmi vagyok, de 400 ftot papirosban én is adok, s feleségem és én ötöt nem subordinált, hanem velünk minden tekintetekben coordinált barátnénknak fogjuk venni s tartani. Itt úgy lesz mint tulajdon szüléinél, nem lesz elterhelve munkával, mert a tudományos holmit két férfi nevelő fogja vinni, ő csak nyelvben tanítsa gyermekeinket, s felvigyázással legyen reá. Feleségem leczkékert tart minden nap, mint Loyánnak itt léte alatt tartott minden nap. Várok ezen felül még egy francziául szólló leányt. Mindenek felett arról tedd bizonyossá, hogy itt a son aise lesz, hogy a nap alatt nyugalmasabb emberek közt nem élhet, csak phantásiái s bölond praetensiói ne legyenek, s férfira ne legyen szüksége, mert én azt tenni nem akarom, s nem szeretném, ha férjfi nevelőimmal tréfái volnának.

Élj szerencsésen, kedves barátom. Sietve írtam levele-met. Vetted-e azt, a melyben a v. ispán Szemeréét közlém?

CXXXI.

Sz.-Mihály, apr. 23-d. 1816.

Édes kedves szeretetre méltó Ferenczem!

Úgy jártál hát mint én tavaly ilyenkor. Istennek hála hogy csak a konyhád vala az áldozat, de én jobban tűrhetem a szerencsétlenségeket, és lesz is részem benne, mert a jövő őszi gabonát fog kelleni vennem a vetésre. Vízrel vagyunk körül véve, közepette pedig a sziget elázott földje repedez, és az elrothadott magok felett a kenyér szűkit fogjuk siratni. Ha jól eleve nem folyamodnak az alsó vármegyék az országló székhez, és ez jókori rendelkezéseket nem tesz, nem tudom mit fog őszi vetni a szegény ember, és a jövő nyáron aratni?! Annyi már bizonyos, és ezen semmiféle eső nem segíthet többé, hogy az őszi vetések még a magot sem adandják vissza. Nagy öröm várja azon atyámfiait, a kik Jekelfalusiné halála után annyira irigykedtek.

Szóllani fogok e napokban Hinterfát Adelaid kisaszonnyal, és ha, valamint reméllem, szívesebben választja a jó helyet mint a visszamenetelt Bécsbe, első május körül, elébb vagy utóbb egynehány nappal, vagy elküldöm vagy elhozom hozzád, vagy írok neked.

Köszönöm a legnagyobb szívességgel mind neked mind Szemere v. ispánnak jóakarátát és készségét; nem kételkedem hogy ide adta volna a bizonyítólevelet, ha meglenne nála. Anyai just illet a keresett levél, és így nem a Dessewffy família rubricája alatt lehet megtalálni, relationem palatinalem in facto bonorum Ecsedianorum; azonban elhiszem, hogy e sincs meg, noha Bozóky azt mondja hogy bizonyosan ott látta legyen.

E napokban küldém el Sárváry professornak Berzevich Gergelynek azon munkáját magyarul, a melyet ő a bécsi congressnek németül beadott.

Nagyon szívesen fogom olvasni beszédedet; tudom bizony hogy Rozgonyi még nem hallott olyan predikátort mint Te vagy.

Elmulasztám a minap visszaküldeni Kis úrnak jelentését a Nevezetes Útazások Tárházáról, ide rekesztem tehát.

Örvendek hogy múlata és gyönyörködtete tégedet Götthe élete leírása. Újra elküldhetem ha parancsolod.

Kérlek küldd meg az *Ó és Új Magyar*. Én majd mindég Sz.-Mihályon leszek ez idén, és így a tokaji postáról fogom hozatni leveleimet.

Minekelőtte még jobban haladjak munkámban, el akarom olvasni Beregszászi utolsó értekezését, mivel az előbenieken alkalmasint általtörekedtem. Tegnap kaptam belé, sok haszontalan tudomány van benne, amint kezdem észre venni; kár úgy vesztegetni az ismereteket, azonban már eddig is némelyekre találtam, a melyekkel nem ellenkezem. Jó hasznát lehet venni ezeknek a tudósoknak ex professione: ők ugyan nem mindég építőmesterek, de jók köveket, téglát és meszet hordani; de csak resultátumok következtetései ne ereszkedjenek, mert ahhoz ritkán tudnak.

Becsületemre mondhatom neked, hogy nem tudnám eltartani, ha annyi gyermekeim volnának, a mennyiszter, hol itt, hol amott, ezt a szóllást hallottam: *mit mondsz*.

Hát te azt *rettenetesnek* mondd a poesisben a mit a görögök cselekedtek? Horácz nem úgy gondolkoza. Vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna. Hát azt a nemzetet nem lehet és nem kell-e venni például, a mely a nyelv kimíveltetésének legfőbb polezán álla? Inkább kell talán a darabos és egyszersmind aprós németeket, vagy pedig a szerfelett kényes francziákat? Nem a zabolátlanságot, hanem a szabadságot prédikálom én. Nem mind regula az, a mit a grammatikások annak mondanak. Úgy-e hogy mondják mind szaporodjál, mind szaporodj, ámbár szaporodik a jelenlévő időnek harmadik ejtése az egyesben? Miért nem mondhatnám tehát lankadsz vagy lankadol, noha így ejtem *lankad* a jelenlévő időnek harmadik személyét az egyesben? Vegyétek észre, kedves barátim, te szintúgy mint Döbrentei, hogy én nem mondom hogy lankadsz rossz, hanem csak azt

mondom, hogy *lankadol* is szokásban van, hogy a nyelvszokást bajos regulázni, hogy *lankadol* jobban hangzik mint *lankadsz*, és hogy végtére nyer vele a nyelv, ha több különbözőkülömbféle hajlásai vannak ugyanazonegy ejtésnek kijelentésére. Úgy látszik, hogy én türelmesebb vagyok nálatoknál. Ne legyetek hasonlók azokhoz, a kik mindég csak a sola salvificát emlegetik. Dogma nélkül való és zabolátlan vallás-e azért a reformátusoké, mert nincsenek annyi kised aprós és lánczra szorúlt praktikái? In vitium ducit culpae fuga si caret arte. A *szárny* szó is ugyan kemény, de közte meg az *árny* között az a különbség, hogy amaz közforgásban van, ezt pedig csak még most bé akarjátok vétetni. Jobb szeretném a *szárny* helyett *szárnyék*, mint az *árnyék* helyett *árny*; a *csendrül*, *kegyrül* gyanitják alkalmasint, hogy régi elveszett, elavúlt gyökerek, ezeket hát annál inkább lehet feltámasztani, mert nem rútúl hangzanak, és mivel nem is egészen egy az értelme a *csendnek* és a *csendességnek*. Ugyan mit mondanátok annak, a ki p. o. azért, hogy sok nyersen hangzó *s* van a magyar nyelvben, és mivel könnyen támadhatna olyan Beregszászi-forma származtató, a ki a szót *farkas*, a *farkbúl* (deriválná) folytatná, mit mondanátok, mondom, annak, a ki a *farkast* kurtítás vagy euphonia végett *farknak* nevezné? Ne vegyétek rossz néven őszinteségemet (candorem), hanem örvendjeteink inkább, hogy jó és egyenes-szívű barátotok van, a ki azt a mit igaznak vél, barátságos levelezés közben kereken kimondja néktek.

Ha tudtam volna hogy ifjúságod kedves emlékezeteihez van kötve Clavigó fordítása, (a mely magában jó fordítás), nem szóllottam volna róla. Én, kedves barátom, nem esküdtem sem a francziá, sem semmi más oskolához; én is azt tartom, hogy az otthonos (privát) életben szintúgy találhat magának tárgyokat a tragédia, de azt is hiszem que le scelerat soit homme publique soit homme privé, doit être interessant et pas méprisable; nem a nagyravagyás, hanem a hiúság tevő gyilkossá Clavigót. Ne felejtse el Swift mondását: Er wusste nicht stolz zu seyn, vor lauter Eitelkeit.

Feleségednek kezeit csókolom.

Tanácsodra az előljáró beszédemben a *vidékséget vidé-*

kiségnek igazítottam, mert meggondoltam azolta, hogy a *nemzetség* nem a substantivi nominativo *nemzet*, hanem a *tertia persona verbi nemzett* származik, e szerint a *nemzetséget* talán két t-vel kellene írni; de nem mindegyik jó írónk írja úgy.

Éppen most nyújtja be egy taksásom esedező levelét rímekben; sok jót kér elég rossz versekben, de nehéz megtagadnom mindent a collegámtól. — Csókollak százezerszer; javúl az egészségem, de még nem olyan jó amint volt, és ki tudja visszatér e valaha egészen?! Azomban esmertem már több egészséges öreg embereket. Űzöm a görög nyelvet, már értem az Új Testamentomot; nem tudom megtanúlni a regulákat, nem is töröm rajtok fejemet; az én előmenetelem az eszterháról csorgó víz cseppjeitől lassan-lassan kivájt kőhöz hasonlít.

Quid magis est durum saxo, quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

Az isten boldogítson, kedves barátom, és a hozzám viseltetett barátságodat soha se hagyja fogyni. Maradok a legtisztelőbb szíves szeretettel

hív *Jóskád.*

CXXXII.

Nagy-Mihály, 2-ik máj. 1816.

Drága kedvesem, mesterem!

Mindég közbe jön valami, a mi feltételeinket változtatja. Szűrtén familiagyűlés van 6-dikban, nagyon kér bátyám Vécsey Miklós, hogy el ne múlászszam, mert valóban reám nézve gazdasági tekintetben is szükséges hogy oda menjek, és, mivel az erdők már felmértettek, a magam ré-

szecskeje iránt rendelést tégyek. Szánj tehát hogy csak később jöhetek, és hogy az én érzéseimmel nekem az esztendő legszebb holnapjában is az ilyenekkel kell bajlódnom!

Reményilem hogy kifakadt a kelés feleséged tiszta kebelén. Ne keljen ott más, csak a mi ott lakik úgy is, a jószág tudniillik és a te csókjaid hév érzése. Ölelni foglak egynehány nappal később mint reménylettem.

hív *Jóskád.*

CXXXIII.

Csudált és szeretett barátom!

Hogy a nevelőnét eddig nem küldhettem, a volt az oka, hogy feleségem maga el akarja vinni hozzád, azomban útazása eddig halasztódott, mivel öcsését, a ki ide ígérkezett Pest felé mentében, mind szüntelen várja. Ma ugyan küldök egy szekeret Olysóra, de a nevelőnét szekeren nem küldhetem, és így huszáromat küldöm Nagy-Mihályra, hogy sógorom felől valami bizonyost megtudjak. Egynehány nap múlva vissza fog érkezni, és akkor megtudom eljő-e Albert vagy sem?

Ha eljő, rövid idő múlva kell elérkeznie, mert a pesti vásár már 8-dik júniusban esik; eljövetele után, vagy ha nem jön, huszárom visszaérkezése után azonnal indul feleségem.

Ne feledd el a mire kértelek. Csókollak ezerszer, és azért nem kevésbbé forróan mert hamar

hív szolgád s barátod

Jóska.

Épen most kapok levelet sógoromtól: a vizek miatt nem jöhet, sietve mene Pestre, és így holnapután indul feleségem.

CXXXIV.

Andrásfálván, Küküllő vgyében, jul. 16-d. 1816.

Kedves barátom!

Én Erdélybe júniusnak 24-dikén léptem be, s azolta az eső mindég esik; oly vízáradások történtek itt, hogy egy helyt két napig kelle veszteglenem minden ok, haszon s öröm nélkül, és egyedül azért, mert a Maroson a rév sem tuda általvinni. Ha körültek is ilyen esők voltak, a víz ismét elhordhata egy új Tárcezát. Krasznán Cserei Farkasnál harmadfél napot múltam, Kolosvártt három napot, Vásárhelytt egyet; itt egy egész hét olta heverek. Holnap megyek Szebenbe, s onnan majd Tordosra, a volt pataki prof. Síposhoz, s b. Naláczi Istvánhoz, s ki Krassóba feleségem testvéréhez. Akkor visszafordúlok ismét, s meglátom Károlyfejérvárat, Kolosvárt és Zsibót, s úgy megyek hozzád Sz.-Mihályra augustusnak közepe felé. — Útamat írni fogom s kiadom. Gyönyörű tapasztalásaim voltak; s minthogy mi magyarországi magyarok Bécs miatt csak nyúgot felé szeretünk járni s Erdélyt nem tekintjük meg, még ha Párist nézzük is : útazásom, ha nyomtatásban jelenend meg, nem lesz sem gyönyör sem haszon nélkül.

Itt gróf Gyulai Ferenczné született Kácsándi Susie házánál vagyok, s képzelheted mely örömök közt élek ennek az ifjúságom barátnéjának, szeretetre igen méltó három kisaszszonyának s fiának s Döbrenteinek társaságában. A grófné úgy tette a rendelést, hogy fia nélkülem Kolosvárról ki ne jöjjön, s minthogy hat lova régolta Kolosvártt várakozék, ezért jövék el onnan oly hamar. Egyéberánt én a magam kocsimon s négy lovamon járok, velem levén legidősb leányom. — Ah, barátom, az erdélyiek nem kevélykedésből járnak hat lovon; négy el nem bírja a szekeret ezeken a rettentetes dombokon. Oly nagy hegyek bércein járék mint az

újhelyi hegyeké, és ha Erdély nekem annyi örömet nem adott volna, átkoznám ide-indulásom óráját.

Helytartói tanácsos Puky László urat itt találám a háznál. Ő most commissárius itt. 13 szászfalubeli parasztok panaszkodtak az udvarnál sanyargattatásaik miatt; az erdélyiek ezt irtózva nézték, s most szeretik. Rara animi moderatione maluit invenisse bonos quam fecisse. (Tacitus.) November óta van itt; már felküldé operátumait, de a végzés még hátra vagyon. Az egész Erdély helyei fülelnek mi lesz ebből, és még váratlan dolgok történhetnek.

Literárius dolgok felől szóval fogom tenni híradásaimat. Látám a 14 esztendő Kelemen Lajost, kinek versét ismered. Egy Simó nevű unitárius togátus is kezd írni, s jól kezd. A Socín fiai fényt vonnak magokra.

A leonínus Gyöngyösit láttam. Épen olyan mint a rézbe metszett képe, csak hogy most nem vala fején a paróka, s tiszteletes uramnak én felette nagy . . . . is szerencsés valék láthatni, melyet a réz nem mutat. Molnár Borbálát is láttam. A megvakult b. Dániel Istvánné excellnál múlat, kit nem győztem stoicismusa miatt csudálni. Egy szép lelkű, németül nem tudó asszonyság. — Gróf Kornis Ignáczné látni kívánta a *Gróf Török Lajoshoz írt epistola íróját*; ezt azért írom, hogy lásd hogy az erdélyi magyar asszony jobb e részben mint a magyarországi, s a gubernátor menyé gróf Bánffy Ferenczné Döbrenteitől vesz leczkéket a magyar nyelvben, mert sajnálja hogy, silesiai születésű lévén, magyarul nem tud. — Velem a gubernátor magyarul szólla, és jól és tisztán. A neve Bánffy Ferencznének comtesse Henkel.

Képedet Döbrenteinek kívánságára behoztam, és mivel nagyon kért erre, itt is hagytam. Rézre akarja metszetni. Wesselényi Döbrenteitől azt kívánta, hogy ponyókául viselt mentében metsztesse képed, ne felöltött mentében, s mi azt mindnyájan jónak leltük. — Nagy Sámuel rézmetsző rosszul metsz; mi tehát mindnyájan kértük Döbrenteit, hogy a képet ne ezzel, hanem valamely bécsi jó metszővel metsztesse. Azt Döbrentei maga is úgy óhajtja. De erre pénz kell. Abban állapotunk meg, hogy íratassék Bécsbe, s tudakoztassék meg mennyiért metsz ott egy jobb mívész, p. o.

Höffel, a ki a Hunyadi János képét metszé. Te már 100 forintot küldél Döbrenteknek, kérlek ne vond meg tőle nagylelkűségedet ezen kép költségének viselésében is. Ne azért fizess hogy képed metszetik, hanem azért hogy jól metszetessék. Ez által minden jónak nyújtasz szolgálatot. Irtóztató az, midőn a jó emberek képe rosszul metszetik. — Kérlek, édes barátom, írd meg Döbrenteknek, leveledet Kolosváron és Déván által Maros-Némethinek utasítván, hogy ő remélhet-e tőled e részben segedelmet. Ő sept. végéig ott leszen, s szeretné a képet siettette metszteni. Elj szerencsésen. Az isten tartsa meg becses életedet, s nekem barátságodat.

CXXXV.

Dédács, Hunyad vármegyében,
Gróf Gyulai Ferencznénél, aug. 10-d. 1816.

Kedves barátom!

Tizenhat napomba került innen általmennem Krassó vármegyébe, feleségemnek testvéréhez, s onnan tegnap estve érkeztem meg. Elindulván oda, megígértem a jó grófnénak, hogy aug. 3-kán ismét itt leszek, hogy másnap Dévára mehessen velem, hol báró Jósika János hunyadi főispán, eddig viselt méltóságát le fogná tenni s búcsúzni fog ekkornap; minthogy Erdélyben két hivatalt egy személy nem viselhet, ez pedig gróf Teleki Józseffel (Lászlónak testvérével) — és Katona Mihálylyal most nevezteték guberniális consiliáriussá. Sógorom D'Ellevaux tovább tartóztatata mint múlatni akarék, s ezt azért hogy Lugosra vihessen, s ott velem némely ismeretségeket tétethessen. Megmaradtam, s midőn Lugosról aug. 8-dikán eljövök, örvendtem, hogy megmaradtam. Ott Lichtenstein regtbeli huszár major gróf Bercsényivel ismerkedtem meg, s örvendtem Párizs felől tett híreinek, nevezetesen hogy Napoleon Elbából Párizsba érkezvén, első

látogatását Dávidnak a festőnek adta, és a mit ez a franczia-magyar a Palais Royal felől a velem együtt ötlet hallgató asszonyságoknak adott. Voltam egy bálban is, hol báró Bruckenthálné szül. G. Teleki Christinnek s két eladó leányainak ismeretségét tevém. — De bármily örömekeket ada nekem ez a Lugoson létel, átkoztam késedelmemet, midőn ide érvén tegnap, az hallám, hogy b. Jósika várt Déván, és azért várt, hogy búcsúzása alkalmával engem Hunyad vármegyei táblabírónak feleskettethessen. Inkább sajnálom ezen megtiszteltetés elmúlását, mint némely tiszt midőn kérelme a thereziai kereszt iránt elmellőztetik. Barátom, én magyarországi magyar erdélyivé tétettetem volna, s Jósika által tiszteltetem volna meg, a kihez e szókkal végezhetem vala el köszönetemet: *Laetor laudari a Te laudatissimo viro.* (Cicero.) S e megtiszteltetést nem K. F. nyerte volna, hanem *K. F. az író, a magyar író.* — Érezd mely szerencsétől vagyok megfosztva.

Ez a lelkes ember ezen búcsúzó gyűlésen arra vette a Rendekeket, hogy ők 12 ezer magyar forintot tettek össze a megyebeli két iskola boldogítására. 8000 frt ebből a szászvárosi kálv. collegiumé, 4 pedig a hátszegi pápista iskoláé.

Élj szerencsésen. Most ne várj tőlem híreket. Nem írhatok. De olvasni fogod hozzád intézett s kiadandó útazásomat, s azon leszek hogy útamat Sz.-Mihályod felé vehessem. Az mához egy hónap múlva leszen, mert itt is mulatok még néhány nap, Zsibón is, Kolosvárt is. Vajda-Hunyadon a Hunyadi János lakja romjain, s Károlyvárt a Hunyadi János és László sírjénél s a Betlen Gábor fejedelem hamvai felett emlékezni fogok rólad.

Döbrenteink itt küldi neked a 14 esztendő Kelemen Lajos most júliusban dolgozott versét:

HAZÁM.

Lebegjetek, lebegjetek, szent képzetek,
 Lelkem-repesve öntöm könnyemet:
 Hazám szabad leszen!

Szabad leszen nagy nemzetem!
 Vad gyilkolói közt megáll a nagy,
 S rajtok felül emelkedik.

Annak kell lenni a magyarnak,
 Mit homlokára metszett a Teremtő.
 Csak várd a testi lánczokat szakadni,
 Csak várd; e hév könnyek hijába,
 Tán csak hijába nem peregnék?
 Tán lángoló sohajtozásim,
 Talán e képzetek csoportja,
 S e szent hevülte hív keblemnek
 Talán hijába nem repesnek?

Annak kell lenni a magyarnak,
 Mit homlokára metszett a Természet.

CXXXVI.

Édes Ferenczem!

Vettem leveledet Erdélyből; sajnálom hogy nem fogsz Sz.-Mihályon kapni, de tudja már hogy jössz feleségem, és nagyon szívessen fogadand. Döbrenteinek ma felelek; nem bánom, hát a rézre metszett képemnek költségit viselendem, mert úgy akarjátok; de nem vagyok eltalálva, amint az egész világ mondta: non sic ille manus, sic ora ferebat. Én hát azért fogok fizetni, hogy a jövődő megosalattasson. Nagyon tiszteletesnek tartom rézbe metszettetni, és minden ravasz szemérem nélkül megvallom, hogy erre nem oly egészen méltónak tartom magamat. Azonban nagyon hízelkedve vagyok hogy barátim arra érdemesnek tartanak. Nem az ér bennem valamit a mi vagyok; hanem az a mi lehetett volna belőlem ha más környülállások közt élhettem volna.

Gróf Bánfynét, a ki most magyarul tanul, esmerem, Nagy-Idán láttam Csákynénál, az ura még spanyolul is be-

szél, egy kevésbé cikornyás magaviseletű, és sokat foglalatokodik a maga személyével.

Ma a felföldi szép menyecskéknek ideálja volt nálam urával együtt, a topolovkai ifjú Szirmayné. Olaszországban született, Lengyelországban neveltete, és a magyar hazát szépíti kimondhatatlan kellemeivel; kevés asszonyt esmeretem életemben a melyről úgy el lehetett mondani : *La grace plus belle que la beauté*; e valósággal poétai szépség, és az érzékenységgig ragadja a képzelődést; nem hittem volna hogy 44 esztendőskoromban nékem még valamely alak úgy tetszhessen.

Hijába jártam a fürdőket, a vak aranyér nem akar látóvá lenni, és nagyon setétíti és homályosítja kedvemet. Ha élek, Budára megyek esztendőre, mert a császárfürdőt nagyon dícsérik ezen nyavalya ellen.

Elöttem a képe hogy' fogadtak Erdélyben; sohase volt egyenes a dicsőség útja, téged pedig amaz késér mindenütt.

Íme egy felette szomorú versezetem, küldd meg Döbrenteinek a Muzeumba.

Homérből is már fordítottam valamit, és pedig egyenesen a görögből; Sokrat beszélgetését is Theodottával már lefordítottam Xenophonból; bizonyosan bolondja fognék lenni a görög literatúrának : be sajnálom hogy azzal nem kezdettem, de nem kedveltették meg velem, és e nagy hiba volt nevelésben. Ezeknél a görögöknél majd minden szónak értelme kép.

22-ben Sz.-Mihályra indulok Kassának; írd nekem gyakran, mert igen szeretlek, és feleségem szintúgy; azt mondta hogy rég nem látott oly embert, a ki neki úgy tetszett volna. Hogy' vagy megelégedve Adelaiddal? Feleségednek kezeit csókolom, gyermekeidet ölelem. Teljességgel nem dolgozhatok semmit folytában az vak aranyerem miatt, igen gyakran szédelgek, egyszóval szűkölködöm az életnek legnagyobb java nélkül, az egészség nélkül tudniillik. Istenem, istenem! csak álmodat kaphatnám vissza. Józsa azt parancsolta, hogy egy darab ideig vessem a tűzbe minden könyveimet és írásaimat. Veneris Telesine marito, micsoda

Ómár-forma parancsolat! de annyi igaz, hogy teljességgel óvni kell magamat a gondolkozástól. Tissot egy könyvet írt Sur la maladie des gens de lettres, a melyben sok bolondot olvastam hajdan a legokosabb emberekről. Ugyan micsoda az emberi elme? 19 esztendőskoromban egy halálos betegségbe estem, a mely után egészen elvesztém emlékezetemet, a mely csak lassan-lassan fordult vissza. A nagyapám testvére Dessewffy István hét nyelvekből, a melyeken beszélni tudott, csak a tótot tartotta meg fejében egy gutaütés után. Mi Dessewffyek a guta áldozatai vagyunk; e nem rossz halál neme; én Caesárral tartok, nem az Officium Rákócziannal: minime praevisam. Semmit se sajnálok úgy, mint hogy nem szabad a görög nyelvet nagyobb tüzzel és szorgalommal folytatnom. A magyar munkámat is félbe kellett szakasztanom.

Ne szeress kevesebbet, mert bomlottabb vagyok. *Anch'io fu pittore, et si je ne suis plus rose, j'ai vécu avec elle.*
Maradok

A.-Olysó, 11. aug. 1816.

szomorú hív *Jóskád.*

P. S. Igaz hogy a ponyókás mente képiratosabb. — Mi újság a magyar literatúrában? Az erdélyi utazást örömmel fogom olvasni. Elvégezted-e már Sallustot? Hány orációja kész Cicerónak? Halad-e a Biographiád? A te pennád mind szépségére mind serénységére nézve felér más tizzel, oly sebeseen repülsz mint a persiai sávós tollú galamb; azt mondják hogy nincs szebb és frissebb szálló, de kegyesebb sincs. Egész szívemből tisztellek és szeretlek.

Elfelejtethetlen Újházy Samum halálára. 1816.

Szent-Mihályon.

1.

Téged is hát, Samum! időnek előtte,
 Te szép áldott lélek, Te szívem embere!
 Ki mindég a szívet az enyémhez szötte,
 Béfedett a titkos örökség tengere?!

2.

Oh élet angyala, mért el nem oltottad
 Együtt az enyimmel napjai fáklyáját?
 A setét halálnak még most hogy adhattad
 A jók örömére teremtett páráját?

3.

Él ő, — de hol? s hogyan? Ó nem élsz te nékem,
 Hijába szeretlek, és hogy szeress, kérlek;
 E szomorú bús föld magános vidékén,
 És a koporsón túl Téged nem ismerlek.

4.

Lehellt-e valaha egy oly testvérlélek,
 Mely úgy mint az enyim, vagy szállott vagy égett?
 Mely úgy ítelt, érzett, mint érzek s ítélek?
 Mely úgy tudá szívni a hív szívességet?

5.

Nem értem és nem ért engem a természet,
 Minden él körültem, de te halva fekszel!
 Rád úgy, mint szívemre, feküdt az enyészet,
 Hanyatló hangimra többé nem melegszel.

6.

Halálod emésztő sebe nyílt szívemnek,
 Nem fog ez sem fogyni, sem pediglen múlni.
 Feszegett köribe minden érzésemnek,
 S csak veled a sírban fogok kigyógyúlni.

7.

Veled halhatatlan, veled porrá legyek,
 Kétséges lelkemnek ez a kívánsága :
 Nem tudom hogy mivé válok, hová megyek?
 De ahol vagy, ott lesz Jóskád mennyországa.

CXXXVII.

Drága kedves barátom!

Vártalak, de nem jövéél : *aspettare e non venire*. Az Erdélyi Útazást elvárjuk. Kelemen Lajos derék fiú. *Annak kell lenni a magyarnak, a mit homlokára metszett a Teremtő*. Dis genitus animosus infans; adja az isten hogy jövendőmondó legyék. Az Erdélyi Muzeum 5-dik füzetjét még meg nem kaptam; példájára egy magyar gyűjtemény fog kijőni Pesten, kaptam én is meghívó levelet. A magyar theátrumból lesz talán végtére valami; 1000 ftot ígértem magam is az első kő letétele után, mert a Ludovicea elijeszte. Olvastad-e Horváth András buzdító levelét? e még Horácznak is becsületet tett volna. E classicus írás hogy' festi milyennek kéne lenni a magyarnak; be szeretném ha e helyen historicus lehetett volna inkább, mint poéta, és amidőn bújában az éjszaki égsarkhoz akar elballagni vagy inkább elszaladni, be felséges elragadtatása! Ha reá érne az ember az ilyen díszes munkának rostálgatására, azt mondanám, hogy a szép íge fejedelmkedik; egy kevésbé kemény, talán jobban hangzana : *fejedlemkedik*, sed facile est inventis addere. — Hel-

meczy Berzsenyinek elibe egy bevezető értekezést ígtata, a melyben sok szép tudománnyal az új szósokat védelmezi; helyesen cselekszik, mert a neologismust nem lehet kárhóztatni, ha a nyelv géniusát fel nem forgatja, és a szerint még eddig mindnyájan a vetélkedők a dolog kérgén jártak. Azt kell meghatározni hogy mi egyáltalában a nyelvgeenius? és különvéve a magyar nyelv géniusa miben áll? Erre nem elégséges jártasnak lenni a napkeleti nyelvekben, hanem philosophusi fő kell, a melyben az ész az érzést el nem oltotta, sem pedig az érzés meg nem homályosította az ideák világosságát és tisztaságát. — Nekem valamivel jobb az egészségem, és így folytatom munkámat; a jó, időt kíván, jól kell megrágnom gondolatimat, mert tudom előre hogy meg fognak támadni, készen kell hát lennem megvívni. Mindég eszembe jut a mit Malebranche mondott, midőn kritisálták a journalokban: Nem oly nehéz volna, ha akarnám, meggyőzőnem azokat a kik minden héten egy könyvet tudnak írni.

Tegnap érkeztem Pestről, holnap Kassának Olysóra kell mennem, 16-ban pedig megint itt lennem, csak novemberben megyek egész házammal Kassára.

Hogy vagy megelégedve Adelaíddal?

Mit csinál Cicero? Sallustius? Rajta, rajta! édes drága kedves barátom! nemzetem dísze, a jövő bálványa, a mostaniság irigységének tárgya! Pascitur in vivis livor, post fata quiescit, quum suus ex merito quemque tuetur honos. — Én már lassan-lassan fordítom Xenophont, a legidősb fiam is már kezd érteni görögül: úgy hiszem hogy meg fog előzni, fiatal és nem gondoskodik magáról, hanem én helyette, érette és miatta. Egész házam csókol, írj gyakrabban, mert ünnepnap nálam, mikor tőled levél érkezik

Sz.-Mihályon, oct. 2-d. 1816.

hív *Jóskádhoz.*

Hunyadit épen most olvasom, és Piringer második részét is.

CXXXVIII.

Széphalom, oct. 7-d. 1816.

Kedves barátom,

Én sept. 10-d. értem haza Erdélyből. Azolta még nem írtam hozzád; úgy mondják nem vagy Sz.-Mihálytt, s így levelem hasztalan hevert volna ott; s más részről annyi dolog volt, annyi leveleket kelle írnom, hogy nem csuda ha erre reá nem értem, melynek nem szabad rövidnek lenni. Akár vagyok vétkes ebben, akár nem vagyok, kérlek bocsáss meg, s higy mindent a mit akarsz, csak ezt ne, hogy hallgatásom tiszteletlenségből erede.

Ismered Kassán Quirschfeldnét, s tudod hogy ő Rogendorff leány. A napam is az; s minthogy az, elvette 7 esztendőös leányát, s magánál nevelte. Nincs épen két esztendeje, ez a leány lement Zágráb mellé, hol anyjának testvére, egy két falut bíró árva leányt elvett. Onkele maga jöve fel érte Kázmérba. Képzeld mi történt ezzel a derék 18 esztendőös és eléggé szép leánynyal. — Az egész ház hidegtelelésben feküdt, s talán inhidegtelelésben, s már mindnyájan lábadoztak; ő maga teljesen kigyógyúlt. Úgy látszik a leány leveleiből, melye(ke)t titkon írt Kázmérba s az anyjának, hogy onkele vele nem jól bánt (ő különben is fejes ember) s egy öreg obersterhez erővel akarta adni. A leány sept. 3-d. reggeli 8 órakor kilopta az onkele puskáját, s port és srétet vagy golyóbist a vadásztarisznyából, kivitte a huszárhoz, s azt hagyta neki, hogy töltsse meg erősen; grófja parancsolja. Ekkor magára reteszelte az ajtót, a puska kakasára s a commod lábához sinórt köte, megrúgta ezt a lábával, s a lövés keresztül ment szívéen. Egyszerre halva maradt. Onkele a szomszéd szobában feküdt. S a hírt, azon változtatással hogy Tincsi (azaz Ernesztine) forróhidegben hala meg, nekem kelle anyjának bejelentenem. Ezért Kassára mentem be, s egyúttal látám Szilvást, Búdöt és Budamért.

Quirschfeldné azzal vigasztalá magát, hogy leánya fiatal, s ki fogja állhatni a forróhideg veszedelmét. Sok fordulásokat tettem, s nem érte meg. Igen sokára kérdé, de elhott képpel: *Vagy talán már meg is holt?* El lévén készülve a hírhez, lesütöttem szememet s hallgattam. Ez jobban elijesztette, s ismét megtette a kérdést, s én ismét hallgattam. Ekkor sirt mint az oroszán, kitől kölykei elrablattak. Kiömlést engedtem fájdalmának, s végre megmondám a napot. Hogy a lövést is elmondjam, arra nem volt elég erőm. Eljöttem. Barátom, ez a szerencsétlen asszony nem talált semmi egyéb kinézést nyomorúságai közt, mint azt, hogy leánya szerencsésen mehet férjhez, s akkor öreg napjaiban legalább nyugalmas napjai lehetnek. Vess hozzá, milyen lehet neki ez a csapás.

Budamérban beléptem, de egy szóval sem említém a megholt barátot, az asszony fájdalmát egy szóval sem vigasztaltam; elég volt hogy tisztelő s hallgató fájdalommal jelentem meg. Polyxén érte engemet. Azonban az első órában mutatta versedet, s leányához írt leveledet. Mind a levél, mind a versezet legszebb dolgozásaid közt helyt kívánhat, s örömmel küldöm Döbrenteinek. Ő annak bizonyosan helyt ad Muzeumában. Az még egy-két hónap alatt fog sajtó alá kerülni; nincs tehát nagy okom hogy siessek. Polyxént kérni fogom, hogy nekem írja meg születése, házasodása s halála napját.

Én erdélyi útazásom megírásához hozzá nem foghatam még. Minden postanap 8–9 s olykor 12 levelem megyen postára, s ez a munka még eltart egy hétig, s tovább is talán. Azután ennek fekszem. Levelekben írom meg, és Hozzád.

Hol írtam neked utolsó levelemet, nem emlékezem reá. Itt csak azt írom, hogy én több nyájasságot képzelni sem tudok, mint ahogy az erdélyiek a magyarokat fogadják. Mi azt azzal jutalmazzuk, hogy őket gascónoknak csúfoljuk. — Jó és nemjó mindenütt van. Gróf Bethlen Imre, küllői főispán és enyedi colleg. főcurátor, előre küldé embert a professorokhoz, hogy én itt vagyok, várjanak készen. Maga

vive be Gáldtőről Enyedre, s ott 24 óráig velem múlata, s magamat, cselédeimet, lovaimat ő tartotta. Mely főcurátor teszi ezt nálunk akármely erdélyivel? — Báró Jósika János aug. 5-d. búcsúza el Hunyad vgyétől, melynek főispánja volt (most gubern. consiliáriussá neveztetett ki), s megértvén, hogy én ott leszek akkor nap, a megye elsőit elkészítette, hogy irántam mutassanak megkülönböztetést; ő maga asses-sorrá fog nevezni. — Nem voltam ott.

A gyógyi ferdőben b. Bornemisza Leopolddal is valék, s *akarva* beszéltem rólad az asztalánál. Kérdé ha te az vagy-e a kit Koppi nevelt Kolosvártt. Óh az pajkos ifjú volt, monda. — Ugyanott egy igen derék emberrel ismerkedtem meg, kinél Erdély keveset ismer készültebbet, Alsó-Fejér vgyei főnotár. Kis József úrral (akkor is vele volt a Smith munkája Über den Nationalreichthum). Ettől értém, hogy processustokban Bornemisza ellen egy aenigmaticus ítélet van hozva. Az hogy keresetekhez *hoc Processu* nem juthatok. Megígérte nekem hogy bővebben tudósít erről.

Zsibón 6 nap mulaték Buczy Emil expiarista áldozópapnak és a 20 esztendő gróf Kornis Mihálynak társaságában, kik ekkor érettem jövének Wesselényihez Deésről. Ott lévén az a Farkas Sándor is, kinek levelét nálam, álmélkodva szép nyelvén, olvastad, négy igen derék ember közt töltém időmet. W. nekem egy Zsibón született anglus piros kis paripát ada. De minthogy ennek anyja török fajta, az atyja pedig anglus (Eclipsz nevet visel a zsibói istállóban az atyja) s anyja miatt az én lovam *Csapuk* nevet viselt ott, W. azt kívánta, hogy anglus nevet adjunk neki. Egyszerre kiáltám én : Wilson, Hutchinson vagy Bruce, s két barátom kiálta *Bruce*. Így az én curtátusom *Bruce*.

Sept. 3-d. W. paripán Farkassal, és istállómesterével, de aki visszafordúlt, s két inasával, velem jöve Hadadig. Ott 5-d. váltunk el. Wesselényi Farkasnál egy Caudéla nevű hires fortepiano-verőt leltem, kinek 1200 ftot fizet, és egy Menard nevű francia exkatonát, ki a párizsi conservatoriumban neveltetett, s egész nap muzsikát és éneklést hallék.

Cserei Miklóssal, az erdélyi gróf Dessewffy Józseffel, (ő az első dietai-orátor) Tihón házánál, Zsibóhoz két órá-

nyira, egy napot tölték, de ő elkísért Zsibóra, s azután háromszor jött által hogy velem lehessen. Mint pirú¹ok én Magyarorszáért, ha ezek jutnak eszembe! Cserei Mihályt, a thesaurariátus consiliáriusát, Szebenben láttam s egymásba szereténk. Az ám az ember!

October 8-dikán.

Kázmérban a sógorom 21 öles új esüre, mindazzal ami benne találtatott, oct. 6-d. megége. A tűz vetve volt. Ez más időben is szerencsétlenség volna, s nagy szerencsétlenség. De hát most! ez idén! A sógoromat az ipa ki fogja segíteni bajából. De az még így is nagy baj.

Kisfaludy nagyon produkálá magát. — Himfyjét recenséáltam, s baráti indúlatból küldém meg neki. Azon pillantat olta egy levelét sem vevém. Hallgattam. — Töviséimet kiadván, egyik epigrammomban ez a gondolat volt feldolgozva: az írók nagyon vétenek, midőn minden dolgozásait, verseiket felveszik kiadandó munkáikba; a férges darabok a szomszédtság által sokat ártnak a jó daraboknak is, s jobb volna keveset adni, de csak jót, mint sokat, de rosszat is a jók közt. Ez a gondolat van adva azon epigrammnak, mely az ő neve alatt jelene meg, és ahol Dayka, a poétai mennyország szent Péterje, Himfynek ezt mondja, minekutána Himfy egy nagy részét verseinek elégette: *Vár az olympuszi kar.* Döbrentei kívánta, hogy a Himfy recensióját az Annálokból fordítsam magyarra. Lefordítám, hogy alávethessem nevemet, minthogy magamat az Annálokban megneveznem szabad nem vala. — Ezek reám rettenetes ferge-teget vontak.

Keszthelyi pleb. és hahotai apát Ruszek Józsefnek része volt az ellenem írt Mondolatban. Maga vallá meg, hogy néhány ívet a nyomtatóban ő corrigált, maga vallá meg, hogy ő is osztogatta mindenfelé az exemplárokat, tudnillik a Mondolatéit. Barátságosan írtam neki, még mikor mindeze-

ket nem tudám, s semmi szemrevetést nem tettem, mert azt hittem hogy ő, philosophiai munkát írván magyarul, idealista lesz a nyelv dolgában, s levelem válasz nélkül maradt. — Ekkor tudám meg mit csinált, s csendesen maradtam. Ruszek egyszer barátsággal szólla felőlem keszthelyi prof. Rummyval, talán mivel tudta hogy én és Rummy s Rummy meg én barátok vagyunk, s Rummy nekem ezt megírta. Én azonnal ismét barátsággal írtam neki, s kértem lennének barátok. Sőt kértem, mint embert és papot, hogy engesztelné meg Kisfaludyt is. — Visszaíra szép levelet, de azt felelé, hogy őtet mások ijeszti tőlem, azt mondják, hogy ez a békélni akarás is csak kelepce és *kémi játék*. Ő *characteremet nem ismeri* (mint tetszik ez?), de ő magát széplelkűségben meggyőztetni nem engedi senki által; s így vele meg vala békém kötve. Nem Kisfaludyval, aki levelemre **nevette**.

Én Ruszeknek ekkor ismét barátsággal feleltem, s megköszöntem neki, hogy inkább híve szíve szavának mint a másokénak; s kértem hogy Kisfaludyt többé engesztelésével ne ingerelje. — Halld mi következik most :

Kisfaludy egy levelet bocsáta Ruszekhez, tele a legigazságtalanabb vádakkal s verbunkos káplárhoz illő alacsony vad szitkokkal. Némely sorait a tizenegy lapnyi sűrűen írt levélnek itt fogom neked leírni. Ruszokról csak azt jegyzem meg, hogy ő a levelet párban velem nem közlé, deigen másokkal, s ezeknek meg is engedte, hogy lemásolják. Így történt, hogy egy nemes lelkű ember azt nekem is megküldé. — Ez a levelet magából a Kisfaludy kezével írt levélből írta le. Apát úr a maga morális emberi s papi karakterét igen szépen festé e cselekedete által. A keszthelyi Maecenás a Kisfaludy levelének helyt ada a maga archivumában.

Kisfaludy így festi az én portraitemet : *Én walkodni vágyó, híren, dicséreten, hangadáson esenkedve kapkodó, literátori udvarlókát, tisztelőket, szeretőket, imádókat hajhászó, gögös literátori zsémbelő, hiú hírfogással, pletykasággal, mendemondával, kofasággal eltölt asszonytermészetű, csapodár és irígy ember vagyok*. — Ezeket úgy ahogy itt állanak, egy lélekzettel mondja rám. Az epe nagyon tele van akkor, mikor a tüdő ennyit bír.

Hármat panaszol hogy *reá fogtam* : 1) hogy ő lajstromozta a Himfy Dalait és Énekeit, holott Takács. 2) hogy reá fogtam (e szóval él), hogy ő Kámon született, holott Téten. (Mintha Kámon születni s lajstromozni szégyen volna, s én nem tartoztam volna hinni, hogy ő Kámon született, ha Superint. Kis, aki azon a tájon lakik, nekem úgy írta.) 3) hogy reá fogtam, hogy ő Báróczyval minden nap *lehetvén* a Gárdánánál, talentomát s izlését az ő társaságában *nevelhette*. S halld miként festi Báróczyt : — „*B. egy vénsége vagy természete miatt oly csudálatos, az ifjúságot kerülő és leszólló s viszont az ifjúságtól került és minden másoktól kaczagott, testére lelkére nézve kellemetlen ember, s fősvény öreg alchymista volt, hogy társaságát minden kerülte.*“ Ezek ismét az ő szavai, úgy ahogy itt állanak. Lássuk mennyire hasonlít portraitje az originálhoz. Ímhol feleletem.

Én Báróczyt 1786. láttam először. Ő akkor 51, én 27 esztendőös valék. B. régolta üzte már alchymistaságát, én ifjabb valék koromnál is. S az alchymista öreg a kiseded természetű ifjat, a tavasz virágai közt szállongó lepét nem kerülte, sőt barátsággal, nyájasságokkal fogadta, mert látta hogy a lepe férfivá óhajt általváltozni. Így fogadta ő az akkor még ifjú Döbrenteit, Kis Sámuel, így Balkay Pált a festőt (peintre), aki sem alchymista, sem író nem akara lenni. Én egykor oly órában léptem be B-hoz, midőn Thurzó György ifjú testörző, az öreg előtt olvasta Gessznerből dolgozott fordításait, s B. örömmel hallá az ifjú dolgozót. Hogy a Vég-helyi gyalázatos és irtóztató halála után B. kerülte az oly ifjakat, akik ötet kaczagták, az nem vala csuda. Egyéberánt Kisfaludynak azon szavaira, hogy *ha Kazinczy a Báróczy biographiájában ismét nem igazat tálalt a világ élébe* stb., azt a jegyzést teszem, hogy az egyenes olvasó előtt nem lehet kérdés, B. felől én mondék-e valót, ki vele egy fedél alatt nem laktam ugyan, de valamikor Bécsben valék, s az egykor hónapokig történt, B-t gyakran s olykor szállásomon is, láttam, vagy az, a ki B-val egy fedél alatt lakott ugyan, de vele szolgálaton kívül, amint mondja, talán hármat sem szóllott. B. ifjúságában *épen bájoló* beszédű volt. Rejtezzél a szomszéd szobába, s mondj onnan édességeket egy szép-

nek, s tied lesz : de lépj ki onnan s futni fog. Ezt mondogatták neki ifjú társai. S a szép beszéd nem hagyja el az öreg embert, hanemha lelke egészen bomlásba jött, ami B-val nem történt. Hogy fősvény nem volt, megtetszik onnan, hogy atyai s anyai jószágát még életében rokonainak hagyá, s a jószágnak még jövedelméből sem veve részt, s csak fizetéséből élösködött. — Levelei később korában is ékesen voltak írva, melyet az *Aloyz és István beszélgetése* felől ugyan nem mondhatunk; de ki tudja nem így akará-e ismerhetlenné tenni magát? nem így akará-e megezáfolni egykori purizmusát? Mert ez a munkája tele van idegen szókkal, melyeket valaha még ott is került, ahol jól fogtak volna állani.

Továbbá azt veti szememre Kisfaludy ezen Ruszekhez írt levelében, hogy én önmagamnak munkáit magasztalom, kivált a német újságokban. Ez rendes vád. Én pedig bizonyossá tehetem Kisfaludyt, hogy azt soha nem eselekedtem, sem a német újságokban sem másutt. Midőn biographiámat belé nyomtatták a bécsi Annálisokban, ezt leginkább lehetett volna gyanítani felőlem. És mégis mondhatom, hogy elsikoltam magam neheztelésemben, midőn megláttam ott, mert azt hittem, hogy a ki azt a biographiát tőlem kívánta, csak magának kívánta, amint én szoktam olyat másoktól. Provocálhatnám magamat annak bizonyítására, a ki azt a redactornak megküldé, hogy én nem gyanítottam, miért kéri. Egyéberánt ugyan ilyen biographiájok van ott másoknak is, és így nincs miért pirúlnom inkább, mint Superint. Kis, prof. Németh, s Romy s Berzeviczy Gergely pirúlhatnak.

Végre kimondja hogy ő bizonyos benne, hogy ha ő nekem úgy tömjéztet volna a világ előtt mint mások szoktak nekem : én neki még hibáit is magasztaltam volna. — Ez legjobban meg van czáfolva az által, hogy én a nekem tömjénező Superint. Kis botlásait egész szabadsággal kimutattam az ő Horázt Levelei első kötete recenziójában, és hogy én a Szemere Vidához írt epistolája felől, melyet minden csudál és tisztel, azt mondom, hogy az semmit sem ér. — De ez a vád azt is világosan mutatja, hogy Kisfaludynak fáj az elvont tömjén. S elvontam-e én azt ahol érdemlette? Nem a

legszívesebb magasztalással van-e recenseálva ahol jó volt? — Leveleink annak mutatnak bennünket a mik vagyunk, s ez nekem elég.

Te sajnálni fogod, édes barátom, hogy nekem ilyen bajaim vannak, s azt fogod mondani amit a Pethe cselekedetére írt levelem sajtola ki belőled. Jó az, hogy ez így van. Nem bánom én hogy bántattam; az engem vigyázóbbá teszen. Oztán ahol élet van, ott vannak összeütődések. Csak én ne tegyek rútat, miattam tehet más, ha az nekem kedvetlen is.

De élj szerencsésen. Itt küldöm a mit számodra Trattner-től kaptam. Mondjad ő Nagyságának, hogy kegyessége kevélylyé teszen, s bár érdemelhetném kedvező ítéletét. Ha nem érdemelem is, köszönöm hogy rólam úgy ítél. Adelaíd kisasszony ma is olyan mint a minek első pillantással ismerem. Jól vagyunk egymással, de én nem nagy barátja vagyok a vén leányoknak; duzzognak. Én az ifjakat szeretném, ha ideje volna hogy válaszsak. A ki e hónap 27-dikén belép 58-dik esztendejébe, s szereti feleségét s háza boldogságát, az affélének békét hágy. —

Rhédey Lajos grófnak commissiója felől többet tudsz mint én. S meglásd, még sem lesz baja. Drevenyákat is deferálák, s úgy mondják, minden alattvalói aláírták neveiket, úgy hogy udv. consil. urat megsujtá egy kis gutácska. De abból 24 óra alatt helyreállott.

Az előtted újság lesz, hogy Lajos Rhédey gróf a maga elüzött feleségével contractusra lépe. Fizet neki ötven ezret, és két szekérbe való lovat, gyémántjait visszaadja, de a helyett azt kívánja, hogy divortialis pere az abaúji törvényszék előtt mocsok nélkül folyjon. — Öllek tisztelettel.

CXXXIX.

Széphalom, oct. 11-d. 1816.

Edes barátom!

Már kész vala levelem, s be akarám küldeni Újhelybe, midőn oct. 2-d. írt leveledet vevém. Erre is felelek tehát egyúttal.

Igen bölcsen tevéd ajánlásodat a m. theátrumra. Horvát Andrásnak buzdítását még sem láttam, pedig van esztendeje miolta keresem. Nagy jót tennél vele, ha nekem kölcsön adnád, vagy számomra leíratnád. Csakhogy, ha leíratod, in 4-to parancsold, hogy bevarrhassam Pandektáimba. Horvát igen szépen ír, s lelkes jó ember. A stylistikának sok neme van; őrajta deák íróktól tanult ízlés tetszik, és a templomi beszéd tartóké, s az nem rossz; sőt ha a deák írók alatt csak classicusokat értünk, igen jó. Ő annyira magyar, hogy az új nemzetek literatúrája neki nem is literatúra, s ezeket nyelvekre s literatúrájokra nézve poenusoknak, gétáknak, vandalusoknak nézi (tulajdon kifejezése ez), s Te tudod mely igazságtalan ez az ő ítélete. Odit quae ignorat. Az autonómiának nem kellene épen automaniáig menni.

Berzsenyinek Versei megett amely értekezés áll, azt én még nem láttam. Kerestem Kolosvártt, Nagy-Károlyban, Kassán, de nincs. Írtam Pestre, s még nem vettem. De Helmeczytől sok jót várok.

Mi a nyelv géniusa, s a magyar nyelv géniusa — azt bajos meghatározni. Nekem az olyannak tetszik, mint ha a képfaragótól azt kívánnánk, hogy adjon réfet mely mutassa meg, hogy az emberi test musculaturáit mint kell faragni. A törvény nem annyira azt tanítja, mint *kell* csinálni, mint azt inkább hogy mit *nem* kell. És még így is, bár bizonyos törvényekre akadhatunk, végre azt látjuk, hogy a mi általjában

nem jó, egyes esetekben jó. Philosophusi fő kell, amint írod, tanulás, a minden literatúrával dicsekedhető régibb és újabb nemzetek nagy íróik körül mívelt ízlés, és egy bizonyos aesthetikai érzelem, s az a bajunk, hogy a mi férfaink, kik magokat nálunk a nyelv dolgában hallatják, ezekkel nagy mértékben nem bírnak, sőt ide számlálván magamat, igen kis mértékben bírnak, sokan épen nem bírnak. — A dolog a poco piu és poco meno sarkain forog, s az ismét a kérdés, mi a sok, mi a kevés, mi az elég? Az ideák világossága és tisztasága jó vezéresillag; de ez a kettő nem minden Scyllát és Charybdiszt kerültethet el velünk. — Nehéz azt fixálni, a minek természete miatt lehetetlen fixáltatni. Pedig Horác már megmondá, hogy az (tudnillik a nyelv) mindég változik, és annak mindég változni kell. A nyelv célja az, hogy gondolatainkat s érzéseinket legvékonyabb, legtestetlenebb hanyatlékaiban (nuances) is fesse. Nem fogja azt, ha a korral nem halad. Ezen kívül azt kívánom tőle, hogy totum teres atque rotundum legyen, és simplex duntaxat et unum. Ha magyarul írván szükségtelen idegen szót hozok elő, péld. ok. *elégett a domusom*, vagy *elégett a domusom Dachja*, nem lesz simplex. De ezen törvény ellen nem vét az, aki a prolixitas elkerüléséért, vagy a világosságért ily szavakkal él: *Philosophus*, *Sophisma*, *Fortepiánó*, *Chorál*, *Ouvertür*, és ha familiáris tónú levélben, annyival inkább beszédben szóll, ilyennel: *détail*, *façonírozott*, mert ezt érti akinek kell.

S mivel a nyelv tisztasága nem csak az idegen szók, hanem az idegen szóllások által is megkorcsosíthatatik, kerülnöm kell az ilyet: *csinálni csinálni fogok*, *je ferai faire*, vagy *félem magamat*, *ich fürchte mich*, mert kész a *csináltak* s a *félek*, s rövidebb s épen azt mondja amit amaz. De ne tegyem-e ki ezt: *ich habe mich zerstreut*, *ich suche Zerstreung*, holott ebben képet (metaphora) hozok által?

A szó- és szóllásszaporítónak félve kellene bánni, az olvasónak türelmesebben, s megalkhatnának.

Adelaídról már írtam. Jó leány, jól jövünk ki vele, de a gyermekeket unalommal vezeti, hamar fellobban rájok, s szeretném ha többet tudna, ha módja szebb volna. Tökéletest hiába keresünk, s a tökéletesség is sokszor subjectív.

Miolta hazaértem, s annak tegnap egy holnapja múlt, egy-két elkezdett versezetnél semmit sem csináltam (egyebet), pedig mindég írom — leveleimet az erdélyiekhez s másokhoz. — Óllemek tisztelettel.

CXL.

Sz. Mihály, 28-d. Oct. 1816.

Híres szeretem Barátom!

Két nagy szerencsétlenséget jelentesz nekem, a melynek egyike segíthetetlen, a másikon pedig még az én szánakozó szívem sem segíthet ezen felette rossz esztendőben.

Ha te azt érzéd Budamért a mit én, úgy sajnállak; csak halála után Ujházymnak mérte ki fájdalmam egészen azt a mély szeretetet, a melylyel eránta viselteték. De térjünk derültebbekre. A Túlhegyi Magyar Gazkónok felette emberséges és érdemet becsülni tudó emberek, Téged éltedben, Pukyt pedig holta után úgy amint kelle, megtisztelének; ezen tettek igen dicséretesen festi őket. Szép esmeretségeket tevé, de ők még szebbet, veled megismerkedvén személyesen. Engemet is Erdélybe híj Döbrentei, dolgom is lenne ott, azonban nem hiszem hogy szívesen látnának, mert kereseteim vannak ottan köztök, az osztályos atyafiakat pedig sohasem szereti a rokonság. Horvát András Buzdítását ide zárom erga restitutionem; Helmeczy bévezető beszédét Berzsenyi új kiadásához levélben meg nem küldhetem. Hozasd magadnak tehát Pestről. Ossiánodat megkaptam. Hunyadit olvastam, fagyos, jeges termény, ha az egészzet mint drámát nézed, de itt amott tüzzel teljesek részletjei (détails). Azt mondja a bevezető beszédben, hogy csupán hazafi érzelmeket kívánt gerjeszteni; mintha jó drámában ezt véghez nem vihette volna? Egynéhány jelenések nagyon tetszettek; a karakterek is alkalmasint jól vannak rajzolva és végig megfelelnek rajzolat-

joknak. Csudálkozom hogy a gyáva és habozó László királyt úgy merte kitalálni a mostani uralkodás alatt, és hogy megengedték a kinyomtatást; a hasonlatosság nagyon szembetűnő, de talán abban állott az udvariság, ezt észre nem venni.

Toldit beszélgetvén, szerencsésen szekspirizált, de azért nem kellett volna egyszerre mind a három egységet arczúlcsapni, és dráma helyett beszélgetésben (dialogue) historiát írni. Helylyel helylyel nagy szabású szerencsés hasonlítások találhatnának, és erős ecsettel színzett festések. Nem tudom észre vevéd-é mennyi szavaidat fogadta el a Mondolat kiadásának részese, és így tettel vagy megbosszulva; maga magára mondotta a sententiát Kisfaludy, érezvén, hogy még rossz drámát sem lehet írni csupán ősi nyelvünk segedelmével. Azt is észre vettem a 4-ik felvonásban, hogy ő is úgy mondja *csillapodj*, nem pedig *csillapodjál*, és így ha ez hiba, legalább Dunántúl is szokássá vált, és e szerint újra meggyőződöm mind a két formának helyességéről, mert minden nyelvben a szokás még többet nyom a regulánál, én legalább így tartom; és pedig Caesar Juliussal, aki ezt szüntelen vitézte Varro ellen; nem szükség hogy felhordjam neked Aulus Gelliusnak megbizonyítására, nem akarlak unatkoztatni.

A mit valamely nyelv geniusáról mondasz, a talán csak félig igaz; nem lehet azt ugyan úgy meghatározni mint a hypothenusa négyyszögét, de lehet úgy mint p. o. valamely nemzet karakterét meg szoktuk határozni fő vonások által, és ez elegendő, mert a nagyobb kertekben is nem a palánkok, hanem a széles árkok formálják a határokat, és nem a mogyoró s másféle apró kisebb esemetékről, hanem a roppant izmos magos tölgyekről esmerjük a tölgyest. Örvendek mind Néked, mind az egész hazámnak azon új szóért, melyet oly felette szerencsésen teremtettél, a nuance helyett: *hanyatlék*. Mi felséges ez a magyar nyelv! hogy lehet belsejéből, méhéből, alkotni, csak akarni kell és el kell telve lenni a magyar léleknek azzal, amit a magyar nyelven ki akar repíteni. Andabatarum more pugnatum, kedves barátom, ha, valamennyire legalább, meg nem határozódik a nyelv geniususa, de nem kell aprólékosan húzni a határt, nem kell azt úgy megszorítani, hogy alig sétálhass, hanem mindég kintelenitessél a régi közben forgolódni, azom-

ba úgy sem kell tágitani, hogy a másét egészen úgy tedd magadévá hogy ne is látszattasson mi vala eleitül fogva tulajdon örökséged. A nagy hódítók mindég elhibázzák, mert a nagy határok közé nehezebb egyformaságot ragasztani a különbféleséghez, a különbféleség pedig egyedül nem bélyegezhet semmit is. Les sages gouvernements ne font des conquêtes que pour s'arrondir. A böles országlószekek csupán annyi tartományt hódítanak meg, a mennyi szükséges egy bátoros és megállandó határkerületre. A tzeholi kert Kínában nem kert, ha' tartomány, Svarcz úr kerteskéje pedig Kassán merő csecsejáték és szorúlt kis czifraság; eleget lehet jární, szökni, szaladni és futni a brucki kertben is a Lajta mellett. A perzsi paradicsomok nem annyira az emberek mint az állatok számára valának készítve. Túl viszen mindenben a határozatlanság, és minden mesterségben a sem nem tágas, sem nem szoros határok közt felségesen haladni a legnagyobb mesterség.

Te híres ember vagy, azért akasztalódnak beléd vágytársid. Olyan embert mint Te vagy, csudálnak vagy rágalmaznak a korbéliek, neked felyülemelkedettnek kell maradni az illetén inceskedéseken, szemeidet egeknek szegezvén típoralattad az irigységet. Én Báróczyt csak egyszer láttam életemben, nem esmertem az embert, írásai inkább kecségtettek mint physionomiája, de nem a külsőről kell tenni ítéletet, mikoron a belső forog kérdésben. Mindenben aláírom ítéletedet, de azt el nem fogod velem soha hitetni, hogy Szemere Pálnak Vidára írt versei nem szépek. Jól emlékezem hogy phantasiája sűrűn hordta neki a felséges gondolatokat, e pedig a fő dolog; rectes cribendi principium est sapere et fons. Feleségem, magzatim köszöntenek, Adelaidot ölelik. Két fiatal leány van házamnál, és még sincs baj velek, mind a kettő rendes, az egyik pedig jól elkészült is. Csókollak ezerszer, írj amennyiszer csak lehet

hív barátodnak

Jóskának.

U. I. 15-dik Nov. már Kassán leszek.

Most ahogy keresem Horvát Buzdítását, eszembe jut, hogy Kassán hagytam az új quártélyomon. Elküldöttem már Döbrenteinek a keservezetet Újházymra.

(Dessewffyné kezével :)

Sajnálom hogy hijába kellett várnom haza érkezésekor Erdélyből férjem kedves barátját. Egy ünnepemtől fosztódtam meg, két egymást és hazájokat és a tudományokat szerető barátok együttlételetét nem szemlélhetvén! — Azt látom a Tekintetes Úr leveléből, hogy csupán férjemnek karjaimból elragadtatása végett várhatom ide, de akkor a következő szomorúságomat megelőző, további vigasztaló mulatásával ki fog kelleni derítenie.

Ezer ölelés egész Széphalomnak mind tőlem, mind egész házomtól. Maradok a legszívesebb tisztelettel

A Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálója
G. Desűffy Eleonora.

CXLI.

Széphalom, nov. 25-d. 1816.

Kedves barátom,

Egy hónap előtt írt leveled sokáig hevere kezeimben. Te már indulóban valál Kassa felé, midőn arra felelnem kellett volna, s így egy napról más napra haladván a válaszolás, az végre csaknem egészen elmaradott.

Két szerencsétlenséget említék levelem elején — ezt irod, s ezt veted mellé: Az egyik ellen nincsen segítőszers, a másikban, e terhes esztendő alatt, a te szánakozó szíved sem könnyíthet rajtam. Méltóztassál elhinni, szeretett és tisztelt barátom, hogy nékem e panaszszal annyira nem vala szándékom

érzékeny szívednél fogva megcsapolni erszényedet, hogy többé nem is emlékezem, mely szerencsétlenséget panaszlék. Engedj olykor kifakadást az engem nyomó tehernek. Én, mikor erőm engedi, örömet segíték azon a kit a sors elakasztta, s úgy hiszem hogy ezt velem is örömet teszi az, a ki látja terhemet, s erőt lél magában könnyíteni terhemem; s valamint nem vagyok kevély visszatolni a *nemes lelkü idegen segítő jobbját*, annyira inkább *barátomét* — a mit a fekete-vérű Rousseau tevé : úgy, midőn oly jó emberre akadok, a ki *adhat is, s szívesen is ad*, nem az hogy kevélységből elhallgatnám segédjét, sőt azt dicsekedve híresztelem el. A ki másnak szép örömmel szokott adni (s e szerencsémrel dicsekedhetem), az nem szégyenel venni mástól, s azt mondja, akár vegyen akár adjon, a mit Minna von Barnhelm ben mond a majornak káplárja : *Fogja ezt a pénzt, major úr ; ezt is közhaszonra adta Isten mint a vizet*. Nem kínálhatna meg engem annyival a keszthelyi musagéta, hogy örömet el ne venném : de ha gróf Dessewffy József tenné azt, emlékeztetném gyermekeire, kik hozzá közelebb állanak mint én.

Annak bizonyosságául a mit itt említék, engedd mondanom, hogy midőn bennünket Munkácsra vivének s Beregszászon megháltunk, a vásárra felgyülekezett paraszt nép tolakodva hozott nekünk kosarakkal dinnyét, szilvát, diót, baraczkot, s volt köztünk némely, a ki azért neheztelni kezdte. Szlávnak egy nemesember két forintot ada huszaspénzben, s Szláv el nem vette, sőt elmondá annak kevélyecskén, hogy pénzére nincs szüksége, mert az neki elég van. Én a hat huszast nagy örömmel és szíves köszönettel elvettem, s ritkán volt életemben kedvesebb hat huszasom. De ellenben Szláv fősvény vala segíteni másokon, én pedig négy holnap alatt mindennap tápláltam négy embert, s midőn eleresztettek, hetven darab könyvet hagyék társaimnak. — Egy szóval : *ád az a ki vesz ; de a ki venni kevély, adni fősvény.*

Barátom, milliók közt van-e valaki a kit a sors inkább nyomna mint engem ; tudod mint loptak mind egy mind másfelől, én pedig nem loptam senkit, s osztályomkor egy szóra sem nyitottam meg számat, hanem nyilammal megelégedtem. Előttem ezen felül be van zárva minden útja a

keresésnek, a mivel gyermekeimet boldogíthatnám. Híjába kértem kölcsön a gazdag bátyámtól Kazinczy Pétertől 2000 ftot szüretre 1809 és 1810, hogy asszúszőlőt csináljak, s kivévén a mit belé tettem s rajta nyertem, tökepénzét s kamatját visszaadtam volna. Azt hiszik az emberek, hogy a ki könyvet csinál, annál el van veszve a pénz, s kölcsön nem kapok hogy speculáljak.

Ennyi szerencsétlenségeken felül nekem jöve a fiscus, s a reám tett költségek fejébe, noha mindég magamét költöttem ott, s minden liquidatio nélkül, azt parancsolja 1801, hogy fizessenek 1068 ftot. Kölcsön vettem pénzt erre, s az a kölcsön vett pénz még máig is nyom, s íme ez idén új parancsolat érkezék, hogy hibás volt az elsőbb parancsolat, pótolékül még fizessenek 496 ft. 4 krt. Ezt erdélyi utam előtt vettem. Ott, meg sem álmodván hogy érzékeny fülnek beszélénem, elmondám néhol. Midőn haza érek, nem sokára 500 ft. le vala téve kassai kereskedő Fried Sámuel úrnál, hogy azt nekem egy ismeretlen barátom nevében adja által a fiscus kielégítésére. Dilizsánszon jött a pénz, s Fried eltiltatott, hogy ne tudassa velem kitől és honnan, s Fried megállá a parancsolatot. Én az ismeretlenhez egy megköszönő levelet írtam, melyben emlékeztetém, hogy a Krisztus megtiltotta ugyan a felsegéltnak hogy el ne mondja mit veve és kitől vevé : de, hogy az ötet ismerje, azt megengedte.

Azt hittem, édes barátom, hogy IX kötet írásaim egyikét ezer forintot hoznak be, hogy hat vagy hét ezer adósságból valamit lefizethessenek. 31 explrt ingyen oszték ki, s kérd, kérlek, hány forintot vettem be? **Ötvent.** Nem csinálhatnátok-e ti jobbak azt, hogy példának okáért tíz explrt ebből *nagy és jó uraknak* tolnátok nyakokra úgy, hogy ők azért nekem (tudatva velem vagy nem tudatva neveket) nevezetes summával kedveskednének. Mi volna az p. o. egy Illésháznak? Nekem pedig, kin ötödfél gyermek súlya fekszik, s a kit adósság nyom, nagy segéd volna. Ne hidd hogy a nagyok fősvények. Nem azok, ha *jó és lelkes ember* szól szívekhez. — De bocsáss meg terhem szavának, s vedd ezt csak panasz nem kérés gyanánt.

Leveledben sok van a mire felelnem kellene, de lelkem

most szenved, nem függeszthetek reá egész gondot. Azt másszor pótolom ki. Hogy Kisfaludy *csilapodj*-ot mond s nem *csilapodjált*, nem mutatja hogy mind a két forma helyes, hanem hogy az író *néha* és *félve* s *licentiával* a nemszarvas botlást megszenvedheti. A mit te állítasz, barátom, hova viszen az? Igenis, a szokás több mint a törvény, de csak *néhol*. Világos az, hol nem parancsolhat a szokás a törvénynek.

Jelentsd lelkes és szép grófnédnak a legszivesebb tiszteletet részemről, s ajánlj kegyességeibe. Válaszolni fogok magának, de később. Most lelkem nem arra való. Éljen igen szerencsésen.

CXLII.

A.-Olysóráról, január. 6-d. 1817.

Drágám, kedvesem, szerelmesem!

Mi nagy baj mikor már te sem értesz! Sógorod Török szerencsétlensége vala eszemben, midőn azt mondtam, hogy a tehetség akaratomat zsidbasztja. Ez idén életet kelle venni ősi vetésnek, itt sincs semmi, amott sem volt. A tavalyi esztendő segítette a mostanit, és a „*beatus ille qui procul negotiis paterna rura bobus exercet suis*“ merő ideállá lön.

Épen úgy gondolkozom mint te az adásról és az elvéjáról. Mivel több büszke ember van mint felette gazdag, gyakran történik hogy nehezebben esik az elfogadás, mint az adás. Azt monda herczeg Deligne : hogy nincs könnyebb mint adni teli erszényből. Csak úgy adni ritka dolog amint Rousseau szerette : „Íme a zacskóm! boldogíts.“ Fiatalkoromban gyakran vevék pénzt kölcsön, hogy másnak kölcsönözhessek, a kiről tudtam hogy sohasem adja vissza, de még akkor gyermekeim még abban az ökörben sem voltak, a melyből azután ettem, minekelőtte őket nemzeném; e szerint 40,000 forinttal kelle kezdenem a földművelést és a jószágoskodást.

Gyakran történt már, hogy téged mentegeznem kellett azok előtt, a kik gúnyolódtak ellened, és kívánták hogy gázdálkodjál a helyett, hogy könyveket írsz. Én ezeknek az uraknak és asszonyosságoknak azt mondtam, hogy „ex nihilo nihil fit.“ Hogy a mostani idők járása többnyire vagy Sisyphusokká vagy Tantalusokká változtatja az embereket. Hogy ritka az a szerencsés Telemek, a ki a Scylla közén keresztül Ithakába jut. Hogy egy szempillantatban oda vész olykor a tíz esztendei kereset. Hogy rosszak az esztendők. Hogy csak akkor könnyű megzabolázni valamely természeti ösztönt, hajlandóságot és talentomot, mikor nincs nagy mértékben. Hogy csak a valamire kirekesztőleg termett elmék haladhatnak messzi, és helyhezhetik közösülésbe a jelenkort a jövővel. Hogy az, a kiben egy talentom a másikat mérsékeli, középszerű ember, és hogy a talentomok többsége árt hathatóságoknak.

Recitáltam nekik, a mit egykor egy igen érdemes szegény legénynek írtam :

Lásd a nagy ész hova visz, göres koldúsbotra gubóknál,
S látod, hogy falatoz sok picziny elmedarab.
Holtod után sokkal jobban fogsz élni barátom,
Ők jobban most, most, élnek a holtok előtt.

de senem szebben, senem díszesebben, és talán nyugalmasabban sem. Nem a mindennapi embereknél, mint mi vagyunk, találkozhatik a nagy tehetségű elmék mértéke, és a különfogott személyeket boldogító virtusok nem szolgálhatnak sinórmértékül a nagy emberek mind messzebb, mind tágasabban az egészre kiható virtusaiknak. Egy egész nemzetnek vagy az emberiségnek használni bizonyosan jóval teljesebb igyekezet, mint vagy ez vagy amaz embernek, vagy felebarátnak, vagy hazafinak. Kevés a türedelem a szűkhátú elmékben. Mivel nem léphetnek fel a nagy eszűekhez, le akarják őket magokhoz húzni. E mindég úgy volt, és talán úgy is fog mindenkor maradni. A kritika olykor vígasztalás, a közéletben szintúgy mint a literatúrában. Montesquieu megvallotta, hogy sohasem tudott egy krajczárt is szerezni. Nekem talán adott egy kis talentomot az úris-

ten, de tudom hogy mennyibe került magamat ebbe a darabos életbe belevágnom. Most is mindég mennyi fohászimba kerülnek minden gondjaim! Be nagy kicsinységek azok, a melyek között kell mindenkor úsznunk és utánok kapkodnunk! Hogy vesztetik el velünk a szép drága időt; hogy törpítik elménk tehetségét; hogy altatják lángját; hogy fojtogatják terpeszkedését; hogy állják el szállását! De én az atyaság oltárán tévék áldozatot a Fámának, és jóllehet igen sokba került, mégis az a jele, hogy oltható vala tüzem, mert tehettem az áldozatot. Midőn tehát illetén beszédeket hallgatnom kell, nem segítem a czáfolókat, hanem mosolygom magamban, és magam magamon szánakodom. Miért ajándékozza el írásai példányait, monda egy dáma a minap, mikor alig van kenyere? Szinte azon okból, felelék, a melyből Nagyságod a szívét oda ajándékozza, mikor az üres; vagy azt gondolja talán a Méltóságos Grófné, hogy csupán csak a gyomor éhezik minden emberben? Vannak olyan szívek is, a kiknek nagyobb kín nem adni, mint adni gyönyörűség.

A nagy urak jók, kedves barátom, de az ő szíveiket előbb-utóbb el szokták maszlagosítani a magamosok. Vég-tére minden érzés és részvétel nélkül nyújtanak inkább, hogysen adnak, és mivel annyin az érdemetlen kérők is, hogy utóljára vagy megúnják, vagy nem győzik őket az adók, azzal szokták végzeni, hogy ők is magamosokká válnak, és minden adakozást felszámítván, utóljára majd mindég magok magokat állítják annak végibe. Hozzá járúl, hogy a képzelt szükségek még mindég inkább nevednek, mint a papiros-pénz nevedett, és mivel azokat nehezebb leszállítani mint ezt, a gazdag nagy urak olykor a legszegényebbek. Azt kérdé Jean Jaques, hogy mi marad a hazának, egy a gög, a hiúság és a fajtalanság közt feldaraboltatott szívben? — Engemet némelyek gazdag úrnak vélnek; a pataki professor Szabó 20,000 forintot kért tőlem ajándékban vagy kölesön egy szünetlen forgó mozgonyra, és elfelejtik, hogy balról jobbról menkö módjára hullnak a pecsétes levelek, hogy a szegényítés systemáját úzi az országglószék, hogy semmiféle adós és vevő nem tartja a szavát, hogy mindenünnen csaló-

dom pénzemért, még a magam embereitől is, hogy az írigység dül, fül, perlekedik, hogy mindenfelül auctiókat kérnek, hogy gyermekeim serdülnek, és napról napra több kell reájok, hogy végtére minden igyekeztem, serénységem és forogságom mellett is, a partra egészen ki nem verekedhetem, és hogy a fergetegek közt evedzván úgy belé öszülök én, a szerencsém hajójának tikkadó kormányozója, mintha a duzadt habok magok felhajporoztak volna.

Az Erdélyi Muzeumra a minap 400 ftot ajánlottam. Képem kimetszésére 60 aranyat kértek, de drágállottam volna ezt a summát még 18 esztendő koromban is. Én magam adjak annyit a magam képéért? Az olcsóbb magyart, *Nagyot*, választottam tehát metszőmnek. Mivel az Erdélyi Muzeumból beszéllek, megírtam Döbrenteinek, hogy kefélje egy kicsint a zempléniéket, a kik csak a papiroson állítanak köemlékeket. Döbrentei is, szintúgy mint Te, nagy ellensége a nyelvszokásnak. De engedjete meg, nincs igazságtok. Úgy tetszik nekem, hogy nem gondoltátok végig ezt e dolgot. Ez a vita a nyelvszokásról igen régi, már Aristotelesben is feltalálhatik. A rómaiaknál a tudós Varró vala ellensége, Caesar Julius pedig nagy pártfogója. Jobban tudjátok mint én, hogy mit mond e tárgyról Gellius : ő pedig nagy grammatikus vala. Egészen regulázott nyelvet sohasem fogtok előállítani. Haugyan azonagy értelemnek több formái vannak a szokás szerint, a nem hiba a nyelvben, hanem tökély. Azt kiáltanám nektek : „Vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna.“ Ne akarjunk tökéletesebb nyelvet, mint a görögöké volt. De philosophice sincs igazságtok ezen türelematlenség mellett. Azt mondod, barátom, hogy a szokás csak ott ér valamit, ahol nincs törvény : erre igen szépen megfelelt Fontenelle úr, midőn egyszer azt mondaná valaki előtte, hogy a szokás a második természet. Azt kérdé t. i. „Ugyan mondja meg hát nekem az úr, melyik az első?“ Nem a nyelvek előtt készültek reguláik, és így nem mindég hiba az, a mit nem lehetett regula közé szorítani, és ezen értelemben mondja Quintilián : „grammaticae et latine loqui non semper idem est.“ Még semmit sem hordtatok elő, se tí, se Révai, a mi engemet meggyőzött volna a felől, hogy

ne legyen jó mind *csillapodj*, mind *csillapodjál*; de azt csakugyan érzi fülem, hogy szebb a *csillapodjál*; de más részről az is bizonyos, hogy a *lankadol* szebb, mint a *lankadsz*. Mit veszödünk? A finomabban érző publicom bírója az efféléknek, és a könyvszerzőnek azt tisztelni kell.

Kívánok néked szerencsésebb esztendő-t. Áldom azt az erdélyit, a ki Kassán tudta valamennyire enyhíteni szükségedet; ki tudja nem fognak-e olyanok Magyarországon is találkozni. De Krisztus urunk azt parancsolja, hogy a balkéz semmit se tudjon a jobbnak cselekedetéről, és így ha maga a tulajdon kéz sem, hogy kellene másnak tudni valamit felőle? Csókolom feleségedet, gyermekeidet, Adelaídot. Én másodfél orosz rongyos faluval gazdagabb vagyok, de feles summa pengő pénzzel szegényebb. Drágábban kellett fizetnem örökségemet, mint ha vettem volna, de a pénz visszajöhet, az idő pedig nem; szörnyűképpen repül az a vén Saturnus, azomban mégis jobban még a kis szárnyas isten, a kit üzz.

Vale, vale, vale !

hív *Jóskád*.

U. I. Ugyan nagy latán az a Kézy — nem hiszem hogy öt ember találkozzon most az egész világon, a kinek úgy legyen hatalmában a rómaiak költeményes nyelve. Természetesen sunt meri centones, de szépen és eredetiesen összefűzve. Be kár az ilyen szép verszetet egy olyan püspökre mint Klobusiczky elpazarolni, és a vallás személyét az égből leszállatni a pápához, hogy kit? Klobusiczkyt, püspökké erősítsen. Be sajnáltam hogy esmerem Klobusiczkyt, midőn olvastam azon szép verseket. „Minora fiant magna, quando parvis applicantur.“ Az ilyen mixtura orvosság az egészségnek.

CXLIII.

Széphalom, január. 14-d. 1817.

Tisztelt kedves barátom,

Végre teljesíthetem parancsodat : ímhol mennek Ciceróból fordított Catilináris beszédeim. De gyermekeimnek tanítója, hideglelést kapván, alkalmatlanná lett arra, hogy ezeket, amint kívántad, számodra leírja; kérni foglak tehát, hogy kézírásomat méltóztassál visszaküldeni, vigyázván, hogy olyanra ne bízál általhozását, aki azt elveszthetné. — Döbrentéinek is megküldém, mert olvasta Erdélyben létem alatt, s Muzeuma számára kívánta. Ez a dolgozás egészen nem az amit láttál. Decemberben a régit egészen új formába öntöttem.

Az Erd. Muzeum 5-dik füzetét csak harmad nap előtt vettem. Ó barátom, mint halad nyelvünk s literatúránk! még pedig azon az úton, a melyet nekem kevélység nélkül szabad neveznem *enyémnek*, mert *enyémnek* csúfolják ellenkezőim. Szent-Miklóssynak meséi oly szépek, hogy csaknem mindenikét Lessing is magáénak mondani nem szégyelhetné; szép, noha egy kisség darabos, a Székely Sándor ódája is; de e kötetnek bizonyosan a Kölcsey szép éneke adja a legfőbb becset. S a francia próza históriája mely intéseket ad philologusainknek! — De nekik nem kell ok; ők csak a szokást imádják. Maradjanak hát ahol voltak. — Tiszteletre méltó grófnéd vette-e leveletem? Jelentsd alázaatos kézcsokomat, s ajánlj kegyességeibe. — Én ez idén ismét atya leszek. — Éljj szerencsésen.

CXLIV.

Széphalom, január. 24-d. 1817.

Tisztelt kedves barátom,

Reménylem, Catilináris orátióim eddig kezekben vannak. Kérlek méltóztassál minél előbb tudósítani, vetted-e vagy nem, hogy gondokban ne legyek miattok.

Én 48 órája, hogy Petneházáról Szabolesban haza érkeztem. Midőn január. 18-dikán elhagytam reggeli 9 óraker házamat, olyan vala a szánút, hogy Tobolskoy körül sem lehet jobb, s még akkor nap Anarcson áltam Vécsey Poldinál és a két Czóbel uraknál. S midőn 20-ban visszajöttem onnan, Szőlőske körül már a fekete, de szerencsére még fagyos, földön csúszva nagy nehezen szánom. — Útam csaknem hasztalan volt. Petneházi földeimnek árendásai nem fizettek, mert nem fizethettek. Azomban az az örömem vala, hogy Anarcson egy pár csendesesen de boldogul élő embert láttam, s azt hallottam, hogy consil. Beck Pál úr kamarássá leve, azzá leve Bihar vármegyei főszolgabíró Miskolczy úr is. Eszembe juttatja a mi a diaetai napló végében áll, s elképzelem, vagy inkább el nem képzelhetém, hogy Miskolczy mely érdemeket tehete e megtiszteltetésre. Mondják (s ezt nem a két Czóbel, hanem más valaki) hogy mélt. Beck Pál úrnak consil. Vay József ada bizonyosságot, hogy ő valamely **Beke** nevű régi magyar vezér maradéka. — Bizony az ilyen embereknek több eszük van, kedves barátom, mint neked vagy nekem. Decus et pretium recte petit experiens vir. — Úgy tetszik, Izdenczy inconsequens volt, és crypto-gallus gondolkozással bírt, midőn a kamarássági dísz olyanoknak is adatá, akik azt még harmincz esztendő előtt még meg nem nyerték volna. — Azomban én sem Beck, sem Miskolczy megméltóságosított uraknak a kolcsaikat nem irigylem : de irigylem a két Czóbel életét. A kisebbik, László, egy szeretetre méltó feleséget bír, egy emlőn függő fiút, nagy egyességben él test-

vérbátyjával (mely sem nekem nem sorsom, sem, amennyire tudom, neked nem az), s annyi birtoka van, hogy nincs szükségére ezt kérni többé Jupiteredtől: *τα καλα επι τοις αγαθοις*. Szép lakása, szép kertecskéje, üvegházacskája, néhány képe, néhány könyve, s asztala nem vesztegetésig, de hogy azzal véletlenül megjelenve is megérheti a vendég, s ami nélkül mindez semmi nem volna: *nem vágyjni egyébre, mint ami van*.

A nagyobbik Czóbel úr most jó Bécsből. Almásy Ignác feladta a Czóbelék egyik jószágokat, mint *latens jus regiumot*, s ezt kelle védeni; Referend. Szögyényi, meggyőződvén hogy Czóbeléknek van igazságok, ámbár azon *dica-steriumnál* szolgál ahol Almásy Ignác az al-elölülő, sorban járá Czóbellal azokat, a kik Czóbelt védelmezhetik vagy megronthatják. Nedves szemekkel hallottam a nemeslelkű embernek ezt a szép tettét, s örvendék azon, hogy a Pászthory leányát ily férfi bírja. De a Szögyényi zsebje körül nem függ rojt mint Miskolczinak és a Beke magyar vezér unokájának.

Hormayr engem meghitt Archivjának elősegállítására. Szeretném veled láttatni azon levelét, melyet nekem gróf Mailáth János Nepomuk küldé meg, s azon feleletemet, melyet mind Hormayrnak mind Mailáthnak adtam. Első alkalmazatossággal beküldöm neked az elsőbbnek biographiáját. Álmélkodást érdemlő adományú s igen nagy olvasású ember s szabadság fia. — Azt feleltem neki, hogy 58-dik esztendőbe léptem octóberben, s sok dolgaim vannak, nem oszthatom fel erőmet. Azomban Archivje számára prof. Rummy felküldé azon Aufsatzomat, melyet a Berzeviczy Gergely munkája ellen (*De conditione rusticor. in Hung.*) még 1809. írtam volt. A bécsi Annálok kiadója Glatz azt (vagy azért mert B-vel egy vármegyéből való s egy hitnek tagja, s B. inspector, Gl. pap — vagy azért mert a B. munkája a censúra engedelme nélkül jelent meg, és így olyan, a melynek ignoráltatni kell) — fel nem vette. Hormayr a Berz. munkájának helyt ada az ő Archivjában. Valyon ad-e helyt az én munkámnak is. — Légy, kérlek, figyelmes eránta, s tudósíts.

Olvastad-e Piringernek tavaly kijött munkáját a magy. *constitutio* felől? Ha bírod, engedd látnom.

A dilizsánsz-szekér január. 14-dikén hozá el Pestről egy ládácska képeimet. Dónáttól jó az. Tetszésedre hagyom azt magadhoz vitetni, s felbontani, megtekinteni. Ott van Kreutzinger által mesteri kézzel festett képem, ott a feleségemé, leányomé, s báró Prónay Simonnéé Dónáttól, — s az enyém 1791. Stundertől. Csak hogy pakkoltasd be ahoz értő kezek által épen úgy ahogy azt Dónát pakkolá be, s tétesd le gróf Csáky Antalnál, hogy onnan Kázmérba jöhessen a láda. Indiában a religió azt parancsolja, hogy minden ember legalább egy fát ültessen : én, ha vallást csináltam volna, azt parancsolnám, hogy minden festettesse le magát, s ültessen legalább egy pár embert. S hogy magamat s az enyéimeket festetem, az bizonyosan nem hiúság.

Sajnálom hogy képedet Nagy Sámuel fogja metszeni. Egy lelkes és egy igen szép fej igen lelketlenül s igen nem szépen fog adatni a publicumnak. Adja isten hogy téged Függer fessen, és John messen. Látnád csak nálam, mit csinála ez a két nagy művész a Bacsányi fejéből. Az én képem Kreutzingertől mesteri mív, de Kr. lelket nem tud adni fejének; az én képem is hasfájást és poshadságot mutat — er hat den *Leidenden* mahlen wollen. Azért ada az aljnak (Grund) is vereses felhőket s eget, mint a zivatarokban lá-tunk. — Ellenben van kezem közt egy képem Dónáttól Wes-selényinek számára úgy ahogy 1794. voltam. Minthogy Dónát az anatómiát nagyon tudja, s én neki mindent magyaráz-tam, minden képeim közt az a leghasonlóbb és legjobb.

Egy szót a *csilapodjál* és *csilapodjra*, s a mit e cik-kelyben mond leveled. — „Döbrentei és én (azt írod) mi ketten nagy ellenségei vagyunk a nyelvszokásnak.“ — Ment-sen isten ettől. Sőt én a *szokást* szentül tisztetem; *hagyok*, *hagysz*, *hagy*, — *fagyok*, *fagysz*, *fagy*, — *vagyok*, nem *vagysz*, noha a törvény azt kívánja, hanem *vaGY*, mert így kívánja a szokás — s nem *vaGY* a harmadik személyben ha-nem *vaGYON*, és krásissal *vaN*, mert a szokás így paran-csolja. Csakhogy a szokást kell ismerni és érteni; mert van *illetgetetlen* is, *illetgető* is. S azért hogy ezt: *dicit* és *dicunt*, sok helytt így is mondják: *mondi* és *mondik*, én is mondjam-e így? Ilyen a *csilapodj*, a *gondolkodj*. Te, barátom, Döbrenteit

és engemet nem fogsz meg; mi pedig azt nem érthetjük, hogy a természettől igen gazdagon kikészített s képzelhetetlen tanulású nagy férfi hogy' nem érti azt, amit a rossz írók is értenek, mihelyt érteni akarják. — Az én fejem anyyira tele van ezen ideákkal, hogy azt szabad reménylenem, hogy csak időm legyen valaha papirosra tenni gondolataimat, meg fogok felelhetni ellenkezőinknek. Bizony a mit Döbr. a Muzeuma 5-d. füzetében mond, az olyan, hogy reá szót ellenkezőink találni nem fognak. Egyikünknek sem jutta még az eszébe, hogy a nyelvből minden anomaliát kitiltson; de az tiszte a jó írónak, hogy a még ki nem mívelt nyelvben azt amit a gondatlanság vagy tudatlanság vitt bele, jobbá tegye.

Élj szerencsésen, tisztelt barátom.

Itt küldöm Hormayrnek biographiáját.

نابليون

Ez az arabiai betűkkel írt név a Napoleon neve. Kiírtam azt számodra a Jénai Tudom. Újságlevelekből 1816. február. Nr. 31. lap 245. Ugyanott ez : *Comte de Gyulay* így áll :

كويت رى كيو وى
Gyulay de Comte

CXLV.

Széphalom, febr. 7-d. 1817.

Kedves barátom,

E levelem, melyet ezzel egy borítékban vészesz, régen itt hever, mert főnotárius Comáromi úr csak most indul Kaszára, s a január. 24-d. írt elébb nem mehetett. — Azolta Dónát által festett képeim, melyekről előbbi levelemben szólék, kezemhez jöttek, s így hijába kértelek meg, hogy a ládát szakasztasd fel s tekintsd meg. Kivált a leányomat igen jól festette.

Trattner megszólita utólsó postán vett levelében, hogy Erdélyi Leveleimet küldjem neki. Azt feleltem, hogy azok gróf Desóffi Józsefhez vannak intézve, s a gróf nekem azt írta, hogy úgy tekinti mint a maga tulajdonát, melyekkel ő fog disponálhatni, nem én. Ha meg talál is téged szólítani erántok, ne adj neki semmi feleletet, sem magyarázatot. Ha szerencsém lesz hozzád, megmondom amit illik hogy tudj. — A munka már 30 árkust teszen, s még lesz vagy tíz, és így nyomtatva közel 25 árkust fog tehetni. Mihelyt leírathatom, közleni fogom veled, mert a nélkül hogy megmaradjon nálam, kezemből ki nem adom, attól rettegvén, hogy a hozzád-vivés alatt is elveszhet. Én azt ígérem magamnak e munkámról, hogy több javallást fog nyerni mint egyéb dolgozásaim. Nincs semmi *neme* az olvasóknak, hogy olvasása őket ne interessálhassa.

Lichtenbergnek itt menő két köteteit, alázatosan kérek, add által prof. Pongrácz úrnak a legszívesb köszönettel. Midőn vettem, már meg vala rongálva az egyiknek czimpapirosa, s az nem az én vétkem. Engedj meg alkalmatlanságomért; de hiszen te azzal az úrral gyakorta vagy, úgy hiszem.

Élj szerencsésen.

CXLVI.

Széphalom, febr. 25-d. 1817.

Kedves barátom,

Utolsó leveledet a miskolci theátrum eránt készített frásoddal kibeszéllhetetlen gyönyörűséggel olvastam. Szép ismerni azoknak a bolondoknak és rosszaknak gondolkozásaikat, de még szebb azt ily franczia ízlésű pajkossággal tett előadásból ismerni; amit pedig Te, amit a Te nemeslelkű grófnéd, leginkább pedig azok az atyjokhoz anyjokhoz hasonlító, atyjokhoz anyjokhoz méltó gyermekek cselekedtek, az engemet s feleségemet megsíkata. Neveld úgy őket továbbá is, nemeslelkű atya, hogy hívei legyenek annak, ami a jók szeretetét kívánja.

Kerülőleveledet ma küldöm meg guberniális consiliarius Kenderesi úrhoz Kolosvárra, s ő el fogja vele tölteni Erdélyt.

Martius közepéig kész leszek Erdélyi, hozzád intézett, Leveleimmel. Ó mint vágyok hogy lásd, hogy olvasd, s bár együtt olvashatnánk! Religiói, philosophiai, historikai, politikai, aesthetikai, philologiai gondolkozásomat belészövttem, de úgy, hogy azt csak az érti meg, akinek a hallásra füle van. Tegnap a zsbói ménes históriáját s a Wesselényi biographiáját dolgoztam fel; mind a kettő felette interesszás, mert a ménes van annyi díszére Erdélynek, mint a vásárhelyi bibliotheka, *a maga nemében értvén*, W. pedig páratlan ember volt, s nagy, igen nagy még hibáiban is.

Ma el fogom végezni Zsibón töltött napjaim leírását, s úgy oztán csak Hadad marad hátra. — De Magyarországról még hozzáadom Mária-Pócsot, s toldalékképen itt írom meg a tordai Gyöngyösi János leoninus poéta biographiáját, s az Erdély históriáját, geographiáját s statisticáskáját; a három utolsó cikkelyt egy levélben.

Báró Jósika János, Csáky Jánosnak veje, 36 esztendőös ember, tavaly leve gubern. consiliáriussá, ez idén pedig provinciális fő commissáriussá, mely Erdélyben a harmadik

hivatal. Ha Bécs nem küld le gubernátort, úgy Bánffy Györgynek halálával ez a fiatal úr lesz az. — Ennek vevém levelét; azt írja hogy Branyicskára írt epigrammomat a Cardin. Martinúsius-kápolna falába fogja kőbe vágva betétni. — Ezt Joh. von Müller megtisztelé barátságával, s megengedte hogy Magyarország. históriáját olvassa, de azon fogadás mellett, hogy le nem fogja iratni.

Élj szerencsésen, kedves barátom. A Vay Ábris története igen rendes.

BUCZY EMILHEZ,

ki expiarista pap, s gróf Kornis Ignácznál nevelő.

---

³ Kedvelt híve, ⁴ Buczym, ¹ Weselényinek, a te barátod,
² Hogy magad is hallgatsz, hogy hallgat Kornisod, érzi.
 Szólj, mint vagy te? miként vagyon ő? szólj mint vagyon
 anyja?

Nagy dísze Erdélynek, nagy dísze a Teleki háznak,
 S hív mint atyja, kinek hamvedrét tiszteli jó s rossz.
 Mint van Kenderesink? az az új Fabricius, aki
 Szíve érzéseitől nehezebben hajolhat el amint
 Fenn ösvényétől az egek szép fénye hajolhat ;
 S aki midőn a fergetegek rá rontanak, ámbár
 Némúlást javasol neki a lelketlen okosság,
 Azt teszi amit az ész s a tiszt s szép lelke parancsol,
 S tilt a hasznalesó, ravasz és lelketlen okosság?
 Mint Feketénk, a nyájas öreg? kinek élete halkkal
 S hasznokat hajtva fut el, valamint a völgy ere, mely hol
 Szent ligetet serdít, hol szomjú holdakat öntöz *).
 Emlékeztek-e még rólam? vagy már is eloltá
 A szeretett vendég képét a nem nagy időcske?
 Hol múltatsz te? Kolosvártt-e, a városi füst és
 Lárma között, vagy Szent-Benedeknek csendes ölében?

---

*) Serdít ex serdül, adolescere facit.

Távol ugyan Döbrenteitől, de Tihóra, hol egy nagy
 Fényű férfi *) szokott biztos kebelébe fogadni,
 S a nekem is kínos fejedelmi Zsibóra tekintvén.
 Két hava múlt el már, hogy eltávozni szokatlant
 Kisded honja megint elzárta : de nem fog el engem
 Gyermekeim szeretett keskeny köre, nem fog el író-
 Asztalom úgy, hogy benneteket ne sohajtsalak, ó ti
 Hirtelen elreppent szép nyolcz napok, isteni éjek **).
 És mikoron hátára veszen Brüszöm, egykor az Erdély
 Első ifjáié, s az enyém most — angol atyának
 S stambuli kanczának szép gyermeke — s rázza rövidre
 Metszett kis farkát s hattyúnyaka gyenge serényét,
 S játszva, szökellve, nyerítve viszen Kázmérba napamhoz,
 S egy pár szép szemhez közelébb Házára-Mikónak ***),
 S ifjúvá teszi akit az évek súlya hanyatlat :
 Ó akkor lelkem együtt van véletek a kert
 Szent csörgője körül, hol a holdnak mágusi fénye
 Játszva tekintte le ránk az olasz nyár s fenyvek homályán;
 És ott ahol ezüst habjait a vad Szamos önti,
 S rőt Brüszöm anyja után szökdelleni kezde, legelső
 Perjéjébe harapdálván, a szarvasok, őzek
 S fázának mezején; s kívánnám éltemet itt el-
 Tölteni köztetek, és akik hozzátok hasonlók.

CXLVII.

Kassárúl, Martzius 7-d. 1817.

Drága kedves barátom!

Nem végeztem még el az Erdélyi Muzéom 5-ik füzetjé-
 nek olvasását, mert csak itt s amott forgatám, és azért nem
 tudom, hogy olyan lesz-é az mindenütt, amire a te és Döb-
 rentei ellenkezői nem fognak tudni felelni. Nagyon fogok
 örvendeni, ha meggyőzendetek a felül, hogy *lankadol* rosszúl

---

*) Cserei Miklós. **) Noctes coenaeque Deum. ***) Mikóháza.

van, és hogy *lankadsz* szebb; mert az, amit eddig vagy te vagy Döbrentei hozzám írtatok e tárgyban, nem látszott előttem elegendőnek arra, hogy véleményemet megváltoztassam. Ti engem makacsnak vélték, de ugyan miért lennék akaratos, kivált az ilyenekben? és miért ne akarnám én ezt e dolgot érteni, ha érthetném? Igaz az, hogy illendőnek kell lenni a nyelvszokásnak, így hát azt kell megmutatni, hogy a *lankadol* illetlen. Én felette tisztellek titeket, de azért ne kívánjátok hogy simább fülűeknek és édesebb szólásúaknak tartsalak, mint annyi szép, nyájas, rózsaaajakú, bájos hangú, igen jól nevelt és magyarul gyönyörűen beszéllő nagy rangú magyar dámákat. A *mondi* és *mondik* parasztos és tiszaháti, de a *lankadol* nem az. A *csilapodjál* szebb, de a *csilapodj* azért nem parasztos. Azt kérde: hogy hová viszen ez? én pedig azt felelem, hogy az okos embereknél koránt sem a zabolátlanságra, hanem az okos szabadságra, a nyelv bővségének oltalmazására, a minden, ahol nem is szükség, piomozni kívánó grammatikások szokott türedelmetlenségének gátlására, a költeményes nyelv könnyebbitésére és bővítésére, a folyó beszéd mértékességének változóbságára, és a szükségtelen czirkalmazások eltávoztatására. Ideje hogy nyelvünket már egyszer philosophice és aesthetice is, nem pedig csupán grammaticice használjuk; mert ámbár philosophiai tudomány a grammatika, de mindazáltal igen kevés philosophiai és aesthetikai lélekkel ihletett grammatikus vagyon még a görögök, déakok és francziák közt is. A jó írónak fel kell fogni minden a jól nevelt emberek társaságában szokásban levő szólásformákat, mert hol lesz máskép en dernière analyse a nyelvregulátlanságok kriterioma? Ismétlem, hogy én nem mondom, hogy *lankadsz* rosszul van, hanem csak azt mondom, hogy valamint *csilapodjál* szebb mint *csilapodj*, úgy *lankadol* is szebb mint *lankadsz*, és hogy mind emez, mind amaz végzet váltva szokásban vagyon kényszerint a legjobban nevelt magyar embereknél is, és hogy az a szokás megvolt az előkelőbbeknél, még minekelőtte a grammatikások nyelvünket regulázni kezdték; végtére hogy minden regulázások mellett fennmarada ez e kétféle szokás, és hogy a feljebb emlitett okokra nézve kívánatos, hogy ezután is megmaradjon.

Ha a reguláris *vagysz* helyett így mondjuk: *vagy*: miért ne mondhatnók vagy *lankadsz*, vagy *lankadol*, minekutána a pórsereget jóval megelőző sok magyar pallérozott mind férfiak mind asszonyságok mind így, mind amúgy mondják és mondták régtől fogva? Nehezebben fogjuk még a nem illőnek látszó szokást is kiküszöbölni, mint behozni akárhová is az akármilyen szokatlan és a mellett rosszúl hangzó illendőséget. És így látod, hogy a *lankadol* nem a resultátoma vagy a tunyaságnak, vagy a gondatlanságnak, vagy a makacságnak.

Müller János levele Nicolaihoz így kezdődik a magyar fordításban; *Milyen örömet csinált nekem a nemes s tudós Kovachich úrra emlékezés* etc. Ha el nem tévesztette a ki nyomtató vagy a csuhadár: ez olyan szokatlan kitétel, hogy bizonyosan hibának fog tartatni az egész hazában, mert érthetetlen, bármi rövid is. Még akkor is szó lenne iránta, ha a szó: *emlékezés* előtt a nemszócska: *az* fogna állani. Tudom hogy amaz előadásmódja ezen toldó szócska: *való* elkerülése végett vala választva, de hijába, akármí okra nézve, nem egykönnyen fogunk minden esetben hozzá szokni. Én több ízben már nem foghattam meg benned, kedves barátom, egy részről a regulákhoz ragaszkodásodat, más részről pedig azoknak némelykor oly bátor megvetését. Mivel mind költeményes, mind philosophiai, mind aesthetikai nyelvünk annyit köszönhet neked, kérlek nyelvünk szerelméért és a magad dicsőségéért, hogy egy részről nyelvünk okos szabadságát megszorítani ne igyekezzél, más részről pedig nagyon önkényes eredetiséggel a nem egészen nemtelen nyelvszokásokon keresztül ne hajts.

Azt mondod hogy valamennyire kikészített ízlésű és nem egészen elhibázott tanulású ember vagyok; ha ezt nem csupán barátságból vagy hízkeledésből mondod, lásd tanácsomban tartós és valóságos díszedre törekedő igaz igyekezetemet. A tanult emberek társasága, republica. Úgy kell abban tónt adni, hogy az észre ne vevődjön. A mozgató lángelmék gyakran elragadtatnak, és ez ugyan jó, mert a

„Ki nem ragadtatik, nem ragad az el mászt.“

azonba' meg kell elégedni, ha az ember a sebesebb szállókat húzhatja maga után. Nem kell kívánni, hogy a tunyább szárnyú többség mindenben kövessen minket. Egyébaránt még a legmagasabban szálló sasnak hatalmas repülése is nem mindég egyerányzó fellengségű. Mindennek csak az a vége, hogy nem kell bolygatni a régi *nem-nemtelen* szokásokat, azonban lassan-lassan be kell hozni *sok új nemes szabásúakat is*. E két mód igen szépen megfér egymás mellett. Amit a mostani okos franczia politika egy regulázott de szabad constitutio meggyökerezésére, az új és régi nemességnek összeolvasztásával talált, lehet azt szintűgy a még habzó magyar literatúra megfundáltatására nézve követni.

Nem mernék neked ilyeneket írni, ha nagyon nem szeretnék, és ha nem tudnám hogy te is szeretsz engemet: annakokáért:

Új atyaságodnak felette örülök, és nagy, nagy, igen nagy megtiszteltetésemnek tartom, hogy az Erdélyi Levelek hozzám lésznek írva. Úgy fogok én a jövőre nyom előtt megjelenni, mint a szálló sas terepély szárnyai alatt kapaszkodó ökörszem. Én is hát ökörszem-létemre majd egykis értekezésemet megküldöm neked a magyar orthographiáról. Kevésbül álló, de hosszas meghányásnak vetésnek resultátoma. „Si licet exemplis in parvo grandibus uti,“ Lavoisier az egész systemáját egy ívnyi papirosra írta le báró Podmaniczky Józsefnek.

Trattner még semmit sem írt neked az Erdélyországi Levelekről, és ha írand, parancsolatod szerint lesz a felelet.

Székely Sándor nagyon hajházza a hathatós szavakat, azoknak pedig mintegy magoktól kell jönni az igazán szerencsés képzetek kifestésére. Annak a képfaragónak, akinek igen nagy gondja van a redőztetésekre, lelkét nem igen ragadta el maga a *το χαλόν*. Nem csupa szabó a költő, de mind teremtő, mind a teremtvényeinek felruházója. Köleseý phantasiája hajlékonyabb.

Szent-Miklóssy ecsetje kellő, de nem igen találmányos, és még jó-messze áll Lessingtől. Azonban haladunk. „Tantummodo aut minus imitatores, aut cum maiori iudicio essent plerique iuniores nostri auctores.“ Valamivel többet kel-

lene görögül, deákul és francziául olvasniok, mert az angol és német literatúra ébreszti, éleszti, élesztheti és nevelheti a természetes tüzet, de többnyire csak a déli literatúrák remekjei gyújtják fel a leghathatósabb, legtisztább és minden füst nélkül való lángot. És ez nem is lehet máskép. Nem borongós ködökön keresztül kell sütni a napnak a hozzája vissza szító lelkekre és szívekre. Nem a közönséges és a mindennapi, hanem a szép, természetes; és a cikornya meg az erőltetés és puffadás nélkül felséges és hathatós csak a derült ég alatt teremhet. Én ezeket nem tartom elő- vagy visszásítéleteknek.

Sok jó van Döbrenteinek a francia literatúráról való értekezésében, de amit végtére Staël asszonyságról mond, hogy t. i. ő a csinosb társaságokban uralkodó tón festésében igen szerencsés, azt nem akarja egészen elhinni Franciaország.

Nem akarlak tovább unatkoztatni, mert ha nekem multság veled szólanom, te jobbra tudod fordítani idődet. Én életednek minden perczenetében, mindenkor és mindenütt tisztelni, szeretni és kímélni foglak.

hív Jóskád.

CXLVIII.

Kassárul, Martius 9-én 1817.

Kedves barátom!

Buczyhoz írt verseid igen szépek. Szíved vezette gyönyörű képzelődesedet. Be derék az amit az okosságú mondasz. A *serdít* szó nagyon szerencsés teremtés. A vén Feketeélete folyását mintegy látom. Az erdélyi paripád leírása Horászhoz illő. Már rég nem olvastam elevenebbet. Nagyon boldog pillantásban költötted e darabot. Kérlek változtasd a holdnak *mágusi* fényét, és tökéletes lesz a maga nemében e

versezet. Engedj meg hogy fondorlószkodom, de nagyon szeretlek, és én azt tartom magamról, hogy nem tudok ugyan főzni, de tudom érezve mi a jó étel.

Öllelek ezerszer

hiv Jóskád.

U. I. Martius 12 én 1817.

Nem kapta feleségem semmi leveledet, és nagyon sajnálja. Közlöm veled multság okáért az apostoli király ő felsége talán legnevetségesebb kameráriusának utolsó levelét feleletemmel együtt. Előbbi egyik levelében azt mondja, hogy a József név oly rosszul volt írva, hogy azt Ferencznek kénytelenített olvasni, a mostaniban pedig azt, hogy 8000 forintról adott assignátiót Kundra, holott nekem kezemenl van originális assignátiója 7000 forintról. Még olyan szemtelenül hazug ravasz embert nem esmertem; elfelejtette ő: mendacem bene memorem esse oportere. Be szerencsétlen V. . József, hogy nagy reménységű fiát elvesztette, és neki ez e szeleburdi maradt fenn. Tudom szégyenleni fogod hogy hűgodat ilyen ember tartja. Több góg van abban a fiúban, mint más három okos emberben kevélység; azt gondolám, hogy legalább esze van, de láthatod, hogy még a sincs. „Parcere subiectis et de bellare superbos“ kötelesség. Ha még a mostani levelem sem fog rajta, „actum est de homuncione“; és valóban elkeseredik az ember szíve, ha meggondolja, hogy minő apát milyen gyermek követhet. Nekem Vay Miklós fiaiban van nagy reménységem, legalább tapasztaltam benne „pudorem ingenuum“, ami a régiek szerint fő jele volt a jó indulatnak.

Imádkozzunk, édes kedves barátom, hogy az úristen minket ilyen maradékkal meg ne látogasson.

G. D. J.

CXLIX.

Széphalom, Mart. 16-d. 1817.

Kedves barátom,

Hogy el ne szalaszszam a postát, rövid leszek. Tegnap vettem leveledet a mellé zárt levél másával, s igen édesen kaczagtam rajta. Nagyobb gyönyörűséget alig várhattam. Képzelem hogy a más fél el fogja panaszlani, mint bánál vele. Én külföldben is tudtam volna, hogy az, aki nekem kevélységem, rút tettet el nem követhet: de így, minekutána a leveleket láttam, még inkább tudhatom azt. Rendes hogy az a dolog, amit *oly nehezen kapánk el*, bennünket annyira eltölthet kevélységgel.

Feleségem még sem betegedett le. E napokban le fog. Én pedig e napokban szülöm meg új gyermekemet, az Erdélyi Útat. Írd meg nekem mikor lészesz Szent-Mihályban, hogy oda küldhessem vagy vihessem a Mst. Akarom látni, legalább tudni, mit mondasz erről. Sok ideáimat szövtem belé.

Ah, rövid akarék lenni, s most jut eszembe, hogy egy dolgot el kell beszélnem.

Gr. Festetics György egy Helikon nevű kerek palotát építtete. Febr. 12-dikén ott tartaték a poetai innep. Kisfaludy, Berzsenyi, Horváth Adám, és Dukai Takács Judit kisassz. voltak jelen poetáink között.

Kisfaludy egy ódát vive, de amelyet Festetics fel nem engedé olvasni, mert ötet magasztalta, más nagyjainkat mocskolta.

Berzsenyi semmit sem vitt (ezt tettem volna én is).

Horváth Adám nem csak verset vitt, hanem énekelt is, noha tökök (herniás) levén, szólani is bajosan tud.

Takács Dudi is olvasa.

Minden darab felolvasása után harsogott a trombita s a dob.

Olympiában Herodot is olvasta munkáit. De én Keszthelyen nem fognék. Horácz is irtózott ettől, hihető mert a római hallgatók olyanok voltak mint a keszthelyiek, nem mint az olympiaiak.

Kisfaludy tudván, hogy Berzsényi nekem barátom, látatni akará vele azon levelét, melyet ellenem írt Ruszekhez. Berzsényi meg nem olvasta. Csendesítette Kisfaludyt, de haszontalan. Azt mondá Berzsényinek, hogy ő nem philosophus, hanem katona, s vagdalkozni szeret.

Ezt én is indulatok nélkül, csupán historice írom neked. Élj szerencsésen; mondjad grófnédnak, kinek kezeit tisztelettel csókolom, hogy versemet Szent-Mihályban fogja venni, ha elveszett a postán küldött.

CL.

Kassárul, Bójtánhava 22-én, 1817.

Drága kedves barátom!

Íme felelete V . . . Á . . . nak azon levelére amelyet veled közlöttem. Látni fogod hogy ő nem hijába viseli a zsidó Á . . . . . nevet; a vége csak az, hogy azon sokbúl, amie van, nem akarja a keveset kiadni, azt sem t. i. ami már nem az övé, hanem a másé. Az ő logikája, amely az enyimet felülhaladja, ez : „R . . . . tartozik ugyan Dessewffynek és én R . . . . . nak, és én ugyan általvettem minél előbb történendő általadás végett a R . . . . adósságát, de mivel én azt állítom, hogy Kundt is tartozik nekem, Kundt fizesse Dessewffyt; ha pedig Kundt nem fizeti, én sem fizetem.“ Úgy tetszik Rousseau mondja valahol : „Il a précisément l'esprit necessaire pour faire la bête.“

Nem felelek V . . . szép levelére, és így világos az ő leveleiből, hogy én vagyok az indulatoskodó, ő pedig a mér-

tékletes ember. Úgy látom hogy ő a velem való bajvívással magának valami nevezetességet akarna szerzeni. Azt beszéli nekem gróf Teleki József, hogy az egész világnak olvassa a maga leveleit, az enyimeket pedig elhallgatja. Nagyon felmérgelődött a kis viperácska! A jó szívű okos embereknek élesül az eszek, ha feltüzesednek, de az övét a bosszú eltompítja. Az energiát, az elmésséget a gorombaságtól teljességgel nem tudja megkülönböztetni; a helyes okoskodáshoz pedig épen annyit tud, mint az elmésséghez. Én Rómában is, Nápolyban is, Florencziában is, Bécsben is megfordultam az udvarnál, pedig minden legkisebb befűrés nélkül. Ő azt kérdi: hogy melyikhez fűrhattam be magamat, és azt gondolja, hogy ezen tompa szúrással fel fog engemet ingerleni, hogy igyekezzem magamat oda fűrni, ahol, ha őtet úgy esmernék, valamint magát velem megesmertette, minden porbanmászása mellett sem szenvednék meg. Ő azt teszi fel, hogy a fejedelem esmerhet minden kis viperácskákat a monarchiában, és nem veszi észre, hogy egy temérdek nagy collectióban nem csak szép fénylő insectumocskák találkoznak, hanem hogy olykor-olykor a kis viperácskák is oda tévednek. Még az isten s a természet is eltévesztik olykor, és így támadnak a képtelvények (monstra). Azt hiszi, hogy a jó majoritásnak tetszik, ámbár nem vágyik a hivatalokra: így hát csupa rosszakból állott az a többség, amely őtet, bármint igyekezett, nem akarta vice-ispánnak Borsod vármegyében. Ő valóban magának mindég időt enged a butaságok irására. Ha a becsület elvesztése nem ártalom, úgy én bizonyosan nem árthatnék neki, ha leveleit mutogatnám. Nem látja hogy magának árt legtöbbet azoknak mutogatásával. Azt mondja, hogy kintelen volna nekem ártani, ha hivatalban lenne. Látod hogy egész veszettségében van a kis viperácska, hogy kezd rágalmazni, és minő rosszakat, amelyeket sohasem lenne képes bebizonyítani, akarna rólam elhírlelni! Valóban, úgy sebesítheti meg a gonosz vipera a legártatlanabb embert, valamint a legvétkesebbet. Te nekem, kedves barátom, tanubizonyosságom vagy, minő phlegmával nyeltem el apjának oldalaslag és méltatlan szúrásait a kállai gyűlésen a diaeta után, mivel, csekély ítéletem szerént, a köz jó nem kívánta többé a bajvívást. A

dietai szükséges összecsapásokban pedig a tiszteletről, a dignitásról soha el nem felejtkeztem, és mindég párosítottam az energiát a finomsággal és az elmésséggel.

Azt akarná elhíttetni velem V . . . Á . . . , hogy ő sok jókkal és nagyokkal társalkodik; az, ha igaz, igen hasznos reá nézve, azokra a nagyokra nézve pedig, úgy tetszik, nem igen mulatságos. Assecurál engem, hogy sok jót tehetnék a hazának, ha engemet még deputálni méltóztatnának, azután pedig még is egy szűnyoghöz hasonlít. Mi lesz ebből a következetlen és léhás eszű gőgös fiatal emberből? „Monstrum nulla virtute redemptum!“ „Tam arrogans est, acsi totam adolescentiam in virtutibus transegisset,“ pedig maga már az az uzsora, amelyet gróf Forgács Ferenczen elkövete, elegendő lett volna arra Rómában, hogy akármely censor Cátón kívül is: „equum illi ademisset.“

Ezen jegyzéseket csak azért írom ide futtában, hogy ha majd kérkedni találna előtted vagy mások előtt buta vakmerőségével, észére add neki, hogy be kevés elmét, értelmet, és be rossz szívet s be alacsony gondolkodást, kimondhatatlan gőggel egyvelítve mutatott légyen ki ezen egész dologban. Miért nem mondta meg már régen kerekdeden: „tartozom de nem akarok fizetni.“ Több helyütt nem is érthettem a levelet, oly zavar borítá azt el. „Wie die Seele, so die Sprache.“ Minek felelnék neki? „Vincio vel vincor, semper ego maculor.“ Vigasztalj barátságoddal a méltatlanok ellen. Legalább látod, hogy mivel nem felelek neki, tudok magamnak parancsolni. Midőn egykor Phociont a nép salakjából valamelyik lepökdösné, minekutána megtörölte volna orezáját, azt mondá néki: „Barátom, tágasabb helyet is találhattál volna a köpködésre.“

„Je me place toujours si au dessus des injures, úgy-mond Descartes, qu'elles ne peuvent point m'atteindre.“

Szeresd

hív Jóskád.

U. I. A keszthelyi játékokról olvastam az újságokban is. Olympiában a bajjívó Dienest kaczagták, Keszthelyen a Títusz dicséretével töltik az időt. Szegény királyok olyanok,

mint a gazdag kisasszonyok : sohasem tudják, hogy szeretnek-e igazán vagy sem. V . . kamarást kellett volna oda küldeni, a szólott volna majd kegyes fejedelme számos és érdemlett kegyelmeiről iránta. A feleségem nagyon köszönt és várja verseidet. Szeress minket egy kevéssé. Én azért, mert öcséd V . . . Á . . . nem érdemli hogy öcséd legyen, V . . Miklóst és tégedet nem szeretlek kevesebbé, sőt tégedet még sokkal jobban, mint V . . Miklóst is.

Holnap Eperjesre megyek egynehány napra.

Íme az ígért értekezés a magyar orthographiáról, és egy kis fordítás Xenophonból.

Észrevételeidet igen szívesen fogom venni.

A feleségem még egy darab ideig itt marad; én csak e hónap vége felé megyek Szent-Mihályra; be szeretnék ott látni.

Örülök új szülésednek. Ha az angoly valamely munkát dicsérni akar, azt mondja : „Könnyű fogantatás, könnyű szülés.“ Te mindég úgy szaporítasz. Csókolom kezeit társszülődnek is, t. i. tiszteletre és szeretetre méltó feleségednek. Szüljön oly könnyen mint férje.

Mit csinál Adelaide?

A' Magyar betűírásról (ortografiáról) *).

A. Olysón, 27-d. dec. 1816.

Transeundum per haec, non immorandum. Q u i n t i l.

Dulházy Mihály csuhadáromhoz **).

Kívánta az Ur tudni betűírásom módját? eleget teszek hát kívánságának. Sok megvetések meghányások után estem azon regulákra, a' melylyeket rövideden egybe gyűjtve itten az úrral közlök. Azomba' nem ragaszkodom úgy hozzájuk, hogy vagy azt gondoljam, hogy mindent megemésztettem, vagy azt, hogy mások, a' kik ezen tárgyban tőlem különbözőleg

*) A tárgy kívánalmához képest az utolsó betűig híven közöltetik. *Kiadó.*

**) Secretarius. Régi szó, Patai Rákóczy Ferencz csuhadárja lévén, mozdította elő nemzetsége fénynyét.

vélekednek, a' hazai nyelv' dolgában járatlanok. De szabad minden embernek a' maga útján gondolatjai után járni, tsak hogy okát adja véleményeinek, a' maga eszmélkedéseiben ne kevélykedjen, másokét meg ne vesse, és a' szemérmességhez türeelmet kaptsoljon. Nékem nem azok látszanak nevetségeseeknek, a' kik hibáznak, hanem azok, a' kik tudományos gőgjökben azt tartják magokrul, hogy mindent végig kimerítettek, és másnak egygyetlen egy tsep se maradott utánok. Irám A. Olyson, december 27-dikén 1816.

A' Magyar betűírás' módja nints még közönségesen meghatározva. A' legjobb könyvszerzők különböznek egymástul. Az egygyik nagy betűvel írja azt, a' mit a' másik kitsiny-nyel, és visszont. Némelyly kettőzteti a' mással hangzókat, még a' hosszú, és megékezett magokban hangzók előtt is. Ez, ezt e' betűt, amaz egy mást rak ugyan azon hang' kitételére. Vannak olyanok is, a' kik a' származtatásra, és a' hajlatásokra szerfelett figyelmeznak, mintha minden könyv, szótár, vagy gramatika volna, a' melyből a' származékokat, a' gyökereket, és a' hajlatásokat kellene megtanulni, és mintha nem lennének már elég gramatikáink, jóllehet, még nintsen helyes, és egészen Magyar szótárunk. Többen gramatikai pontosságbul a' szó végén kettőztetik meg a' hosszú és megékezett szótagban is a' mással hangzót, valamint a' Spanyolok némely szóknak elején. Tudok olyyakat is, a' kik, az egészen hasonló magokban hangzókat duplázzák, és azután az egygyiket, többnyire az elsőbet megékezik 's a' t'.

Ezek a' tétovázások és bizonytalanságok között, nem lehet azt tartom eddig, más sinór mértéket felvenni a' betűírásban, hanem tsak azt, hogy azon módnál, a' melylyet valaki választott, híven megmaradjon, és betű írása módjában következtelenséget (inconsequentia) ne mutasson.

Én a' Magyar betűírásban két fő regulát követek: az *első*: hogy úgy írjam a' szokat, a' mint ejtem, és mivel szerentsénkre sok közmértékű szótagjaink vannak, a' melylyek a' mértékes szóllást és írást könnyítik, a' folyó beszédet pedig mér-

tékesebbé tehetik, a' közmértékű szótagokat úgy ejtem, és írom, valamint azt versezésem, vagy kötetlen szóllásom folyamjának jól hangzása valahol megkíványnya.

Azomban egy *más* regulát is követek; a' melyly magát az elsőt is regulázza és a' melyly abban áll, hogy az értelem világossága, és átláthatósága (*perspicuitas*), melyly minden szóllásnak, és írásnak fő tzeilyya, a' jól hangzás miatt soha meg ne setétülylyön, és a' menynyire tsak lehet, a' homály és a' kettős értelem, vagy a' két értelműség eltávoztasson. Így vetem magam a' betű írásra nézve a' zabolátlanság és rabság köz't az okos szabadság' közép útjára, addig is, míg majd valamely országos, meghatározott, és törött út elkészülend, tudományok és okosságok miatt, minden bizodalmat érdemlő építő mesterek által; a' kik nem fognak arrul elfelejtkezni, hogy egy szabad Nemzet nyelvének és betűírásának nem kell igen megszorítotnak lenni, és hogy tsak anynyi korlátok közzé kell rekeszteni a' szabad embert, és a' szabad elmét, a' menynyire szükség van az oktalan kitsapásoknak meggátolásokra, és fékezésekre.

Ezek szerint, így következnek a' magamtul előmbe szabott regulák:

Nem látom okát, hogy a' Németek' példájára a' magokban érthetőket is, miért írjam nagy betűvel? E' nem tsak hogy el-sundítja, és elegyenetleníti az egész írás színét, hanem titkosan azt is jelenti, mintha tsak a' magokban érthetőkön támaszkodna, és tsupán tsak azok körül forgolódna az írott gondolatok' és érzemények' minden ereje, e' pedig nem úgy van; mert az igék, és a' mással érthetők' segedelme nélkül nem lehet sem erő, sem báj a' kitételekben; és így vagy minden mással érthetőt, és minden ígét is, nagy betűvel kell írni, vagy a' magokban érthetőket is tsak kitsínnyel. Még azt sem látom által egészen, hogy miért íródnak a' helyek', országok', nemzetek', személjek nevezetjeik nagy betűvel? A' görög és római remek írásoknak legrégiebb kéz iratjaikban, és kiadásaikban, erre a' hajhászására a' nagy betűknek nem igen találunk; nagyok valának pedig e' két nemzetek, és szinte azért nem akarták talán egyáltalyában a' nagyságnak semmiféle jelét ki nyilatkoztatni valamely nemzet', ország', ember' vagy hely' kijelölésében, de a' mi pitzinységünk szereti azt is nagyságolni, vagy

egalább a' nagyság jelével előadni, a' mi olykor nagyon is kicsiny. Ha pedig az író választására bízzuk a' dolgot, hogy ő írja véleményeszerint, az országok', a' nemzetek', a' helyek' és a' személyek nevezeteiket, vagy nagy, vagy kis betűvel, a' szerént, a' mint ezekből valamelylyik, vagy nagyobbnak vagy kisebbnek, látszik előtte, akkor, nem tsak a' leszz belőle, hogy a' tőle jött megkülömböztetés irígységet, gyűlölséget szerzend, és haragot is hozhat a' szerzőre, hanem majd az is következik, hogy a' megkülömböztetett nevezetek nagyságának mértéke, az olvasó és a' szerző fejében igen ritkán fog megegyyezni. A' mi vagy magában, vagy tartozatosan (relative) nagy, a' nem kisebbedik az által, hogy kis betűvel jelentetik ki, de a' mi pulya, a' mi törpe, az olyan marad, és azt semmiféle betű se nem emelheti, se nem nagyíthatja. Mivel mind azon által ezen ámbár nem oktalan újjításon, vagy inkább új régiségen, mostani szokatlansága miatt, igen sokan megütköznének, a' nemzetek', országok', helyek' és személylyek' nevezeteiket én is nagy betűvel szoktam írni.

Mihelyest két ideából egy új, és külön értelműt tettem, két szónak egybe fogása mellett, egy szóvá kell változtatnom, azon két szókat is, a' melylyekből egy új külön értelműt tsináltam. Mire való az az elválasztó vonás? Ugyan, ki nem fog akadni az egybe ragasztott két szónak külön külön értelmére, és ennél fogva az össze tétetettére is, ha a' házasítás, vagy egybe forrasztás helyesen történt, akár legyék külön értelme az egygyikének, az össze rakott szókból, akár nem? És így, én így írok; elakadni, kútfő; ezeket pedig így, idő-jártatva, össze-tétel, össze-tegyük, tegyük össze, mert más az ideáknak egymás mellett való állások, más azoknak össze forradások. Nagyon hosszú szavak is fognak így támadni? Igen is: hét, nyolcz tagúak is, kivált a' hajlatásokban, de bővelkedünk az ilylyeténekkel össze tétel nélkül is, és ha nem akarjuk, hogy anynyira nyúljanak némely szavaink, csupán kurta szókat párosítsunk egymással.

Három mással hangzót, kénytelenség nélkül, vagy a' midőn a' hangkép (*ονοματωποία*) nem kínszerít, soha sem írok egymás mellé, ha a' származtatás megkívánná is, és így nem írok szántsándékkal, hanem szánsándékkal. A két mással

hangzóból álló sz, nálunk csak egy hang, és így csak egy betűnek kell azt venni. Így kell venni a' gy, ny, ly, ty, hangoakat is, de már, a dj, gj, nj, lj, tj, nem egygyes hangok. — Igasság, két ss-el írom: így igasság, inkább az ejtésre, és a' jól hangzásra, mint a' származtatásra tekintvén, — *összse*, nem így *összse*, hanem, a' mint ejtem, így: *összse*.

A' helyheztetés' mértékségénél (prosodiájánál) fogva, melyly nekünk (minden egyéb mostani Európai nemzeteken kívül, vagy inkább felül) köz a' régi görögökkel és rómaiakkal, minden megékezett szótag, úgy is hosszú lévén, lehet ugyan, de nem éppen szükség, mindég két mással hangzót tenni utánna, és így nints hibásan írva, *hasítani*, egy t-vel. De p. o. ebben a' szóban, dupplázzák, ámbár meg van ékeztve a' középső á, még is két z-t kell utánna írni, az értelmesség miatt, mert duplázák azt teszi, duplicavere, duplázák pedig *duplicant* vel *duplicent*, és visszont. Ha csak az értelem' világossága különösen meg nem kíványnya, a két mással hangzó előtt álló mindég hosszú magában hangzót, lehet ugyan, de nem szükséges mindenkor megékezni.

Minden finom illetődésű fül érezheti a' ts, és cs, és a' tz meg cz köz't a' külömbséget, az ejtésben, talán sokkal jobban még mint Versegly úr három e-i köz't. A cz, úgy hangzik, mint a' deák c, és nem látom, hogy miért gúnyolkodtak némelylyek Kazinczira, mert két jel helyibe egygyet akara béhozni? de a tz keményebben hangzik a' c vagy cz-nél. A' cs, ellenben jobban forr *összse* egy betűbe, mint a' ts, és így, mikor a' verzetben hosszú, vagy hosszúnak akarom a' szótagot, ts-el, vagy tz-vel írom, mikor pedig rövidnek cs-el, vagy cz-vel; e' szerint a' folyó beszédben is e' szóban: ketsegtetni, az első tag hosszú, ebben pedig pecsét, cs-el rövid; e' szóban metzeni, vagy metszeni, az első szótagot, mert hosszú, tz-vel, vagy tsz-el, ebben pedig aczély, mert rövid, cz-vel írom. Ezen szóval: *ahoz*, változva szoktam tselekedni, mert, úgy is jól van *azhoz*; úgy is, *a'hoz*, és így jó mind *ahoz*, mind *ahoz*, a' h betű és nem csupa lehellet, vagy *szusz* a' Magyaroknál. Szintúgy a' szerint, a' mint rövid, vagy hosszú szótagra szorúlunk, jól van írva *szívesen* is, *szívessen* is. Ezen, és az efféle okos szabadságokkal sokat nyer a' nyelv' hármóniája, a' nélkül,

hogy legkissebbet veszejtsen is értelmessége, merta'hol p. o. félek a' két értelmességtül, vagy nem akarok szánszándékkal ennek segedelmével furtsáskodni, mind az ejtésben, mind az írásban különböztetem a' hasonló értelmű szokat, és így nékem *mely*, vagy *mej* (pectus) *melyly* pedig (qui, quae, quod), *szén*, Beregszászival, *carbo*, *szín*, *color*, és *szin* (reclinaculum), játszó *szin* (theatrum) 's a' t'. Nem kell egyébaránt gondolni, hogy a' hasonló ejtésű, de külön értelmű szoknak egyforma írása, mindég két értelműséget is szokna elkerülhetetlenül nemzeni, ha így írnék, p. o. *boldog mely*, a' *mely mindégtiszta*, az írás' egyformasága mellett is elég érthetővé tenném magamat. De ha így szóllanék, és írnék: *szint* vivék a' *szinbe*, nem tudná senki, hogy *szént*, *szenet*, azaz tüzet akarok rakni a' *szinbe*, hanem azt gondolhatná, hogy valamint a' czinkos szemfényvesztők egy poharat a' másikba tedegelnék, úgy én is egy szint akarok bele rakni a' másikba, és így a' gondolatom, és a' kitételem természete határozza meg, hol és mikor kell tartanom a' két értelmességtül, és miként? kell azt eltávoztatnom betűírásom szerinek és rendinek segedelmével.

Különös az a' Magyar nyelvben, hogy ambátor úgy hangzik az *s*, maga, mint a' Német *sch*, mégis mikor a' *z* betűvel össze olvad, úgy hogy ez kövesse, ne pedig megelőzze, lágyuló egy betűvé válik, a' *melyly* úgy ejtődik, mint a' deák *s* vagy a' Frantzia alól farkazott *ç*, mikor pedig a' *z*, az *s*-et megelőzi, akkor egy zibongó hang támad, mintha a' két betű egymás mellett, egymás ellen berzenkedne, még is mind a' két forma egybe olvadást, tsak egy, noha külön hang jelének, az az: tsak egy, egy, betűnek veszszük. Rútítjuk tehát nyelvünket, a' midőn, a' görög *os*, vagy *os*, és Római *us* végezetű kül szavainkban a' lágyabb *oszt*, vagy *uszt* *ossá*, vagy *ussá* változtatjuk. Hozzá járúl, hogy a' rövid *us* sem magyar végzet. Én tehát *Horáciust* vagy így írom *Horáziusz*, vagy úgy *Horáciusz*, vagy így *Horácz*, vagy *Horác*, vagy a' mint legszebb *Horász*; úgy írom pedig mindég, a' mint ejtem, mert fel kell tennem, hogy tud olvasni Magyarul minden olvasóm, de fel nem tehetem, hogy latánúl is tudjon, és így ekképpen írom *Xenophont* Ksenofon. Úgy hiszem, hogy a' szemnek és a' fülnek egyaránt kellene írunk, vagy legalább ennek szintúgy, mint amannak

a' penna segítségével, és így az írásnak tsupán tsak a' mi hang ejtésünk képének kell lenni. Ha tehát azt akarom, hogy a' Magyar ezen nevet, p. o. Montesquiou úgy ejtse, mint a' Frantzia, ekképp' kell ezt nekem az ő számára írnom: Monteszkiú. De a' még el nem enyészett hazai Familiák' vezeték neveikben, mert ezeknek hangejtéseket el nem hibázza a' magyar száj, megtartom a' régi betű írást, akár most már hibásnak láttatasson, akár nem. Az *y*-lont is megtartom a' vezeték' nevek' végén, mert nem akarok senkit is megbántani, és jobb szertek botlani, hibát ejteni, és inkább akarom megszegni a' Debreczeni gramatika' rendszabásait, hogy sem valakit bosszantani. Horász meg nem bántódhatik, akárhogy írjam nevét, és nem bántódna meg, ha élne is, de esmerék több Magyar urakat, a' kik a' nélkül, hogy görögül tudjanak, és tudva legyen előttök, hogy *y*-lon hegyest, magost tészén, még is nagyon neheztelnének, ha vezeték' nevök végét a' kis *i* helyet, a' hosszú farkú *y*-lon nem ékesitené.

Sokan így írják a' következő szókat: *másszor, melly*, (qui, quae, quod) *ollyan, tartományya, mindjárt, attya, egygyütt, kiálllya*, de érezhető, hogy ezeket így ejtjük, *másszor*, vagy *mely*, vagy *melyly*, *'olylyan, tartományya, mingyárt, attya, egygyütt, királylya*, ez ez utóbbi írás módja bizonyosan nem olylyan szép a' szemnek, de bizonynyára szebb a' fülnek. Nagyon jó vólna, ha valamelyly kettőztető jegy hozatódna bé nyomtató műhelyeinkbe, így egyaránt eleget lehetne tenni, mind a' szemnek, mind a' fülnek. Fülbe szökő dolog, p. o. hogy a' *gy*, puhább hang mint a' *dj*. Nagyon kemény ajakúak azok, a' kik a' származtatás miatt így írnak: *adgyunk*, ha telylyességgel ki akarják jelenteni a' származtatást, írjanak *adjunk*, agygyunk helyett. Meglehet, hogy hibázom, és hogy nagyon finnyás fülű vagyok, de nekem úgy tetszik, hogy az *lly, nny, tty*, hangok alkalmasint a' következőkhöz hasonlítanak, úgymint: *lj, nj, tj*, és hogy mintegy közepette állanak emezeknek, és ama valamivel puhábbaknak, a' melylyekről már felylyebb szólottam, úgymint: *lyly, nyny, tyty*. A' *ggy* azomba' nem közelít sem a' *gygy*-hez, sem a' *gj*-hez, de a' *gyj* inkább közelít a' *dj*-hez; és így nem tartom hibának így írni *egygyütt*, vagy *edjütt*, hanem még is legtermészetesebbnek gon-

dolom így, *egygyütt*. Ezek szerint akar így írjon valaki *egygyütt*, akár *egyjütt*, akár *edjütt*, nem bánom, szintűgy, akár *atytya*, akár *atja* (illius pater), akár tartománya, akár tartománynya, akár tartománja, akár kínálya, akár kínálylya, akár kínálja, nem igen törődöm rajta, de valamint nem írhatom *országga*, hanem *országja*, és nem írhatom *ággya* vagy *ággja* (lectus illius), hanem vagy *ággya*, vagy *ágygya*, vagy *ágyja*, úgy nem írok *tartománnja*, *tartománnya*, *kínállja*, *kínálllya*, *attja*, *attya*; hanem, vagy *atytya*, vagy *atja* (illius pater)'s a't'. ama' két mód szerint, a' mint megmagyaráztam. Tudom hogy ezen meg fognak botránkozni némely ragasztékos urak, de már mondtam, hogy a' világos értelem' zavarítékjai nélkül való jó hangzású ejtés lehet tsupán igaz vezetékje a' helyes Magyar betűírásnak, melylynek fő bélyegje oly jól, oly tetszetősen írni a' szokat, a' fül számára, a' mint azokat ejtenünk kell.

Végzetetlenek köz mértékű szilabáink, és én ezt, valamint némelyly ugyan azon egy értelmű, de külön külön ejtések' és hajlatások' formáit, nyelvünk fő' és legkülömböztetőbb, legékesebb tökéljei közzé számlálom, mondhatom valóban testestül, vagy testestől, és szintűgy testestől, vagy testes-tül. Százanként vannakazilylyenek, nem tsak a' szavak' végén, hanem mind elején, mind közepűtt. Azomba találkoznak sok meghatározott mértékű szótagjaink is. Ezen szóban, p. o. állani, soha se lehet az első tagot megperdíteni, a' két utólsót pedig nyútani. Be örvendenének némelyly nyelveikkel küszdő nemzetek, ha ilyen szabadsággal forgó és még is az értelem' világosságára elegendő meghatározással vezető nyelv jutott volna nékik! Élünk tehát okos szabadságaink' kintseivel, és ne halgassunk a' szobaszenynyesekre (pedántokra) a' kik mindent fonynyadásig és életlenségig regulázni akarnának. De más ok is van, hogy miért kell megőriznünk a' Magyar nyelvben ezen szabadságot. Ennek elő adása most nem ide tartozik, mélyebben hat és vág az belé a' nyelv' organizmuszszába. Errül, mászszor, ha élünk.

CLI.

Kassárul, april. 5-d. 1817.

Kedves barátom!

Hogy semmi se hibázzon a V . . . úrnak velem való levelezéséből, íme azon elsőbb levelét, amelyet feledékenység-ből el nem küldöttem néked, vedd mostanában pótolékkül. Fogsz emlékezni, hogy ő leveleimet, mint rosszaságomnak annyi tanubizonyságait, a jövőd számára meg akarja tartani, és így mivel előre látom, hogy ez ez, épen rossz és hamis lelke miatt maholnap nagy úrrá válandó ember hajlandó lehetne azt amit ő nekem írt, részében eltitkolni, azért keresek minden esetre becsületem és az igazság oltalmára nálad menedéket, esmervén nemes lelkedet, és tudván hogy a szíves barátság jussai többet nyomnak előtted az atyafiságnál. Ő még e szempillantatig ki nem fizetett engemet, holott a R . . . . túl még tavaly octoberben általvett tartozás írásbeli contractus szerint úgy van, hogy R . . . . nekem Kassán a múlt 1816. esztendő 16-dik novemberében tartozom minden legkissebb költségem nélkül adósságát lefizetni.

Akárhogy kívánjam is magamat vádolni, és mentetetni V . . . urat, még sem vehetem magamat reá, hogy az ő logikáját az emberséges emberek logikájának tartsam; és vagy nem tudnám mi a logika, vagy nem mi a becsület, ha helyesnek tarthatnám ezt ez okoskodást: „Kundt engem ki nem fizet, és így én sem fizetem ki Dessewffyt.“ Ha elegendő volna arra, hogy valaki emberséges ember legyen, az, hogy a zsebe felett megaranyozott kulcs függjön, és hogy a pecsétjén négy vagy öt czímet a planéták darabontjai módjára a fő czímert mint valami planetát körülvegyék, V . . . úr bizonyosan egy igen becsületes ember volna. Sed ego virtutem non verba puto, ut lucum ligna. Nem a nemfizetés, hanem az a kinyilatkoztatás, hogy azzal nem tartozik, becsteleníti V . . . urat; és akárki kárával tette volna is ezen kinyilatkoztatást, egyformán becstelenítette volna magát. Egy szót sem többé erről a tárgyról egész életemben, mert ki van merítve, és nem szolgált egyébre, hanem csak egy alávaló léleknek es-

mertetésére, és a hasonlatosságnál fogva, nagyobb megelégedésemre a magaméval, és így bizonyosan többet nyerek, mint vesztettem.

Most forgatom a Gyűjteményt; az a szerző, aki ott a nemzeti culturáról ír, egy kevésbé nehézkes. Folnesics úr, Pestalozzi ellen buzogván, sok helyesek közt amelyeket felhord, nagyon messze megy buzgóságában. A nemzetiségről írott darab tárgyának mélysége zavarba láttatik hozni a szerzője képzelődését. A Hunyadi János kritikája nagyon felületes, de azért nem csínos.

Vive, vale et scribe

Tuo Pipsz.

U. I. Szerencsés innepeket; húsvét keddjén indúlok Szent-Mihályra.

CLII.

Széphalom, május 2-kán 1817.

Tisztelt barátom!

Nem fogod mire vélhetni, mint történhete, hogy recepisszés leveledre ily későn felelek. Higgy mindent, csak azt ne, hogy tisztelem s barátságom erántad megfogyatkozott volna. Annyira elfoglala munkám, hogy régolta nem írtam leveleket. — V . . . Á . . . al folyt levelezésedre nem mondhatok egyebet mint azt, hogy kimondhatatlan sajnálom *reád nézve* is, hogy egymásba akadtatok, mert a levelek mocsokosok. V... vastagon bána veled, az pedig annak, aki téged az imádásig tisztel, véghetetlenül fáj. Mentsenek meg az egek minden efféle összeakadásoktól.

Dulházyhoz az orthographia eránt írt leveled classicus szépségű. Azt csudálom. Hogy magát a munkát nem csudálhatom, onnan értheted, hogy csaknem minden cikkelyeiben ellenkezem állításaidal, pedig ha objective igazad volna is, mely, amennyire én merek ellened valamit állítani, neked itt nincs, subjective azokat, amiket tanítasz, igazaknak nem vehetem. Ne parancsold, hogy vegyem vizsgálatok alá s tegyem elődbe gondolkozásomat erántok; nem fognád ízelíteni amit

mondanék, s így ez az értekezés épen oly haszontalan volna mint amit a *lankadol* eránt Döbrentei is, én is írtunk. Sem xenophoni darabodra nem szólhatok. A könyvet most nem bírom; bírtam, s ismerem. Csak annyit felöle, hogy Xenophon igen könnyű s igen csinos: ez pedig csinos, de nem könnyű. Hibázhatom ítéletemben, de, paranesolatodra, ki-
mondám amit ítélek.

A Tud. Gyűjtemény IV. dik köteteckéjében láttam azt amit oda beküldél. De a tárgy olyan, hogy lehetetlen vala végig menni rajta. Ha Berzeviczy tőlem kívánta volna lefordítását, kénytelen voltam volna e szolgálatot tőle megtagadni.

Szemere Pál tegnap nálam volt, s elvivé az erdélyi utazásokat, hogy megoldvashassa. Ha visszakapom, talán magam fogom levinni hozzád, hogy én olvashassam fel előtted, míg Erdélybe beküldöm. Élj szerencsésen, tisztelt barátom. A mélt. grófné kezeit alázatos tisztelettel csókolom.

Megengedj, hogy ily illetlen helytt teszek hozzád egy kérést. Neked ménesed van. Nem engednéd-e meg, hogy nekem tizennégy csikóm ott nyaraljon. Kérlek, méltóztassál ez eránt tudósítani postán.

CLIII.

Kassarúl, május 13-án 1817.

Kedves drága barátom!

Csikaidat igen szívesen fogom látni Szent-Mihályon; küldd akármikor, de igen szeretném, ha egy csikós-bojtárt küldenél melléjek, mert tudod, be keveset bízhatja magát az ember az önnönmaga csikósára, annál kevesebbé tehát a máséra.

Egynehány nap múlva ismét Szent-Mihályra megyek vagy egy két hétre, onnan pedig a gyűlésre Nagy-Kállóba.

Sajnálom hogy betűirási ideáimat nem javallod; meglehet hogy hibások, de én valamint nem kívánom soha is, hogy valaki változtassa gondolatját, ha nem adok neki elegendő okot reá, szintűgy nem változtathatom a magamét engemet meggyőző okok előadása nélkül. Akár tudatlanság,

akár hamis érzés szülte légyen észrevételeimet, csak akkor igazúlhatok, ha hibáimnak okait fogom látni vagy olvasni. Tudok mások módja szerint is írni, és mondtam, hogy nem ragaszkodom gondolatimhoz. A jól nevelt többség szokása, akár jó akár rossz, mindég törvény marad mind a beszédben, mind az írásban. Más az többnyire amit cselekszenek az emberek, és más az, amit talán cselekedniek kellene; annyi azonban igaz, hogy az én betűírásom systemája (amelyet én mindazáltal nem fogok gyakorlani, ha a többségnek nem tetszik) sokkal együgyűebb és sokkal természetesebb lenne, következőképpen a külsőknél is a magyar nyelv megtanulását és ejtését sokkal jobban könnyítené, mint az, amelyet most közönségesen követünk. Igen jól tudom, hogy a lesz a fő ellentetés, hogy a természetiképpen mindég mindég változó ejtés módja nem lehet állandó vezetékje a megmaradandó betűírás módjának, de szinte itt van a petitio principii. Az ejtést kell az írás által állandósítani. A mostani közszokás nincs még valamely akademia által megállapítva. Frissebben induló nyelvünk csak most kezd megint újra valamennyire jobban-jobban kifejlődni, nevedni, szaporodni, szépülni és megállapodni. Azt tartom hogy ha most egy akademia összeállana, annak a mostani szebb ejtést mostani kellő változandóságával együtt kellene a betűírás fő regulájául bevenni, és ha ezután ezen regula szerint írna mindenki, nem kellene félni idővel az ejtés szüntelen új meg új változandóságától, mert azt mindenkor, a mostani ejtésen és annak mostani változandóságain fundált állandó írásmódja vagy megőrizné épségében, vagy igen könnyen ismét útba igazíthatná; holott ha majd ezután is gyakran ellenkezésben marad az ejtés, szólás, az írás módjával, idő jártával szüntelen változni fog ennekutána is az ejtés nyelvünkben, és minekutána vagy épen nem, vagy igen ritkán kell oly szerencsétleneknek lennünk mint a francziáknak és angoloknak, akik némely betűket gyakran másképp ejtenek az összetételekben, mint mikor azok magokban állanak, úgy tetszik nekem, hogy nekünk könnyen lehetne minden erőltetés és sok külömbféle megszorítások nélkül elegendő szabadsággal a szebb szóejtést és annak most már bevett változandóságait a betűírásunk systemájának együgyűsítése

mellett nagyon természetesen megállapítani. Valamint mindenben, úgy a nyelvben is csupán a szükséges, de a mellett könnyű, természetes és kevés regulák uralkodása alatt folyó szabadság szerezhet bőséget és külömbféleséget egyszersmind az egyformaságban (uniformité). A philosophusi aesthetikosznak pedig ez a vezér ideája valamely nyelv kimívelésében. Merem állítani, hogy akármely nyelvben csak akkor lehet az írásmódja által meghatározni és megállapítani a jó helyes és szebb ejtést, ha az írásmód a már egyszer meghatározott ejtésen fundálódik. Az írás által kijelentett ejtésnek oly meghatározottnak, oly pontra szabottnak kell lenni, hogy azt minden külföldi, mihelyt csak minden, vagy külön fogott, vagy összetett betűnek hangját esmeri, az írás segedelmével az olvasás közben, ha nehezebben is, de mégis nyelvével felfoghassa. Ennyit mentségemre, hogy jót, könnyűt, természetest, szépet és, a meghatározás közben is, szabadot akartam.

A mi Szokrátot és Theodotát illeti, ha tovább vittem volna is már a görög nyelv tudását, mégis elhinném, hogy könnyebb folyású pennája vala Xenophonnak, mint nekem.

Rosszúl nyomtattatták ki fordításomat a Gyűjteményben, nem azért, hogy betűírásomhoz nem alkalmaztatták magokat, a mit sohasem kívántam volna, és nem is tehettek, mert még betűírási értekezéseim előtt küldődött el a fordításom, hanem azért, mert néhol a mássalérthetőket is nagy betűvel nyomtatták, és mivel oda raktak olykor pontokat, ahova nem kellett, ott pedig elhagyták, ahol szükségesek lettek volna. A francia szókat is több helyütt megroncsolták p. o. *prensiont* tettek *précision* helyett. Én magam sem gondoltam soha is, hogy Berzeviczy úr ideái a legjobb renddel legyenek előadva, de ezt nem volt szabad változtatnom, azonba mégis helylyel-helylyel igyekszem a homályt világitani. Azt is megjövendölém neki, hogy az olyan congress, amelyben az anglus ministeriumnak van fő szólója, nem igen fog iparkodni a szárazföldön keresztül az indiai kereskedés útjának helyreállításán: de mégis nagyon kért, fordítanám le; és valóban nem mindennapi ideákat fogott fel vagy ő, vagy szűrtam én belé a magamébúl a munkába a kereskedés gátolatlan szabadságárául. Akik az olvasás közben némely

mélyebb ideákon rágódni szeretnek, meg fogják talán ezen kis fáradságomat szenvedni.

A miskolci színjátsszók, akik most Kassát mulattatják, eléggé alkalmasok, de a játszónek, kivéven Dérynét, akinek az isten annyi szép természeti kellemekeket és az éneklésre is — ámbár még nem elegendőleg kipallérozott — talentomot adott, nyifogók, nyafogók; szavok hangja nem természetes, és jóval túlmege azon garádicson, amelyre természetiképpen minden természeti tónnak is emelkedni kell a theátrumon. Ezen a természetlen hangon, minden hágás és esés nélkül változtatlanul sebesen perdülő nyelvök forgása tehát duplán unalmas és kedvetlen, egyformaságában. E mind a szózatosság (declamatio) első regulái ellen van; azomba tömött mindég a játékház, és a hazafiúság vagy nem figyelmez a hibákra, vagy tűri azokat.

Öllelek, kedves barátom, egész házaddal együtt, és maradok a legigazabb szívvel

hív *Jóskád.*

CLIV.

Széphalom, Jun. 11-d. 1817.

Kedves barátom!

Több egy holnapjánál hogy ezen leveletem írni mindég készülök; már igen sokszor elkezdtem s félbeszakasztván valamely közbe jött vagy más munka vagy baj miatt, midőn folytatnom kellett volna, el kelle vetnem. Ne vedd rossz néven hallgatásomat; tudod hogy én tégedet a tiszteletnek és barátságának minden érzéseivel annyira szeretlek, hogy erántad soha egyéb mint ami voltam, lennem nem lehet.

Feleségem május 6-d. egy leányt szült, egy rettenetes történettel. — Emil fiam éjjel felsikolta; feleségem kiálta rá, kiálta a szobaleányra, s mind ez mind én mély álmunkban nem hallánk szavát. Ekkor felkél hogy a gyermecken segítsen, s felejtven hogy azelőtt való estve egy nagy ládát tettem le a gyermek ágya elébe, ebben megbotlott, s a koffer vasas szegletében annyira megütötte gyomrát, hogy eldőle s

szava elállott. A gyermek meglett, s a bába sietve megkeresztelé, azután pedig kevés órákkal a plebánus. Hasán az ütés miatt sok napokig viselte a kék foltot. A gyermek él, de kicsiny és gyenge, maga a feleségem teljesen helyreállott. A gyermek Anna Iphigenia nevet kapá.

Köszönöm a legszívesebb köszönettel kegyességedet, hogy csikaimat elfogadni méltóztattál, de már nincs okom jóvoltoddal élni. Egy gaz herélő közzülök kettőt megdögleltete; kettőt eladtam, a többi pedig elég legelőt talál Ruda-Bányácskán, hol e napokban szerencsém volt egy telket vásárlani. Oh barátom, mely öröm vala nekem ez a vétel, hogy gyermekeimnek azt mondhatom valaha, hogy az az ember, akit ily példátlanul nyom a sors, érettek csakugyan tett valamit.

Junius 5-dikén hozzám betoppana V . . . A . . . , s öt minutummal később az újhelyi ref. pap, s főfiskális Dókus és Aspermonti fiskális Inczedy. — Én V . . . t szívességgel fogadtam, mint másszor mindég; de megpillantván, azt kérdém magamtól, ha ő előhozandja-e veled történt összeakadását. Ő ismeri az én határtalan tiszteletemet erántad, s bízva s nem bízva közelíte felém; rettegett hogy barátságom azt fogja velem mondatni, hogy neki nincs igaza. Ezeket világosan lehete látni arczán; én tehát feltettem magamban, hogy a dolgot neki elő nem hozom, de ha ő fogja, nem várom hogy kérdje, ha tudom-e? magam fogom neki mondani, hogy velem a leveleket közléd, és hogy sajnálom, nagyon sajnálom, hogy igen vastag vastagságokra vetemedett. — Csakhamar elkezdé azt amit vártam, s én első szavaira kirohantam azzal amit épen mondék, hogy annál szabadabban szólhasson. Védelmezé magát, hogy a vastagságokat te kezdéd, s előmutatta első levelét, melyben semmi sértő nem volt. Mondám hogy azt is megküldéd nekem, és így nincs szükségem ezen levél látására. Mind ezen papirosait (az egész correspondentiát) kebele zsebjében hordja; ott voltak azok nálam léte alatt is. Kértem, ne cselekedné azt; minek azokat mindennel láttatni; azt mondá, hogy azzal kénytelen, mert te épen ezt cselekszed, sőt Bécsbe is irkálatsz már; s arra nézve kér en-

gem, hogy kérjelek, ne kényszerítsd őtet arra, hogy ő is oda küldözze a te leveleidet; azok olyanok, hogy nem jó volna, ha azokat *Bécsben* látnák. Azt mondá, hogy egy leveledet, melyet Bécsben írtál ezen dologban, neki *originálisban* küldék meg. — Hogy e kívánságát veled tudatni fogom, azt neki megigérttem.

Azt óhajtám leginkább tudni, mennyiben való az, hogy ő a József nevet Ferencznek *olvasá*; s előmutatta udv. ágens Szücs István úrnak originális és tulajdon kezével *írt*, nem csak *subscribált* levelet, amelyben valóban gróf Desöffy Ferencz — nem József — áll, megtévedésből. Én a Szücs kezét nem ismerem, de Dókus barátom a Szücs kezének ismerte. E részben tehát magad is vétketlennek fogod vallani V . . t.

Továbbá előmutatta azon leveledet, melynek *első soráiban* te őtet a vice-ispánságra vágyással karczolgatod, s azt mondá, hogy e levelet te neki az ő *egész becsülettel írt* leveleire írtad, s így bizonyos (az ő szavait mondom), hogy a sérteni kezdő Te valál.

Elmondatám magamnak azt is, hogy neki a R . . . . . pénze le van-e fizetve, vagy csak arra kérték meg, hogy ő ezt a summát neked fizesse, ne Bertholdinak, a kivel pénzbeli dolgai vannak; s azt esküvé, hogy ő R . . . . . től semmi pénzt nem vett fel, csak Bertholdi kérte meg, hogy fizessen ki, s ő, egyetértve R . . . . . csal, a pénzt úgy veszi, mintha neki (Bertholdinak) volt volna lefizetve. Azon declarációval végzé el beszédét, hogy *ha őtet sértés nélkül nem szólítod meg, ő soha ki nem fizet*. S ezt én (bármely kedvetlen nekem az, hogy neked nem-kedves hírt vigyek) kötelességnek nézem tudtadra adni, azt vetvén mellé, hogy én erántad magamnak soha tiszteletlenséget engedni nem fógok. Tedd amit jónak látsz, s hidd el, hogy engem a V . . val való szövetség tőled elszakasztani soha nem fog.

Azt kérdém tőle, hogy van az, hogy Kundt protestált az assignatióra? s kivoná zsebjéből szolgabíró s arbiter Palóczy úrnak sententiáját, melyben Kundtot V . . . nak 20 ezer forintig ejti adósának, s május 26-án exequálni akará. És így a protestálás eránt is világosságban vagyok.

Erdélyi Leveleimből ismét küldék egyet a Tudom. Gyűjt.be, egy értekezéssel a sonettek felől, s a Beregszászi és Ó és új Magyar recenziójával. Bár elődbe tehetném már ezeket az Erd. Leveleket. — Élj szerencsésen, tisztelt, szeretett, csudált barátom! A mélt. grófné kezeit mély tisztelettel csókolom.

CLV.

A. Olysról, július 7-kén 1817.

Drága kedves Ferenczem!

A feleséged rosszul járhatott volna, és gyász követhette volna az örömet. Kíméld a jó, a gyenge asszonyt — emlékezzél meg azon sírírásról, melyet zempléni volt főispánéknak (a ki gyermekágyban haláloza meg) számára hajdan írtam:

Et formosa fuit conjux, et mater amata,
 Et tamen in cineres spargitur illa leves.
 Quae völet heu posthac caro dare pignora patri,
 Si, dum vita datur, morte pianda venit?
 Cypria, jucundi laetissima mater Amoris,
 Saepe tuus puer est, Flebile Numen, Amor!

Neked ugyan lehet kívánni:

„Haljanak meg mások, de te szaporodjál.“

Azonban vigyázz, nehogy keserves subtraction vásárold meg az örömmel teljes multiplicációt.

Várta csikaidat a jó legelő. Keresetednek szívemből örülök, mivel gyönyörű érzésekre fakasztja szívedet.

A mi V . . A . . t illeti, ő olyan szívetlen ifjú, hogy még most sem érti, hogy nem a fizetés halasztásában, hanem az ő gondolkodása és érzése módjában, amelyet kinyilatkoztatott, vala helyheztetve az az alávalóság amely menthetetlen. R.... nem csak 7000 forinttal tartozott nekem, hanem novemberben 1816. Kassán és nem másutt tartozott nekem e summát letétetni. V . . . mindjárt eleinte megismeri, hogy általvetta a tartozást. Hihető-e, hogy R. . . . azt írja Szűcsnek, hogy Dessewffy Ferencznek, nem pedig Józsefnek tartozik? de le-

gyen úgy: lehet-e scartetica assignátiót küldeni Kassára, Kundtra Tokajba, hogy abból a mivel V.. J.....nek tartozik, engemet fizessen? Hát ha Kundt engem Velenczébe, a velenczei pénzváltó pedig Pétervárra utasított volna, a pétervári kereskedő pedig Bostonba Amerikába? Egyenesen a volt a R..... obligátiójában, hogy legkisebb alkalmatlanságom nélkül kapjam meg a pénzt Kassán. Az én első levelemre feleletet sem kaptam V . . . túl, míg feleségem is nem írt neki, és az obligátió kópiáját meg nem küldte volna. Mind az én első levelem, mind a feleségemé igen tisztességes volt; mit felelt V . . ., minekutána már megkapta leveleinket, és az obligátió kópiája is kezénél volt? Azt, hogy az én levelemben is a Józsefet Ferencznek olvasta, holott esmeri irásomat; de ha el is véthette az aláírásomban nevemet, a feleségem tulajdon kezével írta neki a maga levelét még december elején, vagy november végén. Más ember vagy respiriumot kért volna, vagy eladta volna legutólsó ingét, hogy nekem Kassán eleget tehessen: de V . . azt írta, hogy e nem roppant somma, hogy neki ő Felségének üdvözlésére kell menni, hanem hogy Kundtra küld assignátiót; feleségemnek pedig azt, hogy csupa barátságból vette által a tartozást, és hogy másszor nagyobb summák általvételére is ajánlja magát. Mind ezen nevetséges kérdések, sőt igazságtalanságok mellett is (mert a tartozás általvétele után a barátság is kötelességgé válik) mégsem küldtem vissza neki scartetica assignátióját, hanem Kundthoz küldöttem; de minekutána Kundt sem fizetett, természetesen láttam illetlenségeit szeme eleibe terjeszteni. Ha neki az esze és a szíve a maga helyén lett volna, a tréfákat tréfákkal viszonolta volna — és mivel én általa mind szóval, mind cselekedettel sértett valék, általnézhette volna élesebb kifejezéseimet, sőt hibájának megjavítására a pénzt azonnal Kassára kellett volna neki küldeni, és ekkép megbánatni velem eleve ségemet. De ő ezer, halomra halmozott elmétlen darabosságok közt még martiusban is azt vitézte, hogy nem tartozik fizetni, és hogy ha Kundt engemet ki nem fizet, ő ugyan soha ki nem fog fizetni. Csak azt nyúzta mindég a nagy logikus, hogy ha reá transferálhatta R....., ő is Kundtra. Igenis, ha Kundt Kassán azonnal kifizetett volna. És mind

ezeket miért? mert elevenebben csípte meg a szűnyog a bocs-korbőrű elefántocskát.

Itten a büszke bolond olvassa citálja Terenczet,
Plautus Thrásóját játszsza pediglen amott.

Nem igaz hogy Bécsbe írtam, hanem természetes, hogy a feleségem R.....nak írt Pestre, és kérte, hogy minket kíméljen meg minden közöszléstül V... Á... úrral; én pedig a prókátoromnak írtam, hogy R.....ot törvénybe idézze, ha két hét alatt Kassán minden alkalmatlanságom nélkül az interestekkel együtt nem tétet nekem eleget. — Mind ennek V...ra nézve csak az a vége, amit Cicero Antóniuszról mond: „A patre neque ingenium, neque scientiam, sed tantum avaritiam, a natura autem nihil praeter impudentiam accepisti.“

Aminap zavart akart csinálni Szabolcs vármegyében is, ahol szinte kudarczot akar vallani, mint Borsodban már vallott. Azt meri mondani még most is a szemtelen, hogy ha votumra került volna a dolog, most vicispán lenne. Azt akarta hogy gróf Eszterházy József mint commissárius jőjön Szabolcsba, és hogy mivel apjának tartozik, a fiát vicispánnak candidálja. A szabolcsi főispánnak azt javasolta, hogy két hétrül két hétre hirdettessen restaurátiót, és soha se tartson; de jól felelt neki az öreg úr, mondván, hogy a gyermekekkel szokott játszani, nem pedig a vármegyékkel. Ez e szeleburdi, majd ha Szabolcsban kiadnak rajta, elmenend Abaújba szerencsét próbálni, azután pedig hozzátok is elmegy Zemplénbe — egyszóval ide s tova keresztül kasúl a Tiszán kergeti a nagyravágyás a kevély fiút, kit ugyan hideg vérrel vizsgáltam aminap szilvási útam közt, és a kinek jobb solumát sehol sem vettem észre, mint Lasztóczon apjoka házánál, ahol a kapu felett a bal oszlopon egy megtöredezett Herculest egy fa rúd támaszt. El fog kopni a rúd, és majd hasra esik a félisten.

Göggös hol nem retteg, és mászó ahol fél,

Csak hogy tapodhasson, emelkedni remél!

Felette sajnálom, hogy sem észére, sem szívére nézve atyádfiát becsülnöm teljességgel nem lehet. Ha V... A... gondolta, hogy én őt a pénz eránt meg fogtam volna szóli-

tani, nem esmer engemet. Újra hazudott mikor azt mondta neked: hogy a pénzt sohasem fogja Kassán lefizetni; a meg lehet, hogy Bertoldi által tétette le, de hogy ő adta ide és le van már téve az interestekkel együtt Kassán, a bizonyos. Ismétlem, nem a pénz letevésének halasztása gyalázta le ötet vélekedésemben, hanem gondolkodása és érzése módja.

Feleségem Bártfára megy, én pedig Szent-Mihályra. Vale, bonos ama, et indubie malos non excusa sed emenda.

hív szolgád és barátod

Pipsz.

*) Tegnapelőtt vettem itt a hírt, hogy a pénz le van már téve Kassán Niemandsfreundnál; a jövő héten megyek Kassának Szent-Mihályra, s küldök neked majd onnan elronyoló papírokat, amelyekkel, mivel a négy mással- és egy magábanhangzóból álló neve egyik ministerünknek reájok van írva, mindenfélét szerezni lehet. Azt fogom mondani Friednek, hogy lovat vettem tőled. Meg fogod már most fogni, egész szívemből szeretett Ferenczem, hogy volt egy kis okom bosszankodni arra az emberre, aki oka, hogy szívem kívánságának halasztódnia kellett; mert ha V... respiriumot kért volna, szívesen adtam volna, és csak arra kértem volna, hogy neked azon 500 ftot, amelyekkel egy tőled vett lóért neked tartozom, azonnal letegyje neked.

CLVI.

Széphalom. július 21-d 1817.

Tisztelt kedves barátom!

Adelhaid kisasszony már másfél holnap előtt elhagyott volna bennünket, de a pénzt neki e rettenetes időben, hol a császár a papirospénzt fogyasztja, az isten pedig arra szoritott, hogy magamnak és cselédeimnek kenyereket pénzen vegyem, lehetetlen vala kicsinálnom. Velem Adelhaidnak

*) A levél, mint közönségesen, gr. D. J. titoknoka kezével van írva, ez utóirat saját kezével. *Kiadó.*

nem vala baja, legalább nem nagy és nem tartós, feleségemet pedig nagyon is szereti: de sem maga nem akar maradni, sem mi nem tartóztathatjuk, úgy is elég költség lévén rajtunk. Tegnap Kázmérba ment által a sógorasszonyomhoz, hogy ott várja be míg a te pénzed Fried által nekem kiküldethetik. Ezek neked aenigmaként hangzanak; de hagyd míg vagy tőlem vagy Adelhaidtól veheted magyarázatját. Ajándékosd e szerint, édes barátom, melyről álmodni sem tudtam, úgy jó mint szent Pál remetének a holló által hordani szokott alamizsna; s az egyenesen Adelhaidnak fog általadattatni. Vedd forró köszönetemet érte, s az óhajtást hogy e vesztegetésedet is isten ezer annyival pótolja ki magadnak s gyermekeidnek. Énnékem a pénz mindég pénz, azaz nagy szerencse. Jupiter-től sem kérek egyebet mint ezt, és egészséget s életet; egyéb bajaimról, mint Horátság, magam teszek: de most midőn az Adelhaiddal való bajból ragad ki, több mint minden más esetekben.

Neki nincsen semmi helye, holott rajta valánk, hogy azt neki szerezhessünk, s Bécsbe menni nem ohajt. Mit ír itt, nem tudom, de aligha menedékért nem esedezik nálad. Ő is nagy ellensége a házáséletnek, mert bajai annak is vannak, mint ahogy én annak legforróbb tisztelője vagyok. Ha az Isten-adta leánya férjhez mehetett s ment volna, elébb gyönyörűséggel, azután gyermekeiben örömmel élt volna, s most volna, hol hajtsa le fejét. De hagyjuk a piritó tanításokat, s szánjuk e szerencsétlent.

Erdélyi Leveleimet most negyedszer dolgozom, s aug. elsőjeig elvégzem, ha Erdélyből a kívánt hírek megérkeznek. Mihelyt a munka kész lesz, magam viszem le hozzád Szent-Mihályra. — Igaz-e az, hogy a mélt. grófnéhoz nem tudom hány holnap előtt Kassára írt levelem elveszett? Valóban óhajtánám, hogy veszett volna el, mert abból csak e soraim maradhatnak meg:

Leánya egy nagy tüzü atyának
 S a legszebb, leglelkesb anyának,
 S a legtiszteltebb férj imádott hitvese,
 Egy jámbor aki Dáciának

Környékin szanaszét, fel és le repdese,
 S maradékai közt Trajának és Gyulának
 Több jót és szépet lelt mint amit keresse —
 Itt hozza naplóját útjának,

S kér, nyújtsad által azt a Szent-Mihály urának. . . .

Az a gondolat, hogy „te, aki férjednek leveleit irogatván, neki írója vagy, légy most olvasója (praelector) is,“ oly rosszul volt versbe szedve, s az egész darab oly feszes, hogy szeretném, ha a mélt. grófnének kezébe nem ment volna.

A mely versed áll a levélben, azt magam is a te értelmében mondom el. Tacitus azt mondja, hogy veszedelmére vala az Rómának, hogy vulgato arcano a katonaság kiálthatta ki, ki legyen császár. Veszedelmünkre van nekünk is, hogy némely büszke ifjú érti, mint szerezhethivatalt.

Doll bécsi könyváros e holnapban ezt írja: Herr v. Basányi wünscht Ihre Gedichte zu erhalten. Er befindet sich jetzt in Baden, und geht bald in sein Exil nach Lincz ab. Eleresztetett tehát Brünnből, Bádenben ferdik, s Linczbe megyen exiliumba. Ennél többet nem tudok.

A Tudom. Gyűjt. VII. kötetében, mely e holnap végével fog megjelenni, olvastatni fog, amint hiszem, a Beregszászi Dissertációjának és a Sípos József Ó és Új Magyarjának recenziója.

Kultsár azt mondá a Hasznos Mulats. 51-d. száma alatt, hogy vétettem midőn a hexameterekben etc. elisiót hoztam nyelvünkbe, s hogy vétettem, 5 okokkal bizonyítja. Az 5 ok közül egyetlenegy sincs, amely megállhasson. Rendes, hogy azt is állítja, hogy az elisióra bennünket Kalmár taníta, holott Prodromusa 5620 hexameteireiben egy elisio sincs. — Kultsár rhetorikát tanított. A rhet. prof. tudhatná, hogy a nyekkenés (hiatus) még prózában is rút. De nekik mind rossz, ami nem olyan, mint amit a szokás kíván.

Élj szerencsésen, kedves barátom, Fogadd el köszönetemet a magam, a feleségem, a gyermekeim nevekben. Ne adja isten soha, hogy a te gyermekeid ilyenre szorúljanak: de ha arra szorúlnának, ohajtom hogy az enyéme (a mit álmodni sem lehet) azt tehetnék amit te most velem.

CLVII.

Szent-Mihályról, július 29.-én 1817.

Drága kedves Ferenczem!

Kérlek ne írj nekem soha Nyíregyházának Szent-Mihályra, ha nem akarod, hogy leveleidet későn kapjam. Látni fogod az ide zárt francia levelemből, hogy nem adhatok és miért nem adhatok még rövid időre sem menedéket Adelt haidnak. Te valóban igen nemesen viseléd magad eránta, és úgy tartom, hogy addig, míg helyet talál, beérheti vele.

Ha te Erdélyi Leveleket írá, én a bártfai savanyúvizekről küldöttem egy hosszú levelet Döbrenteinnek, mely a Muzeomba fog iktattatni; reménylem hogy tanúságosabb és mulatságosabb lesz foglalatja, mint Csaplovics úr Bártfa leírásának. Legalább ha magyar ír németül, mutatna valamivel több jó ízlést. Csaplovics úr, aki újforma méhkasokat javallott, megtanulhatta volna méhecskéitől a hasznost az édessel összeeggyelíteni.

Ami a *hiátust*, azaz szájtátást a magyar verselésben illeti, azt tartanám, hogy nyelvünkben a külön hangú magánhangzók következését két egymás mellett álló szóknban nem kellene úgy mint a deákok szájtátásnak vennünk. Amennyire csak lehet, könnyíteni kell a verselés bilincsein. Sokkal kevesebb szókat számlálunk mint a deákok, amelyek magánhangzókön végződnek, és így nem lehetünk oly szorosak.

Maholnap Bártfára menek egynehány hetet tölteni a fenyvesek társaságában. Versek is vegyítették Bártfa leírásomba, mind fordítások, mind pedig eredetiek.

Vale, vir praestantissime!

Totus teres atque rotundus

In quem manca ruit semper Fortuna.

Maradok csudáló tisztelettel és szeretettel

hív Jóskeád.

U. I. Maholnap visszkapod Catilináriáidat.

CLVIII.

Széphalom, aug. 30. 1817. Elmet-
szettem a mi ezen 2 lap után áll-
lott, s folytattam az írást sept. 3.

Tisztelt kedves barátom!

Képedet Döbrenteinek postán érkezett levelében vettem. Hová lett a Nagy Sámuel metszésében a Grátiák kedvese? ki találja fel a Grátiák kedvesének, a leglelkesebb magyarnak képét e rezen? De ha a kép minden kívánságomnak meg nem felel is, örvendek, hogy az metszve van, és hogy abban ki vagy téve a jók tiszteletének. A te mentél nem ékeskedik négy öt csillaggal, mint sok generálisainknak mentéik rézbe metszett képeiken: a helyett a te képeden négy öt diaetai követséget olvasnak, s az ér annyit mint né-mely vitézünknek érdemmel szerzett csillaga s keresztje.

Szilváson említettem, hogy bírom ezt a rezet, s nekem estek feddésekkel (aug. 18-án), hogy azt oda el nem vivém magammal. Aug. 27-én tehát általmenék ismét, s ekkor elvittem. Az imádást érdemlő Madeleine s gróf Sztáray Krisztófné, s Szirmay Ferenczné, de kivált az általam csaknem a fejszédülésig megszeretett Menlé, bosszankodva kiáltának fel, hogy miként lehet egy gróf Dezsőffy Józsefet így metszeni; szép kép ugyan, de hol a *lélek*? A megjegyzés igazságos, hanem kérdjük: lehetséges-e azt a varázsló kecsű s egyszerűs mind erővel eltölt nemeslelkű férfit úgy festeni, amint ötöt festeni illenék? Sándor csak Lysipp által engedé magát portretíroztatni: Neked csak Fügernek kellene ülnöd, s képedet csak Johnnak volna szabad metszeni. — Gróf Vondernothné már Pestre ment volt, s innen jó, hogy itt nevét nem említém.

Még nem szünök meg szólani képedről. Azt aug. 16-dikán vettem épen midőn leméne a nap. Nem voltam öt mi-

nutáig birtokában, midőn szobalyányunk jelenti, hogy vendég érkezék. Egy idegen belép, s jelenti hogy engem keres. Das bin ich. — Und ich bin Graf Mailáth. — Képzeled örömemet, mert már ismertem volt leveléből, s Collinnak Verseiből, hol egy hozzá írt óda áll, eltelve antigallismussal, s újmódi német religiositással azaz mysticismussal. — Ich komme mit einem Arzt von Ofen, der mein Reisegefährte ist, mondá, s sohoj nem látám társát. Köffingernek nevezé, s kiálta, hogy szálljon le tehát szekereből. Általvivém azon szobába, ahol te, barátom, Cicerónak Catilináriáit magyarul ágyadban olvasád. Más nap délután méne el, nem múlathatván tovább, mert lovai Hatvanig elébe jönnek s várni fogják. Én Mailáthot fenekiglen ohajtám kiismerhetni, s e czéلبől mindenképen forgatám a beszédet. De az idő rövid volt, Mailáth itt csaknem szótlán volt, s Köffinger igen sokat beszélt. Így az a kép amelyet magamnak róla csináltam, teljességgel nem egyezik meg azzal, amelyet felőle kapitány Sisaktól vettem. Ez úgy mondá, de csak midőn Mailáth már Budára ért, hogy ő a legtüzesebb ember, három éjjel kifáradhatatlanul tánczol, az asszonyok körül ezer szépségeket mondogat, igen ügyesen duellál, egy estve 3 butellia tokajit s 2 pohár puncsot megivott anélkül, hogy fejének ártott volna. Ezt ki nem nézém a nálam mindég hallgató emberből, s meg hatásom nem leheté igen kedves, minekutána benne *mind az amit szemem láta* a feleségem kálvinistává lett boldogtalan onkelére emlékeztett. Azonban az a kevés szava, amelyet olykor hallatott, egy igen nagy olvasású, igen nagy kimíveltetésű, sok erővel bíró férfit hagyta benne találnom, kivel igen sok dolgok eránt egyez gondolkodásom. — Valóban nekem mind az M. ismeretsége, mind a Köffingeré, igen kedves vala. Láttatánk egymással dolgoztatásainkat. Mailáth nálam írta le, s nálam hagyta azon Ottave-Rímeit, melyeket német nyelven a Magyarország czímerére írt, Köffinger sonettjeit olvasgatta, nekem pedig tübingi pályairásom vontá figyelmét magára vendégemnek.

M. itt a fortepiánót is verte, s nagyon meg vala elégedve leányom verésével. Talán hozzád is eljuta híre, hogy ez a gyermek január. 8-dika oltá annyira ment a fortepiánó

verésében, hogy a szilvási musicus s a szilvásiak ítélete szerint, hová főispán Okolicsányinét is kell számlálnom, ha két esztendeig így folytatja tanulását, akkor virtuóz lesz rajta. E napokban a gyermek Újhelyben verte a fortepiánót, s olyanok előtt akik télhettek; s ott is javallással.

Kapitány Sisak úr tegnap sept. 2-dikán nálam vala. Visszahozá Erdélyi Leveleimnegyedikszeri dolgozását, melyet vele azért közlöttem, mivel ő ismeri Erdélyt, s kimutathatja botlásaimat, hézagjaimat kipótolhatja. Gondoltam hogy az neki fog tetszeni valamennyire, de hogy nagyon tessék, azzal magamnak nem hízelkedtem. Azt sajnálom sokszor, midőn a kézírást elő meg elővettem, hogy a munkában nincs *mélység*, hogy csak megilletem a hűrt mint a fecske a víz színét, s elreppenek, s ezt panaszlám a kapitánynak. Ő azt hiszi, hogy igenis sok mélység van benne, de csak annak aki *olvasni*, (azaz *érteni*) tud, mert a közönséges olvasó a mélységet nem fogja megsejteni; s ő bizonyításokat horda fel állítására. — Nem csuda az, ha Sisak engem ért; de hány Sisak van és lesz azok közt, akik azt olvasni fogják? Már alig várom, hogy te láthasd, kinek ehez legtöbb jusa van, mert neved a munka címlapján áll. Erdélyből sok glosszákat vettem reá. Neheztelnek hogy *minden embert, asszonyt, ifjat, leányt*, dicsérek. Igenis, mert akit nem dicsérhetek, azokat elő nem hozom. Gróf W . . . . . né, egykor Cs . . . . . né, nehezteléssel emlegette, hogy én nem ismerem az Erdély embereit; ha még egy bizonyos főispánt is dicsérek. S íme valaki azt írja, hogy miképen dicsérhetem én W..-ét *mívelt* lelkéről, holott neki teste is kegyetlenül ki van *mívelve*. Érteni fogod a szót melyet itt elvontam. Ha W . . né igazán mívelt lelkű asszony, én azt úgy elmondhatám, mint azt, hogy a főispán velem annyit tett, amennyit egy magyarországi sem tenne egy erdélyi utazóval, s szép érzésű embernek nem kell-e ignorálni, hogy a mívelt lelkű asszonynak teste is igen kimívelt? Az újhelyi predikátor kérdé ez napokban, mikor megyen már

sajtó alá. Elbeszélém a glosszákat. Azt felelte hogy ha mindazokat hallgatom, sohasem lesz kész a munka. Talán öt levél, melyet Erdélyből várok, véget éret.

Midőn képedet Szilváson mutatám, Menlé mélyebb beszédbe eredett velem, s te valál textusunk. Gyönyörű perceze az életnek, midőn a szeretetre méltó férfi felől, a szeretetre legméltóbb leánynyal szólhaték. Engem a francia nyelv akkor nem kízza el úgy mint mindég szokott, és soha sem inkább mint mikor feleségem van jelen, ki minden vétkes szó-lásomon felakad, s így szólani bátortalanná teszen. S képzeld Menlé, nem *csak* felőled festé a legbájosb képet, hanem grófnéd felől is, kit Szirmay Mihálynénak s Tancsicsnak beszédeik után nagyon tiszteltem ugyan, de a Menléé után imá-dásra méltónak leltem. Ó barátom, mely igen örvendék én most, midőn téged ily boldognak láttalak. Extra matrimonium nulla salus. De az csak úgy salus, ha feleségeinket becsülhetjük. Te a magadét kénytelen vagy csudálni, s örömet csudálod. Kevés van akit becsülni lehessen, még kevesebb a kit csudálni. Áldd meg az eget, hogy a tiéd ezeknek számokban áll.

Aug. 8-d. a napam megholt 18 hólnapi szenvedése után. Óhajtánk neki a halált, de csak gyermeki hűségből, mert szabadulást neki reményleni nem lehetett. Feleségem neki nem kedves gyermeke, de kedves barátnéja volt. Úgy látszott, hogy halálának hírét. Sophie nyugodt elmével vette. Általmenvén, nem akart közelíteni a testhez. De győzött a szív, s akkor el nem leheté vonni a testtől. Ó barátom, mely vad szokás az a magnási szokás, hogy ti a ti halottjaitokat ott hagyjátok, s magatok elmentek a háztól mikor temetik, sőt el már, mikor haldoklik is. Én vigasztalhatatlan volnék, ha az esnék velem, s ha én temetem el feleségemet, még felszívom utolsó lehelletét.

Ubi stas, jacent

Comes Ludov. Török a Szendrő et Aloysia Comit. Rogendorff conjuges, ille Supr. Studior. Director per Distr. Cassov. vir justus, haec matrona venerabilis.

Memoriae parentum dulcissimorum
filius Josephus, et filiae Sophia et Maria lugg. moer. que poss.

Valete animae piae!
Virtutum vestrarum ipse livor testis est.

Olvastad-e Dobby Mártonnak Csokonaiját? Az ó és új ízlés, az ó és új magyarság úgy egyesített benne, hogy az olvasó kénytelen nevetni, káromkodni. Sok ifjaink ezen a pályán indulnak. Ezen munkában vagyon Csokonainak egy verseszete, melynek minden sorát — — *ára* rím rekeszti be. Megszállta a pajkosság, s Csokonainak szerencsétlen darabjából, szavaiból ezt csináltam ami itt következik. Az egész *nemet* bántom, nem senkit is *külön* fogva, s erre mutat az angliai térdkötő devize.

JÖVENDŐLÉS.

Honny soít qui mal y pense.

Hős Mihályunk karvasára,
Patikaszag babérjára,
Sustorogó ódájára,
Békegeres épósára,
Tisztes Crimen raptusára;
Rossz órájú Gerzonára,
Tempefői bajnokára,
Amazon vén szűz lyányára,

Mátrónásúlt Dórisára,
 Kérdéseknek kérdésára,
 Füstölt galád kis nagyjára,
 Esküszöm, te nem sokára
 Felhágysz, csak nézz e példára,
 A homoksík Tátrájára,
 S Csombók Jankó s Csombók Sára
 Szát szemet tát a csudára.

Hős Vitéz Mihály — *karvas* rossz hegedű — *babér*. E szót Cs. poetai laurusra vette, holott az csak patikai és konyhai. — *Sustorogó*. Az ódába nem illő szóval Cs. a Földi halálára írt ódában élt. — *Kérdések kérdése* (pajkosságból *kérdésére* változtatva) Rhédeyné halála. — *Füstölt* tömjénezett. — *Csombók Jankó* mint John Bull és Jahnagel, a rossz ízlésű emberek serege.

Isten után te mentél meg, édes barátom, attól, hogy Adelhaid a maga míveletlen lelkével, és igen kimívelt testével körültem elbűdösítse a levegőt. Elmene a boldogtalan teremtés aug. 11-dikén. Soha az én házamnál többé asszonynevelő nem lesz, mert Menlé kevés van, s nálam nem lenné fel magát. Ha veled leszek, elmondom mint nem tudtam veled megférti. Feleségemnek anyagi természete még ötöt is eltűrheté. Kassán azt beszéllé Szirmay Ferencznének és másoknak, hogy soha még senkitől nem vált el nehezebben, több szívbéli szíves érzéssel, mint feleségemtől; én egyike vagyok a legnemesebb lelkeknek, a kiket valaha látott, de feleségem az én vadságom miatt sokat szenved, s én féltettem őtőle feleségemet. Valóban *féltettem*, azaz, fájt nekem hogy Sophie oly romlott teremtés társaságában élt. Fogadd újra meg újra hálámat, nemeslelkű barátom, s élj szerencsésen.

Mailátnak dolgozott hexameterd: *Sírtál hogy születél* stb. oly jó, hogy jobban senki sem adhatja.

CLIX.

A. Olysórúl, sept. 7-d. 1817.

Kedves barátom!

Azon versek amelyeket a feleségemhez írott levélből előhordasz, nagyon sajnáltatják mind vele, mind velem leveled eltévedését. Nem hiszem neked, hogy feszesek lettek volna verseid.

Az én Bártfai Leveleim is ki fognak jönni e cím alatt: *Bártfai Levelek — írta — jó barátjához Erdélybe — G. D. J. — 1817.* Tizenkettő lesz. Versek is lesznek közéjek hintve, a többi közt egy ódám a bártfai fő kúthoz, Horátz mértékén a szerint amint a Fons Blandusiae etc. van írva. Még ebben a hónapban küldöm el Döbrentéinek; most tisztáztatom.

Marcellus, közbelső fiam, nagy és hosszasabb hideglelésben fekszik, de már jobban van valamivel, azomban nem gyógyúlt ki még egészen. Egész életem rendjét bolygatja betegsége. Hónap betegen Kassára visszük; megírom neked, hogy mikor megyek Szent-Mihályra, mert gazdasági foglalatosságok ismét vissza fognak ide hozni 17-kére. Egyébaránt a kis fiú egészségétől függ utazásom rendi.

Íme a Catilináriaid. Felséges fordítás! Várva várom az Erdélyi Leveleket.

Bizonyosan exiliom Lincz a Párizsból kihajtottaknak.

Kultsárrúl szintúgy ítélsz mint én. Ha erre a három emberre, Kultsárra, Schediusra és Mártonra bíznák a magyar literatúrát, bizonyosan csupa lágymeleg vápává válna.

Egy két szómat elvetette mind a pesti, mind a budai, mind a bécsi censura; az a jele, hogy sok jót és igazat férfiasan mondtam. Én nem tudok tetszeni a herélt elméjüeknek. Megírtam, jeleljék ki a helyeket, a melyeket simíttatni vagy lágyíttatni akarnának, vagy adják elő, hogy és milyen változásokat kívánnának? Jobban tetszett a munkát in massa kár-

hozhatni. Úgy tettek hát velem mint a mi papjaink a kálvinistákkal: hitöknek minden ágazatait nem kárhoztatják, és mégis a pokolba küldik. Meum regnum non est de hac vita.

Én napról napra jobban bele hevesedem a görög nyelvbe. Be kár hogy oly későn kaptam belé, de bezzeg fiaim már 16 esztendő korokban fogják olvasni Homért; csudálnád, hogy mennyit tudnak már.

Az isteni gondviselés mérsékelje sorsodat.

Post cineres gloria sera venit,

Sed tamen venit, et aucta usque veniet.

Maradok a legérzékenyebb szívvel

hív szolgád és barátod

Pipsz.

CLX.

Széphalom, octob. 17-d. 1817.

Kedves barátom!

Régen nem tudok semmit a tiszteletemre, szeretetemre legméltóbb ember felől. Mint vagy? mit csinálsz? Engem ismét egy halál ért. September 25-d. meghala jelenlétemben a testvér húgomnak férje Krajnik József Göncz-Ruszkán, tíz élő gyermeket hagyván özvegyére, de akik mind igen jól fogják bírni magokat, és a kiket látni jó embernek nagy öröm, mert egymást mind példátalan példával szeretik. Szebb házat e részben soha nem láttam. — Ez a halál némely időmet elrablotta.

Te kegyesen ítélsz Catilináriáim felől. Kérlek, nevezd meg nekem, mely oratóióját szeretnéd még általam lefordítva látni Cicerónak? Hogy a munka egy kötetet tegyen, még kétöt hármát kellene mellé lefordítanom. Mind szép az amit Cicero írt, s elhiszed felőlem, hogy nekem nem a Cicero név hangja miatt szép; de választani mégis lehet közzülök. A Ca-

tilináriákat azért választottam, mert az egész hazát illető oratio, melyet *annyi veszély közt* a consul monda, inkább interesszált, mint az fogott volna, amelyben egy lelkes prókátor perorál clienséért. Én a Milóért mondottat választottam: de még egyre lesz szükség; azt TE nevezd meg nekem.

Olvasod-e Hormayrnek Archívját? Ha igen, méltóztassál nekem megküldeni az ez idei füzeteket. Prof. Fejér megszólított, hogy Berzeviczynek megszólalására nem felelek-e? Nem én küldém meg Hormayrnek azt ami ezen Archívban Berzeviczynek *De conditione rusticorum in Hung.* című munkája ellen áll, hanem prof. Rummy. S minthogy az, amit én írtam, recensio-formában volt dolgozva, recensio pedig az Archívba be nem vétetik, prof. Rummy az én recensiómat abhandlung-formába önté. Miként önté, s Berzeviczy mit monda rá még nem tudom.

Tegnap vettem Mailáthnak levelét; megköszöni, hogy szívesen láttam itt, — kér hogy neki írjam fel a magy. prosodia törvényét, — s hogy Erdélyben az úgy nevezett Rákóczy-éneket tétessem kótába. Válaszom megköszönő látogatását, s a harmadik cikkely teljesítését megígérte, a középső pontra pedig azt felelte, hogy a magyar prosodia két törvényből áll: 1) minden magánhangzó rövid, ha az írásban felette vonás nem áll, s hosszú ha áll; 2) a rövid magánhangzó hosszúvá lesz, ha két mássalhangzó követi. Ezt tudni elég. Hol kell a kétes esetekben rövid, hol hosszú magánhangzó, azt Mailáth tudakozni nem akarhatta. Hozzá vetém, hogy a *h* a szónak elején, nem közepében, nem mindég keményít, s azért nem mindég, mert az közben áll a magán- és a mássalhangzó között, keményebb valamivel mint az *a, e, i, o, ö, ü*, de nem igen sokkal lágyabb-e, mint a leglágyabb mássalhangzó *l* is? — S ez velem Mailáthhoz azt a kérést téteté, hogy a kapit. Sisaknál látott arabiai vers általad magyarra a legszerencésebben és semmi változtatást nem kívánható fordítását s annak arabiai originálisát küldené meg, tudatván velem, ki az a német philologus, a ki a próbákat téteté. Mert én versedet ezen hírrel az Erd. Muzéumban, vagy a Tud. Gyűjtben fel akarom vétetni, nyelvünknek s a fordítónak becsületére. Nem kívánom, hogy a *h* betűt te is semivocálisnak

vedd velem, Rájnissal, Daykával, sőt Szabóval is, ki később Révaival ettől elállott; de, mondd meg, nem nyerne-e vele pentametered, ha a két spondaeuszszal elterhelt hemistichium így állana?

Élj hogy halálodkor
e helyett:

Élj, hogy holtodkor.

Fordítottam azt én is, s két próbában: — 1) két sor és tizenegy szó:

Midőn sírva levél, azok nevettenek:

Élj, hogy vígan hallhass, ők keseregjenek.

2) Két sor és hat szó:

Sírva lettél: vígadtanak;

Halj meg vígan: búsúljanak. —

A gnóma megszenvedí az aenigmás homályt.

Imhol valami, jegyzőkönyvemből kiszakasztva. - - Kulcsár guta egy grammatikus. Krippel will immer voran. — Most a szerencsi plebánus magyar grammatikáját olvasom. Igen sok jó van benne. Az a baja, hogy nem bír a szép érzésével, és csupa grammatikus, s a purismus rettenetes tévedésekre viszi. Minek az a maga *nem helyén?*

Öllelek tisztelettel. A méltós. grófné kezeit mély tisztelettel csókolom, felejtván, hogy a te nőd, hogy Eszterházy Ferencznek maradéka; mély tisztelettel fognám azt tenni, ha egy eszmadia leánya volna is.

Erdélyben a császárnét imádják. — Báró Bruckenthálné megjelent nála, s bemutatván rettenetes magasságra felszökelt leányait, azon kérdésére ennek a nagylelkű fejedelemasszonynak, hogy mely nyelvet szólnak legjobban leányai, így felele a dölyfös és képzelt bölcseségű asszony: *die deutsche; denn es wäre Schande die Sprache des Regenten nicht vor allen übrigen zu wissen.* A császárné ezt felelte: *Es ist schön, wenn wir fremde Sprachen mitsprechen, doch ist es Pflicht, unsere eigene am besten zu sprechen.* Bruckenthálné elholt, mert sokan valának jelen; de Erdélyt azt mondja

gonoszúl örülve, hogy a császárné megdícsérte Bruckenthálnét a feddéssel, mert hiszen a Bruckenthal leányok *szász leányok*.

Jegyzés a Hasznos Multságok 28-dik számához,
1817. octob.

Fia-e, vagy Fija? Ezt kérdi egy grammatikusunk, s az elsőbet veszi jónak, még pedig úgy, hogy a *fiját* még kárhoytatja is, mert nem érti, úgymond, miként jöhetne ide a *j*, ha a törzsökészó *fiú* és nem *fijú*. Megismeri hogy a *fi* a *fiú*-ból leve; de minekutána ez elrúgta az *u* betüt, úgy itéli, hogy az *j-t* a szerént nem kíván, mint az *adnia* s *vennie* nem. Például felhoyza a *hiú-t*, melynél ehez hasonlító szónk több nincsen, és amely a *fiú*-hoz abban is hasonlít, hogy az *u* betüt mindketten elrúgták; s azt állítja, hogy valamint a *hi* (*hiu*)-ból lesz *hiába*, nem *hijába*, annyival inkább nem *hijjába*: úgy a *fi*-ból nem *fija* lesz, hanem *fia*. Mondjuk ugyan, úgymond, *hijom*, *hijod*, de rosszúl, mert a harmadik személy birtokos *j* betüje soha nem megyen által az első és második személyre. — A grammatikus megtévede, mind állításaiban, mind következtéseiben.

Örökös törvénye az nyelvünknek, hogy a magánhangzóba kimenő névszókat, mindég a *ja*, *je* ragasztékokkal forrasztja együvé, midön azok birtokosságot jelentenek, nem soha ezek nélkül. *Kocsia*, *földie*, *mie*, *holmie*, *valamie*, *semmie*, nincsenek jól mondva; sem *elee*, *epée*, *mezee* vagy *mezöe kapua*, *búa*, *szürüe*; s ki hallotta valaha ezeket: *Pálffia*, *Dezsöffie*, *Faludia*, *Bessenyeie*? S innen világos, hogy az *adnia* és *vennie*, az *ennie* s *innia* nem törvény, hanem kifogás a törvény alól. *Fija* van tehát jól, nem *fia*; s ezt csak azért sem kellene mondanunk, mert a hiatus nyekkenését kerülni fogja minden, valahol a törvény szorosán nem kíván egyebet, ha töle a hallás meg nem tagadtatott.

Hi szónk nincs, valamint *fi* sincsen magában, s anélkül, hogy más szóval öszveragasztatott volna. A gondatlan régiségnél ugyan volt *hiában*, s még vastagabb vétekkal *heában*, mert az nem vette észre, a mit a mi grammatikusunk lát és vall, hogy *hijába*, s a *hijom* és *hijod* a *hiú*-ból ered. Ellenben *hij* s nem innen *hijom*, *hijod*, s mind *hijában* mind apostroph nélkül *hijába*, vagyon, s igen helyesen mondatik. Szokatlan de nem példátalan az, hogy a harmadik személy birtokát jelentő *j* az elsőbb két személy zavára, sőt a gyökérszóra is, általmegyen; s ilyen az *aljam*, *aljad*, s *alj*, s az *elaljasodás*, melyeket némely grammatikusunk *ala*, s talán *alom*, *alod* által kívánna megjegyeztetni, de a *hónalj* s a *Hegyalja*, azaz hegynek alja, ellene kiált.

Fia, j nélkül, egyedül egy ismeretes szitok phrásisában, marada meg. Miért itt? arra másképen nem felelhetünk, mint azt mondván, hogy az indulatja által elkapott inkább akara rosszul szólani, mint illetlenül, s ezt úgy rontotta el, mint a két előtte állót, hogy ki se ismertethessék, mi akara lenni.

S a *fiú* szóra még egy jegyzést: Ez a birtokos ragasztékkal *fi(ú)ja* és *fiúja*; az valakinek férfi magzatját, ez szolgalatjában álló legénykéjét teszi.

CLXI.

Kassárul, decemb. 5-én 1817.

Drága kedves barátom!

Kérded mit csinállok? Nyárban majd mindég a nemzeti döcögös utakon lökdösődnöm kell, télben pedig a legszélesebb és veszedelmes kvártélyban (mert mást nem kaphattam) szüntelen valakit betegnek kell látnom a magaméi közzül. Ha a szent Erzsébet öreg temploma a maga ócska magos falaival nem tartóztatná legalább egy oldalról a még vénebb pogány istent, Aeolust, rengedező mostani lakom már rég összerö-

gyott volna. Én ebben a tűznek szélnek kitétetett dülékeny épületben, az ó torony tőszomszédjában, a második emeletben, a nagy harang elbődülései közt, az utolsó ítélet által-erányában görögül tanulok. Alkalmasint haladok. Meg akarom Tansicsnak mutatni, hogy lehet minden regula nélkül is valamely nyelvnek értésére jutni. Más lenne, ha vagy szólni vagy írni akarnék valaha görögül; ekkor talán a grammatikusokat is kéne forgatnom.

A szerencsi grammatikus megküldötte nékem munkáját. E napokban kezdém forgatni, és én is minden szobaszennyesei (pedantismes) mellett, némely jókat találok benne, de azt, p. o. meg nem foghatom, hogy miért kelljen mindég az etymológiára inkább, hogysem az ejtésre írásközben figyelmezní. A származtatás sejdítettései (Andeutungen) a grammatikákba és szótárakba valók, nem pedig az írás folyamatjába. Én az *igazságot* igasságnak mondom is, írom is. Az etymologia lehet ugyan helylyel-helylyel, csupán a homályos értelemek eltávoztatása végett, a szólásnak és az írásnak segédje, de a jól nevelt emberek nyelv szokása és az euphonia a regulázó. Azt veszem észre p. o. a nagy, szép és helyes elméjű görögöknél, hogy még a logyika sem regulázza őket mindenkor, mert igen gyakran a többesben lévő magábanérthetőt az egyesben lévő igével kötik öszve. Nálók is hát a szebb nyelv szokás és az euphonia vala az írás regulázója, még pedig, amint ezen észrevételből kitetszik, magában az öszveszerkeztetésben is. Miért nehezsük tehát mind magunkra, mind a külsőkre nézve betűírásunkat, mert miamunk sem értünk egyet mindenkor a származtatásokra nézve; némelyeknek p. o. *kintelenség* a *kintül*, másoknak a *kénytül* származik. Nem merném a pert eligazítani, és könnyen elhiszem, hogy a józan okoskodás a *kény* mellett áll, és hogy így kellene szólni vagy írni: *kénytelenség* vagy *kéntelenség*; azonban mégis a legkerekebben szóló, jól nevelt magyar emberektől többnyire így hallottam: *kintelenség*. Megezne belé, ha az írásközben azzal kéne mindenkor elménk szállását tartóztatni, hogy honnan származtat ez vagy amaz etymologus valamely szót. Írjon úgy kiki amint szól; ha talál majd valaha lenni a magyar nyelv vagy az udvar vagy a szép társaságok

nyelve, bizonyosan azok írásmódja szerént fognak az udvarnál és azon szép társaságokban beszélni, a kiké szerént az ejtés a legtermészetesebb, legkönnyebb és legszebb. Kevés élő nyelv van a világon, amelyben annyi egyszerűség (uniformité) annyi sokféleséggel (diversité) találkozék, mint a magyarban. E, csekély itéletem szerént, nem fogyatkozás, ha' tökély.

E tekintet szerént senki sem venné szívesebben mint én a *h* betűt némelykor szusznak, némelykor betűnek; de ámbátor megengedem, hogy olykor keményebben, olykor pedig lágyabban hangzik, még sem gondolom soha is egészen elhagyhatónak az ejtésben, és így nem tarthatom soha is szusznak. A francziáknál e szókbán: *harnois, hache, habler, haïne, Hongrie, houssard* stb. a *h*, betű: — de ezekben: *homme, huitième* etc. valóságos szusz. Kérek magamnak egyetlen egy magyar szót előmutattatni, amelyben szabad legyen a *h*-át nem hallatni az ejtésben. A természetes regulák megköttők és általhágthatatlanok, és az én szabadon mozgani szerető lellem csak a természetlenektől irtózik.

A Hasznos Mulatságokba iktatott vagy iktatandó jegyzéseid igen helyesek; tetszett nekem különösen amit a *fiú* szóról mondasz. A *j* kivált a két magábanhangzó közt eltávoztatja a nyekkenést, de nem tudom, hová tették fülöket azok, akik a lágyító *y* helyébe a keményebb *j*-t akarják behozni. Meglehet hogy hibázom, de azt gondolom, hogy ezen kitételekben *adnia, vennie*, a ragaszték *a* vagy *e*, annyit teszen mint *az, ez*, vagy olykor *azt, ezt*, vagy *azzal, ezzel*, vagy *annak, ennek, ahhoz, ehhez*, és azért nem mondhatom: *akart valamit adnia*, hanem mondhatom: *nem volt az a pénz az enyém, és így meg kellett adnia*. De ismétlem, hogy e csupa gyanítás részemről.

Arrúl inkább vagyok meggyőződve, hogy akármit beszéljünk, és akarmennyi gánesokat keressünk és találjunk is Csokonainkban, ő mindazonáltal egyik a legnagyobb poetáink közzül. A *babér* jobban hangzik mint a *borostyán*; azért hogy a laurus levelei a patikában árútatnak, nem következik, hogy laurus levelekből nem fontak koszorúkat a nagy vitézek számára. — Catilináriaid megérdemlik a legszebb *babérkoronát*,

kivált ha még hozzájuk lefordítod: *Orationem pro Archia poeta, et pro Marcello, et Ligario*; az elsőt, hogy a magyar perpatvarosok tanulják meg, hogy keljen becsülni a széptudományokat és a tudományos embereket, a két utolsót pedig, hogy számos csúszó mászó magyar hízelkedőink lássák, miképpen akarnak finomsággal magasztaltatni a nagy és hatalmas urak.

Nagy fejedelemasszonyunk (császárnénkrúl szólok, nem pedig a kassai apáczák főelöljárónéjéről) különös józan-
eszséggel szóla Erdélybe, kivált ha úgy esett a dolog, amint nekem Döbrentei megírta. Be kár, hogy ez a derék ember félbe szakasztja Muzéomát, ezt e szép, de csak 22 hónapot érő csecsemőt. Meghítt engem is új intézetjéhez, a Te és Buczy társaságába. Olvasni fogod nem sokára a Bártfai Leveleket; báresak én is olvashatnám már egyszer Erdélyi Leveleidet.

Megírom, ha megengeded, Berzeviczynek, akitül e napokban kapék levelet, amit nekem írtál. — Hormayr Archivomával nem szolgálhatok, mert nem hordatom. Annyi az újság, annyi a *Journál*, hogy még a java olvasására sem ér az ember. Annyi szemeten kell keresztül gázolni, még valami érdemesre találunk, pedig könyveket is, kivált a kútfejes könyveket, nem csak a hónapos írásokat, kellene újra meg újra olvasgatni; oly rövid az idő, és oly sokat kéne megrágni és tudni a mostani időben, és a mellett még sem terheln meg elménket, és eszünk járása eredetiségét eltompítani! Nem a legnagyobb szerencse a tudás szomja, és ha jól meggondoljuk mit tudhatunk, akarmennyit tanuljunk is!? Mednyánszky Ferencz barátunk, minekutána annyi szép dolgokkal megtöltötte volna esztét, vénségére egy szegény vén lyányt elveve; azt írák neki: poenituit te quod non duxeris uxorem; dii faxint, ut non poeniteat, quod duxeris. Ha oly lesz felesége mint az enyim, jól járt.

Felices ter et amplius,
Quos irrupta tenet copula,
Neque malis divulsus querimoniis,
Suprema citius solvit amor die.

Feleségem tisztel, és szereti, hogy szereted. Beszéljük példa gyanánt lányunknak, hogy minő előmenetelt teszen a tiéd a muzsikában. Szeretném ha megküldenéd nekem is, mint gróf Mailáthnak, Rákóczy erdélyi nótáját. Bártfán esmerkedém meg gróf Mailáthtal. Táncolni, puncsozni nem láttam. A pécsi könyvtárból kerekedett bizonyos Niebelungi daloknak nyomtatványával kedveskede. Ez a magyar gróf a maga költségén nyomtattatta ki e német régiséget. Hacsak legalább a külföldre költöző golyáinkhoz hasonlítanának uraink: visszatérnek ezek a tél zivatarjai után kikeletkor, a tiszta időben, kéményeink mellé házfedeleinkre. Az említett Niebelungi dalok minden magyarázat nélkül vannak kiadva, és így én nem értek azokból egy szót is, és ami egynehány sort olvastam belőlök, a nagyon hasonlít a papirosmalomban fel s alá járó török ütéseinek püfögetéseikhez, csak hogy a papirosalmokban ringy-rongyokból és czondrákból pénzt, ama dalokban pedig hősi dicsőséget készítetnek a veregetők.

Engem is dicsőíteni kívánt Döbrentei. Akaratja igen barátságos vala, de itt is azt mondják majd mindnyájan, hogy nem vagyok eltalálva. Tíz esztendőt vont le képepről a festő, a pedig aki nyomtatta versezeteimet, úgy elpiszkolta helylyel-helylyel gondolatimat, hogy alig esmertem magamra. Úgy jártam már egyszer a Tud. Gyűjteményben is. Jobb meghalni, mint oly csonkán menni a maradéknak. Akár szépek, akár nem, úgy akarja látni fiait minden apa, amint őket csinálta. Nehezebben holt volna meg Krajnyik úr, ha akarmelyik magzatjának azért csigázták volna meg fogóval az orrát, *ut Romanum aquilinum nasum efforment*. Ugyan miért olyan lusták vagy türedelmetlenek a betűszedők, hogy nem engedik meg, hogy kiki tulajdon hibáival, fogyatkozásaival és szeplőivel jelenjen meg a világ előtt? Krajnyik úr halálát szívemből sajnálom, de nagyon örvendek, hogy magzati épségökben maradtanak. Hogy lányom épségében megmaradjon, anyja nevelőnéje. — Adelhaid nagyon vén lány vala, Piroška pedig nagyon fiatal; szégyenlett azonkívül magyar lenni. Ments meg, uram, minket akár a fiatal, akár a vén félig-meddig való kisasszonyoktól. Csókold helyettem a feleséged kezeit, és bocsáss meg hosszas levelemnek; mindenkor rövid-

nek látszik, ha neked írok. Bosszúld meg és írd nekem igen sokat, és igen sokszor.

hív barátodnak
Dessewffy Jóskának.

U. I. Azt mondja Samu bátyám (mert én nem mehettem Kállóba), hogy Dézsi notár. oly szép beszédet tartott Fáyhoz, amelyet ritkán hallani.

Kérlek igen igen szépen, küldd meg nekem minél előbb Berzeviczy munkájának megczáfoltatását, akárki írta légyen.

CLXII.

Tisztelt kedves barátom!

November 8-dika olta guta által 1804. júl. 25-kén megütött fejem gyengébb vagy kegyetlenebb rheumatismust szenved, s többére ágyban vagyok. Azoban karom nem szenved, és így napjaim nem folynak hasztalanúl, munkátlanúl.

Prof. Vályi Nagy Ferencz úr Patakról (az Iliász fordítója) nálam van harmad nap olta. Mutattam neki az általad oly igen szerencsésen fordított arábiai gnómát. Ez a barátom ma reggel azzal ébrede fel, hogy azt ő is lefordítá ez éjjel. Imhol az:

Hogy születél, sírál; nézőid örültenek: úgy élj,
Hogy holtodkor azok sírjanak, és te örülj.

Prof. Vályi Nagy Ferencz
az Iliás fordítója.

Széphalom, Xbr. 4-d. 1817.

A tiédet, ezt a Prof. Vályi Nagy úrét, s az én két fordításomat íme ma ezen levelemmel együtt teszem postára gróf Mailáth Jánoshoz, hogy nyelvünk becsületére tégye be

valamely német journalba. Valóban a mi nyelvünknek nagy dicsősége van abban, hogy a görög és római prosodiát teljesen tudjuk adni; s íme az arábiai gnóma értelmét, az apophthegma homályában, én *hat* szóval.

Ezt a két tulajdon fordításomat én neked már megküldém, de nem révén válaszodat, tarthatok tőle, hogy levelem ismét eltévedt, mint már nem egy tévedt el, amit én írtam neked, s egy vagy kettő amit Te írtál vala utánam Bécsbe 1815.

Imhol az enyém:

Nro. 1.

Midőn sírva levél, azok nevettenek:
Élj, hogy vígan halhass, ök keseregjenek.

Nro. 2.

Sírva lettél: vígadtanak;
Halj meg vígan: búsúljanak.

Azon kérlek ismét, édes barátom, írd meg, mely orációját óhajtanád általam magyarra fordítva látni Cicerónak, a Catilin. és a Milóért mondott mellé. Én ismerem mennyire vagy jártas Ciceróban, s senkinek nem óhajtanék inkább tetszhetni.

Prof. Fejér György, a Tud. Gyűjt. redactora, kinek munkái ott *Y* betű által is jegyeztetnek meg, meghasonlott Trattnerrel, s Trattner a redactiót Mokry Benjámin pápai volt ref. professorra bízta. Fejér György januáriusban új journalt kezd *Tudós Tárház* név alatt, s félni lehet, hogy a Trattneré vagy elakad vagy igen rossz lesz, mert Horvát István s mások Fejérrel váltak el Trattnertől. A monopolium még a tudom. országában sem jó, s a meghasonlások olykor javára vannak a jó ügynek, nem kárára. — A Tud. Gyűjt. XII. az az xberi füzetében látni fogod a Beregszászi és Síposmunkáiknak recensióját. Bár azt javallhatnád! Hunyadinak születése felől a januáriusi füzetben fog olvastatni értekezésem. Erdélyi Útam miatt, mihelyt egészségem miatt lehet, Krasznára kell utaznom. Cserei olvasni akarja elébb Erd. Leveleimet, hogy megbotlásaimat megigazítsa, hézagaimat kipótolja, igazábban

pedig, hogy olyat ne magasztaljak, a kit ő magasztalva látni nem akar, s én örömost engedek tanácsának, mert Cserei jó.

Boldog új esztendő!t. Élj szerencsésen s minden tekintetben úgy ahogy érdemled.

tisztelő barátod

Kazinczy.

Fekve írom ezt s vendégeim közt.

Prof. Vályi Ferencz úr íme deákra is lefordítá:

Nro. 1.

Flevisti natus, gavis a est plebs: ita vive,
Ut moriens gaude victor; at illa ffeat.

Nro. 2.

Flevisti natus, sed laetabantur amici:
Sic vive, ut moriens plaudito, turba ffeat.

Íme lefordítá göröggre is:

Ὡς ἐφους, ἐκλαῦσας πικρῶς, ἐταροῖτε γελᾶσθαι.

Zű, ὅτι κλαυσῶσιν θνήττα σε, και συ γέλα.

CLXIII.

Kassárúl, december. 9-én 1817.

Drága kedves barátom!

Ma küldtem neked feleletemet major Bertoldy által két rendbeli drága leveleidre, a melyekről kétled a mostaniban, hogy kezemhez jutának-e. Bertoldy Újhelybe mene, és Kazinczy Péter által fogja kezedhez juttatni leveletem. Megírtam abban, hogy Cicerónak melyik orátióit ajánlom neked.

Az Iliász fordítója egyet aludt a napkeleti gnómára, természetes tehát, hogy felserkenvén, jobban fordította nálamnál, aki úgy bánt azzal, mint Caesar Julius: *veni, vidi, vici.*

De nem kell igen puffaszkodnom győzedelmem felett, és meg kell arról emlékezmem, amit, úgy tetszik, Euripid egy magát hántorgató nagyon serény poetának mondott: nem fognak azért tovább tartani verseid, mert kevesebb időbe kerültek. Mondd meg az Iliász fordítójának, adja ki Iliászát, mert non scribit, *cujus carmina nemo legit*.

Még nem olvasnak elegen a hazában, kár tehát a journalistáknak meghasonlaniok.

Minél tovább haladok a *szeremtsi* plébános munkájában, annál inkább borzadozom. Addig etymologisált ez az ember-séges ember, míg füleit és hallását egészen eltompította. A kálvinista Beregszászi a pedantismusban *petit maitre* ehez a pápista plébánoshoz képest. Még nagyobb puristánk nem támada.

O mes amis, quand aurez vous
Moins de savoir et plus de gout?

Sírva lettél: vígadtanak;
Halj meg vígan: búsúljanak.

oly rövid, hogy már lehetetlen rövidebbnek.

Ne bizgattasd annyit Erdélyi Leveleidet; miért akarsz dicsérni mások kényére? Nem csak Cserei, ha' én is akarnám mentül előbb azokat olvasni. Ha Cserei jó, én sem vagyok rossz. Azért Erdélybe menni sok volna.

Köztem s feleségem közt vita támada legközelebbi leveled vevésével. Én úgy értettelek, hogy 1804-ben megütött fejedhez az idén 8-ik novemberben a guta közelíte. Feleségem pedig ellenkezőt állíta, t. i. hogy akkor suhant el a guta melletted, most pedig csak következéseit éreznéd. Akárhogy van, a guta üsse meg a hozzád közelgető gutát. Beszélhetsz akármennyit a fejed körül csavargórúl, de senki sem fog neked hitelt adni, aki leveleidet olvassa.

Még egy szót a napkeleti gnómáruul. A deák fordítás csak 12, a görög pedig, úgy mint a magyar a *distichon*ban, 14 szót foglal magában; a görög talán rövidebb is lehetett volna: *ελαυσασ πικρωσ*, a *pikrosz*, *keserüen*, elmaradható; minek, midőn a kurtitáson igyekezünk, az olyan epithetum a fordításban, amely nem találtatik az eredeti példányban?

Nekem is szokás ellen alkalmatlankodnak a hurutok, de nem lehet az ember mindig egészséges. Sok, hogy egészen el nem horzsolódtam, törődtem, koptam annyi fáradozásokkal teljes élet után. Vigyázz egészségedre.

A Tudományos Gyűjtemény 12-dik kötetét még nem vettem. Csókollak ezerszer.

U. I. Mélázék az arábiai gnómán. Ha a *hog*y fordításinkban azt teszi: mikor, jobb az: *hog*y születél sírál, mint az én sírtál *hog*y szültek — de ha a *hög*y a *mert* helyett van, akkor több van ezen kitételben sírtál *hog*y szültek, mint abban, *hog*y születél, sírál. Az én versemet még úgy is lehetne kurtítani: Szültödkor sírtál; rád bizom meghatározni, hogy azt teszi-e szültödkor dum tu natus a matre, — szülttedkor pedig, dum mater te genuit, úgy hogy amaz kitétel a világra jöttre, e pedig a szülő anyára vitetődjön, vagy viszont? Élj, *hog*y holtodkor sírjanak, és te ne vess: mértékesebbnek látszik nekem, mint *hog*y holtodkor sírjanak, és te örülj. — Mindenek közzül legrövidebb lenne talán:

Bús lettedkor vígadtak,
Víg holtodkor búsúltak.

Vagy így:

Bús lettedkor nevetének,
Víg múltodkor könnyezének.

CLXIV.

Széphalom, Xbr. 15-d. 1817.

Tisztelt barátom!

Virrad s szokásom ellen gyertyát gyújtaték, hogy tegnap késő estve érkezett leveledre felelhessek, s a levelet még ebédig postára tehessem. Én gyertya mellett keveset vagy

semmit nem dolgozom. Annál inkább kell csudálnom magamnak is, hogy november első napja olta oly sokat dolgoztam. — Belépvén octob. 27-én 59-dik esztendejébe életemnek, látom, hogy közelít az idő, melyben malgré moi idvezülnöm kell. A könyvesinálói pályát futván, mind az ügy, mind személyem java azt kívánják tőlem, hogy a mit a nemzet nyelveért tenni igyekeztem, minél kevesebb szennyel, minél lehet tisztábban hagyjam. Minap nyomtattatott, és minap nyomtatlanul maradt dolgozásaimat tehát retractálok. Sem talentomom, sem neveltetésem, sem nyelvünk és literatúránk kora nem engedék, hogy originális nagy munkákat tegyek, s úgy hittem, hogy a nemzet szükségei inkább kívánták, hogy a mások nagy munkáikat tegyem által magyar munkákká, mint hogy esztendőkig dolgozván, végre is oly silány darabot adjak, mint a Kisfaludy és Virág Hunyadija, mely két munka felől nem én, (a ki szerencsétlen voltam abba a gyanúba hozni magamat, hogy Kisfaludynak fénye engem megszegyénített, s irigységből nem imádom amit mások imádnak), hanem legforróbb barátjai is (Takács és Horvát Endre, annyi-val inkább azok, akik vele barátságban nem állanak — ilyen Mailáth is, s Kölesey, Szemere stb.) azt hiszik, hogy az valóban silány, igen silány. Most tehát azon vagyok, hogy jobb fordításaimat két osztályban készíthessem nyomtatás alá. Az első a régi literatúra némely darabjait fogja adni: Cicerónak Catilin., pro Milone és pro Marcello tehát, minthogy Te, a kit én ismereteidért épen úgy tisztelek és csudálok s szeretek, mint lelkedért és szívedért, úgy kívánod. Ezeket követni fogják Cicerónak némely philos. munkái s levelei, s végre, egy vagy két külön kötetben, Sallust. — A 2-ik osztályban lesznek azok, a miket az újabb nemzetektől hoztam által. Emilia Galotti, Miss Sara és Minna von Barnhelm, Lessingnek három örök remekje, már kész, s ez vala dolgozásom a múlt novemberben, s Wielandnak két kőművesi románja: a Bölcsök köve, és a Szalamandrine. Sokat igazítottam mindenikén. Szemem előtt volt minden szó leírása alatt amit a neologismus ellenségei kiáltoznak, s megmutattam, hogy nem csak szájjal, hanem példával is azt akarom tanítani, hogy

mernünk csak azt kell, ami nyereségére van a nyelvnek,

és hogy a *darabos* és *tarka* soha nem lehet szép, csak hogy nem mind *darabos*, nem mind *tarka*, nem mind *homályos*, nem mind érthetetlen, amit a tanulatlan s gyakorlatlan olvasó néz annak. — E két osztályt egy harmadik fogja követni, s ebben az egyveleg tárgyú vagy originális vagy fordított darabjaim fognak állani.

E szándékok, édes barátom, egy-kétesztendőt kívánnak, ha oly fáradhatatlanul dolgozandom is, mint novemberben és decemberben; kívált hogy egy nékem veszedelmes démon arra csal mindég, hogy más meg más munkába kapjak. Így ezen két hónap alatt egy régi magyar író kiadásán is dolgoztam, azt már félig leírtam, s reá igen sok jegyzéseket tettem, de még épen nem készültem el ezen munkámmal. Most tisztázom le a Kis által fordított Horátiusi Epistolákat is, Wielandnak magyarázó jegyzéseivel. Minthogy superint. Kis Wielandnak ezen jegyzéseit sok helytt megkerélte, holott azt tenni nem kellett volna, magam dolgozom le azokat, mert ha valami, ez érdemli, hogy teljesen adassék.

Erdélyi Leveleimbe ezen két hónap olta belé sem tekintettem. Krasznára megyek le Cserei Farkashoz, ott olvasom fel neki, s követem elfogadható tanácsit. Inkább kínoz az engem, édes barátom, hogy ez a Tenéked szentelt dolgozásomat mind eddig bé nem mutathatám, mint te magad vágyhatsz meglátni; azért főnotár. Comáromy István úr által bemutatom neked, de azon kéréssel, hogy általa visszaküldd, mert rettegek, hogy a kézirat elveszhetne.

Ennyi dolog mellett legidősb gyermekemet, a lányomat, magam is tanítom. Nem nagyítok semmit, de azt nagyítás nélkül mondhatom, hogy ez a gyermek inkább tudja a geographiát, melyet egyedül tőlem tanult, mint az egész abaúji magistrátusban minden fő. Péld. ok. tedd neki azt a kérdést, hogy mint kell Petersburgból az asowi öbölbe menni hajón, mind elmondja a tengerek neveit, és mely föld marad jobb és bal kézre, a nélkül hogy a mappa ki volna terítve. Az első cursust megtevénk, az van hátra, hogy hazánknek vármegyéit ismerje most, mert még ezt nem tudja ahogy kell. Ezt fogja követni az austriai tartományok, és végre a Németország bővebb ismérte. A több országokét az újság ol-

vasásából fogja ismerni. — Bár csak én mindent ily könnyen tudnék tanítani, s gyermekeim mindent ily könnyen s örömmel tanulnának. Zseni most előttem tanítja a geographiára társait, s Te érted, miért taníttatom vele őket. Zsenim így mindég tanul midőn tanít; atyja is tanulta a geographiát midőn őtet tanította.

Leányom a muzsikában bizony sokra ment. Már ouvertüröket játszik. Ha meglátod a sógorasszonyomat, ki jól veri a fortepiánót, kérlek, tégy leányom előmenetele felől kérdést. A gyermeknek metaphysicus feje nincs, amint rettegem, s a francziára, sőt németre is, igen nehezen kap.

Egy gróf Desőffy József grammatika nélkül is, mester nélkül is, s már fejelelni elkezdett hajakkal is megtanulhat ugyan görögül, s egyéb tudományai s ízlése, s a poeták ismerete segélhetik, hogy az Iliászt inkább fogja megkapni, mint prof. Vályi Nagy, aki azt egészen lefordította már: de, barátom, mégis más valamely nyelvet empirica tanulás által tudni, más a grammatika szerént. Ami keveset görögül tudok, én is úgy tudom, s midőn most Vályi Nagy e szobában fordítá görögre az arabsz gnómát, az ő felesége csak elcsudálkozott, hogy én a nekem görögül elmondott gnómát egy szó híján mind értettem. De láttad volna, mely kicsiny valék magam előtt, midőn Vályi Nagy a nehéz szót egyszerre resolválta, s mint fejtegette harmadik negyedik iziglen az eredetét. Tancsicsnak igazza van e részben.

Csokonai minden bizonynyal sok érdelemmel bírt, azt senki sem vallja szívesebben mint én; hiszen én őtet szerettem is a becsülésem felül. De azok az ő versei rettenetes mázolások. Annales Volusi! — Ő és a Szemere Reménye, a kettő úgy áll egymás mellett, mint a réz és a legtisztább arany, a legrosszszabb agát és a legtisztább tűzű gyémánt. S annak mind Kálvin János az oka, hogy a Csokonai köve gyémánttá nem válhatott.

Barátom, engedd hogy úgy szóljak, ahogy a Te szíves forró tiszteled kívánja: — Mindenben igazod van, csak ott nincs, ahol a magyar orthographia dolgában szólasz. Mí, akik ezt a dolgot egyéb tárgyak kárával valánk kénytelenek üzni, nem hallhatjuk botránkozás nélkül, midőn Te az Y-nak adod

az elsőséget a J felett. Én el tudom olvasni, ha valaki Y-nal ragasztja is a suffixumot a szóhoz, s senkit azért nem kárhoztatok. Csinálja kiki amit legjobbnak itél. De midőn bíró a dologban, s a vétkest veszi jó helyett, akkor szabad elborzadnom. Mi lenne abból, ha mi is azt tennénk a mi orthographiánkkal, amit a görög teve? Az írás a szemhez szól, s szükség ugyan, hogy a hangzással ellenkezésben ne legyen, de az is szükség, hogy kimutassa, mi honnan és hogy lesz, mert az segílli az értést. Azért mond sok magyar *honyt* a *hon* helyett, mert azt hitte, hogy a *honnya* annyi mint *hon*-ja.

Élj szerencsésen.

CLXV.

Édes barátom!

Épen most méne levelem Hozzád az újhelyi postára. Azonban megértettem, hogy holnap főnotárius Comáromy úrnak frajczímere Kassára megyen, és így az asszonyhoz küldöm e zakotát (Erdélyben *csomó*), hogy küldje férjéhez, ki ezt által fogja neked küldeni. Arra kérlek alázatosan, tudakoztasd meg főnotár. úrtól, mikor hagyja el Kassát most, és addig olvasd meg ezeket; tégy jegyzéseket reá, s zárd a csomóba, s pecsét alatt küldd nekem említett főnotár. úr által. Ha addig el nem olvashatnád, ám maradjon nálad addig, míg ismét bemegyén Kassára. Akkor kihozhatja. — Ne akadj fel holmin. Ez negyedszeri dolgozása ezeknek a Leveleknek, s még nem utolsó. Még sok meg fog változni benne. — A nagy bajúszú báró Palocsay keresztnevét, kinek kertje vala Eperjestt, és a kinek fia elvette az ő *Excellentiája* gróf Fáy Ágostonné leányát, jegyezd fel, mert arra szükségem van. Bár a Te javallásodat nyerhetnék meg ezen Erdélyi Levelek, et praesidium et dulce decus meum! — 15. Xbr. 1817.

Ha bírod az Erd. Muzéum 7. 8. és 9. füzetét, kérlek küldd ki Comáromy főnotár. úr által. Még nem láttam. Ez által nagyon le fogsz kötelezni.

CLXVI.

Széphalom, Xbr 18-d. 1817.

Kedves barátom!

Ágyban írom e leveletem; a rheumatismus nagyon bántja fejemet, fületem. — Tegnap tettem postára leveletem Trattnerhez, melyben az arábiai gnóma fordításait a Tud. Gyűjt. számára neki megküldém. Első fordítás a tied, a 2-ik és 3-ik az enyém, a 4-ik a prof. Vályi Nagy Ferenczé, s ezt követik ennek deák és görög fordításai, melyeket megigazított miolta tőlem elment. Könyv nélkül tudom mind a kettőt, s így közölhetem veled a nélkül, hogy ágyamból felkelnék, s papirosaimat felhánynám.

Flevisti natus, plaudebat turba propingua:
Sic vive, ut moriens plauseris, illa flect.

*"Ὁς ἐφυγῆς, κλαύσας, γνωτοί τὲ βιοντι γελάσσαν.
Ζῆδ' ἵνα κλαύσωσιν ὀνησῶ, ατᾶρ σν γελας.*

Excellens mind a kettő. Megküldém mindezeket Mailátnak is, hogy tétesse valamely német journalba.

Nyugtalanul várom ítéletedet az Erd. Levelek felől, s bár jegyzéseket kapjak benne a teendő változásokhoz. Élj szerencsésen.

Én prof. Pongrácz úrnak írtam volt octoberben némely könyvek eránt. Nem felelt. Bár beteg ne légyen! — Újra kérlek, juttass el az Erdélyi Muzéum 7. 8. és 9. köteteire, és ha a Versegi 1817. nyomtatott magyar grammatikáját bírod, tedd ezek mellé, hogy láthassam. Visszaküldöm nem sokára.

CLXVII.

Kassárúl, dec. 27-dikén 1817.

Édes drága Ferenczem!

Egy a sorsunk; én is csak tegnap léptem ki ágyambúl. Erdélyi Leveleidet olvasom minden másnak félretételével; e napokban fogom elvégezni. Engedelmeddel az oldallapokra tesztek helylyel-helylyel egy kis jegyzetet hol ez, hol másnyelven, amint eszembe ötlik. Annyit érzek, hogy kár vala azt mind kihagyni, ami le van kereszttezve. Az *onkelt* némelyek nem szeretik. A *romantisch* sem, mert lehet jól magyarul mondani, romántos vagy romános. A *frappant* sem tetszik mindeniknek, mert jól emlékeznek más helyen gyönyörű kitételekre p. o. *rezzentő* látat.

Ime a Muzéom két darabjai, a 9-dik nincs még kezemenél. Magam is szeretném Versegi grammatikáját. Szegény Pongrácz valóban beteg volt, és mivel én is a valék, nem tudom ha jobban van-e. Be jól esett, hogy leirattam a Catilináriákat; most Pongrácz olvassa, és a deákkal hasonlítja össze; tudom hogy meg lesz elégedve; mihelyt elvégzi megkapod, de úgy hogy visszaküldd, ha visszakerül az eredeti Erdélybül. A nagy bajuszú b. Palocsay bátyámat Józsefnek hívták. Nagyon örvendek, hogy annyi örömet éreztet veled lyányod előmenetele. Ez oly tiszta gyönyörűség, hogy nincs párja. A jó író halálíg jobbítgatja dolgozásait, de kár volna még „soluere senescentem“ etc. Egy magyar grammatikát és egy értekezést *de numero oratorio et elegantia dictionis* különösen a magyar nyelvben, igen szeretnék még tőled olvasni. Szemere Reményét küldd meg, kérlek, mert nem esmerem. Te Tansicscsal tartasz, én d' Alemberttel; azomba csak az a különbség véleményeink közt, hogy ti a grammatikával akarjátok kezdetni a görög nyelv tanulását, én pedig azzal végezni akarom pályámat. Minden embernek a maga esze ter-

mészetéhez kell alkalmaztatni tanulása módját. Arrúl az egy kevésbé gyanús állításról, hogy az írás a szemnek szól, majd máskor bővebben. *Honn patria*, két *n*-nel íródik, és úgy is ejtődik; *hon* vagy *hón*, Achsel, egy *n*-nel, ha nem hibázom.

Vale, dilectissime. Vagyok

hív Jóskád.

U. I. Még egy munkát kívánnék tőled, t. i. egy magyar historia literáriát, de nem német mintára készítve, hogy vagy csupa ezer meg ezer bordákra szakasztott merő csontalkotvány legyen, vagy véghetetlen hosszúságú pántlikás féreg, és mindent, a haszontalant és az unalmast és a csúnyát is magában foglalja, hanem philosophusi szép lélekkel íratottat, hogy semmi, ami szükséges, hasznos és tanúságos, és tetsző, ki ne maradjon belőle. Kevés ember van a hazában annyi készülettel az illetén munkához mint Te; ha pedig az neked alkalmatlannak látszana, legalább úgy mint Voltaire a jobb íróknak munkáit és azoknak bélyegét, azon kívül életekből azt, ami tanúságos, adnád elő. Bod Péter magyar Athenása nagyon rövid, és kitetszik belőle századja ízetlensége; ezenkívül nagyon szaporodtanak azolta íróink. Mikor lesz már egyszer egy egészen magyar dictionariumunk? Ha pénzem volna, kinyomtattatnám a Kassaiét, bár néki az etymologia, nem pedig a jó ízlés, az analogia, az euphonia az extraordinárius judex, és ámbátor ő is mindent meg akarna határozni, nem akarván megengedni, hogy sok dolog így is amúgy is jól legyen mondva. Mind az isten mind az emberek világa, mikor szép, csak azért szép, mert kevés a fő törvény, amely alatt minden a legnagyobb különbsélességgel indul és mozdul, és mivel az egység alatt is változandóság van: a literatúrában szintúgy, mint a politikai igazgatásban. Az a gyengéje a mostani századnak, hogy minden legkiseb- bet is törvényes regula alá akar venni, és mindent mindenkor igazgatni.

Kérd meg Nagy urat nevemben, hogy minekutána a

világ legjobb könyvét lefordítja, B.Szabó Dávid rossz könyvéből jót készítsen, de előbb nézze meg Girard úr Synonymes Français című munkáját, mert e tárgyban nagy vakmerőség volna jobbat kívánni. Minden nemzetek például vették e nemben, magok a németek is, bár gyűlöljenek is egyáltalában mindent, ami a Rajnán túl szerencsésebb éghajlat alatt termett.

CLXVIII.

Kassárúl, jan. 7. 1818.

Megbecsülhetetlen szerelmes barátom!

Nem tudom lefesteni minő gyönyörrel öntötték el lelkemet Erdélyi Leveleid; megtetszik belőlök a szép előadásokban gyakorlott elme, kilátni rajtok a tárgy ismétlett feldolgozásának tökélyeit, nem pedig gondjait. Az elsőbb levelek valamennyire érintetlen hagyják az olvasót, de mennél tovább indulék benne, annál inkább vonzottanak magokhoz, és annál jobban vágyék nem csak elébb haladni olvasásokban, hanem múlatni is magamat tanúsággal és kellemekkel eltelt foglalatjokkal. Szint olyan a Borghese híres villájában a bemenetel, nem sejtí meg az érkező a csoportosan reá váró örömöket.

Parancsod után helylyel-helylyel jegyzeteket tevék a lapoldalokra, majd ez majd amaz nyelven, ahogyan pennámra jöve; nagyon óva rakdostam fel, azok többnyire általad gerszettett érzeményeim kipattanásai. Ne vedd rossz néven méréségemet.

Ha nem csal meg reményem, nagy helybenhagyással veendi által a jövendő kor gyönyörűsége leveleidet, és látván mindjárt a homloklapon összecsatlásban nevünk megjelelését, lelkünk rokonságához fog vetni, és azt fogja mondani: „Jól kelle tudni Dessewffynek érzeni azt, amit Kazinczy oly szépen tudott leírni.“

Alig merészlem közrebocsátani Bártfai Leveleimet Erdélyieid után. Dísztelen a Tiéd mellett ecsetem, de vigasztalódom, hogy barátom okozza kétségbeesésemet. Nevem több díszet nyerhet barátságodtól, mint en írogatásaimtól.

Tartson meg az Isten a jó lelkeknek, a tieidnek, hazánkknak és kivált nekem,

hív tisztelődnék és barátodnak,
Jóskának.

U. I. Még e hónapban fogod venni a Bártfai Leveleket. Széles lapoldalokat hagyok üresen, és kimondhatatlanul megkérem, hogy bárdold ki, gyalúld ki, simítsd ki darabos feldolgozásaimat.

Küldd meg idővel még azt is, ami még hibázik Leveleiből.

A pered iránt írtam a vármegye archiváriusának.

CLXIX.

Széphalom, jan. 10-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Íme visszaküldöm az Erd. Muzéumnak 2 köteteit, melyeket minap velem közleni méltóztattál. Nagy gyönyörűséggel olvastam gróf Mikó Györgynek értekezését a nevelés felől, még nagyobb a mit Döbrentei s Buczy ketten dolgoznak. Bármely sok idegen legyen a Buczy dolgozásában: az mégis olyan, hogy nem lehet miatta literatúránknak s nyelvünknek nem örvendezni. Ha valakinek, nekem van nagy okom kevélykedni barátimmal.

Ez a zsidó nekem helybeli árendásom, s az én szekere-men megyen Kassára. Neki tehát oly bátran adhatod által Erdélyi Leveleimet, mintha magam venném által, s erre kér-

lek is, mert tisztázni akarom. Ha valamely dolgozásomnak óhajtottam valaha javalást, és kivált a Tiédet: ennek óhajtom azt. Törteni, kisimítani való sok van még benne, pedig ez már negyedszeri dolgozásom: de hiszen ahhoz, legalább amennyiben a munkát nem sajnálom, derekasan tudok. November óta maig 858 lapot dolgoztam in 4°, olyat ami nyomtatás alá fog menni, leveleimen és egyéb dolgaimon kívül; s látván, hogy sokáig már nem élhetek, minden pillantataimat hasznomra akarom hajtani. Hadd mondják valaha gyermeim, hogy pályámat megfogyhatatlan tüzzel futottam meg, ha nekik semmit ennél egyebet nem hagytam is.

Olvastad-e, édes barátom, a Tud. Gyűjtben a Beregszászi és Sípos recenzióját? Ha még nem láttad, kérlek, olvasd meg. Vastag nem vagyok, nem még éles is, s a B. és S. munkáik, kik közül az első *audaculus*-okat emleget, s holmi brutum fulmeneket lövöldöz reám is, a másik nem említ, de helylyel-helylyel csipked, elég alkalmat adhattak volna, hogy én is olyan legyek mint ők: de ezt a két embert nem tartottam arra méltónak, hogy magamat hozzájuk tegyem. Megtéríteni őket nem fogtam, de azt nem is reménylettem: azt reménylettem, hogy egy kevésé bátortalanabbakká teszem a szólásban. Gróf Pálffy János 1790. perorált, de magyarul nem tudott, deákul pedig hosszas gondolkozás után tudott szólni. Egyszer a szomszédja, az Oculinak nevezett Batthyány, nógrádi főispán, belé ugrik szavába. Pálffy végig hallgatta, s midőn Batthyány a rossz dolog rossz elmondása után elnémult, Pálffy ezt ordította a kedves szomszédjára: Si scit, loquatur, sed non scit, ergo taceat. — Ezt kellene mondani Beregszászinak és Síposnak is. De hiszen alkalmasan ezt mondottam.

Most Superint. Kisnek Horátiusi Epistolái mellé fordítom a Wieland magyarátjait. Kis az I. könyvet még 1811. kiadta, a II. könyv nyomtatatlanul áll kezeim közt. Rímes scándálatlan verseket még egy magyar sem írt több ízléssel, s Horátz más leve ugyan kezei közt mint volt, s a rímek miatt az egész tónak meg kelle változni: de mégis igen kedvesen olvashatott munka. — Ezt a felséges munkát a magyar Virágtól is bírja, s ettől hexameterekben, s ez is igen szép dolgozás. Ha egyikét esztendőmet erre fordíthatnám, meg-

próbálnám, mire mehetnék én. Minap egy álmatlan éjjel néhány sorait lefordítottam. Imhol vannak azok:

1. *Virág szerént.*

Meczénás, te! kinek méltán szentelte legelső
 Versezetét, s a legvégsőt is szenteli Músám!
 Engemet újlag akarsz a küzdőhelyre szorítani,
Ámbátor magamat sokszor kimutattam eléggé,
 Méltó, aki szabad pálczát nyerhetne jutalmúl.
 Nincs kedvem sem időm *már arra.* Vejánius elbújt
 És mezején lappang; függ fegyvere Szentje faláról,
 S a népnek végső fővenyen nem esenkedik immár.
 Egy némely, jól hallom, imezt sugdossa fülembé:
 Jámbor, vén lovadat *kímélvén,* fogd ki: ha botlik,
 A kehes és fullad, mindnyájan rajta nevetve.
 Most hát énekeket, tréfákat, lantot, enyelgést
 Félre teszek, csak igaz s illendő dolgokat *írni* (!)
 Vágyok, minden gondom, erőm e tárgyra figyelmez.
 Quam non adstricto percurrit pulpita socco!

2. *Kazinczy szerént.*

Első tárgya, Meczén, Múzámnak, s majd legutolsó!
 Engem akarsz-e megint, kit eléggé láttatok, aki
 Megnyertem botomat, berekeszteni régi körömbé?
 Sem kedvem, sem erőm már mint volt. Herkuleszének
 Hagyta falán kardját Vóján, s szugjába vonúla,
 Hogy ne könyörgje kegyét a népnek színje . . . .
 Vájt füleimben cseng egy szózat: Csapd el öregsző
 Tátosodat, nehogy orra essék, s szégyenbe borítson.
 Most hát elhánynom versem, játékimat, én csak
 Azt keresem mi szabad s illő, s neki fekszem egészen.

Horác nem *írni*, hanem *élni* akara a philosophia szerént. S ámbár Virág a Horác Epistoláit úgy fordította ahogy sem Rájnis, sem Szabó nem Virgilt, kénytelen vagyok

mondani, hogy néhol nem látszik tudni, mit akar mondani Horátz. S illik-e Horátzba az oly üres sor mint itt a 4-dik?

Nagy gondjaimtól szabadíta meg az a jóvoldod, hogy a Catilináriákat velem közleni méltóztattál. Ha az a lidérez, amely engemet mindég más meg más munkára csal, egyebet nem fog velem dolgoztatni, martiusban ezt újra dolgozom, s mellé vetem pro Milone et pro Marcello. Az a három, reménylem, teszen egy kötetet, s ha igen, kieresztem. Hadd lássák akiknek nyelvrontó vagyok, ha az vagyok-e itt is, mint p. o. Ossiánban. Ők minden írást azonegy magyarsággal szeretnének olvasni, az pedig igazságtalan kivánság. Bár a Catilináriákra prof. Pongrácz úr tett volna némely jegyzéseket, s Te méltóztatnál velem közleni.

Itt küldöm Boufflersnek Leveleit. Ámbár sok magyar tud francziául, ezt csak gróf Dezsőffy Józsefnek s báró Naláczy Istvánnak kellene megítélni. De Téged itt nem csak bírámnak kérlek meg, hanem oktatómnak is.

Me voici chez le Chev. de Bauteville, qui m' a reçu comme un suisse (mint egy helvetiai vagy mint egy helvétiai?) qui descendroit du ciel à cheval sur un rayon. — Ezt mondja Boufflers a 2-dik levél első sorában. Látom én, hogy itt a *suisse* nem a nominativusban, hanem az accusativusban áll, mert Boufflers *érkezett*, Bauteville *elfogadta*, és így a sугárparipán nem ennek, hanem annak kelle jönni. De megvallom, semmi értelmet nem tudtam adni a Boufflers szavainak, hanemha ezt tenné: *Úgy fogada Bauteville, mintha az égből egy sугáron szállottam volna le hozzá.*

Tedd nekem azt a kegyelmet, olvasd meg ezt, s küldd vissza igazításaiddal. Visszakapván, letisztázom, s ez szolgálatodra lesz, ha bírni akarod.

Trattner és Fejér megbékéltek, s Fejér ismét redactor, Mokry pedig Fesslernek magyarországi históriáját fordítja.

En is tapasztaltam, hogy az *Onkel* nem kedves, s elkerülném ha lehetne. De a *nagybátya* vagy *atyai bátya* nem jó, mert circumscribál. A purismus, ha tőrhetetlenkedik, bolondoskodik. Azt kell tudnunk, hogy a stilistikának csak némely nemei szenvedik meg az idegen szót.

A *frappant* pillantás *rezzentővé* leve; mert a szó kifejezi amit a francia, és gyönyörű szó.

Prof. Vályi Nagy soha sem fordít többé semmit. Nincs nagyítva a dolog, ha mondom, hogy bizonyos értelemben eredeti munkát nehezebb írni, bizonyos tekintetben fordítani nehezebb. Szegény Vályi Nagy öt esztendővel hamarább fog idvezülni, hogy Homéért fordította, s nagyon kétlem, hogy az ő Homérje érdemlette-e azt, hogy magát feleségétől gyermekeitől öt esztendővel elébb megfoszsza.

Élj szerencsésen, kedves barátom! A mélt. grófnét alázas tisztelettel tisztetem. Bár láthatnám minél elébb azokat a fiúkat, akik valaha Dezsőffy Józsefek, s azt a leányt, aki valaha Sztáray Eleonóra lesz, ha emlékezik, kinek gyermeke. Öllelek szíves tisztelettel.

örök híved
Kazinczy Ferencz.

A REMÉNYHEZ.

Sonetto.

Szelíden mint a szép esttünemény,
Kecsekkel bájorezádon, mint Auróra,
Borúlsz reám setét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

De most nem tűnsz fel nekem, szép Remény;
Fenn réventől köd, hab, szél messze szóra,
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

Ah, jőj s ringasd el e nagy kínokat!
S mint ott az Alvó, csendes berkeken,
Hagyd éljek boldog isten-álmokat.

S ha lelkem egykor álmaiból felserken,
Mint kedvesét Lúnának lángjai,
Lepjék orcámat hölgyem csókjai.

Szemere Pál, 1813.

CLXX.

Kassárúl, jan. 15-d. 1818.

Drága kedves barátom!

Az ítélettétel mindenkor és mindenben igen nehéz, de kivált mikor te kívánod, és olyantúl kívánod, aki sokkal inkább szorúl a te bíróságodra, mint te az övére; bármi hizelkedő legyen tehát barátságos kérésed, én annak csak igen tartózkodva merek megfelelni. De még így sem bátorodom belé ereszkedni, míg Boufflers leveleinek, amelyek nincsenek itt kezemnél, originálját nékem meg nem küldöd; akkorra halasztom annak okáért a fordított levelek átolvasását, amikor majd összehasonlítást tehetek.

A legnagyobb illendőséggel *mustrálás* meg Beregszásziékat és Síposékat. A mustrálás nem szép szó, de a „*recensio*“ sem. Szép minden szó, ha a dolgot kiteszi, érthető, a tárgyhoz van alkalmaztatva, és ha nemzeti szabású. Nem lehet és nem is kell talán, hogy minden szót bájoló hangzás emeljen; mind kellő, mind lágy, mind kemény hangzatokra van szükség, szintűgy mint hosszú, középszerű és kurta szókra, mert mindenfélét több módon kell tudni kitenni; a jó ízlés abban áll, érezve tudni, vagy tudva érezni, hol és mikor kelljen e vagy amaz szóval élni. Ezt tanítani lehetetlen, és ehez nem azok tudnak mindég legjobban akik legjáratasabbak a regulákban; innen van, úgymond Quintilián: „*Ut qui diligentissimi artium scriptores exstiterunt, ab eloquentia longissimi fuerint.*“ Nékem ez a szó *mustrálás* azért tetszik, mert valamely könyv mind rendre végig nézését, mind pedig megítélését magában foglalja. A *censio*, nem diák szó, a *recensio* annál kevesebbé, és így nem kellene talán barbár deák szókat a németektől kölcsönöznünk; eléggé bővölködünk azokkal itthon is.

Nagyon köszönöm neked, hogy a *frappant* „*rezzentővé*“, leve. Ne hidd, hogy a külszók ellensége vagyok, de csak ott

szeretem, ahol innen hazúl szükségem ki nem telik. Úgy vagyok a szókkal, mint a posztóval, csak azzal a különbséggel, hogy jobb karban vannak már szótáraink, mint fábrikáink; ha pedig sem itthon, sem a külföldön nem boldogúlhatok, Cicerót követem, aki megvallja, in Tusculanis vel Academicis quaestionibus, quod saepe circumlocutione utendum illi fuerit.“ Miként és hogy kell körülírni, meg es meg a jó ízléstül függ, amely nem egyéb, az érzésnek a józan észszel való harmóniájánál.

A nyelvszokást úgy értem, hogy nem a pórseregét, hanem a tudós emberekét, a tanultak pedig nem mindég tudós emberek. Német- és Magyarországbán, kivált az eruditi ex professione, többnyire még igen rossz ízlésű darabok; a régi és mostani külső literatúrában járatos embereknek szokását értem tehát, de az olyanoknak, kik egyszersmind sokat hallottak beszélni magyarúletekben, és magok is sokat beszéltek; akik azon kívül nem csak sokat olvastak honi nyelvökön, ha írtak is; akik nem keveset forgolódtak mindenféle jó társaságokban; akiknek módjok volt a nagy világ csínosságában és finomságaiban részesülniek; akik mind a jól, mind a szépen nevelt asszonyok körül simúltak; egy szóval akik sem nem szeretetre méltó tudatlanocsák, sem pedig a sok, de nagy, részént vagy velőtlen vagy haszontalan, tudomány súlya alatt terhelősködve, unalmasak; és akik az embereket s azoknak mindenféle rendeit, és a világot ügyeivel bajaival együtt könyveiken és szobájokon kívül is esmerik. Aki azt gondolja, hogy azért mert Virgílt könyv nélkül tudja, és mikor deákul ír, visszaemlékezésekből Centones Virgilianos componit, jó ízlésű ember; vagy mivel a napkeleti nyelvekben járatos, mester a magyar stílistikában is: az nem vevé gondolóra, hogy akármely tudományt üzzön valaki, sohasem fogja magát abban tartósan és a jövő korra kiterjesztőleg dicsőségesen írásaival megkülönböztetni, ha a genius megszállásai előtt, a maga tudományát philosophiai és aesthetikai lélekkel nem gyakorlotta.

Molière szobalyánya igazításai után fenegeté szennyeit; Boileau pedig azolta miolta kárt teve benne a pulykakakas, és ahoz csipkede, ami nála szintúgy mint minden egyéb fér-

fiúban a szépnem számára vala teremtvé, vesztette el meglelkűségét, azóta válék hideg fondorlónvá. Annyi tehát legálább világos, hogy érzést is kell általvinnünk azon tárgyakra, amelyek körül forgolódunk, de mind érzést, mind észet csak illendő mértékben, úgy hogy viszont egy-egy mást mérsékeljék. Rossz ha a társasági kigyalúlódás a természeti érzést elfojtotta; nem jó, ha a természet vadonsága a társasági szelidüléseket kiforgatja. Be felséges, be kiterjedő értelmű az amit Cicero mond: „Ego in omnibus praeceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus.“ Azt vevém észre, hogy a nagy írók, mint Cicero p. o. és Voltaire, írásmódja, minden rendű olvasóknak, a kimívelteknek szintűgy mint a míveletlenebbeknek, tetszik, és azért jegyzi meg ismét más helyen maga Cicero: „In caeteris artibus id maxime excellit, quod longissime ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum; in dicendo autem vitium vel maximum est, a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis sensus abhorrere.“ Miért tudnak chez oly kevesen? megmagyarázza Quintilián: „Aliis iudicium in eloquendo ac modus, aliis quos aridos vocamus, vires defuerunt. Corpora sana et integri sanguinis et exercitatione firmata ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires. Curam ego verborum, rerum volo esse sollicitudinem, nam plerumque optima rebus cohaerent, et cernuntur suo lumine, sed evenit plerumque, ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio, primum quia sunt optima minime arcessita, et simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia; nam illa quae curam fatentur, nec gratiam consequuntur, et fidem amittunt, nam quod recte dici potest, circumimus amore verborum. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod et alius dixisset: atqui satis aperte Cicero praeceperat, in dicendo vitium vel maximum esse e vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere, sed ille durus atque ineruditus, nos melius qui non ornamenta quaerimus, sed lenocinia. Atque plerosque videas haerentes circa singula, et dum

inveniunt, et dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quod si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae et animum dicendi refrenat, et calorem cogitationis exstinguit mora et diffidentia. Miser enim et (ut sic dicam) pauper orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Majore animo aggredienda eloquentia est, quae, si toto corpore valet, unguis polire et capillum reponere non existimabit ad curam suam pertinere.“

Minden nemére a folyó és kötött szólásnak bizonyos módolatokkal alkalmaztathatók Quintiliánnak előadásai. Mi magyarok szerencsétlenségünkre nagyon kirekesztőleg indulunk a németek útján, holott a mi nemzeti geniusunk inkább szövetkezne az ángoly hathatósággal és a francia tüzzel, A német tudósok többnyire árnyékhajházó (umbratilis) emberek; náluk az idealismus, a mysticismus, systematismus és cosmopolitismus lelke a practica elme kifejtődéseit nagyon hátrálja, azért csupa kivétel náluk a nemzetre ható (popularis) író, pedig minden nemébe' mind a kötött-, mind a folyóbeszédnek bizonyos nemű, ahoz a nemhez megkívántató popularitásnak kell lenni. Az Aeneis a maga nemében egy nagyon populáris munka. E nélkül a popularitás nélkül, amelyet én itt értek, lehetetlen, hogy valamely műv a késő jövődöre menjen, bármi gondosan és ékesen legyen írva.

Igen igen kevés változásokkal mernék munkáidból tökélybélyegűeket (classicus) csinálni; azaz: olyakat, hogy a magok nemében mind a művelteknek, mind a műveletlenebbeknek tessenek a hazában, és hogy még a maradék feljebb lépése is ne árthasson nekik; csak arra kérnék, hogy ne csak szoktasd lassabban a jobbhoz és szebbhez nemzetedet, hanem hogy olykor-olykor kíméld is magát megkülönböztető geniusa mind józanságát, mind pedig olykor kényeit és széltevéységeit is (caprices). E szót: Onkel p. o. sohasem fogod bevétetni a magyarokkal, azt sem fogod soha elhíttetni velek, hogy Szemere Pál sonettje a legtisztább arany és a legtisztább tűzű gyémánt a réz és a legrosszabb agát mellett, Csokonai Reményét értvén. Feleségem tevév bíróná, anélkül, hogy közlöttem volna elébb itéletedet, és már most sokat fel mernék tenni, hogy ha jól lefordíttatnék mind a kettő, és elküldtetnék akár Ró-

mába, akár Londonba, akár Párizsba, sőt ha még fenállana a régi Athena, oda is, mindenütt, nem csupán a pórsereg előtt, hanem a legjobb írónál Csokonai nyerné el a pálmát. Ugyan csald ki, kérlek, grófnéd részrehajlatlan ítéletét. Ha parancsolod, megeselekeszem, és taglalni fogom mind a két művet, mind az egészre, mind a képzetekre s ideákra, mind a kitételekre nézve. Nem mondom, hogy Szemere Pál úr *Reménye* nem szép, de azt mondom, hogy nem szebb a Csokonaiénál, és hogy a magyar nemzet érzése és ízlése kiállja e tárgyban a legszorosabb kritikát. A finomabb ízlés némelyeket ugyan, hol itt hol amott kimozdítana Csokonai darabjaiban, sőt némely egész darabokat kiútasítana könyveiből, de ritkán adna valamit a megmaradókhoz, mert az ő nézőpontjai magosok, nagy tájt foglalók s igen szerencsések; rajzolatnak formái, akár egészjekben, akár részleteikben, akár körülvonásaikban hathatóságok, és merészek, a festések elevenek, és elpuhító lankadkodások és érzelékenységek nélkül mind elme- mind szívérdeklők, s a fül is majd mindig kielégítettik a bájos éneklőtől. Mi magyarok még ép elméjű és szívé emberek vagyunk, még nem szorúltunk az érzeménykedés fűszereire, mi nem találunk szépséget az efféle kitételekben: „*Ah jőj, s ringasd el e nagy kínokat.*“ A ringatás mindig a bölcsőt hozza előnkbe, a csecsemők ringattatnak, a nagy tehát nem ide való, azon kívül nyugalomra és álmra ringattatjuk a csecsemőt; de ha az ötet meglepő nyughatatlanságokon fordul is meg a metaphora, akkor sem áll az epitheton nagy. *Fenn révéntől* vagy hamis vagy homályos kitétel, a *küzdell* is a *küzd* helyett, gerjeszti-e más fejekben is Szemere úr ideáját, még kérdés? *Boldog istenálnokat élni*, olyan összetekert csavart képzet, mely görög akart lenni, de csupán német lőn; más a *noctes coenaeque Deum!* A magyarok tehát alkalmasint a réznél fognak megmaradni; a hamis kölesön értelmek még nem ragadják őket, és a fülek csiklandjai nem tompították el még elméjüknek egyenes látását. Bár az lehetnének mostani költőink a jövő előtt, ami Csokonai lesz minden mázolásai mellett; ötet a természet bélyegzé fel költőnek, akármely országban lenne született, megkülömböztette volna magát eredeti költő elméjével és nagy szabású

s mégis hajlatos phantasiájával. Fő bélyege, mint minden nagy elméknek, a természetiség, mely ha valóban az, sohasem durva, mert különben aljasság. Sokkal ritkább, sokkal nehezebb a természetet utól érni, mint akármi más czifrákat. „Il n'est pas poète correcte, mais il est toujours poète, ce qui n'arrive pas toujours aux poètes correctes. Tout le fini de l'école Hollandaise ne vaut pas une esquisse, une ébauche, un trait des Carraches.“ Sokkal jobban tenné Kölcey úr, ha a természetiségen igyekezne; meglátná, hogy nem oly könnyű hasonlítani Csokonaihoz: „Ut sibi quivis speret idem, sudet multum, frustra que labore ausus idem.“ Ugyan miért vagdalkozik a lángeszű, nemzetünk díszére teremtett, korán elholt Csokonaink árnyékával? Elhíheti nekem, hogy nem fény, nem villám, nem világosság vala mindenkor az, ami őt ezzel a dicső árnyékkal való küzdésében segíté.

Ha ti írók egy részről a nemzetet oktattjátok, más részről csupán érzéseitől és helybehagyásától függhet tartós dicsőségtek τὸ μετρον τὸ ἀριστον.

Íme itt Horácz egyik ódája magyarul, és a magyar ember környúlásaira alkalmaztatva. Otium divos etc.

Nyugtot ásítóz magos ég uránál,
Kit a Bált síkján a veszek ragadnak,
Fellegek hátán mikor az setét hold,
S búvik a csillag.

Nyugtot az harcban szaladó kozákok,
Nyugtot az fénylő sima kardos angoly,
Vert ezüstön nem veszed azt, se gyöngyön,
Sem suhogókon.

Mert a kincstárok s a lovas legények
El nem üznek szívzajokat tétőled,
S tépelő búkat porozó kocsiknál
Felrepülőket.

Jól lakik szintúgy ki kis asztalánál
Ősinek vagy szarvpoharára nézhet,

Alszik ő, nem rém s szerelemnek undok
Szennyei szívják.

Kurta évnek tűnt buta, mért arányzol
Annyikat? mit tartsz melegebb világnak?
Vagy talán a szép haza-hagyta gyors, nem
Futja magát is?

Mászsza a hajónak rezes oldalát gond,
Hajtja osztályát a futó seregnek,
Frissebb a nyúlnál, sebesebb a forgó-
Szélzuhogásnál.

Az jelenléttel teli szedte lélek
Bús jövődönnek nem ügyel, keservét
Hordja vígság közt, a szerencse egészen
Ép soha nem volt.

Az dicső Hektort hamar elragadta
Az Halál, Títhont az idő megölte,
És amit frissen veve lopva tőled,
Tán nekem adja.

Annyi száz jerkék s tehenek Tyrolból
Böggve körülted, s paripák nyerítve
Szöknek, az férgek pirosúlt levében
Ázot' a mentéd.

Nékem egy vagy két telek az hazában,
S tiszta ész és szív a kilencz szüzektől
Nyújtatot', az vak hiuság' seregjét
Hogy kikaczagjam.

Jó-régi fordításom ez nekem, de mi az az eredetihez képest? Minden költeménytelenebb nálunk, mint nálók volt, elménk, nyelvünk, vallásunk, polgári alkotmányunk, szokásaink.

Kérlek, mondd meg, mik a *gépely falak*, és mi az ety-

mologiája a *nápész* szónak? A *csonpolyát* sem lelem egyik szótáromban is; a *kuszi pajtást* sem értem. Taníts kedves barátom, mert tőled sokat lehet tanulni, és én nem csak igen szeretek tanulni, de kivált tőled szeretek.

hív *Jóskád.*

U. I. Nekem jobban tetszik a Te fordításod mint a Virágé. Kis nem jól tevő, hogy nem hatlábuakban fordította Horáczt. Meg kell mindég, ha lehet, az eredetinek mértékét tartani. — Hogy tetszenek neked Thajsza (így) úr képtelenségei és tudatlanságai a Tudományos Gyűjteményben? Ha ez így megy, kivévén egynehány darabokat, amelyek közé különösen a Tiéidet számlálom, a Tudományos Gyűjtemény nem sokára a tudatlanság gyűjteményévé fog válni.

Feleségem igen nagyon köszönt. Nagyon elfogta velem együtt a szomorúság ötet — nehéz beteg legkisebb fiam, nincs nyugtom miolta kinlódik, fejem szívem kiköltözött csendjéből; be érzem Cicero mondását: „*vita propagatio miserrimi temporis.*“ Hát Te sohasem jössz többé Kassára? Nem az ugyan már Kassa ami hajdan, de találkoznak még itt egynehány maradvány emberek a múlt időkből, akik téged szeretnek, és akik vigasztalást lenének társaságodban; a többi sereg ész és szív nélkül való léhásokból áll. Én itthon fiamért gyötrődöm, vagy olvasgatok nyughatatlanságok közt; mikor pedig felderül, lovaglok vagy a város romladozott bástyáit járom körül a jobb levegő kedvéért. Vagyon játékszínünk is. Gróf Péchy igazgatja, sokat költ nem csak a játékszínre, hanem a játszósnekra is. Operánk is van; nem rosztul énekelnek, de szebbek a ruhák az éneklésnél és a muzsikánál. Új esztendőkor egy fagyos allegoriát adának, amelyben a német császárt és a német nemzetet dicsérték, a magyarról pedig hallgattak. Nincs nyílt ház, miolta gróf Csáky né megholt. Csáky Emmánuel esztendő olta sínlik; nincs sehol elmés társaság, jó kedv. Kendözésekkel töltik el csak idejeket az aszszonyok, a férfiak pedig semmivel. Első februártól pengő pénzben kell a postát fizetni. A politika igen kezd borúlni.

megúnták a francziák a németek véghetetlen és határozatlan számvetéseiket, azt mondják: hogy utóljára csak ólomban és vasban fognak fizethetni. Még az úgynevezett *Ai* állat is jobban halad mint a frankofurti tanácskozások, — elvégzik talán 3 esztendő múlva a praelimináriákat. XVI-ik Lajos alatt is úgy cselekedtek a németek: azt mondta rólok egy francia író XIV-ik Lajosnak: „*La diéte d' Allemagne, qui ne devoit examiner qu' une partie des propositions de votre majesté, depuis trois ans quelle y étoit appliquée, n'en étoit encore qu'aux préliminaires.*“ Én oly szerencsés vagyok, hogy a frankofurti gyűlés, mely a nemzet színéből áll, actáit végig nem olvashatom, kivált miolta Gagern úr oda hagyá dietájokat; az angoly és francia parlamentom actáit pedig a német nyelvben is a legnagyobb gyönyörrel olvasom. Ez maga elég a német nemzet jó ízlése tehetségeinek megítélésére, de Thajszsa úr előtt a mostaniak, kivált a németek, elébb valók a kimíveltetésben a görögöknél és a rómaiaknál, sőt a *der, die, das* és a *ó, η, το*, testvérek; kétség kívül azért, mert a *das*-ban sem *t*, sem *o* sem taláztatik. Lehet Schillert szeretni, Goethét becsülni, Wielandot tisztelni, a német nemzetet tanulni tartani, de azért nem szükség azt a legmíveltebbnek képzelni.

Kész vagyok a szeremcsi plébánossal; addig addig származtat a jámbor, míg némely szókban három *t*-t, másokban pedig *sz*-t nem kerít egymás mellé. Be keveset tanultam tőle, és Thajszsa úrtól minden unalmaim mellett is, amelyeket oly bőven rám pazarlottak! Mennyivel több tanúság van akár melyik erdélyi leveledben.

Elfelejtélek feljebb megkérni, fedeznéd fel nekem a szó: *szerény*-nek is mind értelmét, mind etymológiáját.

Láthatod e leveleimből, be összevissza szökellenek ideáim, de fáj a szívem, és utolsó olvasásaimból vett csömörködésem elkeseríté Erdélyi Leveleid jó ízét, sőt rossz kedvet szülvén a búhoz, ideáim rendes folyását megzavará. Parancsold azokat szokott csilapatjokba, barátságod, vigasztalásaid és útmutatásaid által.

CLXXI.

Széphalom, jan. 20-d. 1818.

Kedves barátom!

Horváth Ádám, kit a világ a *három csombókos poetának* szeret nevezni, és aki szereti így neveztetni magát, mert az a bolondság bántja, ami engemet a Zrínyi-süveggel és fűző csizmával, hogy másként öltözik mint minden egyéb halandó — (de én így nem akkor, mikor nevezetesebb napokon megyek emberek közé: H. pedig akkor is így) — azt írja utolsó postáival írt levelében, hogy a nem boeotiai, hanem *keszthelyi* Helikon-tája nagyon neheztel Kölceyre mérges és másokat sértegető recenziójai miatt, s már megkérte a Tud. Gyűjtt, hogy oly recenziókat fel ne vegyen. H. maga is meg van bántva K. által, de nem tudom miben. Hogy tehát megmutassa, hogy K-t nem illeti a mások tanítása, ennek egy sonettjét újra önté, s nekem küldé meg. Szerencsétlenségére H-nak és a sonettnek, ez épen oly rossz amint a K-é nem rossz. Ugyan mi lesz belőlünk, ha a publicum oktatása miatt recenziókat nem lesz szabad felvenni? Az ízlést semmi sem művelheti inkább. S ha az Erkölcsi Kátét szabad recenseálni, miért nem Kist, Csokonait, Berzsenyit? Miért nem szabad kimondani, hogy Cs. épen úgy amint az általad is kedvelt Kotzebue, birt zsenivel, érdemmel: de csaknem minden míve valóságos mázolás, mint Kotzebüenek?

Ez a három csombókos poeta egy rendes emlékezetet juttata eszembe, melyet épen most írok meg Mailátnak is. Az úristen oly kevés alkalmat ad az embernek, hogy ne vessen, hogy amidőn az ember nevetethet, rosszúl teszi ha nem nevet. Nevezz hát Te is!

Horváth Ádámot a tihanyi apáturság Szántód nevű helységének árendája miatt zaklatá a kamara, s H. azt sürgette, hogy ami életet ő a belgrádi háború alatt a seregnek

quietantiára adott, neki acceptáltassék. József alatt nem boldogult, s Leopold alatt sokszor alkalmatlankodék Bécsben, s hasonlóul haszon nélkül. A császár annyira el volt foglalva, hogy a fiára, mostani urunkra, bízta hogy audientiákat osztogasson. Horváth tehát somogyi banderista módra öltözve megjelent. Dolgát végezvén, képzelhetetlen gravitásával, mely neki tulajdona, lelépegetett a grádicson, midőn a toskáni Ferdinánd főherczeg felfelé lépe. Du, ist Franz oben? kiáltá a főherczeg, azt hívén, hogy ez a bajuszos, csombókos, paszomános, tarsolyos ember Leibhuszárja valakinek.

Ik vász nikt — vasz isz — dasz — Du, monda a grávis Horváth a legnagyobb nyugodalomban. A Horváth után lejövő német ember a földig görbült Ferd. herczeg előtt, H. pedig kálvinista merevénységgel és orientális nyugodalommal ment. A német szalada Horváth után, elmondá neki kit bántott meg, de Horváth, aki nem tud németül, csak ment a maga szörnyű nyugalomban, s képzelheted a görbedező német mint csudálta ezt a mennykő egy embert.

Kinevetém magamat édesdeden, s már most okosan szólhatunk. — Mindenek felett engedd mondanom, hogy kázmeri sógorasszonyom itt ebédle vasárnap, s egy bizonyos hírt beszéle gróf Sztáray Albert felől. Barátom, ha valóvá talál lenni a hír, s a gróf bált ad, akkor, ha köszvényes leszek is, tánczolni fogok örömemben. Soha gróf Eszterházy József még jobb dolgot nem teve mint ezt fogja.

Január. 13-kán vettem az Erd. Leveleket tőled, és már dolgozom ötödikszer. Mit nyerne munkáink az új dolgozások által, ha szoroson fogjuk! Azon dolgozásomban, mely nálad volt, talán semmi sem kízza el jobban mint a Kolozsvárról írt levél. Az egy hosszú galériája volt a portréteknek változtatások nélkül; kedvetlent mondanom nem illet, és így úgy jöttem ki, mint egy bérbe fogadott magasztaló, s mint-

hogy senkit sem akartam, senkit sem kellett nagyon kitetszetőleg festeni, ízetlen volt a magasztalás is. Azon leszek, hogy új dolgozásom inkább érdemelhesse javalásodat.

Én azt tapasztalám magamban, hogy másoknak nyomtatás alá még csak készülő munkáikat sokkal nagyobb javalással szoktuk fogadni, mint nyomtatásban. Ez onnan jöhet, mert mikor még csak kézírásban látjuk, örvendünk, hogy új könyv *dolgoztatik*. Ide magyarázom velem éreztetett javalásodat is, s hidd el, még inkább szerettem volna vezérléseidet, útmutatásodat, igazításodat. Neked a természet igen sokat ada, s magad sokat, igen sokat szerzettél. — Egyben különbözünk nagyon: a nyelv felől való ítéleteinkben: orthographiai, grammatikai vélekedéseink összeegyeztethetetlenek, és gy az az a pont, amelyen, azt hiszem, hogy téled szabad eltávoznom.

Oh barátom mit adnék érte, ha tudniillik volna mit adnom, ha még vagy 30 esztendeig oly erőben élhetnék mint most! Ezután még tüzesebben állanék a dolgozásnak. De sera est in fundo parsimonia: ezt mondja bölcS Seneca, s nagyon tartok tőle, hogy ez a nagy tűz, mely most szálla meg, titkon jelenti, hogy nem sokára Deus fio — amint Suetónnál egy császár mondja. Gyermekeim és írásaim forognak szünetlen szemeim előtt. Mind a kettőből azt a jót szeretném csinálni, ami tőlem kitelik.

Hunyadi Jánosnak születése felől tett jegyzéseidre nevettem. Megmondtam hogy, ha az volna akinek Heltai fecsegi, nem volna mit szégyenlenie, mert Jephtén kívül is vannak olyak elegek. De ha nem az, és mégis annak mondják, nem vala-e méltó kérdeni, az volt-e? — A görögök a szerelemről másként gondolkoztak mint mi keresztyének; én szeretem feleségemet, és ötlet ma is úgy nézem mintha *csak* szetőm volna — képzeld nagy szerencsétlenségemet: már ismét viselős! Ez nekem rettenetes, de csak annyiban, mert látom, hogy ezt a gyermekemet nem fogom felnevelhetni. Ha mindenik olyan lesz mint az én nagyobbjaim, kik felől már ítélehetek, úgy valóban kár, hogy Ábrahámnak tette isten azt az ismeretes ígéretet; úgy engem kellett volna szaporítónak kifogni mások között! — Visszatérek oda, hogy feleségemet ma

is úgy tekintem mint ha *csak* szeretöm volna. Így nem virtus az bennem, hogy más nem is kívánok, s nem tudom mi a desiderii peccatum. Voltaire azt mondja, hogy ő nem képzelt izetlenebb portékát mint a férjet a feleség ölében: de a jó patriarcha nem tudott ahoz. Én pedig azt tartom, hogy abban nincs semmi ízletes, ha itt is ott is; s ezt csak azért sem szeretem, mert úgy az asszonyi nemet kénytelen vagyok cloá-cáknak nézni — az legalább igen nem delicátus érzés.

Ha Adelhaid itt volna, megdermedne kínjában. Neki a klavírmesteremmel egy kis históriácskája volt. Láttam, de úgy tettem, mintha nem látnám. Az ember belé ünt. Akkor egy 17 esztendőszobaleány nyerte meg a klavírmestert, s Adelhaid féltékenységekre gyúladt. Megjövendőlte, hogy ez elveszi a leányt. S ez január. 15-d. megis történt, a nélkül hogy a leány viselős volna. Feleséges mestert tartani baj; de így nyakunkon marad, s ez nekünk kedves, mert nincs veszedelmesb dolog mint a tanítókat (ha jó a volt tanító) változtatni. Maga a klavírmester kért, hogy a maga szobájában ehessék, s ez még jobb így; kevesebb alkalom lesz az összeháborodhatásra; mely rettentő kín becsületes embernek. Él szerencsésen, tisztelt, szeretett barátom!

CLXXII.

Széphalom, január. 18-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Ma délelőtt jövék haza Lasztóczról Szemere Páltól, s íme ma délután, midőn épen az ő sonettje periphrasisát akarom Neked leírni, ő maga betoppan hozzám. Dolgot adtam neki, hogy olvasson, én pedig hozzád írok, mert holnap reggel indul a sógorom tisztartója Kassára, s őáltala beküldhetem hozzád Boufflerst.

A REMÉNYHEZ.

Sonett, Szemerétől, neki tulajdon jobbitásaival.

Szelíden mint a szép est-tünemény,
Kecsekkel lángorezádon, mint Auróra,
Mosolygasz rám sötét sohajtozóra,
S megenyhül sorsom, a vad, a kemény.

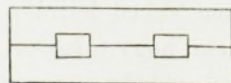
De most nem tűnsz fel nékem szép Remény,
Fenn révémtől köd, szél, hab messze szóra,
Faggat, gyötör, remegtet minden óra,
S küzdell keblemben minden érzemény.

Ah jőj, ringasd el e nagy kínokat,
S Endymionként a szent rózsaberken,
Hagyd éljek boldog istenálmokat!

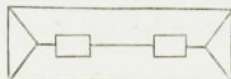
S ha lelke e varázskarból felszerken,
Mint kedvesét Chitone lángjai
Lepjék orezámat hölgyem csókjai.

Külön papirosra írtam le itt a paraphrasist, hogy annál alkalmasbban tehesd meg az összehasonlítást. Én ezt csudálom, a Csokonaiét még csak nem is szerethetem. Quisquis amat ranam — ezt mondja a gyermekkorunkban szépnek gondolt vers, s meglehet, hogy az én ízlésem makacssága tartja szépnek a Szemerétét, meglehet, hogy ezt csak azért tartom szépnek, mert hasonlít a Petrarca munkáihoz, de a Petrarca munkáit, ahol jók, minden mívelt ízlésű olvasó szépnek leli. A Csokonaiét semmi fordítás nem tehetné széppé.

Gépfedél, Giebeldach, az, midőn a fedél figurája felülről tekintvén két kéménnyel ez: . . . . .

holott a közönséges fedél két kéménnyel ez: . . . . .

Nápésznak nincs gyökere, mert az *vox primitiva*. Biharban a legelső és legutolsó ember ismeri: *Ein Talk*.

Szerény, *modestus*. — *Szer* *modus*, s hasonlít hátulsó syllabájában a *serény*hez is, sőt egész hangzásában.

Most vendégeim, és a holnap reggel menő kázméri alkalom miatt lehetetlen többet. De nem sokára felelek oktató leveledre. Higyd el, az nekem nagyon kedves, s ohajtanám, hogy minden ellenkezőmnek ennyi lelke és tudománya volna. Te engem meg nem térítél, tudod hogy ízlésünktől, gondolkozásunktól megválnunk bajos: de ellenkezéseid s Ciceróból, Quintiliánból vett helyeid előttem új nyílásokat láttatnak, az pedig mindég nyereség. Én neked postán nem írok. Minek terheljelek, midőn másként is írhatok. De venni fogod leveleimet. Erdélyi Leveleimmel kész leszek febr. 10-dikeig. Élj szerencsésen, kedves barátom.

Imhol a Szemere sonettje paraphrasisa:

„Remény, hamikor te rám, aki elsötétedve (elbúsulva) sohajtozom, oly szelíden mosolyogsz, mint az estvelgő ég szelíd színe, és mint Auróra, mikor lángorezájijn minden szépség elterjed, akkor ez a te biztató mosolygásod megenyhíti kemény és vad sorsomat. De most engem elhagyál! köd, hab, szél messzére elkapott engem a boldog révtől, melyben hajóm bátorságosan nyugvék; faggat, gyötör, remegtet minden óra; minden pillantás s keblemnek minden érzései küzdellésben vannak. Tűnj fel ismét szép Remény, s altasd el e kínokat keblemben, ahogy dallásával a hűséges anya altatja el síró kisedét, s engeddd hogy oly istenálmokat (istenné tevő, boldogító álmokat) lássak alvásomban, amilyeket a boldog Endymion aludt a szerelem berkeiben. S ha majd lelkem fel fog serkenni e varázsalvának karjaiból, leljem úgy magamat a kedves leány karjai közt, mint a felébredő Endymion lelte magát a Diánáéi között.

Valami ezen paraphrasisban áll, megvan a Szemere sonettjében. S a nyelv, mely nyelv az ott!

Cserei Farkas barátom Krasznán a ma érkezett levelében arra kér, hogy neki szerezzek egy igen jó, csinos és nőtelen szakácsot, s úgy hiszi hogy azt Kassán kaphatna. — Oly tekintetű embernek mint Te ilyen commissiókkal alkalmatlankodni, formális impertinentia; de oly lelkű embernek mint Te, mindég kedves az az alkalmatosság, amelyben valakit lekötelezhetünk. Ha tudsz oly szakácsot, fogadd meg, s mondd hogy jöjön hozzám, én magam viszem le még februáriusban Krasznára, s Cserei le lesz erántad kötelezve velem együtt.

CLXXIII.

Kassáról, febr. 8-d. 1818.

Kedves barátom!

Általnézém futólag parancsod szerint fordításodat, az eredetivel összehasonlítgatván. Íme vagy jó vagy rossz jegyzéseim. Az előszó vége felé ezt mondod Boufflersről: *Gyakran összetéveszti az írási stílt, hol a jó ízlés sok holmit tilt, a beszédi stíllel, hol a jó tón mindent tür; azt kell hinnünk, hogy nem olvassuk, hanem halljuk.*“ Igenis, nem kell összetéveszteni, ha vagy históriát, vagy tanítási könyvet, vagy akármi egyebet, amivel behatást tárgyaz, ír a jólnevelt ember, de nem mikor levelet; miért tetszenek [annyira Sevigné asszonyosság levelei, és miért tartatnak azok a legelső remeknek a levelező stílben? azért mert a korabéli írók bizonyítása szerint szakasztott azon stíllel vannak írva, amelyen szólott a legszívesebb asszonyosság. Nem való hogy a jó tón mindent tür beszéd közben, és ha nem bízunk mindent leveleinkre, a-

mit a társaságban elhullatunk, az nem a stíl miatt van, hanem mivel félünk hogy feltörök a postán leveleinket. A durva és neveletlen sz. mihályi notárius jól teszi, ha szebb stílből igyekszik leveleit írni, mint ahogy beszéll, de a jól nevelt ember rútitja leveleit, ha akár a szájára, akár a pennájára folyó gondolatait és érzeményeit akarja szépíteni. Jól mondja Boufflers VI-dik levelében: *Ha kétfelé vágnák Voltairret, s itt azt az embert látnám akit olvasék, ott azt akinek szavait hallottam, nem tudnám melyiket válaszszam inkább. Csinálhatják nyomtatói amit akarnak : az ő legjobb kiadása mindég ő maga marad.*“ A nyomtatók t. i. olykor-olykor szépíteni akarták Voltairret; maga Voltaire azt mondja valahol: „On y a dit des impuretés, mais dans un style très pure.“

Engedelmeddel minden levélből csak egykét előadást veszek kérdőre:

Leur front nous dépassoit, nem azt teszi előttünk vonúlt el, hanem meghaladott, mert előttünk vonúlt el, defila devant nous.“

„*Ils nous en fouettoient tout au travers du nez.*“ *Csapkodta, sodrotta orrunkat*, nem pedig elhordta, ami pedig egészen más, és inkább disztelen, mint nevetséges kép. *Et qui faisoient un r r r ra ravage épouvantable.* Ebben a játékban egy szó sincs arról, hogy soká tartott, és hogy elsiketültek belé. A francia szó *ravage* nem vitetődik a hallásra. Ezt e hangképes játékot talán így lehetne majmolni: *az egy-egy tojás golyóbisok rettenetesen r r r rá ránk riasztottak.*

A második Levélnek eleit én is csak úgy fordítottam volna mint te, de kimaradott a *suisse*, ebben pedig furcsaság és elmésség látszik itten lappangani; ha nem hibázom, azt akarta Boufflers mondani, hogy elsudálkozott rajta Baulteville, mivel őszinteségére svajczert, könnyedségére pedig egyszersmind francziát látott benne; e szerént, nem lenne talán így rosszúl: *úgy fogada, mintha egy sugáron leereszkedő svajczert szállott volna le hozzá az égből.*

Coquettes, nem kaczerkák, mert gyakran épen ellenkezők, hanem *tetszőskék, kellőskék*, vagy, amint már igen szerencsésen kitevéd Marmontel fordításában, *begyeskedők.*

„*Il n'y a pas plus d'hommes à proportion qu'en Lor-*

raine.“ *Ember itt nincsen több mint nálunk, szem előtt tartván a föld mennyiségét. A földmennyiség itt habozó kitétel; a szem előtt tartván pedig nagyon huzókás; nem volna-e természetesebb így mondani: nincs itt a föld mennyiségéhez képest több ember mint nálunk; és miért volna e rövidebb és természetibb kitétel rútabb amannál?*

Le plaisir qu'on prend pour y avoir manqué, a le plaisir de ce voir obéir par le bourreau — ez valóságos phrase alambiquée, kétszer harmadszor kell olvasni míg érti az ember, de amint te lefordítád, erős tiszta és világos az idea.

C'est en tatonant que je cherche à satisfaire ma dette, gyönyörű kitétel; nincs a gondolat egészen eltalálva a magyarban, talán így lehetne közelíteni hozzá: *Vaktába maroktatott a pénzbe hál' adásom.*

Catin, kaczer, igen jó. Igaz hát hogy a *coquettek* nem mindég *kaczerkák.*

Mettez moi aux pieds du roi. Vess a király lábaihoz. A francia kímélés azt hozza magával, hogy nem csak a király lábait, hanem azokat is kíméljük, akiket hozzájuk teszünk, és így mondja ugyan a francia: je me jette aux pieds du roi: de nem mondja: jettez moi aux pieds du roi: mivel lehet óva a király lábaihoz vetni magunkat, de annak, akit vetéssel kibocsátottunk egyszer kezünkből, lerogyása nincs többé hatalmunkban. Az efféle aprólékos finomságok bélyegezik a legudvarisabb nemzet nyelvét.

Egy valakit tudok aki oly kifogyhatatlan jó kedvvel bír, hogy sohasem únja el azt a sok hódolást, melyet neki minden ad. Boufflers az istenről szól, de te a reverendásokról emlékezel meg fordításod közben, valamint feljebb Gréczről és Brünnről, midőn a királyt gazdának hívtad; de nem hiszem, hogy a papok kevesebbé düljanak füljanaak, midőn majd olvasandják, hogy az istent egyvalakinek nevezed.

Mint hízik nyálától a két tenger: qu' il serait beau le voir grossir les deux mers. Boufflers képe kaczagtató, a tiéd galádowska.

Que sa calotte devienne pour la première fois le point le plus élevé de la terre. Mert eddig csak képzelte; ez lappang ebben a gondolatban, te pedig úgy fordítád, mintha így vol-

na : *pour qu'elle devienne enfin une fois le point le plus élevé de la terre.*

Les grandes idées amènent les grands mots. Amener azt teszi hozni, elhozni, elővezetni, és ezen szóval igen jól él itten Boufflers, mert a nagy kitételek mintegy vezettetik magokat a nagy ideáktól, de ha azt mondjuk: „hogy a nagy ideák nagy kitételeket húznak elé,“ a nagy kitételeket mintegy eldugva képzelgetjük, és a dugaszbul erőszakkal kihúzzattatnak, ami itt egyenesen a szerző gondolatjának czélzása ellen vagyon.

Már a *csokoládét* régen bevettük, a *csokolád* szokatlan és kérdés, hogy szebb-e? Csak ott ahol nem lehet máskép, szabad, óva és módjával, egy kevésbé botránkoztatni azokat, akiknek tetszeni akarunk; így merném p. o. megpróbálni botránkoztatni hazámfiait ezen szóval *tüstentyű*, impromptu helyett, talán értene minden magyar. Csinálunk olykor particulábul substantivumot; ha nem lehet minden francia szót tökéletesen magyarul kitenni: minden magyar szót sem lehet francziául.

Ezen versecskékben: *hozzád nem küldtem én ok nélkül, asszonyom*, így lehetne talán valamivel több francia könnyűséget oltani:

Az ördögöm ha felkötet,
Gondold hogy ég, hogy éget,
Kísértni fog ugyan téged,
De te jobban még ötlet.

Les petits bijoux sont sujets à se perdre, ha így fordítjuk: *gyöngy, gyémánt hamar elvesznek*, nem való a gondolat. Sőt ritkán vesz el a gyöngy, a gyémánt, mert őrzik becsé miatt; a *petits* tehát itt ki nem hagyható.

Kár volt a szépnemhez intézett versecskét le nem fordítani:

A szabad svájczernek feszes durvasága,
Hideg a szépnemmel, nem lángol eránta;
Be bús az embernek minden szabadsága,
Hacsak rabnak az ég a szépet elszánta.

A másik se rossz amelyet kihagyál, *Évához*:

Szívzálogot érdemlettem,
Szívesen vagyok én Éva diadalma,
Ádámod ha nem lehettem,
Adj paradicsomot, leszek tiltott alma.

Amit Bonard versel Boufflersnek, az igen eleven.
Miért van hátra a IX-dik Levél?
Elvégzém az unalmas mustrálást.

Excusez mes erreurs, et ne soyez pas triste,
Que souvent ma censure était sans sel attique.
Si Boufflers fut battu par son panégyriste,
Vous n'êtes pas, mon cher, mangé par ma critique.
Parce et vale. Musis per Charites tradite Kazinczy.

Pípsz.

U. I. Nincs időm most a parallelára a két Remény közt, de nem fog elmaradni. Most csak azt jegyzem meg, hogy ugyan gondolhatod-e igazán, hogy vagy Kölcseynek vagy nekem vagy nekem jobb ízlésünk legyen az érzéshez szóló dolgokban, mint vagy a Te grófnédnak vagy az enyimnek? Házadnál a bíró, és te perlekedel és igazságtalankodol Csokonai Reménye ellen! Reméllem meggyőzlek feltaglalásommal, és a taglaló tüzetlensége mellett is mindenütt ki fogod tapogatni disjecti membra poetae.

CLXXIV.

Kassa, febr. 14-d. 1818.

Tekintetes Úr!

legkedvesebb, legdrágább jó Uram!

Igéretem szerint leírtam a már megholt *Rojkó János* úr Napoleon házasságára készített verseit. Sokan becsülték

ezt születésekor, kíváncsivá lettem a T. Úr engem bizonyára megnyugtató ítéletét is tudni felőlök. — *Az emberi élet köre* írott verseket is eléggé vakmerővé lettem még egyszer megküldeni. — A *zsidók messiását* még nem, mert mind ez ideig lehetetlen vala leírnom. Mindég úgy el vagyok foglalva, hogy magam részire csak éjtszaka írhatok, — de ha később is, bizony ura leszek szavamnak.

Az emberi élet köre.

A kép kettő; mind a kettőn, 7. 14. 21. 28. 35. 42. 49. 56. 63. 70. 77. esztendő korában, francziás-német öltözetekben festetik le az ember, és így a felvett kor 11 féle, mind az egyik mind a másik képen; az egyik a férfi-, a másikon az asszonyi nem ábrázoltatik, de mind a kettőn a 70 kivált a 77 esztendő nagyon görnyedező formában adatik elő, amint, a többségnél véve, többnyire meg is szokott az lenni. Mind a két képmustra alatt már találtam német és deák versezetet, de ez által nem elégíttettem ki, még a magyarral szerettem, öhajtottam azt felékesíteni. Nagy medián regál árkusra vétettem le őket, így mind a három nyelvbéli versezetnek elég helye lett a képek alján.

A férfiaké alatt a német vers:

Cirkel des menschlichen Alters.

So fängt das Leben an, in diesem Wechsellauf
Hört Witz, Verstand und Muth auch endlich wieder auf.
Der Jugend Feuer wird zu einer Mannesglut,
Bis dass des Alters Eis zuletzt bedächtlich thut.

A deák vers.

Vita quidem cursu surgit mortalis amoeno,
Cum vita vires, ingeniumque abeunt.
Mascula dum juvenis virtus contemperat aestum,
Prudenti gressu cana senecta venit.

A magyar, melyet t. Szemere Pál úr nem a kép alá, csak a gondolatra készített.

A gyermek semmikért repes,
Az ifjú ideált vadász,

A férfi valót nyomoz,
Az agg idvességért könyörög.
Ők, ami nincs, éldellik azt,
Nem éldellvén azt ami van.

T. *Szemere Pál úr az egyik kép alá:*
(de a másik alá nem készített.)

A gyermek a tarka semmiket kívánja,
Az ifjunak fényes ideál bálványa.
A férfi valónak nyomozza lépését,
Az agg idvességért önti könyörgését;
Ezen grádicsokon fut pályát életünk,
Czélért élünk, s ahoz csak halva érhetünk.

Ez harmad évi történt. Minthogy ez, haugyan bár az asszonyokat illető kép alá is való, de e versezetet csak a férfiaké alá tettem, és középett, a német és deák közt, hogy a symmetriát is megnyerjem. Esmeretes levén már ekkor gróffommal, megkértem, hogy csináljon egy versezetet az asszonyok képe alá is, melyet szint úgy a symmetria miá a német és deák közzé kéntelenítetttem alkalmaztatni. E következő az, mely a német és deák után következik, a magá eredetiségében:

Az asszonyi nemet illető kép alatt.

A német:

Cirkel der menschlichen Schönheit.

So wächst von Kindheit an die Schönheit und Gestalt,
Der Jugend Reitzung zeige sich in Anfang bald,
Wird stärker, klug, gesetzt, bis es das Alter reift,
Die Schönheit sich verfliegt, und man nach Krücken greift.

A deák.

Nascitur infanti vultus praeclara venustas,
Virgineusque decor, splendida forma nitet;
Prudenti facie matura aetate corusca est,
Forma fugit tandem, dura senecta premit.

A magyar, melyet a grófom készített 1816.

A szépnem életkorai.

A szép hölgynek kora is megy grádicsonként fel és le,
Öröm- bűn keresztül húzza őt is a sír kötele.

Imádjuk, bár tipor minket tavaszában,
Szeret és szeretjük nyári hevültében,
Tiszteljük, ha meddő nem volt, ősz korában,
Banyának csúfoljuk reszkető telében.
S akit nagyatyáink mondtak istennének,
Mi unokák hívjuk a vének vénének.
Te még a szépnek is szörnyű ellensége,
Mindég forgó idő! kinek nincsen vége!
Ki mindent rontsz és szülsz, légy Ielkünk áldása,
S egy boldog örökség tartós folytatása.

Készen, rámában, üveg alatt s aláírva is levén már szerettem képeim, a T. Úrét nem tehetem oda: így hát minék lopom meg munkás idejét, hanemha szebb jegyzéseim közé tenném azt, pro memoria, de csak úgy, hogy ha azoknak megcsinálása igen-igen kevés fáradságába telne a T. Úrnak.

Akorba amint t. Szemere Pál úr nekem a verseket megküldé, a versei mellé rekesztett levél végén e következőket is írja:

„Kazinczy úrral közlöttem a képeket, szándékunkat. Bizonyosan sok dolgai vannak mert nem felelt. Erről kedves sógorom György bővebben.“

Szemere György úr jó barátom leve Kassán laktába (most nem tudom hol van), általa vetemedtem a vakmerőségre, hogy t. Szemere Pál urat mint esmeretlent megszólítani (kérni) bátorkodtam, akit még most is sokszorosan idvezlek.

Mulatság nevében bátorkodom a T. Úrral e következő gondolatot közleni, melyet a múlt napokban egy bizonyos polgár Kassán írásban küldé hozzám:

„Miért nem egyformán boldogok az emberek? holott a minden stóla nélkül forgolódo napnak részt nem tekintő sugárai egyformán eshelnek mind a jóknak úgy a gonoszoknak minden ő körül-kerületeikben?“

„Talán azért, hogy ha szűk az idő, meg nem fér benne egymástul a tolongó, ha bő ellenben, kiszottyán abbul.“

„Vagy azért, hogy a boldogító calculusban egynek mint másnak nem eshetett a jobb sors numerusára.“

Egy gondolatomat terjesztem a T. Úr elébe, grófommal már közlöttem e gondolatot, helybenhagyja, sőt örül neki. Valyon nem fogja-e nekem megengedni, hogy ő jövő esztendőn kezdve belé, s a következő esztendőkön folytatva, a T. Úrnak grófommal a kezdettől való minden levelezéseit, exmissis exmittendis összeszedjem, hogy az valaha kinyomtattasson? Igérem magam ezen kedves és hasznos munkálkodásra. Méltóztasson a T. Úr engem errül tudósítani, bátorodjam-e majd ehhez foghatni? E több kötetekre telne — kelete lenne — gármond betű neméből illene szedetni stb.

Prof. Kósa úr, ki a kassai akademiában a hazai törvényt tanítá, meghala, és 1-ső februáriusban el is temettete; most üresült helyét prof. Pongrácz úr tölti.

A regmeczi perről a specifica tudósítást alázatos bizodalommal kikérem és elvárom hová hamarább; maradván

A Tekintetes Úrnak

szolgálatjára örökké kész, és nagyon
alázatos szolgája *Dulházy Mihály m. k.*

U. I. Ha egy kurta előbeszéddel a Rojkó János úr Napoleon házasságára írott versei kinyomtattathatnának, aligha örömrészt nem venne benne főtiszt. superint. Kis úr, mert Rojkó János úr is Luther követője vala.

CLXXV.

Kassárúl, mart. 30-d. 1818.

Édes Ferenczem!

Kevélységgel olvasám barátságos kézzel általad a jövendőnek vésett dicséretemet a Tud. Gyűjteményben; ha leró belőle valamit a jövő évszak, látni fogja legalább, hogy szerettetett Dessewffy Kazinczytól, és hogy tetszettem a jóknak, holott azt V . . . Á . . . . tagadta.

A még méltábban mint én a jók közé számlálандó Döbrentei parancsol velem, küldeném meg neked az Erdélyi Múzeum IX-dik füzetét. Itt van hát. Festett képemet is visszaküldöm neked ez alkalmatossággal, mert megtért Erdélyből. A magamét már bírod a VIII-dik füzetben. A tiédet pedig ránába tétetem üveg alá, és feleségem fogadószobájában a pamlag felett már fel is függesztette. Szép volna ha meg akarnád egyszer nézni magadat ott, ahol nem csak szeretnek, hanem díszeskednek is veled.

Barátságosan vagy-e József bátyáddal vagy öcséddel, vagy jó barátja-e ő Jóska sógorodnak? Ha vagy te vagy ő akarnátok, kimondhatatlan barátságot mutathatnátok erántam, ha Józsefet megkérnétek, vetné magát közbe érettem hűgánál vagy néjénél Krajnyiknél. Mi a kérésem, megtetszik ide zárt levelem másából, mely levelet Krajnyiknél írtam.

Abban a házban szeretném én csendesen végzeni napjaimat, amelyről eme levélben szólok. Általányában van azal, ahol anyám halála után néném gróf Szirmayné felfoga, és ápolgata; ahol Koppi világosságot szerető lelkének egy részét belém csepegteté: „wo ich, amint mondja Wieland, die erste Lust, den ersten Schmerz empfand.“ Szeretném ha annyi járás-keles és tapasztalás után a világon, egynehány lépésnyi távolságra halhatnék meg nevelésem drága és nekem

elfelejthetetlen helyétül. Ezt te érzeni fogod, amit én itt érezve mondok, és azért éreztesd mind sógoroddal, mind bátyáddal, mind húgoddal is; de siess, ne késsél, és felelj minél előbb

hív *Jóskádnak*.

U. I. Aminap azt kérdé tőlem Deresényi, hogy mit tartok Erdélyi Leveleldről, fognál-e belőlök pénzelní? Azt felelém: hogy ezen tekintetben nem néztem által azokat, mert ha e czélotat tudtam volna, bátorkodtam volna még egynehány észrevételekkel szaporítani jegyzéseimet; azonban úgy is amint most vannak, nagyobb részint meg fogják nyerni, amint hiszem, a köz megtetszést, mind a matériára mind a formára nézve.

Küldd vissza az én Catilináriáidat, megérdemli a többszöri olvasást. Megkapod a Bártfai Leveleket rövid idő múlva. Fognak-e Dulházy úr hasznára prof. Rozgonyi censorsága alatt kinyomtatódhatni Patakon?

Copia.

Tekintetes Asszony, különös tisztelettel való Asszony Néném!

Kedves barátom t. Vitéz úr tanácslásából bátorkodom a T. Asszony Nénémhez folyamodni. Acquisitiót csináltam, és az istenben boldogult b. Berzeviczy bátyám házat vevém meg Kassán, a hozzá tartozandó major- és földekkel együtt. Nem akartak fiai másképp kötni csak conventiós pénzben, és én ezt igazságosnak láttam, mivel sem a vevő, sem pedig az eladó így meg nem csalódhatik. — Minthogy a hátra maradt özvegy és árvák hosszabb terminusokat nem adhattak, a mostani idők pedig olyanok, hogy a folyó áron is nem lehet nagyban semmi productumot eladni, papirospénzt pedig tetemes uzsorák nélkül nem lehet kölcsön kapni: merészlek conventiós pénzt kölcsön kérni T. Asszony Nénémtől. A pengő pénz azon nemében akarom visszafizetni ezen adósságot, amelyben

fel fognám venni. Én eddig fizettem adósságokat, nem pedig csináltam. A szegénységtől szintúgy, mint a gazdagságtól egyaránt távolag eső tehetségemet, iparkodásomat, gyermekeim aránt való atyáskodásomat és a legszorosabb becsület érzésével összekötött pontosságomat az egész felföld esmeri. Acquisitióra, nem tékozlásra kérek pénzt. Kész vagyok adni a legbátorságosabb securitást. Legjobban szeretném, ha úgy kaphatnék, hogy minden esztendőben a capitalis ötöd része visszafizetése mellett öt esztendő alatt megszabadulhatnék ezen adósságtól; ha azonban a visszafizetés egyszerre fogna tetszeni, négy vagy öt esztendő elteltével, azt sem bánom. Ne méltóztassék rosszra magyarázni bátorságomat, de kedves barátom t. Vitéz úr, aki mind T. Asszony Nénémet, mind engemet esmer, bátorított a bizodalomra, amelynek kegyes és engedelemmel való elfogadásáért esedezvé, úri fávöríba ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel szünet nélkül maradok Tekintetes Asszony Nénémnek alázatos szolgálja

G. D. J.

CLXXVI.

Tisztelt kedves barátom!

Embert akarék küldeni levelemmel Krajnyikné testvérhúgomhoz dolgodban, de a sógorom kért, hogy azt küldjem által neked, hogy ha használni szükséged lesz, magad küldhesd meg a húgomnak. Teljesítem kívánságát, s íme ide zárom. Adják az egek, hogy szolgálatodra lehessen. Mely igen óhajtanám én, hogy én is gazdag ember volnék, hogy a *Jóknak* szolgálhassak, midőn arra szükségök van! Nagy gyönyörűség az. Soha még inkább nem sajnáltam hogy az nem vagyok.

Erdélyi Leveleim, úgy hiszem, egy részét adósságomnak le fogják róvni. Most hatodikszor dolgozom már, nem egészen újra, de sok igazításokkal. Döbrentei írt, hogy addig

ki ne adjam míg ő meg nem tekinti. Ki akarja hagyatni amik valakit megbánthatnának, és akik az érdemetlent megsértének. — A munkának e nyáron nyomtattatni kell.

Döbrentei engedelmem nélkül cserélé el képedet. De nagyon örülök a cserén. Ez neked igazabb képed s ezen inkább kitetszik az a szép lelkű s szép arcú ifjú, akit a Músák s a szép asszonyok szeretnek. Ugyan mint tudta ezt a szép képet oly nemszépén metszeni Nagy Sámuel!

S te nekem örvendezel keszthelyi megtiszteltetésem? Szeretném ha láttál volna mikor a hírt vevém. Engem nem hágy el az a hit, hogy az író maga adja magának mind az életet, mind a halált. Azonban a balatoni Helikon istenének kedvezése köszönetemet kívánja. Ide teszem amit gróf Feseticsnek írtam. — Még nem tudom az én fám nem bodza-e. Annak örülök hogy nem én magam ültettem fát magamnak.

Őt nap feküdtem ágyban. Ma költem fel először. Éljen szerencsésen, imádott szívű férfi, s imádója az imádást érdemlő asszonynak, kinek jelentsd mély tiszteletemet. Mint vannak fiaid? mint Emíled? Az én Emílem hideglelős.

Örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

A Catilináriákat első alkalmatossággal beküldöm hozzád. Addig olvasd meg a Kovásznai, verseit nem, de az orációit.

Tartván attól hogy Krajnyiknének nem talál lenni pénze, megszólítám a sógoromat, hogy írának báró Sennyeynek és Kazinczy Péternek, a V . . Á . . . szíves barátod ipának. A sógorom azt mondja hogy Péter bátyámnak soha sincs, mert valamit bevesz, azt azonnal küldi V . . nak, b. Sennyeytől pedig senki sem kap.

Csuhadároznak most csak köszönést és köszöntést.

Gróf Festetics Györgyhöz.

Nagy Mélt. Gróf,

Kegyelmes Uram!

Az a figyelem, melyet erántam ez idei innepén Keszthely mntatott, engem egészen váratlanul ére: nem hittem hogy akár a balatoni Helikon, akár ennek nagylelkű alkotója méltónak ítélhessen e megtiszteltetésre, mely az ott meg nem jelent írók közt nekem jutott legelébb. Mely kész voltam volna én megosztani az új Olympia pályaágát két barátommal, — Virággal és Kissel! De tisztelem Excdnak okait, ha nem értem is, s köszönöm a legforróbb hála köszönetével megbecsülhetetlen kegyességét. Méltóztassék elhinni Excád, hogy annak a nagy ragyogású polgárnak javallása, kit annyi érdemek tevének halhatatlanná közöttünk, és az egész Európa előtt, nekem kedvesebb minden bérnél, melyet a szerencse olykor *ingyen* ad, olykor gondatlanul még *hullogat* is. Bár maradékink, kik érdemeinket igazábban fogják megszabni mint a jelenkor, javallhassák e tettet! bár későbbi dolgozásaim méltónak kiálthassanak e szerencsére, melyet most egyedül az Excád jószágának köszönhetek!

Keszthelyhez csatolva e kegyesség által, igyekezni fogok e nyáron megjelenhetni Excád előtt, hogy végre ne legyen okom pirúlni, hogy soha nem láttam azt a nagy férjfit, akinek emlékezete örök áldásban lesz a nemzet előtt, s annak mások által is irigylett alkotását.

Hat testben s lélekben ép gyermek atyja lévén, s elfogva ezeknek nevelési gondjaik által, e szerencse még eddig nem leheté enyém; illő hogy azt magamévá tegyem, s Kisfaludyt, az én Berzsenyimet, s a szeretetre méltó Malvínát meglássam; meglássam Szigethet és Csáktornyát, hol a két Zrínyi a dicsőségnek élt. Az ilyenek látása alatt emel-

kedik a szív, s az enyéből ez az érzés által fog menni a másokéba.

Maradok a legszívesb tisztelettel

Excédnak

Széphalom, mart. 25-d. 1818.

alázatos szolgája

Kazinczy Ferencz.

CLXXVII.

Kassa, május 18-d. 1818.

Drága kedves Ferenczem!

Ezer a gondom, száz ezer a bajom. Majd mindenünnen úgy felelnek, mint Kazinczy Klára, akinek csak teste, nem pedig lelke testvér veled. Pénzre van szükségem, nem borra, habár 250 hordót letétethetnék is az új házam pinczéjébe, de nekem csak akkor lesz borra szükségem, a búnak elfelejtésére, ha belé találna törni fejszém új acquisitiómba; reméllem azonban, hogy ki fogok vergődni. Most ideje nyúzogatni a természetöket, midőn a tőkepenzek minden szempillantásban javúlnak, és így többféleképen kell őket nyúzni, vagy el nem adathatandó természetményeket dupla vagy háromszori áron kell nyakokra tolni, — vagy törvény felett való kamatokat tőlök mind e mellett kívánni; — végtére ki kell kötni a tőkepenz jó késő visszafizetését, hogy azt aranyban vagy ezüstben kapják vissza, amit papirosban adni fognának; mert igazságos, hogy mivel A. úr papirosban fizette vissza amivel B. úrnak pengő pénzben tartozott, D. úr is hasonlóképen aranyban fizesse vissza, amit neki C. úr papirosban kölcsönözött. Tudni kell azt is, hogy a papirosban kölcsönöző birtokos capitalisták kimondhatatlanul sokat vesztek legyen a devaluatio által; a drága időben t. i. tízszerre annyi capitalist

csináltak minden esztendőben, mint ahogy egyébként olesó időkben csináltak volna, a *devaluatio* által tehát tenkre tétet-
tettek; és mivel most nem tud a speculáns pénzével mit tenni, a *capitalista* pedig azt gondolja, amit valaha Midas király; hogy t. i. kezében minden ezüstté és aranyra fog átváltozni, a *termesztő* pedig szorúlni kezd: — élni kell az alkal-
matossággal, és ennek bőrit lehúzni. Ez ugyan sokat fáradott, sokat investált mikor a *capitalista* a lábát lógázta: amaz *subsidiumot* fizetett, mikor a *capitalistát* in *praxi* semmi mó-
don nem lehetett arra kényszeríteni: de a mind semmi, a *producens* csupa nulla a nagyobb részint *termesztőkből* álló monarchiánkban. Most nagyobb a boldogság e mellett a *macerationis systema* mellett; mert a *termesztő*, még a folyó áron is, csak cseppenként is alig adhatja el *termeszterményeit*, a *kereskedőtől* alig vehet valamit, a *szabónál* alig csinálthat valamit, nem építtethet semmit, nem míveltetheti *szőlőit*; a sok szegény ember ugyan olesóbban dolgozhatnak és élhet, de még több teljességgel munkát sem kaphat, és így a *majoritás* most bizonyosan boldogabb. „*Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.*“ Angliában a gazdag derék emberek fizetik olykor, és némely szegény derék embereknek még adósságaikat is, de nálunk *Kazinczy* tiszteletére csupán fát ültetnek, *Dessewffy*t pedig, a szeretett híres *deputátust*, midőn vénségének vett *hajlékát* ki akarja fizetni, hozzá és *gyermekeihez* viseltetett szeretetből, nem *zsidók*, ha *keresztyének* és *urak*, *birtokosok*, *nemesek*, *magyarok*, 24 pcentumra pénzzel kínálják! Ha a *Tisza* körül nem *boldogúlok* (*nemo enim profeta in patria*) utolsó júniusig (vannak pedig több *rendbeli* kivihető *projectumaim*), azontúl a *Duna* mellé és *Bécsbe* megyek. Azt írják nekem onnan, hogy még ott is csak a *magyarok* a legnagyobb *uzsorások*, és hogy a *németek* *keresztyényebbek* az ott is *zsidóvá* vált *iszonyú* és *temérdek* *majoritás* közt.

E napokban *Bártfára* indulok. Meg fogod onnan kapni oda való leveleimet. Most egy időtül fogva csak *Plutusnak* áldozhattam. Be eltalálák a *görögök*, midőn mind a *pokol*, mind a *pénz* *istenét* a föld alá a mély üregek *setétjeibe* helyezették! Szállongj, kedves barátom, azon egekben, amelye-

ket érdemesz és amelyek lakosokká tégedet oly szívesen elváltak, amelyekből inségeid közt oly meglegedve ránk lenézhetsz a teprenkedőkre, és ahová irígyeid, minden apró irígykedéseik mellett is, oly gyakran hozzád felnézni kénytelenítettnek.

Maradok egész tiszta szívemmel

hív barátod

Pipsz.

U. I. Festeticshez írt leveled teli van nemes érzéssel Neked, hiszem, szép virágzó gyümölcsfát ültettek Keszthelyen, de meg kellett volna emlékezni a kert urának, hogy Te magad is virágzol és eleget gyümölcsöztél, hogy hat gyermekek neveznek apának, és hogy sem a paradicsomban, sem a genealogiai táblákon sohasem terepült el oly bő gyümölcsű fa, amely maga nyolcz személyeket táplálhatott volna. „Magnum virorum gloriam cum honesta quandoque paupertate, sed nunquam cum egestate conjunctam esse oportere.“

Igaz e hogy Szulyovszky Menyhért szép esze egy kisség megbomla? „Nullum magnum ingenium sine mixtura demetiae.“ Gróf Vandernóth Leopold azt szokja mondani: hogy bolondok nélkül nem szűkölködött ugyan soha is familiája, de hogy abban még eddig egyetlenegy gubót sem számlálhatott senki is.

A napámat a szél ütötte meg szíve oldalán, de már kivergődik; lelke még egy századra van alkotva, hanyatló testében; azelőtt amaz rongálta ezt, de most éleszti és támogatja.

Te vigyázz a magad és gyermekeid egészségére, és ne halj meg máskép mint Gorgias, kit az álom adott által testvérének. Tudod-e hogy ez a szomorú testvér elragadta minapában Debreczenben a halhatatlan Batthyáni Aloyzt?

CLXXVIII.

Széphalom, május 30-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Utolsó leveled, melyben a capitalisták igazságtalanságai felől szólasz, oly szépen vala írva, hogy csak a szépség miatt is néhány ízben olvastam. Én az igaz érdem látásában oly szerény vagyok, mint némelyek vádlnak szerénytelenséggel, mert a nemvaló érdemet való érdemnek nem tudom ismerni. Meglehet hogy gondolatlan is vagyok olykor kimondani vélekedésemet, ahol azt elhallgathatnám; az nem rossz, de ha nem rossz is, bizonyosan hiba, mert ellenkezik az okossággal. — Elfogva egyéb bajaim által, válasz nélkül hagyám a Te leveledet is, midőn máj. 27-d. a Tud. Gyűjt. V. kötetét a posta meghozá. Hogy inkább tisztellek magadat, inkább tisztelem dolgozásaidat, mint ahogy magamat csudálom, megtetszik onnan, hogy ami ott Tőled van, hamarabb olvastam el mint a Patak leírását, melyet én dolgoztam; s képeled mint csudálkozám, midőn Te ott velem perlesz, midőn Te ott a fastust és egyebet nekem mondod. Én perleni ellened soha nem fogok, legalább úgy, hogy amit sajtó alá akarok adni, Te elébb meg ne lásd, s göögöt vagy valamit ilyet szemedre lobbantani soha nem fogok. Téged, tisztelt kedves barátom, bizonyosan az bánta meg, hogy amit a Pápay recensiójában a *tudatlanok* felől mondtam, úgy vevéd, mint-ha ellened volt volna mondva. Engedd tehát mondanom, hogy ez a Pápay munkáját ítélő recensióm 1809. táján *már le vala nyomtatva* a bécsi Annálisokban, s akkor én nem tudám, hogy Te Ypsilonista vagy, s a szemnek nem írsz hanem a fülnek. Mi különbözhetünk az effélékben, a nélkül hogy az által egymást megbántanánk. Valamint Te perelhetél a legkedvesebb barátoddal is a diétában s vármegyéid gyűlésein, úgy lehet perleni barátunkkal a Tud. Gyűjtben és más nyomtatott könyvekben; mert a jó szeretete miatt szeretnünk kell az ellenmondást is. De mégis talán sok amit tevé, a Sokratesz szerénységére emlékeztetvén. Ki hasonlí-

taná magát e böleshöz? De ő is ember volt, s valljuk meg, az az ő nem-tudása nem volt egy kis kevélység nélkül. Neki sok baja volt a mindentudókkal; ezeket tehát nem szúrhatta jobban mint annak vallása által, hogy ő semmit sem tud. Illés-házy s Festetics György kevélység nélkül nem mondhatják hogy ők szegény legények. De bármely szép dolog a szerénység, azt csak nem mondhatom, hogy a Miatyánkot nem tudom.

Engedd hogy a Pápay recenziójában mondott szót magyarazzam: *Minél tanulatlanabb valaki, annál hajlandóbb a fülhöz intézni az írást.* Vegyünk egy mesterembert, aki írni tud, de fentebb nevelést nem veve. Az e szót *adta*, bizonyosan így fogja írni: *atta*, ezt: *gondja* vagy *Teszerinted gondgya*, vagy *gongya*, minden *d* nélkül. Ez pedig csak nem jól van. Te is az *adtam elő* szót ezen megszólamlásod (128. lap) második sorában *d*-vel írod, nem *d* nélkül. — De nekem nem az a célom, hogy Tégedet az *Y*-tól elvonjalak, írásod módjában vagy akármiben egyébben lezckézzek; hidd el, én a Te elmédnek s tudományaidnak nagyságát s szíved nemességét úgy tiszteltem, s úgy tisztelném ha azt tennéd is velem amit IX filagóriáim recensense az apríli kötetben, mint ezelőtt tiszteltem. Minden célja leveleimnek az az egy, hogy hidd, hogy a Pápay recenziója 10 esztendő előtt levén írva, téged célban sohasem tartott.

Én most küldém fel antikritikámat az említett recenzió ellen. Munkámat nem védem; igen személyemet a Beregszászi és Kis megbántások vádja ellen, mely nem csak gonosz vád, de nevetséges is; igen teoriámat, mely nem szenved kérdést, mert minden régi, minden új író mellett szól. A filagóriák kapnak egy kis kölesönt, vastagság nélkül. A recenzióknak én barátja leszek és maradok, ha minden kötetben így bánnak is velem; de oly embernek kellene recenséálni, aki olvasni nem restel, olvasni tud, ért, és nem érteni nem akar.

Élj szerencsésen, kedves barátom, s hidd hogy az én tiszteletem s szeretetem erántad soha el nem lankadhat.

hív tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

CLXXIX.

Bártfárúl, június 10-d. 1818.

Mindenek felett tisztelt, kegyes, szíves barátom!

Igen szerencsétlennek tartanám magamat, ha még csak fel is tehetnéd készakarva sértésedre törekedő igyekezeteimet. Semmire sem alkalmatlanabb készségem; magadat pedig mind eszedre, mind szívedre nézve már oly régtől fogva annyira lelkemhez csatlott barátomat, kit ha lehetne minden kigondolható díszekkel és jutalmakkal napról napra mind jobban jobban tetézni és végtére már egyszer vigasztaltatva látni kívánnék, ugyan hogy akarhattam volna én szánszándékkal megbántani? Épen úgy vágyok én tőled kedveltetni, valamint szüntelen keblemben hordalak, és valamint mindenütt és minden alkalmatossággal megtisztelni, sőt tettel és szóval mind meggyőződésből, mind érzésből, mind háládatosságból magasztalni tartozlak. Mert a haza és a századok embere vagy Te, elmével és szívességgel eltelt, ritka Ferenczem! ki többet tevéل honi literatúránk szebb és gazdagabb útja megnyitására azoknál, akik téged e dicső pályán megtámadnak, vagy, ha némelykor félre térni láttatol, abba visszakisérni igyekeznek. Ha tehát barátságos levelezésünk közben ottan ottan megtörtént különböző véleményekre szakadnunk, oly tárgyak felett, melyek az ízlés dolgában a fejtegetések és fessegetések sorába tartoznak: nem lehetett soha is szándékom nyomtatott könyvben, nyilván, köz kézen forgó hónapos irásban, a két haza szeme láttára, mint valami kitárt esatapia-czon beléd kapni és veled mérközni.

Halljad hát vétkem históriáját, és győződj meg, hogy nem rossz szándék vezette pennámat, hogy nem gondoltalak sérteni, mikor sértettelek; és ha ki lesz világosítva előtted ártatlanságom, fogadj be ismét barátságodba; ha pedig tökéletes kitisztulásomra kívántatni fog még valami, lelhesse fel

azt színetlen bánatom a bocsánatra és minden nemes érzésekre hajlandó szívedben.

Betűírási értekezésemre holmi jegyzeteket vevék akkor épen főtiszt. Fejér György úrtól, mikor az Erdélyi Muzéomot forgattam. Szemere Pál úr, akit én egyébaránt nagyon és okkal becsülök, volt aláírva Pápay Sámuel mustrálgatásának, én tehát azt vélém, hogy annak ő a szerzője, és mivel a tudatlanságokkal való vádoltatások a fiatal emberek szájából, akárki ellen legyenek is intézve, engemet mindenkor bosszantottak, megvallom, hogy megbotránkoztam azokon az elhatározó kifejezéseken, melyek e korhoz kevésbé illenek, és amelyeket minden időben elkerülni tanácsos. Már Csokonaink érdemeinek Kölesey úrtól véghez vitt szítálásában akadék egynehány olyan fentebb és élesebb hangú kifejezésekre; — egy kis kímélésre akarván tehát szoktatni hevesebb iparkodású ifjainkat, válaszoltam Fejér György úrnak, de nem mondtam egyenesen hogy nyomtattassa ki levelemet, hanem csak azt mondtam, hogy nem bánom, ha kinyomtattatja. Ő, a helyett hogy közre ne bocsássa, vagy a kinyomtatás előtt engemet figyelmetessé tegyen arra, hogy nem az aláírott Szemere Pál úr, hanem te legyél írója a Pápay Sámuel munkájára tett recenzióknak, a nélkül, hogy megjegyezte volna, hogy egy levélnek, melyet feleletül veve tőlem, töredékét közli a publicummal, levelemnek egy részét közre bocsátotta. A Szemere nevet kihagyták a nyomtatásból, hanem N.N.-et tevének helyébe, Szemere Pál úr pedig egy jegyzést tétete a töredékhez, amelyből, noha eléggé homályosan vagyon írva, annyit mindazonáltal megértettem, hogy ő a maga nevét megtámadtatottnak lenni itéli, hogy én Kazinczyt és Verseghyt kárhoztatom, hogy végtére a kíméllés a Szemere névnek az N.N. jellel való elpalástolását parancsolja. — Én tehát merő tévedésből mind téged, mind Verseghyt, mind Szemere Pál urat egyszer s egyszerre megbántottam, amit ugyan felette sajnálok; de ha nekem nagyobb figyelemmel kellett volna olvasnom a kérdésben levő darabot az Erdélyi Muzeomban, Szemere Pál úrnak is nem kellett volna talán azt aláírni. — Én azonban nem a Szemere Pál úr nevét támadtam meg, hanem azon véleményt és kifejezést vevém fontolóra, melyet az

övének tartottam. Ha észrevettem volna, hogy tiéd az a recensio, vagy pennához nem fogtam volna, vagy ugyanazt amit mondtam, más renddel más módon adtam volna elő, mert máskép kell csatázni Ulysszel és máskép Aiaxxal.

Már most ami magát a dolgot illeti, ha ez a kitétel: „*minél tanulatlanabb valaki* stb.“ melyen azért akadék fel leginkább, mert még nem ősz ajakról hullónak láttata, oly lenne, amilyen lehetne ha te akartad volna, nem kellene most annak tőled magyaráztatni. Azt mondod: hogy a kovács, a szabó, a esizmadia az *adtát* így írja *atta*, amint ejti t. i.; de máskép ejtik-e a tudós emberek az *attát*, mint akármelyik mesterember? Ha a *d*-t hallatják, kemény ajakúak, ha pedig a szóra nézve köz a tímárokkal ejtésök, ugyan miért akarják magokat megkülönböztetni annak írásában? Azért hogy kitessen etymologiai tudományok? de mikor p. o. teljes szívemből azt írom Kazinczy Ferencznek: „Az én szívem úgy *atta* magát által a tiédnek, hogy tőlem szeretetet kell várnod szüntelen, nem pedig kerülnöd sértéseimet,“ akkor talán csak azon hangokat kell festenem, amelyeket ejtek, és amelyeket e drága barátom oly szívesen hallana, ha élő szóval hangoztatnám is azokat füleibe, s teljességgel nem szükség ez alkalommal etymologiai tudományomat bebizonyítanom. Tudjuk mind ketten, hogy az *ad*-túl jó az *atta*, ha két *t*-vel írtam is Boldogtalan, ki az etymológiákról gondolkozhatik, mikor szíven nyilatkozik; hány más ezer módja vagyon a tanult embernek magát a mesterembertől az írásban megkülönböztetnie?!

A görög *αγγελος*-t írt, mondhatnád; ejté pedig *αγγελος*. A nélkül hogy bátorkodjam meghatározni minő lehetett vala 2000 évek előtt a szép Alcibiád bájos nyelvének kellemetes forgása: kérlek szeretettel, édes kedves Ferenczem, nem találnád-e természetesebbnek, hahogy így kell kimondani *αγγελος*, ha úgy írónék egyszersmind, és nem örültél volna-e ha egy regulával kevesebbet kellett volna tanulnod a görög grammatikában? Elfelejtjük mindenkor, hogy csupán csak az írás által lehet az ejtést valamely nyelvben tartósan megállapítani: „soni enim et verba volant, litera scripta manet.“ Ki meri mondani, hogy tudja mikép ejte minden szót Plátó, ha tudja is minden magános görög betűnek hangját? Csak azon nyelv-

nek ejtése ígérhet magának legtöbb tartósságot, amelyben a külön-külön vett betűk meghatározott hangjaik szerint magokban a szóokban az írás módja legkevesebbet különbözik az ejtéstől. Ahol már a honi nyelv a fővárosban, az udvar, a válogatottabb társalkodás, a fényesebb, kicsínosodott társaságok nyelvénél vált, ott ezek határozzák meg az ejtést, az írók pedig ehez tartoznának alkalmaztatni magokat; de ahol ezek híjjával van még valamely nemzet, ott az íróknak kell azt meghatározni, úgy pedig, hogy a szebben és kerekebben szóló hazafiaknak ejtésöket vegyék sinórmértékül, és azt fessék az írás által a fülnek. Hány magyar beszéll így: *gondja*, valamint írni kezdette az etymologizáló grammatikus, és valamint már most szokássá vált, pedig ez ám valóban a mesteremberhez illő ejtés. Bátran merem állítani, hogy ha udvar nyelv talál valaha lenni a magyar, nem fogja ama szót amúgy ejteni semmi udvari dáma, hanem így *gongya*. Érzették már ezt eldödeink is, de nem bírván elegendő philosophusi lélekkel, hogy az etymologia nyügéből merészlettek volna kibontakozni, amannál még keményebb ejtést szültek, kivált a külföldi magyar olvasónál és szólónál, így írván: *gondgya*. Hasznos olykor az etymologia a törzsök, a gyökérszók felkeresésében és feltalálásában, sőt az új szók teremtésében és eredzetetésében is, de nem szükség azt akkor is az orthographiába zavarni, mikor szép nyelvünk ejtésait hol nehezíti, holi azok hangzatját elrútítja.

Szerencsétlenség az a francziáknál, hogy másképp szólanak mint írnak; e teszi oly nehezzé nyelvök megtanulását, ez fogja eszközölni, ha valaha a nemzet elenyészik, hogy, annyi grammatikáik mellett is, nem fogja mindenkor tudni megmaradandó könyvök olvasója, miként ejtették ez vagy amaz szót. Azonban még ők is az írást az ejtéshez igyekezé-
nek közelebbíteni. Montaigne így írt: *estoit*, a későbbiek *étoit*, a legújabbak végtére, hogy az *oa* hang az *e* hanggal össze ne vegyítettessék a kimondásban: *était*.

Mi külön és épen ellenkező ösvényen indultunk, és isten tudja mi tudományt és bölcseséget látunk abban, hogy, inkább mint eleink, eltávozván az ejtés kijelentésétől az írásban, szorosabban tartjuk magunkat az etymológok rendszabásaihoz;

pedig éppen nekünk kellett volna ezt kevesebbé eselekednünk, mint más nemzeteknek. Mi nem vagyunk hódítók, mi elnémetesedtünk, eltótosodtunk; a görög dynasták, a római patriciusok, a francia és angoly pairek tudtak minden időben hazai nyelvökön beszélni, de nálunk csak most egynehány esztendőttől fogva kezdi ismét még a szepesi nemesember és a bécsi magyar kisasszony is hazai nyelvét a könyvekből és prof. Márton grammatikájából tanulni. Minekutána tehát sokáig kellett egynek is másnak is magyarázgatni, vagy inkább németeztetni, hogy a magyar *gy* hangnak úgy kell hangzani valamint a francia szóban *diable* az első szótagnak, és minekutána a diablenek segedelmével ekkép felfogá sima piros nyelvök a honi hangot, hogy kell a drága teremtéseknek megzavarodni, mikor p. o. ezt olvastatja fel velök mesterök: *a magyar nemzet legfőbb gondjává kell válni, ha nyelvét tenyészteni és szépíteni akarja, hogy abban kisasszonyaink kedvököt találándják*; de megnyugtatja prof. Márton a szegény ártatlan akadozókat, így szólván hozzájok: azt a *dj*-t drága méltóságos kisasszonykáim, nem úgy kell ejteni mint a *dj*-t, hanem mint a *gy*-t, a kisasszonyt pedig *kisasszonynak* kell mondani; nem kell hinni mindenkor a mi tudósaink írásának, ök helylyel-helylyel csábítók; őrizkedni kell tőlök, mert más-kép írnak, olykor más-kép szólanak.

De hogy fogja a mélt. kisasszonyka, ha ez ejtést *gongya* nem érti, annak gyökerét, e szót t. i.: *gond* a szótárokban felkeresni? Csak úgy, valamint ez ejtésben vagy hajlításban *derelyéje*, a *derelye* szót felkeresi. Ebben az *e é*-be változott el, amabban pedig a *d gy*-be, és így ha eddig azt mondotta neki Márton úr, hogy a *d*-ben vagy *gy*-ben végződő ejtések, hajlítások, hajtogatások, a bíró vagy bírott értelemben a harmadik személyben utolsó betűjökhöz *j*-t vesznek ragasztékul, ezután azt fogja neki mondani, hogy a *d*-ben végződők a *d*-t elhánván, *gy*-t vesznek fel, a *gy*-ben végződők pedig ezt a *gy*-t többnyire kettőztetik az írásnak az ejtéssel való meg egyeztetése végett; és így, a regulának nem szaporodása, hanem csak változása mellett, szintúgy tudni fogja a szép alak, hogy *beszégye* innen beszéd, *gongya* innen gond, *találangya* innen találand, *hagygya* innen hagy vagy hágy, *ágya* innen

ágy, származtatott. *Agya* azonban innen *agy*, hogy megkülömböztessék ettől *aggyga*, „ille dat vel ille det.“ Valóban, nem nyom annyit az etymológok ellenvetése mint képzelik és képzeltek, „argumentum enim quod nimium probat nihil probat.“ Csúfítja a szemnek az írást a kettőztetett *gy*, *ly*, *ny*, *ty*. Igenis, de sérti a fület *azj*, a *d*, a *n*, *l*, a *t*, a *gy*, *ly*, *ny*, *ty* után. Nem csak én, ha' mások is javasolták már a kettőztető jelet. A lágyító *y* jelet hihető azért fogadták be eleink, hogy simítsák nyelvünk járását, és nem gondolták valóban, hogy maradékaik oly kemény ajakúakká váljanak, és ott is ahol nem szükség, jajgató betűt ragaszszanak az *y* által lágyuló helyébe.

Meglehet hogy hibázom, de jó legalább czélom, szándékom, és elhiheted hogy a *gy*-nek kedvellése, és a *j*-nek üldözése nélkül szólok; szívesen vallom, hogy Kazinczy Ferenczem szája kéjesebben ejti a magyar szót a magaménál; de bárhogy kedvellem írásait, jobb szeretném olykor mindazonáltal szívem-, eszem- és szememnek egyiránt írásban intézett *beszédjénél*, mind ezekhez, mind pedig füleimhez is írott *beszégyét* olvasni. Miért tetszik vissza ez írás módja: *adja*, és nem tetszik vissza ez *haraqja*? bizonyosan azért, mert az utolsó úgy hangzik amint íródik, az első pedig egészen más-kép. Ne tarts hát engem a *j* ellenségének. Valamivel fentebb nézőpontból mint az etymologia tekintem a magyar nyelv dolgát, és bátorkodom hinni, hogy megérdemlik e tekintetek a némelykor talán inkább kétséges etymologiabelieket megelőzni. Az a szokás, amely most kezd uralkodni, akár fundamentomos, akár nem, tiszteletes előttem; mivel nagyobb része tudósainknak hozzá szít; de annyi igaz, hogy ez az újabb szokás lassan-lassan a régiebbet toltta ki, amely szintúgy mint a mostani, nem egy eléggé magas nézőpont szerint gyakorolata. Miért ne mozdíthatná el hát lassan-lassan szintúgy a még újabb az újat, ha az új a régiebbet elnyomhatta? De nekem, noha hiszem veled együtt, hogy a fundamentomosabb okon építendő szokás engedhetne a gyengébb lábakon állónak, nincs sem elég tekintetem, sem elég bátorságom, hogy a most virágozni kezdőnek folytába ellenére menjek, és ez az oka, hogy oly óva, és csak mintegy tapogatva írok olykor-

olykor a theoriám szerint, leggyakrabban pedig az elhatalmazni kezdő szokáshoz alkalmaztatom magamat, épen úgy, mint mikor caniculában nyakravalót kötök sok más emberséges emberek példájára, ámbár érzem, hogy természetesebb s szebb, sőt egészségesebb is lenne istenben boldogult Viczaink módjára szabad nyakkal járni. Ti ugyan, drága tisztelt tudós emberek, nem köthetnétek belém következtelenség nélkül, ha szüntelen gyakorolnám is írásközben theoriámat, mivel ti velem együtt azt tartjátok, hogy lassan-lassan üzni kell a jobb szokásnak a rosszabbat; a nyelv terjesztése dolgában pedig az a jobb, ami könnyebb és természetesebb. Nem kívánok egyebet töletek, hanem csak hogy türelemmel legyetek arántam; én nem tartok azért rossznak valamit, mert más dolgot jobbnak gondolok; megfér a jó mellett mind a jobb, mind a legjobb, és viszont; valamint a hegyaljai asszúszőlő bor mellett a hécei. Én még ezt sem iszom, hanem többnyire csak jó ízű tiszta vizet.

A Bártfai Levelek elkészültek. E hónapban bizonyosan venni fogod. Várják gyaludat. Minél jobban szeretsz annál sanyarúbb leszel.

Vir bonus et sapiens versus repretet inertes,
Culpabit duros etc.

Barátid Kis és Beregszászi vádlásai ellen ott lesz legnehezebb a védelem, ahol tennen fegyvereiddel vívnak ellened.

A mostani idő súlya nagyon kezd engemet nyomni. Semmit sem lehet eladni, és mégis mindent majd meg oly drágán kell venni a boltokban mint tavaly. A kölcsönözés napról napra nehezül. Caecilius, a kiről Ciceró beszéll leveleiben, és Alphius, akit Horác említ, ajándékozó jóltevők valának a mostani uzsorásokhoz képest, a keresztények elsidósodtak, a nélkül hogy a zsidók elkeresztényesedtek volna. Az országglószék olcsóságot akart szülni, de el nem sült, és minden kereskedésnek és szorgalomnak tökéletes megakasztásánál nem vitt egyebet véghez. Hihető e bajos állapotnak megszűnése, meg lehet azonban, hogy tartani fognak még egy darab ideig a vonaglások; nem lehet, ami rosszul van kifőzve, állandó; a mi igazgatóink ritkán tesznek szerencsés tapasztalásokat, mert mindent csak öntapasztalásokból akar-

nak tanulni: „sed propria experientia stultorum magistra est.“ Be szeretem, hogy gyönyörködöm az olvasásban és tanulásban: „Studia literarum adversis solatium ac perfugium praebent.“ A görög nyelvben alkalmasint haladok; két idősb fiaim már Xenophon némely darabjait is értik. Némelyek nevetik mind őket, mind apjokat: én örülök előmenetelőkön, tudván, hogy minden tudományok terminológiája a görög nyelvből van véve, és hogy aki az anyával megesmerkedett, az a sok lyányaival is könnyebben fog megesmerkedni.

Ideje, hogy végezzem hosszú leveletem. Azt csak hitesd el magaddal, buzgósággal tisztelt legszerelmesebb barátom, hogy betűírási véleményeink különböztetése legkisebbet sem gyengíti tiszteletemet és barátságomat irántad; hogy senki által sem nyesetem és simíttatom szívesebben dolgozásaimat; hogy végtére nagyon szeretek és akarok tőled tanulni; téged ellenben megkeseríteni szüntelen irtóztam. Ments Szemere Pál úr előtt.

Maradok a legérzékenyebb szívvel és bánattal, kimondhatatlanul szeretett Ferenczem

leghívebb tisztelőd és barátod
G. Dessewffy József.

Ne feledd a Catilináriákat; engedd nehogy utolszor olvastam légyen valóban remek, fejedelmi, fordításod.

CLXXX.

Széphalom, jun. 15-d. 1818.

Tisztelt kedves barátom!

Prof. Vályi Nagy Ferencz úr már nálam van, hogy megkeresztelje Antal napján, azaz tegnap előtt, született Caecilius Valentinus Franciscus fiamat, s csak azt várom, hogy b. Geislerné jelenjen meg, de azt az eső és mennydörgés

fogja talán tartóztatni. Prof. úr félre vonta magát, hogy egy holnap tartandó halotti predikázióra készülhessen el, én pedig leülék hogy házam népe szaporodását neked adjam tudtadra. — Az sem jó ha a házasok szeretik egymást. Rettent a gondolat, hogy fel nem fogom nevelhetni. De így ifju ember is retteghet atyává lenni. — A fiam az én arczomat kapta, s fekete haját kapott.

E napokban más gyermekeim is születtek, bemutatom azokat is.

Spissichre.

Mínoszhoz közelíte Spisich. Megdöbbene az isten,
S székét s pálczáját a jövevénynek hagyá.
„Meg nem tántorodott! Szennyetlen!“ monda, te tarts itt
Törvényt, mint odafenn a te Szaládnak adál.“

Daykához.

Számosak a liget énekesei. De ha, fülmile, jajjaid'
Hallja a pásztorlyány, tégedet hall egyedül.
Így mikoron kebled kínját, ó Dayka, te zenged,
Pásztor s pásztorlyány tégedet hall egyedül.

Höseink a Kenyérmezején.

Mondj áldást sírjainkra, Magyar! mi csatázva veszénk itt,
S jármod', szent anyaföld, íme letörte karunk.

Mi fáj?

Nagy de rövid bántás nem csapja le lelkemet. Az fáj,
Ami kicsiny, de soká kínoz el; ah! az epsztt.

Az Ámor képénél az oroszlánon.

Mint hajlong a gyermek alatt a gyapjas oroszlán!
S mennyei zengzetinek vad tüze mint mosolyog!
S ő, a büszke, miként érezteti véle hatalmát,
És hogy egen s földön ő egyedül az Erős.
Vélem is ezt érezteti most, szép Niece, miolta
Elfogva ajkaidon, durva bilincsre vetett.

Az epigramm.

Szökj, Epigramma, de nem mint nyíl, mely czélra repül s öl,
 Szökj mint csók, melyet félve lop a szerelem.
 Elcsattant, oda van! De az édes lyányka hevétől
 Ajkaim lánognak, e kebel égve piheg.

A pataki vár erkélyén.

(Erkély, Erkel. Balkonforma kicsucorodott ablak. Rendes gondolat, hogy ez az erkély a Rákócziak alkóvjokból nyílt. Lehetetlen hogy abból az ablakból Rákóczy György és Lórántffy Zsuzsánna, Rákóczy II. György és Bátori Zsófia, Rákóczy Ferencz I. és Zrínyi Ilona s Rákóczy II. Ferencz ki ne nézett volna. Lehetetlen hogy Kazinczy Péter, nagyatyám nagyatyja, ezeknek hívek, s kedveltjek, s követjek, itt ne állott volna.)

Itt állottanak ők, azok a Nagyok. Erre tekintett
 György, Erdélye felé, erre sohajta Ferencz.
 Zrínyinek itt állott unokája előntve könyekkel,
 Amikor a nap költ, amikor arra leszállt.
 Nemzőjét, rokonát, férjét keseregte, szülöttjét,
 Bús lyány, bús testvér, bús anya, bús feleség.
 „Ah! a hely nem az ami vala! ők eltűntenek innen!“
 Eltűntek! De te nem látod-e rémjeiket?

Zrínyi Ilona a Szigetnél elesett Miklós unokájának unokája volt. Az atyja Péter fejét vesztette; testvére rab volt holtig, s német nevet kapott; férje Rákóczy I. Ferencz üzetetett, fia Rákóczy II. Ferencz szerencsétlen volt. Magnis excidit ausis.

De élj szerencsésen, édes barátom. Annyi dolgom van az antikritikával, hogy régen nem csináltam semmit ezen verseknél. De 40 köbölnyi nagyságú bokrokat kiirtattam, s szegénynek az is valami.

örök tisztelőd
Kazinczy.

Csuhadárodat köszöntöm. Visszaküldöm Zsidóit a Cicero Catilináriáival.

Geislerné meg nem jelene, az eső és mennydörgés miatt jelen nem volt, s Bálint keresztyénné a testvérének Eugeniának karjain leve.

CLXXXI.

Széphalom, jún. 28-d. 1818.

Tisztelt kedves barátom!

Ma van az a szerencsés nap amely engem 17 esztő előtt munkácsi fogságomból a szabad életnek, 2387 napi szenvedés után, visszaadott. Scipio midőn vádoltatott, egy valamiben ehhez hasonlító történetre emlékezteté bírait, s a Capitóliumba vivé őket, hogy az isteneknek adjanak hálát vele együtt. Jer, te imádvá szeretett ember, kövessük példáját, s abba hagyván mind azt ami kedvetlen lehetne, fogadd el újabb bizonyosságát a legszentebb tiszteletnek, barátságának. Falamon függő képed alatt ez a szó áll:

CORCVLVM.

s Te nekem az vagy, s örvendek hogy azt a nevet valaha egyik Scipio viselte.

Erdélyi Leveleim eddig Döbrenteinek kezében vagynak. Cserei Farkas majór és kamarás, Wesselényi Miklósnénak testvére, fia a hajdani szent emlékezetű referendáriusnak, s gróf Haller Gábornak veje, már olvasta, mert az ő kezéhez küldém, s oly javalással ír ezen munkámról, amelyet néked is pirúlok elmondani. Cserei, látván hogy várását túlmúltam, gyarapítani fogja azt tudósításaival, s ő is, Döbrentei is, s mások is vigyázni fognak, hogy oly hírek ne menjenek Leveleimbe, melyek nem valók, vagy nem minden tekintetben valók. — Így még ez idén fogom nyomtathatni Leveleimet.

Catilináriáidat s csuhadárod munkáját a Zsidók felől beküldém Kassára Rumyhoz. Talán míg levelem postán hoz-

zád jut, kezedben lesznek. Köszönts nevedben csuhadárodat, s mondjad neki, hogy nem hiszem hogy egyhamar nyomtatva lássa, mert a legbizonyosabb hírek szerint a redactió kezében annyi munka van, hogy ha két esztendő alatt semmi sem küldetik is nekik, kitelik a nyomtatás.

Mutavit genium populus levis, et calet uno

Scribendi studio —

s adjunk érte hálát az egeknek. Így mi is belé tanulunk.

N. úr és Füredi Vida (ez a név költött név — N. a tétiplebánus Horvát Endre, Füredi Vida pedig Győr vgyei főnotárius Takács József, egykor Festetics Györgynek házánál nevelő) nekem elég dolgot adtak, de inkább abban hogy ne mondjam el mind amit lehet, mint abban hogy mit mondjak. Rettenetes megtévedések, sőt akart megtévedések! A Beregszászi és Sípos recensiójáról néhányan megköszönték nekem, hogy oly szerényen recenseálám az ő munkáikat, s N. azt mondja, hogy *fájós szemekkel* pírítottam meg Dr. Bt. holott annak fájós szemeiről maig sem tudok semmit, s a caligans oculos patriarchákat B. maga adá számba. Kisnek verseit magasztalám, s azért magasztalám, mert a felidézett négy sor háromszor szökteté ki az articulust s a HA particulát nem mindennapi helyére állítá: N. pedig azokat rímjeikben veszi vizsgálat alá, amiről *ott* szó sem volt, s így azt hiszi, hogy én a magasztalás színe alatt döfést akartam adni egy 30 eszdő olta szerető és szeretett barátomnak. Füredi Vida ellenébe állít Szabó Dávidnak, mintha Szabó Dávid nem volna neologus. Nem terhellek ezen kedvetlenségek előbeszélésével s magyarázásával: de ha kedved volna látni s olvasni, kezdedbe adnám N. úrnak leveleit, hogy lásd mik esnek.

Kis nem csak ellenem nincs, hanem azt ítéli inkább a Beregszászi recensiója felől, hogy csak az nem lesz velem egy értelemben, aki szégyenli megvallani, hogy nem volt igaza.

Szabó Dávidnak adott intéseimmal támadni meg, igen elmés neme az ostromnak, de semmit sem nyom. Tartozom-e én valónak vallani 1818. amit 1788 tanítottam? Az vagyok-e én, az-e most nyelvünk, ott áll-e most literatúránk, nyelvünk szükségéi azok-e ma, amik akkor? A Barczafalvi Szabó Siegwartja titkát kevés tudja, s én elmondom már ké-z antikriti-

kámban. Ő akkor fordítá azt, midőn Blumauer a maga travestált Virgíljével mindent megkaczagtata. Szabó látta hogy szép ez a mindenek tapsa, s ő is így akara kaczagtatni s tapsoltatni. A legsíkatóbb románt tehát úgy hagyta amint lelte, s csak a magyar szót, szólást, phrásist, stílust travestálta. Ebből oly szenvedhetetlen caricatúra lett, hogy nem nevetni kellett rajta, hanem bosszankodni. Az én szavaim s xenologismusaim nem kaczagtatást akarnak indítani, hanem hasznot kerestek, és némelyeknél javalást, némelyeknél feddést találtak. Aki a vastag falú, apró ablakú, terpedt ajtajú, nyikorgó vitorlájú udvarházakat s puszpángkarimás kerteket kedveli, hol bőven terem répa és petrezselyem, szilva és dió, az bosszankodni fog a filagóriákra. De rosszul tette-e az Oroszvár ura, hogy az ily régi formájú házat elbontatá s olasz ízlésű villává változtatá? rosszul-e a Tata ura, hogy a kukoriczaholdakat armídai tündéerkertekké teremtette? Egykor az a vastag falú udvarház is filagória volt, s íme ma nem az.

Ungvár-Némethi Tóth László, ki 1816. oct. pápistává leve Fischer érseknek budai kápolnájában (most görög verseit nyomtatattja) a Tud. Gyűjt. VI. k-ben oly sok tudományú, mély belátású, oly tömötten és magyarul szépen írt értekezést ada Pindár felől, hogy én azt tartom, és amit Szemere adott a IV. kötetben, ami újabb dolgozásainkban a legfőbbnek.

Nyugtalanul várom Bártfai Leveleidet. Élj szerencsésen, édes barátom, s találd fel Bártfán mind azt amit keresel és óhajtasz.

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Szirmay Mihály, igen is, oda van. Kár hogy nem él, és haszonra nem él. Ipa Szulyovszky is idvezülni készül. Szívesen irigylem az idvességnek ötét is. Igen jó fej volt. Nem a vérben van-e ott a *bolondság*? minekutána egyik lyánya is szerencsétlen.

Cserei 1816. nekem egy másfél esztendőös esődör csikót ajándékoza. Azt e napokban hozattam fel. Írja mint veszté el

a ló a maga szüzességét. A Kraszna vármegyei nép útat csinála az ő csikós kertje mellett. A főszolgabíró egy férjhez menni vágyó szürke kanczán commandírozá a maga száz fejnél többől álló seregét. Bolból megszaglá a kanczát; általtört a kerítésen, a szolgabírót a lángoló kanczáról leverte, s boldoggá tevé magát. A nép majd megveszett nevéttében látván a szép történetet, s szolgabíró úrnak megrettenését. A dolog annál rendesebb, mert azon vármegye főispánja rossz szomszédságban van az én Csereimmel, és ezt mindenképen bosszantgatja. Nem régiben azok a szolgalelkű magistratuálisok azt a tréfát engedék magoknak, hogy a v. ispán a vármegye chirurgusának írva küldött parancsolatot, hogy hitelesen esvén tudtára' hogy Cserei Farkas kamarás és majór úr *megveszett*, menjen mindjárt és tegye kötelességét. A nemeslelkű chirurgus azonnal resignálta hivatalát, declarálván, hogy ő magát ily alacsony bántások eszközévé tétetni nem engedi. Cserei pedig satisfactiót kére a guberniumtól s kapott. Barátom, így mennek a dolgok a szabadság mellett. És mégis szeressük ezt, mert ott lenni ahol ilyek nem történhetnek, nem jó.

Az én Bolbolom Wesselényi atya s arabsz nagyanya gyermeke. Hafiznak arabsz verseiben a *Bolbol* fülemilét jelent. Ezért adám a lónak a nevet, midőn Cserei akará hogy én adjak annak nevet, s arabsz nevet.

CLXXXII.

Kassárúl, július 19-én 1818.

Kedves Ferenczem!

Ma veszek három sort Döbrenteitül, és az idezárt elmaradékot, melyet hogy neked azonnal küldjek el, esedezik.

Döbrentei nem csak hogy két-három leveleimre sem felel, hanem még azt sem írja, hogy várja leveleimet, vagy hogy nem vette; nem tudom neheztel-e reám, és miért?

Sz. Mihályról fogom neked huszárom által megküldeni Bártfai Leveleimet. Jó csomót formálnak. Sokat fog lehetned kiszöktetnied belőlök.

A legújabb epigrammáid remekek, bár mindenik más-más nemű legyen is. Így gyönyörködtetteti a különböző-féle ragyogó pillangók szemlélése a természet szeretőit; de a te pillangóid nincsenek gombostűre húzva, valamint azokat a gyűjteményes szobákban látjuk, hanem ők csipkednek rezgő repesések közben.

Bánatos levelemben, melyet Bártfán írtam, *épitendő szokás parancsol* helyett az íródott: *engedhetne*, és így épen ellenkező leve gondolatombúl. Fordítsd meg hát a balgatagságot, hogy józaneszűséggé váljék.

Talán Bécsbe, vagy legalább Pestre fog kelleni men-nem, jövedelmezésem dolgában.

Holnap Sz. Mihályra indúlok Nagy Mihálynak, látni sógorom boldogságát. Hányszor ringattam ölemben sógorasszonyomat. Nagyon hívtak, és így nem fognak akarni oly hamar elereszteni, de én nem fogok két napnál tovább mulat-hatni, mert 24-dikben Sz. Mihályon kellennem. — Nagyon kedvelli a magyar nyelvet sógorasszonyom. Három eszten-deje már hogy nem láttam. Azt írja napám, hogy sohasem lát-tott kellemetesebb teremtést. Ha pápa volnék, merő keresz-teket hánynék reá, és azok közben szüntelen azt mondanám neki, amit X. Leo Medicis Máriának mondott: „Mia figliola, fatte figlioli in ogni maniera.“

Voltam Eperjest Szulyovszkyval; ő bélerekedt inkább hogysem kába; én is azt tartom hogy a familianyavalya. Mi-rabeau mondja, úgy tetszik: hogy nincs az a jó fej, amelyben valamely kis ágacska el nem ágozna vagy valamely kis erecs-ke bé ne lenne dugúlva; s azután puffaszkodjunk!

Kikerestem az Erdélyi Muzeomot. Nincs egyetlenegy szó is benne amelyből kitetszhetett volna, hogy a Pápay Sá-muel recensiója tőled van, sőt a van írva az egyik jegyzet alatt: *Szemere Pálnak I-ső Füzetben említett Gyűjteményéből*. Mit tudhattam én, hogy a magáét vagy a másét vagy kiét gyűjti Szemere Pál?

Vale pulcerrime rerum.

hív *Jóskád*.

CLXXXIII.

Sz. Mihály, aug. 10-d. 1818.

Édes, teljes szívemből, egész lelkemmel szeretett Mesterem!

Azt mondhatom e Bártfai Leveleimről, melyeket, noha oly későn, de mégis végtére íme általküldök: „I liber, at poteras tutior esse domi.“

Amikor olvastam hogy te, a szépírásnak neki törődött elme, öt-hat ízben gyalúlgatod míveidet, kiesik pennám kezemből, és kezdem észrevenni, hogy az enbizodalom helyes ugyan valami munkának kezdésére, de hogy csak a barátság jobbítgatásai alatt lehessen azt befejezni. Még sohasem állottam hosszabb lehelletű dolgozással a magyar közönség eleibe, úgy kellene hát előtte magamat mutatnom, hogy sem magánál ragyogóbbnak, sem pedig alább valónak ne tarthasson. Ha csak magam leendenék mindég a magam bírāja, úgy vagy nem fognék haladni soha is, vagy nem tudnám meddig vinni enigazitásaimat. Nekem az egek olyan barátot adának benned, aki felettemvalósága miatt minden irígységen túl emelkedvén, nem csak legjobban érezheti botlásaimat, hanem legbátrabban és legigazabban azokat ki is jegyezheti. Te vagy az, aki leginkább fogja érzeni Leveleimben mind a jót, mind a szépet: te aki a csekélyebbet megvetés és bosszankodás nélkül fogod olvashatni; te végtére, aki tanítványod jó-ját jobbá, szépét szebbé teheted, és Leveleim becsét emelheted. Az a szerencsétlenségem vagy szerencsém, (mert nem tudom minek nevezni) hogy még nem tudtam soha is megelégedni semmiféle dolgozásaimmal. A talán onnan van, mivel sokat olvastalak. De valamely példánynak olvasása bármi hasznos is, még nem elegendő, és annak személyes útastásai mindennél előbb valók. Reád bízom tehát írói becsületed megállapítását, amidőn kérlek, hogy sanyarú légy erántam. Mennél kevesebbet fogsz kedvezni, annál több hitele lesz

előttem szeretetednek. Felejtsd el hogy Dessewffydnak míve az, amelyen igazítsz. — Minthogy pedig én nem csak hibáimat akarom segedelmeddel kitanulni, hanem a tökéletesebbet meg is tanulni tőled: az a kérelmem járúl hozzád, hogy a munkám végén hagyott papirosra, és ha az nem lenne elegendő, még másra is, nem csak feljegyezd botlásimat, hanem azt is, hogy mikép változtatnál rajtok. Ugyan ne sajnáld tőlem fáradságodat. Fogadom hogy nagyon engedékeny és hálaadó tanítványra találандasz. Esedezem, ereszkedjél be mind a dolgokba, mind a munka egész alakjába; vedd latra a kitérteleket — egy szóval tartsd méltónak vizsgálatidra mind lelkét, mind testét, mind ruházatját dolgozásomnak. Ne mutasd azt mindennek, de ha igazításaid után nem fogod érdemtelennek tartani a köztételre, szólj: „Tu arbiter omnis recti et omnis elegantiae,“ Rozgonyi és Tilsiczky urakkal, s bírd őket rá, hogy fájdalmas herélések nélkül ereszszék a világnak ártatlan csecesemőseimet; ne cselekedjenek úgy mint az eretnekek, akik a szentírásból kiszaggatott helyekből eredeztetik a szakadásokat még az isten könyvében is; méltóztassanak az egészet nézni, ne gyűlöljék a tüzről pattant, elmevidító, és azért a jobb és szebb bölcseségre a magyar lelkeket nagyobb szerencsével felkészítő, gondolatokat. Felszívta Rozgonyi úr a valódi szabadság levegőjét Angliában; főtisztelendő Tilsiczky urat pedig annyira szerették mindég és szeretik a természet, Mnemosyne kilencz lyányai és a világosság lángsugarit lövellő Phoebosz Apolló, hogy a böles pap elméjével nem csak Angliát, Rómát és Athénát, hanem az ideák végzetlen országa minden termékeny szebb vidékeit megjáratták. Patakra kívánnám én munkácskámat, ha helybenhagyod, és minekutána igazításaidal egyetemben visszakerülnél, Dúlházy csuhadárom által letisztázva, az említett erős lelkű két férfiaknak, mint ottani hivatalos censoroknak, elküldeni. A dolgozásomból jövő hasznót Duhlázynak szántam. Megválik, hogy van-e még vagy nincs-e már többé egyetlenegy szug is a szabad magyar ég alatt remegő hazában, ahol a legnagyobb szerénységgel és illendőséggel kiejtett szabad gondolatok is azonnal lánczra ne veretessenek?

Maradok a legérzettebb tisztelettel és szeretettel, drága imádott barátom,

holtig hív szolgád és tanítványod
Pipsz.

U. I. Légy bocsánattal számtalan törléseim iránt, kivált ahol nem dictálám, hanem magam szúrtam be igazításaimat. Jó hogy kiszabadúlnak kezeim alól Leveleim, mert végre esmerhetetlenné válnának, úgy mint hajdan Pesten a bolondok-házában annak a bolondnak képlete (tableau), melyen ő, türhető létére, addig-addig mázolt, míg utóljára a meglehetősen képből merő firkálat leve.

Írd meg, kérlek, drága kedves, szennyeimet tisztító barátom, hogy mikor küldhetek kilúgzott, kimosott, feltisztult Leveleimért?

Egy Hunyadi nevet viselő poeta látogata meg; rongyoscska, vakicsál, bottal tekereg, és járja a szánakozók kűszöbjeit, de nincs neve gyalázatára, sem ihletés nélkül Músája, és messzebb esvén a palatinális Berei Farkastól, közelebb esett Homérhez. Szégyenére vagy az egész reformáta ekklézsiának, hogy az ilyen képzetésű ember, nem levén sehol hajléka, minden ajtón kopogtatni kénytelen.

CLXXXIV.

Tisztelt kedves barátom!

Én pedig kimondhatatlanul örvendek azon megtisztetésemnek, hogy Te még kézírásban engeded látnom Bártfai Leveleidet. Parancsolatod híven lesz teljesítve; nagy gondal olvasom meg egyszernél többször, s szabadon mondom el minden érzéseimet, nem mintha azt kívánnám, hogy tulajdon érzéseidet az enyémemért megtagadd, hanem hogy láthatd, mivel kívánod, gondolkozásom vagy ízlésem hol hajol

más félre. Holnap mindjárt ezen munkának állok, s midőn kész leszek, magam küldöm le hozzád Sz. Mihályra. — Épen vendégem érkezik, azért megengedj ha levelem véget ér. Hidd el, kedves barátom, hogy az én lelke Teveled egészen el van telve, és hogy magad sem óhajtod inkább mint én, hogy Bártfai Leveleid kedvességgel fogadtassanak.

Széphalom, aug. 13-d. 1818.

örök tisztelőd s híved
Kazinczy.

CLXXXV.

Tisztelt barátom!

Teljesítem parancsolatodat azzal az engedelmeskedéssel és azzal a hűséggel, amelylyel én tartozom NEKED. Sokszor olvastam végig Leveledet, s sok jegyzéseket csináltam, melyek oztán azzá olvadtak, ami íme itt megyen. Az emberek közönségesen azért kérnek tanácsot, azért kívánják hallani másoknak ítéleteiket, hogy szándékjok, vagy amit cselekedtek, javaltassék. Te is ember vagy, mint minden más; még én sohasem láttam neked cselekedetedet, melyben arra a férfira nem lehetett volna ismerni, akinek a természet vesztegetve nyújtá a maga lelki adományait, aki tanulni soha meg nem szűnt, aki a pedantságot a sok nyelvek tudása s a szép társaságokban forgás által magáról egészen lefaragta; még én nem ismerem magyart, aki a magyarságot a külföldiséggel oly szerencsésen tudta párosítani, mint Te, hogy őtet a francia épen úgy nézheti francziának mint a magyar magyarnak. Egyet sejtek itt: azt hogy Te több gondot fordítál e munkádra mint illet: azt, hogy te itt úgy járál mint az a szép leány, aki nagyon akar tetszeni, s több czifrát veszen fel mint szükség. Mely leveleket írsz Te nekem sokszor! mint csudálom, mint irigylem francia tournürjeidet, elmés fellob-

banásaidat! S mik volnának ezek a Levelek, ha ezeket is úgy írad vala! De itt a bártfai templom, annak gót czikornyái, a casulák, a Bártfa és a ferdő közt elnyúlt út és vidék, a víz chemiai ismertetése stb elfogtak; olyanokat is beszélsz, amiket csak a festőnek, nem az írónak szabad előadni: ha különben való amit az aesthetikusok tanítanak az *IDŐ* és az *ŰR* tárgyai felől. Kit interessál az a bártfai templom, azok a faragások, az a casula? Ha te Boufflerst vagy Brydont követted volna, nyert volna munkád. De úgy rövidebbé vált volna.

Rómát hozod elő a templomban. Azon szerencsém, hogy azt a szent helyt láttam, én is előhoznám, mert az érdemli hogy azzal dicsekedjünk. De itt *ok nélkül* látszik előhozva.

Még inkább óhajtanám, hogy azt a megjegyzésemet találhasd valónak, hogy sok igen apróságos előadás helyett festened meleg színekkel az öreg Poturnyait, herczeg Czatorinszkyt, Petoczki Ignácot, Morskit, s sok magyar és lengyel szeretetreméltó férfiainkat s asszonyainkat. Ezek neked igen szép mezőt nyitnának. Félek, hogy a víz chemiai decompositiója s az orvosi magyarázatok, s holmi ami ehez hasonlít, sok olvasót elfáraszt. *Le grand art d' ennuyer c' est de toujours tout dire.* Ezt mondád magadnak, s óhajtom hogy örökre szemed előtt lebegjen.

Téged a haza mint képviselőjét csudálva hallott mindég. Miként ne csudáljon mint író? De Te is különözzsz, édes barátom, mint én, de egyebekben. Már látád a Tud. Gyűjtben mit itélének különözéseidről. Nem csak szóval, de gondolattal sem akarnék én TEELLENED valamit elkövetni, ami tiszteletlenségre magyaráztathatnék, és ha szívemben ilyen volna, kész volnék, mint igen nemtelent, egészen kitépni. Szabadon szólék, mert úgy parancsoltad: de távol vagyok attól, hogy kívánjam jegyzéseim követését, vagy hogy Tégedet vádoljalak. Kiki a maga izlésével izlel, s hogy ez vagy amaz legyen izlésünk, az többére organisátióunktól s neveltetésünktől függ, nem akaratunktól. — Adja a jó szerencse, hogy Bártfai Leveleid Tégedet a nemzet előtt halhatatlanná tégyenek.

Tollamnak, melylyel írok, metszése mutatja, hogy ez levelem egy órában van írva azzal ami alább: lap 45 stb áll.

Azt ma reggel írárok, meg sem álmodván, hogy lovászod ma hozzám be fog térni. Így az ív két leveleit megfordítám s arra írárok e leveletem. Jegyzéseim hátra való részét tűzbe vetem, hogy nálam meg ne maradjon. Arra semmi szükséged nincs, mert ami itt megyen, mutatja mi az amit ki fogtam volna jegyezni.

Egészségem néhány hónapok óta csalárd nyugtot enged nékem. Szerencsémre lovagolhatok, s most az minden öröömöm. Régen nem dolgoztam semmit, de fogok.

Nincsenek semmi nevezetes híreim. Mariássy István megválasztatott v. ispánnak újra, s ő megmaradt. Második v. ispán Abafi leve. Főnotárius Szentmiklósy úrnak mentéjét és ezüst kardját a restauratio actusa alatt ellopák a tisztválasztók, s 24 óra múlva találtatott meg egy nógrádi nemes gubája alatt.

B. Malonyay elhagyá Újhelyt, hova ismét vissza fog jönni. Ez az erdő-bényei história s a Beleznay megölettetése rettenetes megtévedései az emberi elmének. A bényei dolog nem megyen véghez vérontás nélkül. Beleznay méltán hal meg. Bár az ilyet vad tatár felől mondhatták volna nemzetünk ellenségei.

Élj szerencsésen, tisztelt szeretett barátom! az ég öntse ki rád minden áldásait.

Széphalom, sept. 18-d. 1818.

örök hived

Kazinczy Ferencz.

Jegyzések a Bártfai Levelekre.

Czímlap.

Jó barátjához. — Az a jó barát olyan kétértelmüleg hangzik, mint a *bon homme* francziául. Hát ha így tennéd: *egy barátjához, Erdélybe, (post Erdély non debet abesse comma).*

Bártfai Levelek és az 5-dik sorban : Bártfai fürdőkben.
— úgy tetszik innen elmaradhatna a *Bártfai*.

alól el kellene hagyni a *nyomtattatott* és az *esztendőben* szókat.

A horátiusi mottót egészen kitörleném. El van nyüve a sokszori mondás által. S mit mond? ezt : *Forrás, tiszta mint az üveg, s amely méltó volnál hogy bort ömölj*. Igazán csak annyiban illik ide, hogy mind a bártfai mind a bandúsi *fons*.

S ha csakugyan meghagyod, miért nem mondod tovább? *non sine floribus*.

lap 1.

mondj el mindent, s mester léssz (azaz lésszesz) az *Úntatásban*, nem *Únalomban*.

lap 5.

azt hallottam az éjjelezőktől — Vesd el az *azt* szót, s a szólás még szebb lesz. Így is szép.

éjtszaka. *Rectius éjtszaka*, id est: az éjnek szakasza. *Litera T nullo jure irrepsit*.

lap 6.

„engemet *illetgete* : úgy kedves barátomat is részeltethesse.“ — *Nec hungarice dictum, nec, ut mihi quidem videtur, vere*.

Valakit részeltetni valamiben, phrasis est hungarica. Sed non est : *ez a dolog engem **részeltet**, ez a dolog engem **illetget***.

Román = Romanus. *Abjecta terminatione US fit quidem Roman, sicut StephanUS IstváN*, sed lector sub *Roman* non Romanum hominem, sed fabulam milesiam suspicabitur latere.

Ócska nem egy a *régivel*. *Ócska* csak annyi mint *elnyütt*, s nem jól gördül a beszéd. E *vén város ócska, híres* stb. sok epitheton ok nélkül. De a *vén város* sem jó.

Vágner. Engedj egy kérdést : — Miért nem *Wagner*, ahogy ez a tudós maga írta nevét? Azért-e mert a w nem-magyar betű? De a te nevedben a czimlapon w fordul elő.

lap 7.

tanács-úr, szenátor, kánonok stb. a szokás ellen kis betűkkel. Igenis, a deák és a franczia, sőt a görög is a *ὀπατος*, *consul, rex, comte, roi*, pape tituláris szókat nagy betűkkel soha nem írták. Rendesen jőne ki magyarban: gróf Dessewffy, herczeg Koháry, generális Vay, a nádor, a főispán, a szolgabíró, a fiscális.

A magyarok a könyvírókat szerencsére nem urazzák. Itt Práy és Wagner uraztatnak, mindketten megholtak. Jankovich él, és nem uraztatik.

sor 4. *vevődtek*. Reciprocumi nem passivumi szólás, s csak Debreczennek nem hiba.

lin. penultima posset sine noxa exmitti *hogy*. — et prima vox paragraphi *azonba'* deberet opinione mea transmutari in *azonbaN* propter recursum vocalis *a* crebriorem. *AzonbA, A régi* stb. *kéziratokrA, BártfA, városA*. Quinquies *A* finale in duabus lineis.

lap 8.

méhben-hagyott — excellenter.

lap 10.

non placebit lectoribus *megengedődött*. Mallem *meg vala engedve*, vel *engedelmet nyertek*.

amely amabból támadott — mely ebből támadott.

csupáncsak — tautologiai szó, s inkább illik a beszélni tágasan szerető nép szájába, mint a gondos író tollához.

Öltözködni, hangzani.

lap 11.

vászoN, nem *vászony*.

„Bártfai töredékeny cserepedények“ — különben a töredékeny adjectivum a *Bártfai* mellé fog vétetni.

lap 12.

„nem lefelé, *ha'* laposan.“ — Ez az apokopált szó nem forog a könyvek nyelvén.

sor 16—19. talán tisztább lenne a mondás más elrendelésben.

lap 14.

Egyed nem mondatik *Egyédnek* accentussal.
„nem *karéjos*, hanem *csappanós*.“ -- Ezt nem igen fogja érteni az olvasó.

feljárható — kételkedem ha ezzel lehet-e élni.

Luterán és Luter. — E nevek elváltoztatásáért neheztelnék ha lutheránus volnék és buzgó lutheránus.

Sejditeni, ich ahne — sejtem, ich merke.

lap 18.

A mind az övé volt. Nonne potius : az mind övé volt.
Uriásan! — gonosz szó.

lap 19.

máSolás, innen másolás, mintha mondaná *secundatio*.
vétetett — melius vett.

lap 20.

elszipákolta?
sárgapej, egy szó.
késérve, inkább mint késértetve.

lap 21.

rém nem annyi mint *rémülés*. Az új írók az első alatt spectrumot értenek.

lap 22.

rogyIK, illetődIK. — Meg vala illetődve R.

lap 23.

PancraTIUS leve PongráTZ nem PongráSZ. *Horátius* tehát HoráTZ nem HoráSZ.

lap 24.

Péleji. *πηληϊαδες*. Inkább Péleus fija. — A görög citátum szükségtelen is, hibás is. Hibás mert nominativusban kellene állania.

Csak elmondom még. Elhagynám leveleidnek végeiken

azokat a berekesztési formulákat : maradok stb. Hát az az *esztendőben* minek az? Sőt minek még az 1817 is? Holott az *esztendő* számát a címlap már adta.

lap 25.

sor 9—10. „A kik Bártfáról írtanak etc. mértföld a ferdő a városhoz.“ *Expungerem ante ferdő vocem Bártfai, tamquam superfluum.*

„Egykor valaki azt kérdé tőlem Koppi Károly kedves nevelőm jelenlétében, mennyire volt Athéna Megarához?“ — *Lett légyen* hic non bene dicitur, *sensus volt légyen* requirit. Nam *lett légyen ex leszek* (fio), *volt légyen ex vagyok* (sum) formatur.

lap 28.

Cui bono linia, non linea?

lap 29.

„Ezen A' tágas úton, A' melly A' várost A' fördővel“ etc. Nem tetszenék-e ezt így elváltoztatnod : e tágas úton mely Bártfát a ferdővel vagy ferdejével? Így *négy* A' egészen elkerültethetik.

lin. 4 ab infra. Itt kezdődik igazán a méltó festés; amit eddig festél, az nem az IDŐ, hanem az ŪR (spatium) tárgya, és így az aesthetikusok leczkéik szerint nem engedi magát szóval előadatni, nem csinál világos és tiszta megfogást.

lap 32.

oly a gyász közt víg színü és tekintetü erdőben még sehol se sétáltam. — Szokatlanul vannak a szók összefűzve. Még nem sétáltam erdőben, mely a gyász közt etc.

Nem nyerne-e ez a második levél, ha azokat az aprólék dolgokat oly nagy pontossággal nem írnád? Én bátor vagyok azt hinni hogy nyerne.

lap 37.

Hellének, duplici *l* non simplici.
vászonnal.

„hogy az árendás nem fizete többet 50 ftnál,
 „az akkor már 70 egynehány esztendő s vén P. András”
 — *vén* hic abundat, mert 70 s egynehány esztendő már mutatja a P. A. korát. 2) *Vén* ember, csaknem sértő szó. Öreg embert mondunk. *Vén asszony* sért, *öreg asszony* nem sért. Verba valent usu.

lap 38.

Mint a legyek a tejet. — Ez a kép nem látszik nekem elég nemesnek. — [S kevés sorok múlva ismét egy kép ugyanerre: *mint a méhraj* etc.

Óhajtanám azt is hogy Poturnyai felől adj bővebb és melegebb ecsettel festett képet, s ne szaggatnád meg vele a Bártfa vize leírását, és ez által ne a Poturnyai képét.

lap 40.

Morskinak oly sebesen, mint az esze. — Mit mondana erre Morski?

Egy a szülésektől elgyengült magyar menyecskét tudok. — Constructio non est hungarica.

Pfisterer — én úgy hiszem, hogy Te a tulajdon neveket úgy írod amint maga az kívánja aki azt viseli, nem amint hangzik. Már feljebb *Voltaire* volt, nem Voltér, és úgy kell.

Systhema rossz, mert nem a *tithem*től ered. Nem kell a szóba *th*, hanem csak *t*.

lap 41.

„Némely soká gyermektelen asszony.” — Hallatlan szó-lás prózában, sőt versben is szükségtelenül kemény volna.

„Minden AZ egészséget illető esméretekről.” — Deleatur AZ et curret sententia.

Rejtettmény non est bene dictum. Bene *rejtemény*, uti *adomány*, *vetemény*, *maradvány*.

Titoknak marad, malle *titok marad*, et hoc tanto magis, quia *periodus* in tudományNAK exit.

lap 46.

Mély és bölcs reflexio! Eddig is sok ilyet kellett volna

dicsérnem, ha dicséreteimre szükség volna. Bizony akik a Bártfai Leveleket olvasni fogják, látni fogják, mely lelkü, tanulású, tapasztalású, tudományú, szép tónusú férfi tollából folytak. Nincs ezen Leveleknek egyéb híjok, mint amit már mondtam: Több könnyüséget! s holmit vagy épen nem, vagy rövidebben beszélni; de ellenben Poturnyait, Czartorinskit, Morskit, Brigidót, sok nevezetes magyar s lengyel férfit s szép asszonyt bájosan, meleg szívvel festeni. S akkor elbájolva leszünk mind.

lap 47.

a jobban a város felé eső. Ezt a magyar, a német, a francia és minden oly nyelvű író amelyet ismerek, így szelné fel, az, *amely inkább esik a v. felé.*

lap 52.

Az leve kimenetele — non **a'** — non enim hic articulus, sed pronomen occurrit.

lap 61.

Amit én az én szeretett, tisztelt, csudált barátommal szeretnék éreztetni, az ezen a lapon szinte tolja reám magát. Mely épen nem interesszáló portéka a forrás ernyőjének teje! Azt itéletem szerint illetni sem kellene. De gr. D. azt egészen festi, s nagy gonddal, úgy hogy az olvasó kifárad belé.

Kas kupak fedél,

Rotonda,

tetejének közepe karikára kivágott méhkashoz hasonlít.

lap 62.

háládatos. — Miért nem *hálás?* *adatos* nincs, és így a szó gyanús. De ha *háládatos* is, a második *a* felibe nem kell accentus.

Engem a Bártfai Levelekben semmi nem gyönyörködtete inkább, mint a gróf Z-vel tartott nagy tudományú s bölcseségű levél. Látni fogja azon az olvasó, akit az országgyű-

lései és a vármegyéké csudáltak. De nem hosszabb-e maga ez a szép levél is mint lennie kellene? Hány olvasóra akadsz aki ezt el nem únja, s azt ne mondja rá : sed nunc non erat huic locus.

CLXXXVI.

Szent-Mihályrúl, octob. 4-én 1818.

Edes, drága, kimondhatatlanul szeretett Ferenczem!

Köszönöm észrevételeidet. Különösen leköteleztél velek. Látni fogod, kedves mesterem, hogy azok legnagyobb részét elfogadta tanítványod, holott egyet s mást talán megjegyezhetett volna némely befogadtattak iránt is. Igen helyesen üldözöd a sok *hoggyot*, a sok *ést*, a sok *á-t*, egymás mellett. Nagyon bölesen küszöbölöd ki a *t-t* az *éjtszaka* szóból. Nem tudom eleget sajnálni észrevételeid félbeszakasztását. Kár volt azokat elégetni. Bár elvégezted s küldötted volna meg. Az én munkácskám bizonyosan javallást fog nyerni, mert olyan két írók rostáján mene keresztül, mint Te s Döbrentei. Az különös, hogy Te meg a 6-ik levélből is sokat kinyesetni akarnál, Döbrentei ellenben mind ebben, mind több helyütt a más levelekben is, némelyeket még oda kívánna. Azt hogy a tájfestés, nem a penna, hanem az ecset dolga, érzem mindenkor, és gondoltam is, még minekelőtte Fiumében Lessing Laokoonját olvastam volna legelőször, de nem azért, amint mondják közönségesen az aesthetikusok, mivel csak az idő, nem pedig a tér vagy a terület (mert az ÚR talán vacuum) tárgyai az író birodalma alá valók, hanem azért, mert a képben egy kis területen levén egymás mellett a külön tárgyak, a szem azokat egymás után hamarább fel-foghatja és a léleknek, egy képzetbe való egyesítés végett, könnyebben általadhatja. Mindennek, amit a szemnek festhetünk, a területben kell lenni, akár azt az ecset, akár a penna

adja elő, s a területben lévő külön tárgyakat a képet néző színtűgy mint az olvasó, csak külön-külön egymást követő pillanatokban szedheti bé lelkébe; de a képírásban *successio haec temporis rapidior*, a felül mondott okból, s így az egésznek megfogása inkább könnyíttetik. Elevenebb is, tartósabb, frissebben feleleveníthető. A festékek vagy a rajzolás eszközei közvetlenebbül és nagyobb hasonlatossággal festhetik a területben lévő dolognak mind színét mind formáit a nyelvénél, mely csak ideák s hangok által festheti a léleknek a szem tárgyait. A tájakat tehát nem kell festeni, hanem mikor a cél kívánja, le kell azokat írni, s az únalom eltávoztatása végett életet, mozgást, tüzet hozni a leírásba.

Csalatkozol abban, kedves barátom, hogy a Bártfai Levelek nagy szorgalommal teremtettek. Elhíheted, ez egy öntésű, egy lehelletű munka: — de az igaz, hogy az ideák természetesebb összefüzése s azoknak folyása egy kevés gondal javíttatott.

A Bártfai Levelek születését kell tudnod, édes Ferenzem. Döbrentei barátunk több ízben igen sürgetve sarkallt, írnam le Bártfát környülállásosan s esmertetném azt meg mind vele, mind a publicummal. Bártfa igen résztvevő hely, nem csak a két hazában, hanem a hazán kívül is. Mihelyt valamely hely résztvetető magában, azonnal kevesebb únalommal olvasunk róla olyan dolgokat is, a milyeneken különben esömörködnénk. Ilyenkor tehát az előadás mestersége főkép abban áll, hogy az olyan dolgokat, amelyek magokban a philosophusok és aesthetikusok unalmokra lennének, sebesen adjuk elő, s itt-ott egynehány virággal behintsük. A Bártfai Levelek különösen Döbrentei kívánságára és kívánságának, amellet azonban a publicum számára is írótak, s így nem csupán philosophusok és aesthetikusok, hanem mind orvosok, mind betegek, mind a régiségekben gyönyörködők, mind a szép vidéket szeretők, mind világi emberek, mind tudósok, mind az érzékeny szívűek számára, mind végre olyanoknak is, akik Bártfát és környékeit messzűnzen mintegy látni akarják; egy szóval az egész publicumnak írótak, és nem a publicum valamely kisebb részének, mint p. o. az aesthetikusok és philosophusok. Úgy kellett hát forgolódnai azok írásában,

hogy minden nemű, minden rendű, minden foglalatoságú ember találjon azokban valamit, ami őtet gyönyörködtethesse. Nem lesz a soha populáris könyv, azaz : olyas, mely mindenemű, mind tudósok, mind tudatlanok tetszését megnyerje, amely eleitől fogva végig csak az aesthetikust és a philosophust fogja gyönyörködtetni. „Le même degré d'un amusement continuel approcherait même un peu de l'ennui.“ Minden levélnek más-más mind tónusa, mind tárgya. A munkának célját nem volt szabad egyikben is eltéveszteni némely a célon kívül való szépségek miatt, s így némely nevezetes személyek karakteristikája csak bényúlások(episodia)gyanánt iktattathatott bé; azt is úgy kellett béhozni, hogy a főcélall mindég egyesülésben láttasson, s legkisebberölttetést se áruljon el. Vagy tettek vagy egy-két jelesebb mondások által kelle csak egynehány nevezetesebb embereket bélyegezni. A külön-külön dolgok természete szerént egyvelgetni kellett e levelekben a leírásokat, festéseket, okoskodásokat, érzeményeket, verseket és azoknak külön neveit. Hol azt kellett elő beszélnem, amit láttam és hallottam, hol észrevételeimet előadnom, hol érzéseimet kinyilatkoztatnom, hol mások szavait előhordanom, hol „peindre les effets.“ A minden oldalról egy cél arányzó különbélesége miatt fog leginkább e munkácska tetszeni. Egy hasznosan mulatságos könyvet kellett készíteni, mely egy, magában résztvétető helyet, nem csak mostani állapotjában, hanem egész valóságában, minden oldalról, tartósan és mégis tartós únalom nélkül megesmertessen. Legnehezebb volt a 6-ik Levelet írni. Talán egy kevés finomság kellett ahoz, a szerencsejátékok dolgát respectu et philosophico et politico et locali minden oldalról úgy előadni, hogy elhitethessem az olvasóval és a censúrával, hogy az a beszéllgetés valóban folyt légyen az erdőben. Úgy kellett folytatni a beszéllgetést, amint az valóban folyini szokott a jól nevelt nagyvilági emberek között; s így a tárgytúl való eltérégetéseknek és az ahoz visszafordulásoknak nem lehetett elmaradni, ha ezen beszéllgetésnek hihetőséget akartam szerezni. E mellett nékem magamnak mindég a játék ellen kelle szólanom, s mindég nagyobb tartózkodással mint gróf Znek. Nem kellett semmi fontos okot pro et contra elhagynom. Rövid

sem lehetett e beszélgetés, mert az is neveli hihetőségét, hogy közben jó tova elhaladtam gr. Zvel a sűrűben. Ha a censor az egész levelet elolvassa, bizvást, minden félelem nélkül megengedheti kinyomtattatását, anélkül, hogy vagy néki vagy nekem legkisebb bajtúl kellessen tartanom. De mind ezek mellett, ahol csak lehetni fog a cél vesztese nélkül, kurtítandok majd leveleimen, s ezzel is ítéleted eránt való tekintetemet bém bizonyítandom.

Már most csak rövideden fogom okát adni, miért nem fogadhattam el némely krisiseidet :

Dulci digne mero, nem azt teszi hogy *bort ömölj*, hanem *méltó vagy hogy borral kevertessél*, s ezt a bártfai kút még jobban megérdemli, mint a fons Blandusiae.

Non sine floribus pedig azt is teheti, hogy sok virág volt a blandusiai forrás körül, s akkor ez nem lett volna alkalmazható a bártfai kútra.

Útatás azt teszi : Langeweilemacherey ; maga a Langeweile, azaz : únalom, több. C'est l'ennui déjà fait, és itt úgy tetszik nékem, ezt e többet kelle választanom.

Nem *Román*rúl van a szó első levelemben, hanem *Rómán*rúl.

A két *W* visszás, kivált a szó elején ; én még a nevem közepébe' is ki fogom hagyni. Itéljenek amit akarnak némelyek a Tud. Gyűjteményben, nem vágyok olyan embereknek tetszeni, kik annyi keveset nyomó okoskodásokkal akarják megmutatni, hogy az euphoniát az etymológiának fel kellessék áldozni. Mivel ez a tanítás a legrosszabb következésű a magyar literatúrára nézve, mihelyest rá érek, egy értekezést fogok küldeni e tárgyban a Tudományos Gyűjteménybe. Az a G. L. úr, aki abban a minap azt a kérdést fejtegeté, hogy : úgy kell-e írni amint beszélünk? és aki a nyelv meghatározásáról oly hosszasan szólott, némely helyes dolgok mellett sok olyakat is mondott, amelyekből világos : „quod statum quaestionis non intelligat.“ Meg fogja látni taglalásaimból, hogy én sokat és nem felületesen gondolkoztam e tárgyról. De a magyar tudósok a németektől kezdik tanulni azt a rossz és illetlen szokást, amelynél fogva nem méltóztatják egyenes feleletre azon ellenvetéseket, amelyekre nem könnyű felelni.

Beregszászi úr p. o. egy unalmas dissertációt iktattatott bé a Tud. Gyűjtbe, amelyben maga magát az unalomig citálta és még sem mondott semmi újat vagy olyast, amit már ezerszer ne hallott volna a magyar világ; azonban azt kellett volna megmutatni, hogy *lankadsz* szebben hangzik mint *lankadol*, s hogy *lankadol* soha és sehol sem mondják a szebb nevelésű emberek.

Nem azért mondom „*nagyobb urakat tapodtam én Romában,*“ hogy tudja a világ Olaszországban tett utazásomat, de ugyan mi természetesebb e gondolatnál, mikor egy felföldi templomban körülvezeti az embert a sekrestyés, s a bártfai senátorok koporsóikra mutatván, azt mondja nagy emphasisal : „itt az urak fekszenek“? Gróf Barkóczy János, aki jelen volt a templomban, szint azon gondolatra fakadott. Jó volna ha leveleim minden helyének tetszésnyerésérül oly bizonyos lennék, mint az ezének vagyok. Én csak azt írtam e helyen, amit valóban gondoltam és érzettem magamban azon alkalommal.

A francia után a magyar legudvariabb Európában. Szemihályi taksásaim mind urazzák egymást, Elek szolgabíró pedig őket mindnyájokat. Csak azokat nem kell uraznunk, akikkel barátságban vagyunk, vagy akik különös emberek. Jankovics urat nem urazom az első okból, téged pedig mind a kettőből nem. Egyvalaki, aki megintetvén, hogy Türennet marsalnak nevezze, azt felelé : „Nem mondjuk *Empereur César*; hanem csak *César*.“ Már adtam okát a Tudományos Gyűjteményben, miért helytelen a *herceget* p. o. nagy H-val írni; míg tehát okkal nem felel valaki az én okaimra, nem látom, miért változtassam véleményemet, és miért maradjak meg egy olyan szokásnál, amelyet semmi ok nem támogat. Én a szokást igen tisztetem, de szükség, hogy valamely okát, akármilyen legyen is, találjam. Egy nemzet van Afrikában, mely cserebogarakkal él, s mikor kérdik, miért eszi ezt az ártalmas edelt? azt feleli : „szokásból.“

Sohasem értettem mi a *verbum reciprocum*, és hogya megszorítanám grammatikusainkat, úgy hiszem, elakadnának kérdéseimre. A *vevődött* és a *vétetett* között az a különbség,

hogy az elsőnek határozatlanabb, a másikának pedig határozottabb az értelme.

Kár, ha nem forog a *hanem* helyett az apokopált *ha'* a könyvek nyelvén, mert nincs semmi nemtelenség e rövidítő kitételben; ismétlem: weder unsere Conversations-, weder unsere Büchersprache ist noch geschlossen.

A *karéjost* minden ember érti, a *csappanóst* szint úgy: decussatum.

Feljárható, ascendere potens. *Feljárhatós* objectum ascensibile, vel per quod scandi potest. Örvendezzünk hogy az efféle pontszabásokra is alkalmas nyelvünk, belső formálathossága szerént.

Ha *luterán* nem tetszik vagy tótosnak látszik, tegyük diákosan *lutheranusz* vagy *lutheriszta*, mert az *anus* és *ista* diák végzet, és azzal megelégedhettek szükölködő őseink, de nem a mai tisztások. Az *ánusz* vagy *anus* szint úgy mint az *ista* vagy *iszta*, egészen diák művelés és teljességgel ki nem teszi azt magyarul: *Luther követője*. Azon rágódjanak az etymológok, hogy kitanulván a magyar végzetek értelmét, egy olyat mutassanak nekünk, mely ezt kitenné, mert a *beli* és a *lutheres* p. o. közelít, de ki nem teszi a *luteránost*. Ilyet lenne kötelessége kitanulni az etymológoknak, nem pedig az euphonia öldöklésével, a világos értelem minden haszna nélkül a szólásba és az orthographiába bele etymologizálni, s azzal a szép magyar nyelvet csufítani. *Evangyelikusz* szint úgy diák végzet, azon kívül sértő, mert mi is valljuk az evangéliomot, sőt még annál is többet.

Az euphonia javalja a szokást e szóban: *mászlás*, s így az *sz-ét* az *s* helyett. A jó s szép író soha sem fogja az euphoniát az etymológiának feláldozni, ahol a kétértelműség eltávoztatása azt nem kívánja, de fogja némelykor az energiának, a világoosságnak pedig mindenkor.

A tisztások s a Debreczeni Grammatika miatt tettem *linea* helyett *liniát*. Párizpápaiban is úgy van, hogy, amint mondják, nyelvünk fő törvénye szerint, két nem-együvé való magábanhangzó azonegy szóban ne találtassék. Épen ez, az euphoniával ellenkező törvény miatt kell, ahol annak meg-

szegése nélkül csak lehet, másutt mindenütt, annál inkább az euphonián igyekezni nyelvünkben.

Meglátjuk, hogy Nagy Ferencz *Pélej fiát* vagy *Péleifit* fog-e mindenütt tenni Achillesz helyett?

Ugyan ki fogja tagadhatni, hogy *Horász* szebben hangzik mint *Horázt*? Én nem merném írni *Bokázt*, mert nem akarnám megbotránkoztatni az utolsó szótaggal olaszúl tudó dámáinkat. Az *ász* végzet is magyar.

Nem látok semmi nemtelent, hanem igen sok természetesen ebben a képben, hogy „mi a fekete hajú ifjuság, az ősz Poturnyait hol állott, járt, ült, úgy megleptük, mint a legyek a tejet.“ A másik kép mást fest, azt t. i. hogy miképen hallgattuk.

Megvallod, hogy minden nemzetbeli úgy kívánja íratni nevét amint az ejtődik. Mikor tehát a francia így ír: *Voltaire*, és így ejti *Voltér*, a magyarnak úgy kell azt írni a magyar számára amint ejtődik, mert ha francziásan írjuk azt nyelvünkben, a francziául nem tudó magyar a francziául tudók előtt mind magát, mind *Voltér* nevét nevetségessé fogja tenni az olvasás közben; valamint a francziák előttünk a Rákóczy nevet teszik, mikor így írják *Ragotski*. Furesa dolog azt feltenni, hogy minden magyarul olvasó francziául is tud; csak azt kellene feltenni, hogy magyarul tud, ha tud is némelyik honi nyelve mellett külföldieket. Azokról akik a magyarnak magyarul úgy írják a francia neveket amint azokat a francziák francziául a francziáknak, lehetne ám feltenni, hogy kérkedni akarnak a külföldi nyelvírás tudásával.

A *pf* pedig a szó elején sokkal gonoszabb mint ez a szó: *uriásan*, és így nem fog haragudni sem Fiszterer úr, sem más olvasóm, hogy a derék ember csúf kezdetű nevét valamenynyire lágyítottam. Még ez a szó *pfuj* is *pf*-fel kezdődik. Ebben is a magyar a *p*-t elhagyja.

Közlöm veled Döbrentei barátunk észrevételeit, azokra való feleleteimmel együtt, valamint vele a Te észrevételeidet, és ezen mostani levelemet. Azzal azt nyerem, hogy láthatjátok mind a ketten, mennyire javítottatok munkácskámon, mennyi hálával tartozom nektek, és be szívesen vagyok okok mellett engedelmes; ekkép ti engem jobb íróvá tesztek, én

pedig titeket vigyázóbb kritikusokká : így mind a hárman nyel-
rünk, s általunk hazánk literatúrája, a mi legfőbb.

Maradok a legérzettebb hálával, tisztelet- és szeretettel

teljes szívből szerető

Jóskád.

Nem írod hogy közlötted-e leveleimet a censorokkal,
mit mondanak? demittuntne grave supercilium, aut me naso
suspendunt adunco? — Vigyázz egészségedre, dicső Feren-
czem; aki téged úgy tud becsülni mint én, legjobban érzi,
minő szükséges életed s egészséged a magyar literatúra dí-
szére. Sok szíves hálás könnyet fog ezer meg ezer magyar szív
a szomor szemeken keresztülhajtani, és sírod örökké virágozó
hantjára csepegtetni.

Maros-Németi, sept. 8-d. 1818.

Méltóságos Gróf,

szeretett barátom!

Midőn innéd Aug. 30-d. Dédácsra általmenék, hol most
gr. Gyulainé mulat, az nap estve adák ott kezembe a kedves
pakétot, melyben

1) A Bártfai Levelek. 2) A magyar nyelv és literatúra
állapotáról szóló vélekedés. 3) Theodata, és 4) a bártfai Poli-
zeyordnung — valának.

El valék telve örömmel, midőn mind ezeket megpillan-
tám, látva szíves óhajtásom teljesedését, hogy a levelek hir-
detni fogják a mélt. Gróf Úrhoz való tiszteletem, szeretetem.

A Bártfai Levelekre tett jegyezgetéscímet tegnapelőtt
végzém el: s midőn tegnap is újra a levelekben forgatnék, ér-
kezék a mélt. Gróf Úr becses válasza utóbbi levelemre. Igenis,

fordíttatni fognak a Bártfai Levelek németre, mint a mélt. Gróf Úr gyanításával megegyezőleg íram még előbb le ítéletemet, s ha gróf Mailáth János magyar költők verseiből fordíthatni akar németre, óhajtánám hogy azon szép feltételét a Bártfai Levelekkel kezdené munkába venni.

E levél mellett mennek jegyzéseim, külön a munkától, mert úgy látom a tegnapi kedves sorokból, hogy az megvagyon még egy leírásban, és ez nekem van küldve a kiadás végett. Mikor lehet ez, nem tudom, mert előbb Trattnerrel kell személyesen szólnom, hogy az újabb erdélyi időszakírást miképen nyomtassa, vagy megvárom a felállandó magyar társaságnak folyamatba talán jöhető sajtóját. Óhajtom azonban, hogy a mélt. Gróf Úr által minél előbb könyvnyomtató kezébe adattassanak. Én magam is fogok igyekezni Erdélyben, hogy Dulházy úr számára minél több vevők találkozzanak, így némükép lefizetném neki azt a szívességet, melylyel hozzám viseltetett. Ez a sok eredetiséggel írt munka kelen-dő lesz.

A második jeles munka, sajnálva érzem előre, itt sem fog engedelmet kapni a kinyomtatásra. Én nem mondtam annyi igazat, még sem engedték meg. Erre nézve ezt projectálok.

Be fogom adni Rudnaynak, előbb leíratván magam számára, s ha meg nem találja engedni úgy amint van, alkuszom vele az igazságok felett — s megígérem, hogy inkább simítva mondjuk ki, amik ott nemes férfiúi bátorsággal írva vagynak, csak az egész el ne maradjon. Mit tegyünk egyebet, kedves barátom, e rab században, mert rab század minden előlarmája mellett is a nemzeti jussoknak. De egész valóságában nem is fog soha eljőnni, s mindenfelé elterjedve lenni az illő szabadság; az emberek csak külön-külön tudják annak mértékét megtartani, az egész emberiség nem is arra való. Ez csak külsőknél fogva vezetettni akaró sereggyermek, s nálunk, örök bajunkra, a felserdülteknek is legtöbbje gyermek. Nem tudják magokat e szép nemzetnek előbbjei eléggé megbecsülni, nincs energiájok az oly munkának, mint amilyen e most kérdés alatt levő, lelkes elfogadására. Én meleg, hév, ideológiai gyermek voltam, de excentricus sohasem; így hát

most sem vagyok; nem lobogó elragadtatással írom azért hogy nem e nemzet közé szerettem volna tétetni születésem által. Anglia vagy Amerika lettek volna hazáim.

Egy értelmes jó hazafi elolvasá már nálam a magyar literatúráról való munkát. Arra kért, hogy ha ki nem jöhetne nyomtatásban, engedjem neki a leirattathatást, hogy mindenfelé terjessze. Inkább akarom az elsőt, de ha nem lehet, fogom tenni emezt.

Theodáta kedvesen van fordítva. Ohajtanám ha Xenophonnal még tovább is sétálgatni tetszenék a mélt. Gróf Úrnak; mind addig sétálgatna, míg utóljára egész Sokratesi Nevezetességeinek stádiumát befutotta volna.

A bártfai Polizey-ordnung rendes tréfává válék a mi napjainkban. A Jungferek mennyiségét nem tudom hogy hártározhaták oly bizonyosan akkor, de most talán még bajosabb volna. Vallyon haladunk-e az erkölcsben vagy nem? Most az Ehrsame Bürgerinnek nem olyan vonakodók.

A Muzéum X-ik füzetét már kezdem osztani. E hónap végével Kolosvárra szándékozom, onnét küldeni fogok. E füzetben végezni akarám hazafiúi szólásaimat is. Elég már e hideg honyban.

Most itt néhány napok oltá csendességben lehetvén, régibb elkezdett dolgozásaimat vevém elé igazgatás végett Ilyen *A két hős barát Kenyérmezején*. Vitézi költemény. Sokszor jöttem már keresztül a magyar vitézségének e dicső mezején, s meg se állattak rajta hajdankorunk képei. Ilyen *Klára Visegrádon*. Azt mondá két barátom, hogy egészen Ossián. De ha lopdosásnak mondták volna, egészen elégték volna már e darabjaim. Én anglusúl Ossián kedvéért tanul-tam előbbszer, s nagyon szívemhez szólónak lelém mindég. De nem olvastam miolta Kazinczy azt írta, hogy annak tónusában költöttem egy verzetemet.

A gubernátor helybenhagyá plánumomat az Erdélyi Magyar Társaság felelevenítése végett, s ígerte hogy maga részéről is mindent el fog követni.

Farkas Sándor az az egyik ifjú, kit a Muzéum kiadása velem barátságba hozott. Így írta a napokban gr. Gyulaihoz:

„Tokaj felé menvén, gróf Dessewffyt meglátogattam, kit, a-mint távolról nagynak hallottam, közel is úgy találtam.“

Gróf Gyulainé s gr. Hallerné tisztelik a mélt. Gróf Urat. Instálom, ha Kazinczynak ír, tudósítsa, hogy épen e szempillantásban vevém Erdélyi Leveleit, Cserey Farkasnak egy kedves levelével. Én a mélt. Gróffal valék lélekben, íme jó Kazinczy s Cserey emlékezete. A legszebb lelkek találkozására. Leveleimet ezután is itt veszem. Vagyok szeretett mélt. Gróf!

szívből barátja
Döbrentei Gábor.

Jegyzetek a Bártfai Levelekre.

Lap 1. *Annyi unszoltatások után* : Hagyjuk ezen megszokott írói mentetetést olyanoknak, kik munkájok tulajdonával annyira érdeklenni, mint e Levelek írója, nem tudnak. Kezdődjenek e Levelek mindjárt így : „Bártfát, vidékeit stb akarom megismertetni.“

— A második periodusban az egyik *és* maradjon el.

— Ezen periodus : *ha helylyel-helylyel poetai kitételekre hajlanék pennám — tulajdonítani* maradjon el egészen, mert azt mutatja, mintha az író előre készülne azokra, pedig épen azok önkéntesen szeretnek elé pattanni, olvadni, s kedvesebbek midőn a tárgy festésével bennünket véletlenül lepnek meg.

— A legelső rend s a 6-ik lapon a legfelső csak nyújtás, egybehúzza így jobb : „Bizonyos Miles Románust emlegetnek mint fundátorát.“

1. 6. *Csak annyit tudtak mondani* : hogy kétszer ne legyen a *tudtak*, változtassuk így : „*de nem bebizonyítva* (vagy *bebizonyítólag*) hogy római katona volt“ (nem *vala*).

— *Fából készült* stb. Itt ismét két *és*, az első hagyatassék ki.

„Kezébe ment *legyen*.“ *Legyen* nem kell.

„*Hajdan itt virágzó*.“ *Virágzott* kell.

Az utóbbi erdélyi püspök, hamar kétséges értelmet szülné, ha nem az utolsó-e, pedig tudjuk, hogy most Rudnay tessen jó is, de emlékezetbe is hozza a vallási balgatag üldözéseket. Inkább így : *az utóbb*.

l. 7. Régenten úgy fog elavúlni mint a bártfai Polizey-ordnungban némely szók s kifejezések. *Csak régen Lengyelországgal*. Ide punctum, hogy az *és* elmaradhasson. „*Nevekedtenek*.“ *Nevekedtek*.

l. 8. Mely tartós és nem mindég — jutalmakat. Mivel a *tartós* adjectiv, igen messze esik substantivumától; tessék inkább így : „*Mely tartós jutalmakat osztogata*.“

s (vagy pedig) nem mindég s.a.t.

— „*Kedveskedtenek*“ rövidebb : *kedveskedtek*.

Jó volna valahonnan megtudni, hogy a bártfai könyvnyomtató-műhely melyik esztendőben kezdődött. A papirosra nézve Cornides azt mondá Windisch Ungrisches Magazinjában, hogy Magyarországon Szepes vármegyében a teplicskai volt a legelső papirosmalom, 1613-ban felállította Spillenbergs Sámuel löcsei doctor. Erdélyben Fuchs János brassai bírós és Benkner János állítottak legelőször papirosmalmot Brassóban 1546. eszt.

l. 9. „Amit több esztendőkkel ez előtt hallottam.“ Én szeretném mindennek eredetére menni a minék csak lehet; itt is azt kérdem : kitől, mikor ?

l. 10. A dies Venerissel hemzsegő vers egy nagy hosszú táblaköbe metszve olvastatik most is Kolosvárott azon házhelyen újra épített ház kapuja bal falában, melynél Bocskay István, ez a nagy ember, született. A vers maga is ezt jelenti. Az omló félben volt házat megvette volt gróf Teleki József, Lászlónak testvére, s nagyon sajnálom, hogy a Muzéum X-dik füzetjében álló életírásában ezt nem említettem, mert hiszem, hogy gróf Teleki Józsefet az Óvárban félre eső ezen ház megvételére azt fogta vinni, mivel a pacificatio Viennensisnek hazafiúi szerzője ott született. — Úgy tetszik nekem, ha nem csalódom, hogy egy Bocatius Szirmaynak No-

titia Cottus Zemlin-ében is említettik. Bár az a Boccatus nekünk oly dicső emlékezetű volna mint a Novellák írója.

l. 11. Kövezet, pflaster helyett, vélekedésem szerint jó. Egy négy esztendőös gyermektől tudom, hogy Kolosvárt meglátván a pflasterezőket: „ne azok, mondá, kövekelnek.“ Így lenne *kövekelés* az *actio*, mert a *kövezetből* jövő *kövezés* egyebet tesz.

— Az ami a módi genealogiájáról van írva a 122. lap után, nagyon interesszánt: csak geniális író jól fogja azt ezen első levélbe szöni.

l. 12. Ellenés helyett jobb a *visszás*, innen oztán *visz-szásság* is.

— A *rezzentő* igen közel van az *effrayant*-hoz. A *frap-pant* helyett inkább *feltetsző*.

— „*belé* költözött felépített *házába*.“ Ez pleonasmus. Csak: minekutána *házába* költözött. Azon kettőztetéssel csak akkor jó élnünk, mikor valamit nagyon erősítünk. Így nem jó az ezen a lapon álló jegyzésben is: *belé* tenni valamely *rendelésbe*. Csak: *rendelésbe* tenni.

— *Régiébb*, jobb a *régibb*, mert nem mondjuk *ócska*, *ócskaabb*. Nem: látszatnak, hanem *látszanak*, mert nem *lát-szatom*, hanem *látszom*.

l. 13. A fabnyílás hamar repedésre is emlékeztet. A niche inkább *fal-üreg*.

l. 14. „Ekkoráig valaminek mélységét hosszúságát mutatja.“ Az idő telése „*eddig-elével* tétetik ki jobban.

— „*teríte a* mellyén,“ nem kell *a*. Így több helyekről is maradjon el a sok *a*, *hogy*, *volna*, *nak*, *nek*.

— „Semmi sem emlékeztet“ stb. Ez a gondolatbeli fel-emelkedés excellens, csak a sok *és* sért benne.

l. 15. „Az érzéketlen márványokon.“ — Így tenném: *még* az érzéketlen márványokon *is*.

l. 16. „Az eleve idők regéik.“ Hogy a sok *k* betű keves-sítették, miért nem csak *regéi*? Az *eleve idők* helyett szeb-ben hangzik előttem a *hajdankor*.

- - „Elbeszéllem hogy mit hallottam.“ Maradjon el *hogy*. Így több helyett is előfordulván, a következő levelekben is ilyen apróbb grammatikai, jólhangzási vélekedéseim, a már

kijegyzetteket többször nem ismétlem; plajbászszal húzám meg azokat, melyeket ott olvasni nem szeretek.

l. 17. A dohányt eleink inkább a törököktől fogták kapni, mint német szomszédainktól. Beregszászi azt mondja borzas Dissertációjában, hogy a *tabaca* perzsa nyelven *dohány*; ha a németektől kaptuk volna, nem *dohánynak* hanem *tobáknak* hívnák. Amit most *tobáknak* hívunk, igenis a toresos tobákos némettől jött hozzánk. A dohány a németeknél nem volt még szokásban a 30 eszt. háború (1618—48) előtt, azt írja Becker Weltgeschichtejében. Valahol említi Benkő József Transylvániájában, mikor kezdődött Erdélyben a dohányzás. Nem levén e munka kezem közt, nem hányhatom fel. A székelyeknek Pesten Trattnernál most nem régiben kijött Constitútiójokban törvény van a dohányzás ellen (Ezeket a Constitútiókat Székely Mihály ítélőmester gyűjtötte egybe s adta ki). Valamelyik római pápa excommunicációval fenyegette a tobákolót s pipázót. Muszkaországban az orrát vágták el a tubákolóknak. Ezekre emlékezem *Busch Handbuch der Erfindungjából*, mely könyvem Kolosvártt levén, nem írhatom ki belőle az ezen jegyzést nagyon interesszanttá tehető dohányos híreket.

l. 20. „Meg nem holt volna Serédy — ha vígasztalta volna.“ A két *volna* elkerülésére projectálám a Muzéumban a marosszéki székely szólást: „meg nem holt volna, ha vígasztalja magát.“ Ez ellipsis t. i. ha az közbe jöjjön hogy vígasztalta magát.

A mi a tulsó lapon jegyzésben a történetírásról áll, sok remegő vak embert megindíthat, hogy mindjárt minden német históriafirkálóknak ne hidjen. De magyar történeteket magyarul írónk is rossz, alávaló, hízelkedő tónust vesznek fel, mint a XIV. Lajos hízelkedői. Az a mi jámbor Székér Joákímunk, az a mi együgyű Svasticsunk milyen férfias lélek nélkül való mázoló! Igazán hogy ezek csak a breviáriumot olvasták deakúl, nem a magos, komoly, hazudni büszke Tacitust, ki miatt engem kanonok Döme megtámadott, miért neveztem isteninek.

Igen tetszőleg végződik az első levél a Divinae curae particulam humo affigens Serédy vására után Ofellus élet-

bölcseségi emlékeztetésével : de ez a vers : „Senki sajátja, hanem én csak használtam idővel“ stb. azért sánta, mivel a *hanem* utolsó syllabája kurta, holott oda hosszú kell. Tehát inkább így : „Seaki sajátja se, azt én csak használtam idővel.“ Úgy ki kellene hagyni e versből : „Ötet az álnokság stb. e szót : *vagy*, mivel a'kurta nem lehet. Ezen okból szeretném e verset : „Elszánt lélekkel stb így :

Szánd el hát magadat, s a lepke Szerenese ha elhagy
vagy: Szánd el hát magadat, a fürge Szerenese ha elhagy,

Csüggetlen szívvel tudd azt meggyőzni, Barátom.

A francziás *Horace* nem jó oly jól nyelvükhöz, mint *Horátz*.

Második levél.

l. 22. Egy sorban jó elő kétszer ez a szó *említés*. Inkább : „régí dolgokról írék“ sat.

l. 24. „Egészen *elakasztja*, de félbe nem *szakasztja*“ — de félben nem szakad azért a szemnél tovább nyomulni szerető *képzelés* haladása. A *képzelőds* mindég gyarlót jelent.

l. 25. Az *allé-t* nem teszi ki a *leveles*.

— „Melyek oda ültettettek hogy árnyékok nyújtsanak a haladóknak“ — melyek a haladóknak való árnyéknyújtás végett ültettettek oda.“ Csak azért is így kell, mert még három *nak* jó elő e periodusban.

l. 28. „És a harmadik emeleten a *bércznek*“ — a *bércz* harmadik emelete.

— *Jobbját* a katlanos vidéknek“ — a katlanos vidék *jobbját*.

— „Közepette *essék*“ — *esik*.

l. 29. „*hanem nem* lévén helyeken“ — hogy a két *nem* mindjárt egymás mellé ne *essék*, így : *hanem helyeken nem lévén*.

l. 30. Az *ivóknak és sétálóknak* — így : Rövid idő múlva *ivók és sétálók*, mindenünnen és mindenüvé a kúttól és a kúthoz tűrhető árnyékok homályában ballaghatnának a balról sötétlő *bércz* aljának“ — inkább : *alján*, hogy e periodusban a sok *nak* ne *döcögjön*.

l. 39. E lapon 11-szer jó elő *hogy*. A felsőbb rendekben

az ismétlés erősítése megkívánja, az alsóbbakban már épen azért kell kikerülni, hogy fenn azon okból sokszor előfordúlt.

l. 44. Quidquid delirant medici, plectuntur acerbe,

Infirmi et miseri. — Ez hahotára fakasztott. Rendes paródia.

l. 46. Ily a szépliteratúrához tartozó munkában, mint ezen humoristikus Levelek, nem is kelletvén a vizet chemiai-kép analizálgatni, vagy azt másokból úgy kiríni, mint az erőlködő száraz Csaplovics; jó annyiban említeni csak a chemikusok kotyfolgatásait, mint itt van, ezek eladását pedig ha felülegesen találná is az orvos-olvasó, azt eléggé eleveníti a levél végére ragasztott vers *Delilleből* (nem *Delillből*), mely könnyen foly.

Én most, ezeket írva, másodszor olvasom az egészet, némely, elébb is már megérkezett leveleket negyedszer, mint a 2. 3. 4. 5. 6-dikat, s új öröm, elérzékenyülés, vizsgálódásra hajlás, oktató elmosolyodás fogott el. A következők pedig mindinkább több ingert adnak. Kimondhatatlan kedvességgel folynak nekem óráim, melyeket a természetes folyású nyelven írt, széplelkű, örökké nemesre hevítő érzésű Levelek olvasásában töltök.

Ötödik levél.

l. 48. Hallen helyett a hallák nem fognak tetszeni. Szót azonban arra nem tudok. *Jövendőlni hogy nem ő*: itt a *hogy* elmaradhat.

l. 51. 52. A zsidó-kút leírása körül tett jegyzések az írónak philosophiai lelkét s emberiségért való szíves érzését fogják tiszteletben tartani.

l. 54. „Hogy a lutheránok többet fogyasztanak-e el“ stb. Ez a csinosan játszi elmésség nagyon kedves és talán tanító is, de hogy finomsága teljesen értethessék a Csaplovics munkáját nem olvasottól is, szükség lesz röviden belé szöni a Csaplovics által eléadott furcsa leányka természetiségét is (naiveté).

l. 56. Eldöntődött idők — eldölt hamvas idők.

l. 59. Jobb szeretek — Erdélyben így mondatik: *inkább*

szeretem vagy *szeretek*, s a *jobb* comparativus gradusra marad. E megkülönböztetést én is követem.

— „Mint azt *hog*y mennyi van“ stb. Csak így: *mint azt mennyi* stb.

— *Hol a néma* — az első *a* maradjon el.

l. 61. „Erre a kérdésre egyáltalában felelni igen nehéz.“ Ezen felelet nekem hézagot hagyni látszik, s csak könnyen általugrást mutat. Ezt felelném: A szomorújáték, ha jól van írva, szép és nemes érzéseket gerjesztvén fel bennem, azokban mulattatás közben is gyakorolhat engem; s valamint a történetírásban látom az eszemet felvilágosítható véghez ment dolgokat, úgy a szomorújátékban szemlélhetem a megtörténhetőket is; midőn nagy lelkeknek a sors hányattatásai közt való veszélyezéseik eléállíttatnak, eszméltehetem a nagy heves indulatok lángjainak elmerülgetésére, s tanulom ismereni az emberi természetet.

A századika az embereknek nem e czélből megyen. A játékszín ma csak gyönyörködtető helynek hagyatik, s nem gondolom hogy egészen erkölcs iskolájának nézethessék. Az emberek reményleni s félni szeretnek, azért kedvellik a szomorújátékokat stb.

l. 63. Ezen feleletnek: *Megesett olykor, nem tagadom* — ezt tenném eleibe:

Mikor titkon pihegek, felhevülök, halaványodom, azért hogy báresak engem tenne nyertessé az a vaktába következő piros vagy barna dáma: akkor csak felebarátom szerenetsétsége kívánásának magva ültetődik titkosan belém. Örömmöm s kedvetlenségem egyforma mérsékletű mutatását pedig nem akarom oly asztalnál tanulni, melyről ha én nyerek, játszótársam vagy kifakadó vagy elfojtott méreggel s hamisan színlett szavakkal kel fel. E stoicismust inkább az élet egyéb bajainak reám jöhetésekor tanulom, s azok eltűrését ha nemes csendességgel viselhetem, inkább nyugtat, mint ha valakit, sokszor jó barátomat, mellettem pénzétől megfosztva látom, melyet minden ipariám nélkül, mely életrevalóságra szoktat, én tettem zsebembe, magamra nézve pedig mindenkor szégyenlem, valahányszor egy papiros stb.

l. 66. Nem egyezem meg abban hogy *Bernouilli* s *D'Alembert* helyett *Bernuilylyi* s *D'Alambeer* irattassék.

l. 68. *Elevenülni fog az egész föld.* — Ez után ily feleletet adnék : Ily rendelés által hasznon való kapzsiságot mutatott volna a nemzet, ezt pedig nem akarván tenni, inkább egyenesen megtiltotta. De vegyük a játszásból következő más oldalt. Az ily sokat elvesztegető játék elúzi az egész gyülekezetet elevenítő vidámságot. A játékosok, úgy tapasztaltam, komolyabbak.

(Ezt pedig azért vetném közbe, mivel, amint most áll, semmi általmenetel nincs a következő ellenvetésre. A dialóg írásnak pedig az a mivészése, hogy minden természetesen és láncszem szerint folyjon.)

l. 69. „*rájok* talál a televényben a szívet hevítő szemekre;“ így : a szívet hevítő szemekre talál a televényben.

l. 72. „Ifjainkat a természeti gyarlósággal.“ Ide még azt tenném : A nevelés által beszívott jó principiumokat a törvénynek is kell erősíteni. Mert ha a törvény csak szabadon hagyja az erkölcsi szabadság szerint cselekedni az embereket : a legnagyobb résznél be fog teljesedni, ha jól igyekeztek is körülötte nevelői, az, amit Montesquieu mondott : Háromféle a nevelés, első a szüléké, második a tanítóké, harmadik a világé; s ez az utolsó rend szerint egybedönti azt, amit a két első épített. A törvényeknek az egésznek kell kormányozni, oda vinni ahová magától is mindennek menni kellene; de mivel ez a megbízó s vaktába való magárahagyás sokakat elragadna az emberi társaság nagy czéljától, korlátokat kell a veszélyező indulatoknak kiszabni. A mi törvényeinknek épen az a hibájok, hogy ezek csak a státusnak politikai csendességben maradhatásáról szólnak. Az erkölcsiég kifejlődése a vallásoknak hagyatik. A régiek mind a kettőt igen jól egybekötötték stb. Mirabeau előttem nagy eszű orátor, de igen rossz karakterű ember, azért kifogást szeretnék látni D. feleletében épen Mirabeau ellen indúlatai s passiójára nézve. Foxot az apja nagyon kényeztette, s csuda hogy nagy ember lehetett a miatt. Atyám, monda egyszer csintalanságból, én ezt az órát a földhöz vágom. Vágd, ha tetszik, volt a felelet. 14 eszt. korában Spaaba küldötte az

apja az etoni iskola nyári fériáján, s annyi játékpénzt adott neki, hogy a gazdag gyermekben a vendégek csudálkoznak. Korhelylyé mind Mirabeaut mind Foxot atyjaik tették. S midőn a nevelésre bízunkban csak így foly a jó nevelés, nem szükséges-e, hogy a törvények igazítsák útba a szüléktől is elrestelt nevelést?

Hetedik levél.

1. 78. Betthi — penna simakodása lesz — Bath.

Mind a hatodik mind a hetedik levél nagy gyönyörűséget ad észnek és szívnek. Amaz vizsgálódásokat ébreszt, ez hazafiúságával s kedves festéseivel szívet melegít. Szívemből vannak kiírva a lengyelek dolgai. Szerencsétlen constitútiója okozta dőlését; de a mellett is fenállhatott volna, ha a legnagyobb igazágtalanságot ne kövesse rajta el Katalin és II. Fridrik. S az ő sorsok a mienk rémítő tüköre lehet.

Szépek, elmések, jó gondolatokkal, mély érzéssel teljesek valóban e levelek. Jövendőlmöm hogy egykor németre le lesznek fordítva.

Nyolczadik levél.

Íme egy humanisticus levél, tele kedvességgel, könnyen lebegő elmésséggel s érzéssel — felejttem jegyezgetni a sok *a-k*, *hogy-ok*, *nak-ok* kihagyását, nem is teszem már fel ezeket, az elsőbb jegyzéseim mutatják mikben ütődik meg érzésem.

Kilencz- és tizedik levél.

Excellens két levél. Az a könnyűség melylyel előadva vannak a különböző képek, szokások, mind magához vonsz. Merciernek Tableau de Parisjára, Duclosnak Considérations sur les moeurs de ce Siècle-jére s a Spectatorra emlékeztetnek, úgy hogy ezeket is azokkal egy rangba teszem. Látszik ezek írójokon, mennyire esmeretes mind a régi mind az új classicusok való lelkével, s azokéval élesztvén a magáét, eredeti lövellésekben enyeleg, elméskedik, érez, gondolkodik.

Mely sok szelecsapót fog magába szállíthatni a gróf Morskyval volt kocsizás olvasása, az író pedig meg fogja szerettetni mindennel akinek esze van. S tanulni fogja tőle a külsők lengő becsét, s szeretni a személyes érdem megszerzését.

A X. levél bevégezése hirtelen könnyeket hozott szemünkbe az első olvasáskor is, úgy most a harmadikszor is. Ez a meleg kebel, kedves Grófom, mely most ezek írása alatt a Bártfai Levelek írójához való lelki vonzódás hevében édesen nyughatatlankodik, már akkor tisztelte a mélt. Grófot, mikor még a felől, ha vagyok-e vagy nem, még semmit sem tudott, s hogy most engem az az én ifjúságom vezéricsillaga, úgy mint Fernandónak Egmont, nevemet halhatatlanná teszi barátságával, az életben bajaimat vidámítja. Nem kell több jutalom a Muzéum kiadásáért, nemeslelkűek lettek barátim-má, s én boldognak érzem magam küszködéseim után. De félre hagyom lebegni mellettem nevemnek a mélt. Gróf munkája által való fenmaradásának hiú képét, s annak szebb s lelkesebb velejében gyönyörködöm, abban, hogy nekem egy gróf Dessewffy József barátom, kit nem hiúságból, hanem szívből szeretek s tisztелеk.

E két levelet s a XI-iket is felolvasám gróf Gyulai Ferencznének, midőn épen vendégeink érkeztek, úgymint gróf Haller Zsigmondné született gróf Toldalagi Krisztina, báró Bánffy Józsefné s leánya Barcsai Károlyné, urával. Gróf Hallerné nagyon szereti a könyveket, s okos jó magyar dáma; Más nyelvet nem is tud. Újra fel kellett olvasnom, s közönséges kedvellés nyilatkoztatta magát. Szeretném az egész munkát elolvasni, mondá gróf Hallerné. Ki fog jöni nyomtatásban, felelém. De a grófné : ki tudja mikor jő ki, mond, s minthogy öreg vagyok, sietni szeretnék elolvasásokkal; azok nélkül meghalni nem akarok. Instálom a grófnét, hogy három napig hagyja még nálam, hadd tehessem meg reá jegyzéseimet, s majd ha ide jő M. Németibe (akkor Dédácson valánk), én általadom. Elmenvén onnét vendégeink, gróf Gyulainé ki nyilatkoztatta előttem megijedését, hogy félt már oda-adásokért, mert gróf Hallerné ugyan jó barátnéja, de az olvasni elkért könyveket el szokta felejteni. Tudtam én ezt magam is,

mert a múlt télen találtam ő nagysága asztalán négy könyvemet, s kérdezé tőlem, ha azon munkák előttem esmeretek-e? Eljőve ide a grófné, s már féltem miként tarthassam e leveleket kezem között. Szerencsére elő nem hozá, és én nem tartottam illetlenségnek azokkal elhallgatni. Majd megszerzem ő nagyságának örömét, ha kijőnek.

Tizenegyedik levél.

Ez is mély vizsgáló észt, életböleseséget, hasznos intéseket fest. A földművelővel való dolog magához vonzó s emberiség érzését gerjesztő.

Tizenkettedik levél.

Magos gondolatokban s érzésekben felleng az erdőhöz intézett vers, mély benyomást gerjesztett bennem, s nagyon kedves előttem. A levélnek egyéb poetai festései az írónak ismét más oldalát mutatják s tiszteletet gerjesztenek, hogy a könnyeden lövő nyilú elmésségről, francia elevenségből magyar hazafiúi tűzben égve általmegyen a felségesebb tájra emelkedett lelkeknek édesen szomorú ömledezéseire. Tasso stanzái vagy ottave rímjei jól vagynak fordítva. Nem ismerek még magyarban olasz után formált ottávákat. De itt az a kérdés támad, ha egészen az olasz szótagmérés szerint kellett volna-e t. i. tizenegy szótagot véve egy rendben, vagy a francziáktól bevett alexandrinek szerint? Az olasz nem adhatván quantitásokat, accentusokra vigyáz, hogy azok bizonyos rhythmussal kedvesen essenek. Gries próbálta ezt olaszos regulásságában a németbe átvinni, fordítván Ariosto Orlandoját. De Wieland levetette a tehert, mert látta hogy amely regulássága az ottave rímáknak az olaszban rózsakötelecske, az az ő dörgő csörgő északi nyelvében cigánykovács láncza lesz. Szabadabban mozog hát némely helyeken szép Oberonjában. A rímek baksága s nősténysége felől nem szólok. Kazinczykn bizonyosan elé fogja hozni, s ő azt a magyarban inkább tanulta megkülönböztetni mint én.

Összevetem a három hosszabb verset, melyek e levelek

közt vagynak. A rimeseket kedves folyamatjokban tréfát, nemes érzést eléadó tulajdonaikért szeretem, de a kúthoz írt ódáival nem igen tudok megbékélni. Mindég homályosnak marad előttem, búján tarkálván benne a mythologiai képek, s nem hagy bennem oly képet vissza, mint a Fons Blandusiae. Én magam jobbat nem tudnék írni annál, de mozog bennem valami érzés, mely valami egyebet akarna ott felmelegíttetni. Próbálja a mélt. Gróf Úr azon gondolatokat rímekbe önteni, úgy hiszem, szerencsés lesz az egész.

Ezek egyenesen leírt vélekedéseim; nem írtam többet mint érzettem; sok, igen sok helyeken inkább érzettem a szépet, nagyot, kedvest, mint azt kifejezhettem volna; nem lapangtattam el semmit amiben legkisebbé megütköztem. Azzal végzem, hogy a mi literatúránkban ilyenmű munka még nincs, s annak nagy nyereségére s mindenkori díszére fognak e humoristicus levelek lenni, s megbizonyításául pedig annak, hogy részrehajlatlan ítélő valék, s még a kicsinységekre is ki-ereszkedtem, ohajtom hogy ez: „1817-dik esztendőben“ csak így irattassék: „1817-ben.“

Amit legelől kell vala említenem, itt hozom újra elé. A czímlapon hibásan szaggatta meg a szavakat az író. Így kell:

Bártfai Levelek,
írta
Döbrentei Gábor barátjához
Erdélybe
Gróf Dessewffy József,
a bártfai ferdőkben 1817.

Szent-Mihály, oct. 10-d. 1818.

Édes drága kedves barátom!

Magam is kezdem már hinni, hogy nem szerencsétlen elmeszülemény a Bártfai Levelek, mert Kazinczy és Döbrentei úgy dicsérik. Ha a dicséretnek $\frac{3}{4}$ részét a barátságna-
20*

lajdonítom, még azoknak egy negyedrésze is elegendő becsületbélyeg. Bizonyosan tartósabb valamely keresztceskénél vagy kulcsocskánál, melyért taksát kell fizetni, s amely némelykor valami igen rossz fogadónak ékes czégréhez hasonló. Hány emberről lehet mai nap elmondani, amit hajdan írék valahol :

Mért vagy kevély bárányodban?
 Az árát jól megadtad,
 Szórt eresztél lopásodban,
 Farkas vagy s elragadtad ;
 Nem kéne ám a mejjeden
 A keresztnek fényleni :
 Téged kéne rövideden
 Keresztre függeszteni.

Barátim észrevételei nagyon gyönyörködtettek és használtak is. Közlöm Kazinczyval Döbrentei észrevételeit, valamint Döbrenteivel Kazinczyéit. Feleleteimet szint úgy közlöm mind az egyikkel, mind a másikkal, így azt is nyerem, hogy nem kell egyet kétszer mondanom.

Miért nem akarja hogy a Bártfai Levelek születése kedves barátomnak tulajdoníttasson? Én bizonyosan sohasem fogtam volna azokhoz unszolásai nélkül. Ha érnek valamit, miért nem akar azok indítóoka, miért nem nagyapjok lenni a talán nem csúf gyermekeknek ?

Nagy baj, hogy az itthon maradt példányban nem mennek úgy a sorok a lapokon, mint a megküldöttben.

„Nem készülésbül, hanem előrelátásból kérek bocsánatot azon esetre, ha helylyel-helylyel pennám poetai kitételekre hajlanék. Minden író t. i. aki valamely munkához fog, gondolatjában előre körülöleli tárgyának egészét.“ E szerint így fogom javítani e kitétel : „Előre körülölelvén egész tárgyammat, már most is érzem, hogy akaratom ellen helylyel-helylyel talán poetai kitételekre fog pennám hajlani; tessék hát azt a tárgy ihletésének tulajdonítani.“

Bártfa fundátorát mind *Románnak*, mind *miles Romanusnak* nevezték előttem. Mikor valaki két név alatt esmere-

tes, mind a kettőt lehet említeni. Én csak azt beszéllem, amit hallottam. Hogy azonban kitessem két neve ugyanazonegy embernek, így fogom tenni : „Bizonyos Románt eulegetnek mint fundátorát. Miles romanus név alatt is ismeretes.“ A szócska is talán mindent eligazít.

Hajdan virágozott, két praeteritum lenne, és egy magábanhangzóval végző szó helyett szükségtelenül egy mássalhangzóval végzőt kellene tennem.

Kazinczy barátunknak mindjárt az első levél elein nem tetszett e kitétel : „Valamint engem illetgete, úgy kedves barátomat is részeltethesse.“ *Illetni* azt teszi : *tangere*, — nem látom, hogy miért ne élhessünk diminutivumával, tulajdon- vagy általvett értelemben, minekutána mondjuk általvett értelemben : *ez a dolog engem illet*, azaz : „haec res me tangit“, „ad me pertinet“ helyett. Ha közös barátunk számos munkáiból mind kiküszöbölnénk az esmert szóknak új szerecsés alkalmaztatásait a kitételekben, úgy mind az ő érdemét a magyar literatúra eránt, mind magának a magyar literatúrának kincseit nagyon fogyasztanók. Nincs teljességgel ez a kitétel : *engemet illetgete*, sem a magyar nyelv geniusza, sem syntaxisa ellen, sőt képletes a kitétel, mert a lélektelen dologgal érdelteti a lelkes embert, és így lelket, mozgást ad a lélektelennek, ami báj. *Én ötet részeltettem valamiben*, mondjuk : de hogy engem valami valamiben részeltessen, egy kevésse erőltetett, s így szavát fogadandom közös barátunknak, máskép fogom tenni, t. i. *valamint engemet illetgete, úgy kedves barátomat is érdelhesse*.

Utóbb, *posterius* — *utóbbi*, *posterior*; *előbbi* legjobb lesz, és mivel ki van téve Batthyány, senki sem fogja Mártonfira magyarázhatni.

Azt gondolom mindegy : *nevededtek* vagy *nevededtenek*; olykor egyiket, olykor másikat szereti jobban a fül, a beszéd mindenkori folyamatja szerint.

Mely tartós és nem mindég a közjó kára nélkül osztogata jutalmakat. Ez a kitétel elég világos, és ha az itt szükségtelen nagyobb világosság kedvéért azt felbontanám, úgy érzem, hogy gyengíteném. Nagyon kerek ez a kifejezés. A substantivumnak az adjectivumtól elszórása igen gyakran erősíti

a kitételel, mivel az értelmet valamennyire felfüggesztvén, azt a phrásisnak végére szorítja, s így a figyelmet duplázza; csak akkor hibás, mikor az értelmet homályosítja. Tessék p. o. felbontani kitételemet, és majd tapasztalja, hogy hosszítás s e nélkül az alkalmatlan közbevetet nélkül: *való*, gondolatomat egész épségében nem fogja kitenni kedves barátom.

Nem tudom mikor kezdődött a bártfai könyvnyomtatóműhely, de ha tudnám vagy kikereshetném is, nem tartanám ide valónak. Kazinczy közös barátunk még azokat is sokallja, amelyeket említettem. Én azonban úgy érzem, hogy egy 600 esztendősi régi gót templom a hazában oly tárgy, mely nem csak a magyar, hanem a külföldinek is, sőt minden gondolkozó s érző ember részvételét megérdemli. Próbálja csak valaki, vezettesse magát abba a templomba, majd meglátja mint lepik meg ott lelkét a különbözőkülönbféle gondolatok s érzemények, és minő szívállapotban fog abból kilépni.

Visszás, csekély ítéletem szerint widerwärtig.

Feltetsző, kevesebb mint frappant. Ha a *rezzentő* több, talán nem volna rossz: *dobbantó* vagy *döbbsentő* vagy *megdöbbsentő*.

„Minekutána belé költözött felépített házába;“ akartam ezen kettőztetést, mert a mindenestül való belé költözést kívántam kitenni, de ahol mondom: „belé tenni valamely rendelésbe,“ ki fogom hagyni a *belét*. Nagyon helyes az észrevétel, valamint legnagyobb része a megküldötteknek.

Régiebb azért tetszik nekem itt jobban, mint *régibb*, mert a *szót* végző két egyforma mássalhangzók előtt két nemegyenlő egymást követő magábanhangzók a két végsőbb keménységeit enyhítik valamennyire. *Régenten* némelykor, ahol jobban esik a háromtagú szó, több kerekiséget ad a beszédnek mint a *régen*. Ez a bősége nyelvünknek igen használatos; nem fogyatkozás, ha tökély.

Nem látom hogy a „falnyilas“ *repedésre* is emlékeztessen; az *üreg* pedig valami földalattira is emlékeztethetne.

Az időnek is van mélysége, hosszúsága; ha ezt az *ekkoráig* teszi ki, itt a maga helyén van, mert az idő folyásának sikeretlenségét akartam előadni. — *Az eddig* potius ad

locum, quam ad tempus refertur; si autem ad tempus, etiam nonnisi ad aliquod limitans punctum temporis.

A *nak-nak*, *nek-nek* okkal ellensége kedves barátom; nagyon nagyon köszönöm igen helyes, igen barátságos észrevételeit. A sok *a*, *hogy*, és aránt hasonlóképen felette helyesek az észrevételek; vastolni, nyesni, irtani kell ezeket a vad növéseket, ne sugat muscus satis laetam arborem.

Itt csak egy nevetséges kegyetlenségről van a szó, azért tevém az *érzéketlen márványon bosszút gyakorlani*; igazat mondtam volna ugyan, ha többet mondtam légyen is, de csak úgy s annyi igazat kell mondani, amennyi szükséges azon helyen, ahol mondódik az igazság, mert különben kedvezvén ezeknek, amazokat magunkra haragítjuk.

Hajdankor fortius, *elev' idők* dulcius. Itt jobb a *hajdankor*, és derék a krisis. — Egészen megegyezem benne, hogy szebb *regéi* mint *regéik*; de ide azért tettem, mert három magánhangzó kerül egymás mellé, ha a *k-t* kihagyom.

Buschbúl van véve, hogy Nagy Károly katonái hozták Magyarországra a dohányt; azonban én is inkább hinném, hogy keletről jöve; de tudni kén' mikor kezdtek dohányozni a napkeletiek. Talán hozzájok is Amerikából került ez a rossz szokás, s talán Európán keresztül; semmi bizonyost nem merek állítani, ámbár többeket tudtam volna mondani a dohányozásról, p. o. hogy szentségtörés volt az oltárnál tubákot színi, és sok efféléket, de jegyzetemnek nem más ezélja, hanem hogy anachronismussal ne vádoltathassam, s hihetőnek láttasson Serédi sok dohányozása, a dohányozók üldözése miatt. Akármit mondjon közös barátunk Kazinczy, nem fogja első Bártfai Levelem a philosophust unatkoztatni.

A maroszeiki székely szólást szívesen beveszem, mert előttem minden kedves, ami a nyelvet bővíti, szépíti és még sem forgatja ki sarkából.

„*Senki sajátja, hanem*,” valóságos poeticus. Így lesz hát: „*Senki sajátja, hanem csak hasznát vettem idővel.*” A többi maradhat. Most veszem észre hogy e vers:

Elszánt lélekkel legyetek hát, s a szerencse csapásit...

Égy szótaggal hosszabb; így fog hát lenni:

Elszánt lélekkel légy hát, s a szerencse csapásit
Csüggetlen szívvel tudjad meggyőzni, barátom.

Megírom hogy az *a* miért nem lehet hosszú? Én ugyan azt gondolom, hogy az emberi fül természetét s az ahoz alkalmaztatott helyezettetés prosodiáját egész Európának tudósai együttvéve sem változtathatják meg. Az pronomen, úgy mond közös barátunk : de ebben a kitételben p. o. *már az engemet elszomorító dolog* csak az interpunctióból és a sensusból, ha t. i. több nem következik, tudom, hogy itt ez az *az* pronomen, így mondjuk : *már a csunyaság*, nem pedig : *már az csunyaság*, és így az *a* és az *az* szintúgy pronomen valamint az *az* és az *a* articulus. Nem tetszik p. o. *az sógor*, de miért nem? azért, mivel az ejtésben zsbongó hangot adhatna, mint p. o. e szóban *zsvaj*; vagy mivel kemény így az ejtés. De hát miért írják az etymologok *igazság*, nem pedig *igas-ság*? ha igaz amit Beregszászi mond : hogy e szót: *a szoba* így kell ejteni *aszszoba*, a szót: *a zár* pedig : *azzár*, úgy ez is kemény. Legjobb lenne talán abba megállapodni, mivel itt nem a keménységről vagy lágyításról, hanem a hosszúságról vagy rövidítésről van a szó, hogy mikor az *a* hosszú, akkor a kihagyójellel jelentessen ki, mely kihagyójel azt fogja tenni, hogy a következő szó első betűjét az *a*-hoz kell gondolni és hallatni az ejtésben, mintha oda lenne írva; mikor pedig nem lesz kihagyó jele az *a* betűnek, akkor az ne kapcsolja magához az ejtésben a következő szó első betűjét, és így röviden ejtődjék. E sínórmérték követtessék akár pronomen, akár articulus az *a*; így nem csak könnyítettet fog a magyar versszerzés, hanem bizonyosan folyóbbá fog válni mint eddig; mert ha ez p. o. kemény hemistichiumnak látszik : „*Az bölcs természet*,” ha így írom „*a bölcs természet*,” elveszti a vers folyósságát, mert nem igaz, akármit beszéljen Beregszászi, hogy minden magyar így beszél mindenkor : *abbölcs*. Kérdem hát akárkitül is, aki nem előítéletek, hanem okok után kívánja szépíteni s könnyíteni a magyar versszerzést, azaz valósággal szépíteni és könnyíteni, s ahoz a külföldieket is édesíteni, és velek is annak harmóniáját megízleltetni, hogy nem elfogadó-e javallatom? Harmóniás nyelvű nemzetnek akarunk

látszani, mégis azt merjük állítani, hogy mindég minden magyar így ejti a szót *a rab* a versben : *arrab* ; ejti bizony mikor a mérték úgy kívánja, s mikor a lágy s kemény, a hosszú és rövid szótagok változtatása, a vers mértéke s a tárgy mindenkor kitétele javasolja. De ugyan hogy lehet minket oly kemény ajakúaknak egész Európa előtt hirdetni, s az igazság ellenére azt akarni a külföldiekkel s a jobb ízlésű és szebb szólású magyarokkal elhitetni, hogy mi mindég oly keményen ejtünk némely szótagokat a mértékes versekben, amint azokat még a prózában sem ejtjük mindenkor? A nyelv és a magyar literatúra kárhózatjára, nem pedig idvességére, természetek az olyan napkeleti tudós szobaszemnyesek, mint Beregszászi úr, és semmi sem mutatja jobban a valóságos philosophiai és aesthetikai lélek még nagy fogyatkozását e hazában, mint az ilyenét állítások. Tanult és tudós olaszok-, angolyok-, francziáknak szavallottam én elő Olaszországban magyar hatlábú verseket láttam, mibe ütköztek meg. Ott jöttem erre az ideára ; olvastam nekik azután a valóságos helyheztetési s ejtési prozódia szerint általam készített mértékes magyar verseket, és nem a magam, de nyelvem dicsőségére mondhatom, hogy a magyar hangmértékes folyásátul elragadtattak, holott egyetlen egy szót sem értettek, talán egyébiránt igen csekély érdemű, verseimből. Egy más utazó, aki német születésű vala, Klopstock Messiásábúl szavallott el nekik német hatlábúakat, azokat sem értették. Némelyek a hallgatók közül mosolygának, fejeket csóválák, az olaszok pedig mindnyájan borzadoztak. Engedelmet kérek valamennyi költőinktől, de elhihetik, hogy hibáznak, mikor egy rövideden ejtett szótagot hosszúnak mérnek a verselésben vagy viszont, mert a poeta nem változtathatja a fül vagy a hatlábú vers természetét, hanem neki kell magát ahoz alkalmaztatni. — Ha pedig nevetségesnek tetszenék, kihagyójelet tenni oda, ahol inkább foglalójegy kellene, így íródjék a rövid *a'* kihagyójellel; a hosszú *a* pedig mely nem ékeztetik, foglalójellel, így *a'*. Míg ezt be nem veszik a magyarok, ahol az *a* hosszú, *z*-t kell mellé tenni, mert csak a kemény fülűek és ajakúak tarthatják a magában írt *a* betűt mindég hosszúnak.

Tökéletesen hiszem, hogy jobb szót lehet csinálni az *al-*

lének mint a *leveles*, de nincs még eddig; azt tartom, nem kell a szókat szórúl szóra fordítani. A francia szó azt teszi *járhatós*, de valamint a *járhatóson* kívül is lehet járni, úgy a *levelesen* kívül is lehetnek *levelek*. E szó a *lugasnak* hasonlatosságára van alkotva. Ha valami új szó egészen nem festi a dolgot, elég, ha valamely főbélyeg által a kijelentendő dolog képét felébreszti. Úgy hiszem, hogy az utolsóbb alkotású szók még inkább szépítik a nyelvet, mint ama philosophiai pontossággal készültek. Objecta sensibilia imprimis hoc postremum genus creationis desiderare videntur. Egy bő s gazdag nyelvben mind ilyen mind amolyan szókra van szükség, mert az a tökéletesebb nyelv, amelyben, úgy mint a görögben, mind a szemnek és fülnek kedvesen festeni, mind pedig az ész számára hathatósan és pontosan okoskodni lehet.

Én nem analysáltam vizeket, hanem az analysisnek módjárúl s resultátumairúl, amint itélni bátorkodom, nem felületesen, hanem practice okoskodtam. Egy híres chemicusunk azt mondá : hogy eltaláltam a dolgot.

Ugyan tessék a *halláknak* egy jó szót gondolni. Én sem elégszem meg a magaméval.

Természetiség talán *naturel*, nem *naiveté*. A *természetiséget* nem lehet mívelni, de lehet a *naivetét*, s azért próbálnám mondani *ártatlankodásnak*.

A mi az ódát illeti, mivel a testi világ felforgatásai által lett metallomos bártfai savanyúvíz eredetét poetice akartam leírni, a maga helyén látszott nekem lenni a mythologia; a görögöt választottam pedig inkább, mint a scandináviait, mert nem csak esmeretesebb közönségesen, hanem szebb is és boldogabb ég' fajtatja; sőt némely tudósok a jobban észak felé lakozó kabiroktúl Thráciából, és Thrácián felül a hyperboreoszokig eredeztetik nem csak a görög mysteriomokat, hanem egyik részét a görög mythológiának is, és valóban úgy látszik, hogy az indiai, egyiptomi s északi képtelvényeket a gyönyörű görög phantasia ragyogó képekké változtatta a görög mythológiának nagy részében. Nagyon sajnálnám, ha, mert természetesebb prosódiámon felakad kedves barátom, ezen ódának költeményes érdemét nem érzene; fogja azt, bizonyos vagyok benne, mind a két haza érzeni : „denn diese

Ode ist nicht ohne griechischen Schwung.“ Nem gondolom, hogy más ne tudna jobbat és szebbet költeni, de még akkor is, mikor hideg vérrel vagyok, érzem, hogy lelkesítve kellett lennem mikor írárok. Valamint ha valamely jó hangzó versnek belső becsérül itéletet tenni akarunk, legjobban cselekszünk, ha a verset felbontjuk : úgy, ha valamely metaphorának helyességéről kétkedünk, legjobban talán azt szóról szóra más nyelvre által fordítani. E kitétel : „*Eldöntődött idők*“ kiállja e próbát — subversa tempora — zerstörte Zeiten — tems écroulés — költeményes nagy ideát szolgáltat, de a ruentia vel labentia, cinerea tempora — zusammengefallene, aschigte Zeiten — „Tems cendrés, tombés“ *eldölt hamvas idők* mi lenne? Ebben a kitételben : *eldöntődött* azért vagyon nagy erő, mert határozatlan értelmű, s így az olvasónak a világ mind a tűz mind a víz felforgatásait eszébe juttatja. Dieses Wort giebt eben durch seine Unbestimmtheit einen grösseren Spielraum der Einbildungskraft, und das war hier zum Zweck des Dichters in dieser Stelle nothwendig.“ Azonkívül oly szenvedő értelemben van e kitétel, hogy a szenvedést szülő tehetségét a természetnek a folyó idők egész sorában egy nagy folyó képben, az olvasó akarata ellen is, annak képzeleése eleibe terjeszti. Tudom, hogy nem az idők döntetnek, hanem az időkben esik a döntés, de mikor az időt a többesben mondom, akkor mintegy személyesítettnek a századok, melyeknek folyása teszi az időt a költőknél. Tudom én, hogy Kantnál az idő merő formája a megfoghatóságoknak, de nem az ontologiai igazságok szerint kell készíteni költeményeket. Ide teljességgel nem lehetett vagy kicsiny vagy gyenge képet tenni. Ha nem tetszenek teljességgel az „*eldöntődött idők*“, tegyük, nem bánom : „*ég föld zúzta idők*.“ Egy egész éjszakába került a kis változás. — Nem gondolhatja hát, kedves barátom, mennyi ideák mentek fejemen keresztül, és hogy nem vaktában választom a versekben kitételeimet. Akkor dolgozom, mikor tűzben vagyok, de a leghidegebb vérrel és sokáig gyalúlgatok; de azért hibázhatok, és hibázom is gyakran. Ebből azt is fogja látni, minő tekintettel viseltetem, kedves barátom, még azon krisiseihez is, amelyeket semmi okkal nem mé óztatik támogatni. Én az érzőtehetség s az értelem

harmóniájáról az emberben úgy meg vagyok győződve, hogy azt gondolom, mindég könnyen lehet adni okát a valósággal szépnek, csak meg kell különböztetni az absolute szépet a relative széptől. A legnagyobb, a legerősebb szép csúnyává válik olykor, mert nincs a maga helyén; a legpuhább, a leglágyabb hang szintúgy sértő olykor, a kis kép ellenben s a kemény hang szép némelykor, mert a maga helyén van. Ez az oka, hogy nem lehet a szép s practica tudományokat és mesterségeket úgy tanítani s tanulni, mint a csupán theoriabeliket; a jó praxis megkívánja ugyan minden tudományban a jó theoriát, de azzal szorosán be nem érheti. Nem kell hát csudálkozni, ha Shakspeare jobb tragoediákat írt mint Home, és Loudon győzött nem pedig Lascy.

Ami a VI-dik levélre való krisiseket illeti, meg kell jegyezni, hogy a beszélgetésben olykor szántszándékkal hízogot hágy a beszélő, és így a dialóg-író is.

Az a principium, hogy láncszemekben folyjon a szóbeszéd, hol a tárgy, hol a hely, hol pedig a beszélők természete s célja szerint modificáltatik. Egy burkus gróf nem folytatja úgy mindég beszélgetését, mint Sokrát valamely tanítványa. A beszélgetési szökdécelések nem mindég az ideák általugrásai: „on doit beaucoup sousentendre dans la conversation, pas répondre à tout, souvent dissimuler la réponse pour la provoquer.“ Nem azért említi gróf Z. a szomorújátékokat, hogy azok természetét fejtegesse, hanem csak azon tekintetből, amelyből a szerencsejátékokkal összehasonlította. Amit kedves barátom emleget, mind jó, mind szép, absolute; de nem ebbe a beszélgetésbe való. Olyan ember mint gróf Z. „raisonne plus rapidement dans la conversation.“

Már megmondtam Kazinczy levelében, hogy miért írok *Bernviljlyi*. A ki tud francziául olvasni, nem fog abban megbotráncozni ha úgy írom e nevet, amint különben is ejtette volna, ha francziásan írtam légyen is; aki pedig nem tud, meg fogja nekem köszönni, hogy nem francziásan írván azt, őt a francziául tudók rajta való nevetközéseiktől megoltalmaztam.

Nem azért tiltotta el a magyar törvény a szerencsejátékokat, mivel különben haszonkapzsiságot árult volna el, s így nemvalót említett volna gr. D. ha ezt mondta volna.

A szívét hevítő szemekre talál a televénybe, mértékebben van ugyan mondva, mint *rájok talál a televénybe a szívét hevítő szemekre* — de az utolsó kitétel talán hathatóssabb, s itt ez a hathatósság alkalmasint természetesebb és szükségesebb az előadás céljára nézve.

Nehéz lenne talán megmutatni, hogy Mirabeau gazember volt legyen, mert mejképére fátyolt vonatott egykor a Nemzeti Egyesület; a tüzelkű Foxból pedig hihetőképen nem vált volna oly szabad ember, ha apja keményebben nevelte legyen. Jobb egy ideig korhelynek lenni, mint egész életében képmutatónak maradni.

Az angoly e névben *Bath* az *e-t* nem pedig az *a-t* halatja. E név nem azok közül való amelyeket változtatunk, magyarosítunk, mint p. o. midőn anglus, bavarus helyett, angolyt, bajort mondunk.

Ugyan kinek hidjek két kedves kritikoszaim közül? Kedves barátom azt mondja: hogy véghetetlen könnyűséggel vannak írva némely Bártfai Leveleim, Kazinczy pedig több könnyűséget óhajt benne; így hát alkalmasint csak azt lehet rólok állítani, hogy nem-nehézkések. És valóban ezen igyekeztem főképpen, mert ebben áll még eddig a magyar literatúrának legnagyobb fogyatkozása. Nincs nehezebb mint azt a közép ösvényt eltalálni a szobaszennyesség, finnyáság és puffadás közt.

A X-ik levélre tett jegyzésekből látom, hogy értik egymást szíveink, s mikor ez így van, nem árt semmit a vélemények különbözőzése, sőt mindkettőnknek használ.

Kazinczy nem szólott semmit Tasso fordításáról. Ami a költeményeket illeti, nagy ugyan előttem a tudós emberek tekintete, de megvallom, hogy többet hajtok a publicom érzésére. Azt kell hát elvárnom, mert nem lehet a legtudósabb embereknek is a költemények szépsége érzésétül elrekeszteni a publicomot. A képiró David akkor volt képirásával leginkább megelégedve, mikor valamely indulatnak a képletben való kinyilatkoztatása a tudatlanoknak tetsze; azt mondta: hogy az ő érzőket s a józanészt benne a különbkülönbféle theoriák el nem fojtották, és azért, ha nem míveltebb is, természetesebb, biztosabb ítéletek. Igaz ugyan, hogy „sutor non

ultra crepidam.“ De a szerencsétlen Hermínia sopánkodásait úgy érzi a varga leánya, mint a királyi kisasszony.

Minő tekintettel legyenek kedves barátom észrevételei aránt, nem csak abból tetszik ki, hogy azokon kívül amelyeket itt egy kevés taglalásra vevék, a többit mind, s így legnagyobb részét krisiseinek elfogadtam, hanem abból is, hogy még a minapi krisiseken is rágódtam azolta. Ez p. o. az ódában: „*És mégis vagy elég béleket edzeni,*“ így fogom tenni: *És mégis vagy elég gyomrokat edzeni.* Az ideák szerkesztése törvényénél fogva talán kevesebbet fognak a kényesek eszmörködni a *gyomron* mint a *beleken*; ámbár, amint a minap megírtam, s a régiekből több jeles helyekkel bébizonyítottam, Homér, Horász, Jézusz Krisztus, nem oly nagyon kényeskedtenek és nem kényeztették el az olvasókat annyira. De meglehet hogy a mai világ képzelése kényesebb, mivel romlottabb. A magyar olvasók legnagyobb része azonban nincs még kigyarlítva; alkalmaztatandom mindazáltal magamat ezekhez a puhácskákhoz is lángelragadású ódámban.

A *prüsszögtesse meg orromat* helyett így tettem: *boszszongassa meg orromat.*

E kitélt *vagy elég e* helyett *elég vagy*, megtartottam, mert a jobb hangzás javasolta, mivel a költeményben tűrhető az ilyen áttételek, ha ritkán gyakoroljuk, és mivel oly kevés ellensége vagyok a külföldi formájú szólásoknak, mikor szépítik s gazdagítják a nyelvet, mint a rómaiak voltak, kiknek nyelvek teli van, kivált a költeményekben, archaismusokkal, p. o. *niveus videri caetera fulvus*“ csak akkor nem szeretem a külföldi szólásokat, mikor vagy kétértelműséget szülnek, mint p. o. „*úgy néz ki mint valami úr;*“ nem tudja az ember, az ablakon-e vagy bőriben, — vagy mikor nem érdemi a kitétel a befogadást, és helyesebbel, szebbel bővelkedünk itthon, p. o. valaki helyett jólállani, gut stehen, — lehet-e ennél képtelenebb kitétel? mire való ide a *jó?* — több van olyan a német, mint más nyelvben. Díszeskednek a németek több felséges költőkkel, de még ezek közül is legtöbben csinált költők inkább hogysem születettek. A nemzet legalább nem költőnemzet, mint p. o. a görög, az olasz, a spanyol és a magyar. Sa langue prosaïque est la moins poéti-

que, et sa langue poétique n' a pas même l' harmonie de la prose.“ A milyen a nemzet, olyan nyelve. A francziákat a régtől olta tartó despotismus elköltöítetleníté; ott pedig, ahol mindég mintegy ünnepnap van mikor süt a nap, s így kiáltanak fel: „very glorious journey,“ a képzelő tehetségnek egy füstös hamvas szénhez kell hasonlítani. Nem kell egyáltalában (ha vannak is kivételek) az angoly s német költőkben azt a tiszta szent mennyei lángot keresni; a legfelségesebb gondolat s kitétel szomszédságában találni gyakran a legképtelenebbet és legfonákabbat. „Ces creations disparates choquent.“

A Bártfai Leveleket kegyességgel fogadó dámák kezeit csókolom. Be szeretném krisiseiket hallani! Rudnay püspököt méltóztasson megengesztelni. Ha az *Egy két szóból* valamit eltörültet, mi fog maradni? Légyen azonban amint lehet.

Az Erdélyi Muzeum X-ik füzetjét megkaptam, de még nem olvashattam. Várom Herepei János munkáit. *A két hős barát Kenyérmezején* vitézi érzelmekkel fog táplálni. Bár tartaná meg szavát a gubernátor: de ha a szerint kellene róla itélnem, amint írt a minap fölöle kedves barátom, megvalom: „timeo Danaos et dona ferentes.“

Farkas Sándor urat köszöntöm. Ha tudhattam légyen, mit fogna rólam írni, úgy megzavart volna, hogy felette kicsinynek látszanék előtte.

Gróf Gyulainét, gróf Hallernét alázatosan tisztellem.

Kritikosz barátimmal kész lennék, de leszek-e a censúrával? Szerencsémre két okos ember a censor Patakon; az egyik tudós philosophosz, a másik pedig nemtudatlan pap.

Egész az unalomig beszéltem magamról. Kedves barátom unszolására készültek a Bártfai Levelek — hát ugyan nem merném-e kérni én is, hogy a *hazudni büszke isteni Tacitusból* valamit lefordítson? Én már egynehány könyvet lefordítottam belőle, de mutatni sem merem, ámbár fordításom vígasztalná talán Döme urat, mert a valóban nem-isteni. Furcsa dolog mikor a pap az istenire haragszik!

Maradok a legszívesebb emberi érzéssel, édes, drága,
kedves barátom

alázatos szíves barátja
G. Dessewffy József.

CLXXXVII.

Széphalom, octób. 27-d. 1818.

Tisztelt barátom!

Én ma lépek *hatvanadik* esztendőmbe. Rettenetes éjjelem volt: elképzelém mely közel vagyok a határhoz, ha életem hátra való napjait tekintem, s mely igen messze tőle, ha akár gyermekeim sorsát, akár literátori dolgozásaimat tekintem. *Sera in fundo parsimonia!* ezt kiáltja Seneca rám, s nekem csak ez egyhez lehet ragaszkodnom. Bálint fiam 4 hónapos, Emil hét eszt. Eugenia lányom tizenegy még nincs, s ahat közt ez a kettő a legidősb. Tíz esztendőt élnem nem lehetetlen, s ha addig élnek, mind úgy mint nevelő atya, mind úgy mint író, tehetnék még valamit. De arra ifjú erő, el nem gyengült szem, s a környülállások által nem ostromlott kedv kívántatnak. Barátom, te, aki nálamnál sokkal ifjabb vagy, fordítsd haszonra minden idődet, s tanulj az én káromon, aki időmmel nem gazdálkodtam eléggé jól. És ha kikap a halál, tanítsd árva gyermekeimet, hogy a jó ember *szere*tí a *hazát* — *hogy moralitás nélkül nincs boldogság.* Ezt súgd nekik majd, édes barátom, s emlékeztessd őket arra, hogy te engem szerettél. Legyen az az ő kevélységek is, mint az enyém volt és lesz.

Én azt ígérém Festeticsnek, hogy ez idén meg fogom látni Keszthelyt és ötöt. A mindeneknél, annyival inkább nálam, megszűkült pénz, lovaim eldöglések, és a túl a dunai megtámadók ezt az utat velem elhalasztaták. Most minden időmet a Füredi Vidával csatázás fogja el. Védem ellene a

neologismust, s e végett íróinkat *a renatis litteris* végig forгатom, s csinálom a jegyzéseket. Egyetlenegy írónk sincs aki neologus nem volna, s egyenesen annak köszönhetjük literatúránknak gyönyörű virágait és gyümölcseit, hogy íróink *mertenek*. Összehasonlítom Szabó Dávidot, Rájnist és Révait, azon paraszt veszekedésekben, amelyet mindenik vive egymás ellen, s ámbár magam Révaista vagyok, megmutatom, hogy nagy része annak amit Barótiban kárhoztattak, mint-hogy a szokástól Baróti eltávozott, ma kérdésen kívül jó. A sovány tárgyat *ῥαφωδιχῶσ* adom elő mint Gellius, s bátran fogok szólni, szabadon, de vastagságok nélkül. Sokat nyerni nem fogok, mert némely ember megtéríthetetlen, de én proselytusokat nem is keresek; nekem elég, hogy okát adhatom bánásimnak, s hogy bevágom azoknak útjokat, akik nyelvünket úgy szeretnék elrontani, hogy magokat académicien-ekké tehessék, mint a francia nyelvet rontotta el az ő akademiájok. Ezt Voltaire, Rousseau s mások vallják: de mi magyarok azt jobban tudjuk mint Voltaire, Rousseau és mások.

Füredi Vida azt is szememre lobbantja, hogy a Verseghy Aglájájában moeskos festéseket con amore festve lettem. Engedd ide tennem egyikét helyét:

Mint akármely Jázon az olyan lánykáért,
Ki ezreket kíván aranyos gyapjáért. l. 122.

A görög szerette énekelni amit tenni nagyon szeretett: de a görög nem beszéle lánygyapjúról. Verseghy a budai fogságban a nössés örömeit egy versben festé. Benne volt abban ez a szó is: *szörcsölni*.

Hát ez nem justificálja-e recenziómat

p. 125. megintse azonnal mind az asszonyokat,
hogy dupla zár alá vessék *kapujokat*;
szűkek voltak hajdan azoknak *gatyaik*
kiknek árboczrongygal kérkedő *sajháik* . . . .

Boccaccio és mások festettek efféléket. De a Grátiák neve alatt adni ily darabú verskötetet, csak mégis rendes — legalább hasonlít ez az ő *Aglájája* azon grécouri ízlésű könyvhöz, mely (ha emlékezetem meg nem csal) *Szent Terézia*

név alatt jöve ki. Másként él a nem-mennyei Vénus örömeivel Alcibiád, másként a bakkancsos a Pest fogadói körül.

Döbrenteinknek jegyzéseit Leveleidre nagy gyönyörűséggel olvastam. Nem vagyok vele minden eránt egy értelemben, de az nem is szükség. Én szeretem az író önségét feltalálni dolgozáisaiban. Ráfael nem úgy dolgozott mint da Vinci, mint Correggio, mint Caracci, mint Rembrand, s mind egyikét szabad dicsérni is, csudálni is.

Nevekedtek vagy nevedetnek. — Ha mindég *tenek* fordulna elő írásomban, az keresett pipere volna; a maga helyén, való szépség.

Rezzentő bizonyosan nem rossz. — *Döbrentő* excellens. Mind a kettővel szabad és kell élni. *Döbrentő* sokkal több mint amaz.

belé tettem abba — pleonasmus, de nem kell nagyon kerülni. Sok van ilyen nyelvünkben : Neki ment az ellenségnek. — *belé* vágta kardját az agyába, vagy baltáját a paizsába, minthogy erre még több erőlködés kellett.

Igazod van : *régiebb* és *régenten* nem rosszak, s a magok helyeiken jobbak mint a *régibb* és *régen*.

A *niche* nagyon szerencsésen van kitéve Döbrentei által : *faliüreg*. — Nem illenék ide, de hadd említsem : a vacuumnak egy szép nevét bírjuk az *öböl*-ben. — Tempus et spatium nálad *idő* és *terület*, szép; de a *terület* el van foglalva a *stratum*nak.

Én nem akartam azt mondani, ha talán mondtam is, hogy a philosophust elúntatja az első levél, s azt nem is tudtam, hogy a bártfai templom oly híres munkájú építmény.

„Ha valami új szó eléggé nem festi a dolgot“ . . . . . Ez az amit én mindég mondok, de mindég haszontalan. Szint oly hijában mondtam azt is Dayka előtt, hogy van *topicus* szépség, amit te is mondasz itt. Neki mérgesedve Gelliusomban azt mondom, hogy *olykor a rossz jobb mint a jó*. Szép az is amit mondasz : On doit beaucoup sousentendre . . . Helvétíust némely borzas olvasó össze nem függő philosophus-

nak mondotta, mert amit Helvetius szökdelve kihagyott, azt hívén hogy a borzasok ki fogják pótolni hézagjait, nem tudta kipótolni. — Olvasád-e a pápai Katech. recenzióit a M. Kurir leveleiben? Az én ott álló recenzióm tele van oly hézagokkal, de némely olvasónak nem kell pótolék. Bezzeg nem hézagos a Mártoné, s szeretném látni mit felel majd prof. Varga.

Döbrenteihez írt levelednek berekesztése egészen magyarázza mit óhajtottam én, mikor azt írák, hogy Bártfai Leveleidet szerettem volna à la Boufflers írva látni. Mely isteni az ami itt következik :

„ámbar fordításom vígasztalná talán Dömét, mert a valóban nem-isteni. Furcsa dolog mikor pap haragszik az istenire.“

Ily szikrázásokat óhajtottam volna én, vagy az *egyetlen* gr. Dessewffytől, vagy akármely más magyartól, ha Dessewffy egyetlen nem volna.

Prof. Rozgonyi épen nem censor, csak Tulsiczky az, s ámbar prof. Rozgonyi urat mint *embert* szeretem, mint *tudóst* becsülöm, nem szeretném hogy akármit is censurázzon, kiváltképen nem pedig magyarul írt munkát. Rettenetes imádója a *szokásnak*. És oztán a R. lelke öbelé, nem tudom hány általköltözöködések után bizonyosan Menippusból jött által; miolta él, pedig már régolta él, nem talált több embert akít dicsérhetett volna, az egy borsodi notárius Palóczyn kívül. Én azt javaslanám, hogy ha majd bemégy Kassára telelni, hívasd magadhoz ebédre prof. Sáfárt, elkészítve prof. Pongrácz által, s vele üttesd kézírásodra a pecsétet, nem Tulsiczkyval. De élj, kedves barátom, szerencsésen, s jelentsd mély tiszteletemet életed angyalának. Ma még sokaknak kell írnom.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

CLXXXVIII.

Sz. Mihály, nov. 20. 1818.

Édes szíves Ferenczem!

Megrázott utolsó leveled. Micsoda? hat tizedet éltél le már? Be sok! ha sorsodat tekintem, be kevés, ha kivánságomat. — Hijába készülsz a halálra.

Hatszor tíz ősz érdem s üldöztetés között
 Bús gonddal fáradtan átélte barátom!
 Minden időperced nekünk gyümölcsözött,
 Minden óra téged új díszbe öltözött,
 Halhatatlan! könnyen sírnak indúlsz, látom.

Az epés kajánság fogát eltördelte
 Gyémánttartósságú s fényű érdemeden,
 Rágott, rágott, de csak önrozsdáját nyelte,
 Minden harapással reptedet emelte,
 Nem ejthetvén csorbát, ő csorbúlt, lelkenen.

Míg e nyögő haza termend fris virágot,
 Ragyogó napfény fog rajtunk tündökleni,
 S hevével érlelni édes szőlőágot,
 Hogy ránk is cseppentsen egy kis boldogságot:
 Kedves lesz a neved, híred fog fényleni!

Azért hurczoltatál fogságról fogságra,
 Hogy a külföldön is lánczinkat nézhessék;
 Sőt itthon is szántak sok méltatlanságra,
 Vagy hidegen néztek a szép fáradságra
 A pulyák, a nagyot hogy eltemethessék.

Ápolva gerjesztő jutalom hijával,
 Mely másutt a lelkes főket koronázza,
 Hányszor jelenél meg az irigy mocskával?
 Hányszor vágott ő meg vastag ostorával,
 Ő, aki a homályt a fény közt hajházza?

Tövis Idvezítőnk gyászos koronája,
 Anitósz Szokrátot bürökkel kínálta :
 De fenáll Megváltónk kegyes oskolája,
 Él még a böles Szokrát, a bölcssek példája :
 Mind a kettőt a nép megölte s csudálta.

Néked is a tisztább maradék hágtatni
 Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot,
 Mikor a magyar szív reményt fog forgatni,
 Minden magyar ajak magyar szót hullatni,
 És az nem lesz durva ki magyar tejt szopott :

Ekkor magzatidban meg fogjuk esmerni,
 Velek együtt minket hogy szebbre neveltél.
 Nem lehet mindenkor az óban heverni,
 Javítál, nem rontál, midőn kezdtél merni,
 S a jövődönök is bölcsen megfeleltél.

Ragaszd e verseket apológiádhoz, ha gondolod, hogy megérdemlik. Ha szívből pattannak a jó versek, ezek felségesek.

Igaz hogy a francia akadémia kivette erejéből a francia nyelvet. Malherbbe több erő van, mint Grécourtba, és Grécourtba tisztább a pajkosság, mint Verseghyben kinek általad felhozott verseiről nem lehetne mondani Voltairrel: „ces sont des impuretés dans un style très pur.“

Kimiveltetésünk mostani grádicsa nem engedte még meg hogy úgy írassanak a Bártfai Levelek, mint Boufflers vagy Chapelle Bachaumont Leveli.

Valék Patakon. Nagyon megelégedtem Tuliczkyval. Sohasem láttam okosabb censort. Mind kimaradható amit ki-jegyzett. Nem lehet becsületesebben herélni.

Öböl, *sinus* — nem *vacuum* -- stratum pedig *földszélet*. Az ideát kell kitenni nem a szót. A *nichet* nem lehet semmi tekintetben *üregnek* mondani. Kérdezd meg feleségedet, és meglátod, hogy igazam van. Az *üreg* mindég valami se-tétségnek és homálnak ideáját is magában foglalja. Több a *hasítéknál*, a *repedésnél* az ajtó *nyílása*. Meg fogjátok látni,

hogy e kitétel *falnyilas* tetszeni fog. Nem mondom hogy tökéletes, de nagyon nagyon közelít ahoz, amit ki akartam tenni.

Dulházy mondja : hogy *rezzentő* és *döbbentő* mindegy. Józsa Zsigmond pedig, fiaim nevelője, veled tart. Be szükségünk volna egy magyar-magyar dictionariumra, amelyben a szók minden tekintetben szorosán meglennének határozva. Philosophosnak és aeszthetikosnak kellene ahoz fogni, nem pedig vagy Beregszászinak, vagy Mártonnak, vagy Kassainak. Még sohasem láttam mindég világos eszű etymologost. Bredeczky úr p. o. *Vienna* innen származtatja *Flavianus*. Az első szótagot t. i. *Fla* az idő elfújta, maradott *vianus*, a végső *us* idő jártaival szintűgy elenyészett, és természetesen *a* jött helyébe, a *viannából* pedig hogy *vienna* legyen, nem volt egyébre szükség, mint az *á-t é-vé* változtatni — ez is megtörtént, és így *Vienna* lett. *Bécs* pedig a *becstül* jön, ami abból is kitetszik, hogy a bécsi váltó czéduláknak napról napra több *becsek* van. Folytatnám ha nem becsülném józan eszedet, melyet nem akarok oly mély és hasznos feszegetésekkel tartóztatni. Kassára megyünk, pakolnom kell. Írj nekem oda. Csókolom kedves gyermekeidet, mondd nekik, hogy nem tehetnek jobbat, mint ha igyekezni fognak szüléikhez hasonlítani — nem kell nekik más leczke,

Végzetetlen szeretőd

D. G. J.

U. I. Nyomatják Patakon a B. Leveleket. Prof. Kézy vállalta magára a correctúrát. December közepéig elkészülnek.

I liber, at poterat tutor esse domi.

CLXXXIX.

Széphalom, decemb. 7-d. 1818.

Tisztelt, csudált, szeretett barátom!

Nékem gyönyörű sors juta : két barátom, Te és superint. Kis nékem éneklétek legszebb éneketeket. Én minden dolgozásaid közt ezt tartom leglelkesebbnek; s Voltaire és Jean Battiste Rousseau csudálnák, ha értenék, hogy egy kis teremtésnek mint én, hogy lehet oly gyönyörű szárnyalású dalt énekelni. Ez az ének egyik kevélysége literatúránknak. Így itéle felőle prof. Vályi Nagy Ferencz is, ki épen nálam tölte másfél napot csakhamar azután hogy a becses levelet vettem. Szabad volna-e azt a kérést tennem hozzád, hogy te ezt a versedet méltóztassál tulajdon kezeddél leírni s nevedet alá vetni? Eltenném familiám levelei közé, hogy maradékom, ki Téged mind fejedért, mind szívedért tisztelni fog, láthassa azt, s csudálhasson, áldhasson.

Én vége felé vagyok valaha philologiai munkámnak, melynek ime címje is, mottója is : *A magyar nyelvről, annak természetéről, mostani koráról, szükségéről.*

Quid velit et possit linguae **concordia discors.**

Horat.

Horátz *rerum concordia discors*-ot mond : de az én czélmra ezt által kelle változtatnom. Tudnillik Pesten most azon vannak, hogy *unitást* hozzanak be; én pedig azt mutatom meg, hogy úgy lesz jól a dolog, ha kiki a szerint ír ahogy legjobbnak véli, mert most még nem jutott el nyelvünk azon pontjára, hogy az egyik vagy másik felet kelljen az uralkodószékre felültetni, s mind a két felekezetnek vannak darabosságai, melyeknek le kell tördelőzni, korholódní. A rossz példák legjobban némíttatnak meg jó példák által.

A munka végében némely példák fognak állani, amelyekben öszvehasznolítom péld. a magasztalt s méltán magasztalt

Haller Telemachjának egy helyét az újabb fordítással, hogy akik ellenségei a nyelv változásának, lássák előre mentünk-e vagy hátra. Oda teszem a Scipio Álmát is, s Cicerónak némely epistoláit, Virgílnak Orpheusát, melyet ide rekesztek. Méltóztassál azt öszvehasználni az originállal és a Rájnis fordításával. Ez 40 esztendeig fordítá ezt, s a tokaji bort elvizezte. Erre viszi az embert a xenophobia. Az én fordításom nem valami nagy dolog, de csak jobb mint a Rájnisé.

Boileau-nak epigrammáját senkire nem czélozva fordítottam. Megszerettem a pajkosságot, s általöntöttem. Vályi Nagy kegyetlenül nevette a bohóságot. Nevette ezt is : de ez nem fog sajtó alá jutni :

Nyargala s arezra bukott s orrát bevarazta. De hogy lásd

Hogy lovag ő is volt -- íme keféli fakód'.

Nem lelem azt a papirosat, melyben számodra írtam le a Georgicák Orpheusát; imhol tehát manuscriptumomé. Annak újra írom le. De a Boileau epigrammája tehát álljon itt :

XIV. *Sur l'Agésilas de M. Corneille.*

J' ai lu l' Agésilas,

Hélas!

XV. *Sur l'Attila du même auteur.*

Après l' Agésilas,

Hélas!

Mais après l' Attila

Hola!

Boileau után.

Anakreontikáid —

Haj!

Árpádod és Ódáid

Jaj!

Élj szerencsésen, kedves barátom.

ORPHEUS ÉS EURYDICE.

Virg. Georg. IV. 464—527.

- Ipsae cava solans miserum testudine amorem,
 Te dulcis coniux, te solo in litore secum,
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 5. Et caligantem nigra formidine lucum
 Ingressus, Manesque adiit, Regemque tremendum
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
 At cantu commotae Erebi de sedibus imis
 Umbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum :
 10. Quam multa in foliis avium se millia condunt,
 Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber
 Matres, atque viri defunctaque corpora vita
 Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
 Impositique rogis iuvenes ante ora parentum.

- Orpheus a tekenős lanton szelídítve gyötrelmeit,
 Tégedet, édes nő, csak téged zenge magányos
 Partjain, amikor költ a nap, s amikor elszállt.
 Plútónak szomorú küszöbén, a ténaruszi aknán,
 5. És a bús ligeten, hol az éj borzalma sötétlik,
 Béhata az árnyékok lakjokba, a durva királyhoz,
 Kit soha semmi keserv nem tud lágyítani segédre.
 A meghatott Erebusz mélyéből íme tolongnak
 A kiaszott alakok, s az elholtak bánatos árnyaik,
 10. Mint mikor a madarak foltonként üzik el a lázt,
 Est szállván vagy fergeteges szél s zápor az hegyről.
 Nők, férjek, harcokban elhullt nagylelkű hősek
 Testjeik, gyenge fiúk, szűz lányok, atyjok előtt már
 Mágylájokra *) jutott, hamuvá égett, színtelen ifjak.

*) *Máglya*, Abaujban minden előtt ismeretes szó. Így nevezik a kádárok a rakásokban felállított hordófalat. — Rogus.

15. Quos circum limus niger et deformis arundo
 Coeyti tardaue palus inamabilis unda
 Adligat, et novies Styx interfusa coeracet.

- Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
 Tartara, coeruleosque implexae crinibus angues
 20. Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 Atque Ixionii cantu rota constitit orbis.

- Iamque pedem referens casus evaserat omnes,
 Redditaque Eurydice superas veniebat in auras,
 Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem :
 25. Quum subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem scirent si ignoscere Manes ;
 Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa
 Immemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
 Effusus labor atque inimitis rupta tyranni
 30. Foedera, terque fragor, stagnis auditus Avernis.

15. Itten tartja őket nádas balkánya Cocytnak
 És a sűrű mocsár és a rest pöcze, rekesztve,
 S a Styx, mely ez helyt környülesapkodja kilenczser.

- Söt a vár maga is, s az halál mély tömlöcze, s a kék
 Kígyókkal hajokat felkontyolt tartari lyányok
 20. Bámulják szavait; nem ugat most Cerberusz a sok
 Szájjal, s Ixion kerekét elakasztja dalára.

- Túl vala már minden bajain, s ím visszafelé tér,
 S a megnyert kedves közelíte a földi lebelhez
 Háta megett mindég; úgy hagyta Proserpina néki;
 25. A mikor hirtelenül rossz ész szállotta meg ifját —
 Oh mi bocsánandó, ha ismerne bocsánatot Orkusz!
 Vesztegel, és már-már az üreg fényéhez elérvén,
 Gyúladozásaival nem bírva, feledve tilalmát,
 Hátra tekint, s elömlött tette. Ah, a durva tyránnak
 39. Alkuja szegve vagyon, s háromszor dörge az Avernusz.

Illa : Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit Orpheu?

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,

35. Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!

Dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Conmixtus tenues, fugit diversa; neque illum
Prensantem nequicquam umbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci

40. Amplius obiectam passus transire paludem.

Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu Manes, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.

Septem illum totos perhibent ex ordine menses
45. Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam

S az: Ki veszít engem? ki veszít el tégedet, úgymond;
Mely fene düh! ádáz Párkáim visszakiáltnak
S e habzó szemeket nehéz álom zárja be örökre.
Légy boldog! fogd gyenge kezeim', nem többé tiédet!

35. Engemet egy iszonyú éj ránt el hatalmasan innét.

Mondá, s mint mikoron a füst szélytoszlik az égben,
Eltűnt. Hasztalanul akará megölelni az árnyat
Búsúlt férje, haszontalanul neki mondani holmit;
Öt többé meg nem látá, s a csolnakos által-

40. Menni az elébe vetett fertón nem hagyta megintlen.

Mit tégyen? hova végye magát a kétszeri gyászban?
Mely sírás lágyítsa meg a vad poklok hatalmát?
A hidegült lánykát a Styx sajkája vivé már.

Strymonnak pusztás környén, egy szirtnek alatta,
45. Hét havakig keseregte gyötrelmeit s éneke lágygyá

- Flevisse et gelidis haec evoluisse sub antris,
 Mulcentem tigres et agentem carmine quercus :
 Qualis populea moerens philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus, quos durus arator
 50. Observans nido implumes detraxit : at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat et moestis late loca quaestibus implet.

- Nulla Venus nullique animum flexere hymenaci.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem
 55. Arvaque Riphacis nunquam viduata pruinis
 Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
 Dona querens. Spretae Ciconum quo munere matres
 Inter sacra Deum nocturnique orgia Bacchi,
 Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
 60. Tum quoque marmorea caput a cervice revolsum,
 Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus

- Tette a tigriseket s erdőket vonsza magával.
 Mint mikor a topoly árnya között a fülmile gyászol
 Fészkéért, melyből még pelyhes kisdedit a vad
 Földmivelő kiszedé, végig csattogja magányos
 50. Éjjeleit galyján, epedezve újítja siralmát
 Szüntelenül, s a tájt messzére eltölti keservvel.

- Szívét meg nem hatá Hymen, nem Vénusz ezentúl.
 Bójára, s maga, az éjszaki sark vihar-üzte vidékit,
 S a zordon Tanaiszt, hol az új jég régi jeget lel,
 55. S Eurydicét zokogá, s Plútónak szidta tanácsát.
 Ciconi nők, kiket ő kikerüle, az istenek éjén
 Bacchusznak szilaj innepiben, ízekre szakaszták,
 S szép tetemít magokon hegy s völgy elszórva tekinték.

- Márvány vállaiból kiszakadt feje az oeagri Hebrusz
 60. Habjai közt hőmbergett már, s a meghidegült nyelv
 A leglármásabb örvényben is Eurydicéjét,

Volueret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
 Eurydicen toto referebant flumine valles.

S Eurydicét zajgotta midőn bús lelke futamlott.
 Eurydicét és Eurydicét sóhajtozik a völgy.

CXC.

Kedves barátom,

Imhol az amit már tisztára írtam a tudva való munkából. Klavirmesterem véletlenül megyen Kassára, s nem tartóztathatom. Ezért írok ily rövideden. Kérlek olvasd meg és add tudtomra, mit szeretnél benne másképen. A Wieland Anti-Adelungja alól minden scholionok elmaradnak. — Hétfőn reggel a klavirmester jön; és így addig olvasd el; s hogy készen legyen, vagy inkább hogy ott ne maradjon a MS, add által házad hausmeisterének, hogy akármikor jelen meg a klavirmester, általvehesse. — Nem szükség leveletem a szokott formulával bérekeszteni. Tudod hogy az aki téged tisztel, sohasem szűnhet meg tisztelni.

12. Xbr. 1818.

CXCI.

Kassa, december. 25-d. 1818.

Drága kedves barátom!

Tegnap estve érkeztem Pestrül. Még azon éjszaka, hollott fáradtan, futám által Wielandodat és annak literatúránkra alkalmaztatását. Sajnálom hogy még egyszer és ke-

vesebb sietéssel nem olvashatom. Nem sokat, de némelyeket talán megjegyoznék, azt t. i. főképen, hogy minekutána ex natura rei hamarabb fejtődik ki a társalkodás és a szólás mint az írás : minden írás nemeire nézve a társalkodás kezdi mindig előbb éreztetni befolyását az írásba, mint az írás a társalkodásba, és szólásba. Később, viszonos kifejtődések mellett, viszont egymásra hatnak. Akik jól szólnak, mintegy ihletés által beszélnek. Lehet, sőt kell is olykor megihletve írni, de mégis nagyobb megfontolás kíséri az író, ennek tehát lehet is, kell is regulásabbnak lenni; de hogy az a reguláság ki ne látszson, és az euphoniát ne sértse, aszépírásnak, a szép, a természetes szólást kell mívelni, mert amennyi neme van az írásnak, annyi van a szólásnak is. Adelung és Wieland tehát nem ellenkeznek, de nem értették egymást egészen, és határozatlan előadásokban tévesztvén el ideájok mind sorát, mind célját, meghasonlának. A szép szólás minden nemének szintúgy van tulajdon ideálja, és a szépírás ideálja nem egyéb, mint amannak mása. A társalkodás tehát oskolája az írónak, mert ha ezt nem venné minden tartozatjaiban (raports) figyelmére, ugyan hogy idealizálhatná a szólás különbféle nemeit? Csak minekutána idealizálta, válik előbbeni oskolájának mesterévé. Abban kell hát ezen új mesterségének állani, hogy javítson ugyan tanítványin, de a mellett mégis velek ugyanazonegy oskolából valónak mutassa magát, mert máskép nem lesz sympathia inter pares discipulos, perfecte dispares. Omnis credat illum sibi parem, ut velit agnoscere in quibusdam superiorem.

E kitévelt : „*Közöttünk az nyer bizonyosan javallást, akit olvasója könnyen ért, s pattogó hexameterekben vagy ömlő strophákban emlegeti Árpádot, s ez világosan mutatja hol állunk,*“ kihagyhatnád. Hogy Pindár nem könnyen érthető, az írás neme hozza magával, de Homerosz és Xenophon mindenütt könnyen érthetők, azaz : amennyire az idők távolsága megengedi. Csak az a jó próza, az írás akármelyik nemében, melyet olvasója könnyen ért. Demosthent, Cicerót, Voltairt, Adissont, mind a közemberek, mind a nagy urak értették. Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy minden neme az írásnak minden olvasónak való; oly kevésé, mint

minden beszéd minden hallgatónak — de a köz tárgyakról úgy kell írni prózában, hogy minden olvasó érthesse az író; ez teljességgel nem ellenkezik az írás nemeinek ideáljaival. Ez az a mesterség melyet Horász oly nehéznek tartott: „*difficile est proprie communia dicere.*“ Talán nem állanak a németek és magyarok ott ahol állanak, ha jó része íróknak e tárgyat minden oldalról megfontolta volna. Kedveltetni akarod magad olvasóiddal, a magyar publicummal, és mégis azt mondod néki, hogy ő csak a pattogó hexametereket s az ömlő stróphákat javálja — azt akarod hát, hogy sántikáljanak a stróphák vagy rekedezzenek folyásokban? „*Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux.*“ Jámbusaink sem mind remekek, és vannak már szépen folyó magyar hexametereink is.

E szó *árny* sohasem fog szerencsés lenni a nominativusban. Nem kell mindég okoskodni az olvasóval; nekie is meg kell engedni, hogy érezhesse olykor valaminek helyességét vagy helytelenségét.

A jobb ízlésű magyar publicum nem akada fen minden javításaidon, minden különöségeiden, sőt legnagyobb részét tapssal fogadta — tehetsz hát te is neki némely apróbb áldozatokat, s meglesz így a békeség közted s közte, a honi literatúra nagy hasznára, nagy dízére.

Fogadd el e tanácsot barátodtól, ki nem csak magadat, hanem literatúránk dicsőségét is tebenned szereti.

Örvendek hogy verseim vissza nem tetszettek, — én úgy érzem : *quod materiam non superavit opus.*

Íme két levél hozzád Pestről, becses munkáddal együtt.
Vale Corculum.

U. I. Kérlek, izend meg minél előbb Kézy professornak, küldje már egyszer vissza a Bártfai Leveleket.

Körner Zrínyijét Szemere Pál jámbusokra tette által, az uraságok játszandják, oly magyar kisasszonykák is, kik egy szót sem tudván magyarul, szórúl szóra kénytelenítetttek megtanulni rolljokat; hol pedig? Magyarország fővárosában. Azután csudáljuk, hogy fel sem veszik nemzetünket a külföldiek, és hogy lady Morgan Franciaországról írt utazásában még a tokaji asszúszőlőbort is így bélyegezi : *le Tokaj impérial.*

CXII.

Széphalom, január. 3-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Áldást az új esztendőre, s mindenneműt! — Gyermekeim tanítójak Kassára megyen, s holnapután ismét itt lesz. Meghagytam neki, hogy hozná el azon dolgozásomat, melyet klavírmesterem minap grófnéd komornái közzül egynek kezébe adott. Kérlek ezért, kedves barátom; hogy folytathassam a munkát. Úgy hittem, hogy a klavírmester azt vissza is fogja hozni, de te Pesten valál, s így üresen jött haza. Újra kezdém tehát, s elhagytam minden személyes illeteket, hogy a munka *értekezésnek* és ne *villongásnak* tessenek. Ebből úgy sincs haszon: amaz pedig minden jót ígér. Én nyelvünkre nézve nem ismerek szerencsésebb gondolatot mint Orthophilusé, ki minap a Tud. Gyűjt. és az újság leveleiben az írókat arra hívta meg, hogy adják ítéleteiket az új szók felől.

Itt küldöm azon versemet is, melyet gróf Festeticsnek küldék köszönetül a tavaly ültetett berekenyéért. A berekenye engem pirít: de egy oly érdemű polgár kegye, mint Festetics, kevélysége lesz még gyermekeimnek is. Azért nem tettem szót a versben a berekenye felől. — Élj szerencsésen, tisztelt halandó! Hidd hogy én tégedet az imadásig menő tisztelettel tisztellek és szeretlek. Tekintsd meg, ha időd engedi *Scipióm Álmát*, s küldd vissza majd azon alkalmatosság által, mely által azt febr.-ban vissza fogom kívánni, mert nálam többször megnincs.

Gróf Festetics Györgyhöz.

Nagy Ember, kit nekünk kedvező istenek
 Gyámolúl s ragyogó fényül engedtenek,
 Zrínyieknek társa gazdag örökökben,
 De társa még inkább magas erkölcsökben;
 Te, kit a jók jónak s nemesnek ismernek,
 László atyja s ipa egy Hohenzollernek!
 Mely ész, mely józanság vive arra téged,
 Hogy jótételekben leld gyönyörűséged?
 S midőn pillongásért epedeznek mások,
 Neked nem kellene semmi csillámlások.
 Büszke, de nem kevély, a csörgést megveded,
 S nyugalmas nagyságban foly el szép életed.
 Mint sok hős polgára a régibb Rómának,
 Természetnek híve, híve hazájának,
 Honn ülsz, szántasz és vetsz, kazlakat állítasz,
 Ugart törsz, árkot nyítsz, póczét s tót szárítasz,
 Magad oltod almád', sajtólod szőlődet,
 Ménes, gulya, nyájak lepik el meződet;
 S azért örülsz a nagy birtok nagy hasznának,
 Hogy a sokból sokat nyújthass a hazának.

Földmívest neveltek legelébb gondjaid
 És ifjú katonát : most már oltáraid
 Gyűjták tömjéneket a lant és az ének
 S a Virág és a Kis nyelve istenének.
 Olympiánk nyílt meg; ím fut a délezeg nép,
 S három pártás költőnk s velek egy ifjú szép
 Székedhez jutottak, s elveszik béredet. —
 Tapsol a sokaság, s harsogja nevedet.

Javaltatni kedves : de bérre szolgálva vágy,
 A Szabad megteszi amit szent tiszte hágy;

S bár nincs, és bár nem lesz tanúja tettének,
 Áldozatokat hoz szeretett ügyének.
 Neked, dicső férfi, maga a tett a bér :
 Érted te, az üres lárma s a hír mit ér ;
 S bírván megnyugtató javaltát keblednek,
 Bátor léptekkel lépsz útján érdemednek.

Tamás, a Nádasdi háznak fényes ága,
 Védistenink közzé ez érzéssel hága ;
 Így Bakacs, így Pázmány, nagyjai Rómának,
 S Bethlen, fejedelme a rokon hazának,
 Kik dicsőségekből néznek volt honjokra,
 S áldást eresztenek arra s új társokra. —
 Menj, nagy férfi, s példád tanítson bennünket,
 Hogy inkább szeressük magunknál ügyünket.

Széphalom, január. 3-d. 1819.

Kazinczy Ferencz.

CXIII.

Kassán, jan. 16-án 1819.

Szívem szerelmem !

Minden jókat a megérkezett futó új 12 hónapra.

Vetted eddig levelem gyönyörű dolgozásoddal együtt. Olysóra menetelem előtt adtam által Rumynak. Tegnapelőtt érkezém vissza ; élek az alkalommal, és Kézi professor által küldöm e sorokat. Elhozta a Bártfai Leveleket, minekutána Tulsiczky valamennyire tartóztatta volna, de mégis keveset törölt, igazított, és egy történetbeli jegyzékét is örömmel olvastam. Derék pap ez. Scipio Álmát még nem olvashattam, ma estve fogom ; ezer a bajom. Mind fő tisztém, mind Dulházy, mind házmasterem betegek. Kézi professor végzetetlen

szorgalommal ügyelt munkácskám nyomtatására, Nádaskay úr is mindent elkövetett. Lekötelezék szívemet a derék emberek, mindenkor fogok gyönyörködni méltó háladásom érzetében. Élj boldogan. Festeticsnek sok szépet mondál; neked az esett legjobban, hogy nem kellett füllentened, néki pedig az, hogy te magasztaltad. Vale dilectissima anima, vale corculum.

Tui Josephi.

CXCIV.

Kassárúl, febr. 9-d. 1819.

Drága kedves barátom!

Scipió Álmát több ízben olvastam; felséges remeke Tulliusnak, melyet egészen eltaláltál fordításodban. Közlöttem Pongrácz professzorral is. Ha gróf Festetics György tehetségével bírnék, valamennyi görög és római classicusokat átalfordíttatnék — ha lehetne általad, ha nem, legalább hogy általnézd a fordításokat és azokon igazíts.

Versemet saját kezemmel írom le neked, de most más dolgok foglalnak el — addig is szolgál neked Dulházym Bártfai Leveleimmel. Rossz a papiros, rosszak a betűk, s mégis 40 forint egy ív. Kézy vállalta az igazítások terhét, de sok más dolgai miatt 70 egynebány föbb nyomtatási hibát csúsztatott bé, amint az erráta mutatja. Ide ragasztom amit a censor kihagyott vagy hozzá tett. Nem épen kegyetlenek a herélések, némely velősebbeket megszenvedett, hogy megbocsássam neki a gyengébbek kitöröltetését.

Vale et me literis tuis delecta.

Tuum Josephum.

U. I. E levélke általadója nagyon derék papocska. Nem csak a Krisztusnak, hanem a Grátiáknak is, minden tetteiben áldozik.

*E következők hagytak ki a censura által a Bárt-
fai Levelekből.*

Pag. sor.

12. 20. „A tengereken túl, nem pedig az anyatartomány szomszédjában képzelhetnök leányországunkat, mikor a harminczadok tariffáikat olvassuk.“
108. 3. Post *üldözi* — „Talán nem akaratoskodott volna úgy Napoleon, ha több Fárót játszott légyen.“
109. 18. „(úmbár én ezt nem kárhoztatom)“ Ez a censor által igtattatott bé.
110. 4. „A' hadi segedelmeken kívül — egyebeket nem tudok, hacsak oda nem számlálom a nemzeti szorgalmunkra és kereskedésünkre a' harminczadok systemájából háromló nem-egyenés ugyan, de nevezetes terheket, s előkelőbb nagy birtokos urainktól a hazábúl a testvéres tartományba kivitt, ott maradó s csak ott forgó nem-kicsiny sommákat. — Tétetett stb.
113. 11. Post *beszéli* — Ott a nyelvvel teli száj vigasztalja az embereket erszényeik gyakor és mély kiürítései felett.
160. 25. Hol vagy Mátyás király, aki általöltöztetve esmeretlen járad a kunyhókat, hogy népeid való bajait kitanuld s azokon segíts!
160. 26. Többet tanulhatni a föld népét illető dolgokban az illetén mező fiátúl, mint száz acta-rakások közt a zöld asztal mellett ülő városi tanácsosoktól. Amidőn úgy utaznak a királyok, mint fejedelmek, mindeneknek csak szép oldalát mutogatják nékik a hizelkedők. Meg nem esmertetve kell magával a bajt szenvedő emberrel beszélgetni, nem egygel, nem kettővel stb.

CXC.

Tisztelt kedves barátom!

Leveled hozóját első pillantására megszerettem, s hittem hogy olyan amilyennek leveled festi. Kevés pillanatokig múlathatott, én pedig öszve voltam kedvetlen dolgok által zavarva. Öszvehadartunk mindent. Ha Kassán lagnám, én is rá bíznám lányaimat azon végre, amelyre Te bízod a Tiédet. Boldog volna a világ, ha mind ilyenek volnának társai, és ha némelyiket, mikor nagyon előmentek, meg nem változtatná holmi tekintet.

A Tud. Gyűjt. redactiója nagyon böles törvényeket szabott magának. Bár eddig se veit volna fel anonym recensiókat és csatázásokat. Ha hallani akarták volna tanácsomat, azt kívántam volna, hogy a bántó írás a megbántottal, elébb hogy lenyomtatatik, közöltessék. Nem törlettem volna ki semmi csak élest : de igen minden vastagot. Az az éles jó sokszor, s kétszeresen jó, ka elmés is. —

Neved előfordúl a gróf Teleki László értekezésében. De arra nem lesz szükség talán figyelmessé tenni. Éljen szerencsésen tisztelt, tisztelt, tisztelt barátom. Szívem azt neked sohasem mondhatja elég gyakran, s ebből látom, hogy Boufflers és Szirmay Imre nem mondának igazat. Ha a szív tolkodhatik, sokszor mondani valamit egymás után, miért ne higgyem én azt, hogy az olyat sokszor hallani is kedves lehet.

Febr. 13-d. 1819.

örökös tisztelőd, csudálód :

K.

CXCVI.

Kassárúl, mart. 9-d 1819.

Kedves Ferenczem!

Itt a hozzád intézett verseim saját kezemmel leírva Holnap Sz. Mihályra megyek, hijába szántani és vetni — itt leszek ismét József napjára, hogy jelen legyek fiaim és leányom legelső exámenjeknél, és egy csepp örömet szívhassak annyi terhelő bú, baj és gond közt. Lehetetlen rosszabbúl igazgattatni, mint ez az ausztriai monárkia, minden tekintetben. Vegyék fejemet, ha 28 milliom ember közt *egy* milliom meg van elégedve e kormányozással. „Systema hoc non tantum est depauperationis, sed etiam macerationis.“ Be jól mondta a spanyol követ Oháro a pyrenéi szerződés alkalmával: „Le ministère d’Autriche est comme les cornes des chèvres d’Andalousie : dur, court, et tortu.“ Beaumarchais Figarójátúl tanulta az igazgatás mesterségét. „L’art de gouverner c’est de demander, de prier et de prendre.“

Ugyan lesz-e valaha ember köztünk, aki érezze Ciceróval: „Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest, ut aliquando dolor populi romani pariat quod iam diu parturit!“

Másokat citálok, mert nem tudnék magam oly fontosokat mondani. Ha láthatnád elkeseredett szívemet! per imos inacescunt omnia sensus. — Vale

teprenkedő
Jóskád.

Hív szerető s szeretett barátomhoz.

A 60-ik esztendőt ért Kazinczy Ferenczhez Gróf Dessewffy József, nov. 19-d. 1818. Szent Mihályon, Szabolcs vármegyében.

Hatszor tíz öszt érdem s üldöztetés között
 Bús gonddal fáradtan átélte barátom!
 Minden időperczed nekünk gyümölcsözött,
 Minden óra téged új díszbe öltözött.
 Halhatatlan! sírnak könnyen indúlsz, látom.

Az epés kajánság fogát eltördelte
 Gyémánttartósságú s fényű érdemeden,
 Rágott, rágott, de csak önrozdáját nyelte,
 Minden harapással reptedet emelte,
 Nem ejthetvén csorbát, ő csorbúlt, lelkenen.

Míg e nyögő haza termend fris virágot,
 Ragyogó napfény fog rajtunk tündökleni,
 Hevével érleli édes szőlőágot,
 Hogy ránk is cseppentsen egy kis boldogságot:
 Kedves lesz a neved, híred fog fényleni.

Azért hurczoltatál fogságról fogságra,
 Hogy a külföldön is lánczink csörtöltessék;
 Sőt itthon is szántak sok méltatlanságra,
 Vagy hidegen néztek a szép fáradságra
 A pulyák, a nagyot hogy eltemethessék.

Ápolva gerjesztő jutalom híjával,
 Mely másutt a lelkes főket koronázza,
 Hányszor jelenél meg az irigy mocskával?
 Hányszor vágott ő meg vastag ostorával,
 Ő, aki a homályt a fény közt hajházza?

Tövisek Idvezítőnk gyászos koronája,
 Anitász Szokrátot bürökkel kínálta :
 De fenáll Megváltónk kegyes oskolája,
 Él még a bölcsek Szokrát, a bölcsek példája :
 Mind a kettőt a nép megölte s csudálta.

Néked is a tisztább maradék hágtatni
 Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot,
 Mikor a magyar szív reményt fog forgatni,
 Minden magyar ajak magyar szót hullatni,
 És az nem lesz durva ki magyar tejt szopott :

Ekkor magzatidban meg fogjuk esmerni,
 Velek együtt minket hogy szebbre neveltél.
 Nem lehet mindenkor az óban heverni,
 Javítál, nem rontál, midőn kezdtél merni,
 S a jövődönök is bölesen megfeleltél.

hív örökös barátod
Gróf Dessewffy József.

CXCVII.

Széphalom, apr. 15-d. 1819.

Tisztelt barátom !

Én szombaton délben nálad leszek, nem mint látogatód, hanem mint vásárra menő lókupecz, aki adni s venni megyek. Ekkor nem fogok múlathatni : deigen visszajövőben, ha parancsolod. Eladó két csődöreimet előre küldöm, még pedig azon meghagyással, hogy udvarodban bevárjanak. Kerültem velek a fogadókat, hogy meg ne ittasodjanak, s a lovakban kár ne essék. Magam egy paraszt szekeren s ernyő alatt megyek, nem kocsin, mert vásárlásaim úgy kívánják. Je-

lentsd alázatos tiszteletemet a mélt. Grófnénak; előre örvendek, hogy ezt az általam eddig is tisztelt lelkes asszonyt s gyermekeidet láthatom. Várj szokott kegyességgel.

örök tisztelőd :

Kazinczy Ferencz.

Erdélyi Leveleimet holnap adom censurára Patakon. — Mit mondasz a Kotzebue halálára? Társaságba azért költünk, hogy életünk, birtokunk bátorságban legyen: s ime úgy élünk, mintha fel volnának bontva minden kötelékek. Azonban Sand úgy viselé magát az ölésben, szenvedésben s veszésben mint stoicus.

Stoicus }
Theologus } occidit Baream.

Juvenal.

CXCVIII.

Szent-Mihályrúl, april. 26-d. 1819.

Édes drága szökevényem!

Elszöktél karjaim közzül, nehogy tartóztassalak, és hogy félbeszakadjanak örömeim, melyeket szült jelenléted, ezer bájokat hintvén bajaim közzé, és elfelejtetvén velem azokat társaságodban. Már régolta nem volt oly szíves táplálátja lelkennek. Felelevenültem, gyógyúltam, és ha szidott egy kevésse feleséged, mondd meg neki: hogy itt is szerettek, és hogy ő nem kívánta jobban haza érkezésedet, mint én szökevény elmeneteledet sajnáltam.

Ízleld Körnert, de küldd vissza, minekutána keresztülfutod, mert még én sem olvastam, pedig nem az enyém, hanem egy szép özvegyé.

Elfelejtettek megkérdezni: tudnál-e valamely tisztességes magyar asszonyt Virginiám mellé, nem mint nevelőnét (mert e feleségem tisztje), hanem mint jó erkölcsű felvigyá-

zónét, aki, mikor feleségem rá nem ér vagy lyánya nélkül valahová kimegy, Virginiámmal vagy kísétáljon vagy becsületesen társalkodhasson. Igen csendes és nyugalmas napjai lennének. A mondottakból állana minden kötelessége. Velünk lenne asztala; becsültetne, szerettetne. Jó egészségűnek kellene lenni, hogy a zivatarok közt is kijárhasson lányommal. És igen tiszta erkölcsűnek, mert én nem csak szép testet és lelket, hanem erős és a szabad levegőt győző alkotást is akarok szerzeni lányomnak. Fizetést is kapna az a társ-személy. Nézd körül magad, kedves Ferenczem, és ha akadsz olyanra valahol, add tudtomra.

Egész házam tisztel, én pedig a legforróbb ölelkezések közt maradok, elfelejthetetlen Ferenczem,

örök hív tisztelőd

Pipsz.

CXCIX. ¹⁾

Jankovics úr levele hozzám bacsóm által, kit azért küldtem oda, hogy tekintse meg a birkéket.

Radvány, 29-d. apr. 1819.

Mintegy 250 pár kos alá való juhaim, igen is, eladandók vagynak. Az eladás terminusa lesz circa 12 junii, amikor nálam rendszerént a bárányválasztás szokott véghez menni. Lesznek azon kívül eladandók 2 s 3 esztendőös ürük is, melyekből a vevő jövő ősszel azonnal pénzelhet; ha pedig meg akarja tartani, annál jobbat nem tehet, mert minél öregebbek lesznek, annál többet fognak érni a gyapjok és húsok nevedése által. Sőt ha biztos vevőm akad, az egész bistei ürünyájamat is kész vagyok eladni, mely mintegy 900 darabból áll, s igen szép, tiszta, egészséges nyáj. A kövér és székes sz. mihályi földön ezek végzetlenül felhíznának, megnőnének, meggyapjasodnának. Idei bárány is lesz vagy 120 darab el-

¹⁾ Kazinczytól. A levél, minek ez melléklete volt, hiányzik.

adható. Ezekből 3 darab fog egy párba számláltatni. Az egész jószág ekkoráig még mind egészséges, s nem is azért eladó, hogy vagy egészségtelenségek vagy durvaságok miatt elesett volna kedvem tőlök, hanem a téli takarmánynak s a nyári legelőnek szüke parancsol nekem. Kénytelen vagyok egyik részétől a legkedvesebb jószágomnak is megválni, amelyből e szűk időben egyedül pénzelnének. Én mélt. gróf Dessewffy József ő nságának régi s egyszersmind különös tisztelője vagyok: ugyanazért személyesen is Kassán kinyilatkoztattam ez eránt magamat, hogy teljes bizodalommal elfogadom hitelező levelét.

Azt mindazáltal megkívánom, hogy rövid napok múlva, minekelőtte a nyíréshez fognék, ha nem is maga ő nsága személyesen, (melyet különben a legnagyobb szerencsém közé számlálnám ha megeshetne) legalább egy biztos és a dologhoz értő emberét küldené fel ide hozzám Radványba, aki most, míg gyapjában van a jószág, azt megtekintené, megvizsgálná s megalkudná, mert többen is vagynak, akik magokat nálam jelentik a vevés eránt, de mind ezeket (szavamát adván egyszer ő nságának) választás utánra igazítom. Melyeknek jelentése után magamat ajánlom stb.

Jankovics Imre.

CC.

Szent-Mihályrúl, máj. elsején 1819.

Drága édes Ferenczem!

Felgyógyúlt inasod könyveimmal és leveleddel útba kapta emberedet. Visszatérének hát mind a ketten, és általadták a sokféle szép és kedves dolgokkal megterhelt pakétomot.

Olvastam leveledet Dúlházyhoz. Ő nem ítélhet úgy rólam mint te, mert mindég körülöttem van. A sok aprólékos bajok megzavarják olykor elmémnek velem született derültségét; azoknak t. i. mind száma, mind csiklandós viszketegsége vég-

tére igen bosszanthatóvá teheti a legszelidebb embert is, úgy mint p. o. a kis legyek és szúnyogok csípése az erdélyi paripát. A kis és nagy bajokat egyenlően kellene túrnünk, mint Xenophonról mondják, de tüzesebb vér dobogtatja olykor a szelíd szívet, és nekem nagyon használt volna, valamivel jobban megtörödnöm, s négy vagy öt esztendő t Kufsteinban töltenem. Vizsgálj csak magadat, kedves barátom: tapasztalni fogod, hogy szép csendeslelkűséged egy részét azoknak az átkozott fokoknak és tornyoknak köszönheted. Aliquisque malo fuit usus in illo. Azért idvezletesek a szép s jó társaságok — azért öröm s nyereség veled lenni, mert nem csak örül és tanul, hanem javúl is az ember.

Említhetőképen halt meg gróf Festetics. Mi az a *czók* és *mók*? Nekem legjobban tetszik hogy a bécsi medica facultáshoz appellált ő nga. Én egy vén asszonyhoz appelláltam, és talán nem fog azért a halál rajtam bosszút állani.

Felséges gondolat Cicero levelei fordítása, és a szintűgy remeknek De Oratore. Megküldöm Olysóru l Voltaire Leveleit, köztök van az egypár egyévű nagy fejedelemmel, Fridrikkel t. i. és Katalinnal, való levelezése is. Május közepe felé leszek Olyson. E napokban Philemon és Baucisz történetét fordítám le a francia Lafontaine után feleségem számára. Még mindég kenetem, mosatom, párlogtatom magamat, és fejér ürömmel főtt bort iszom, gyomrom és beleim helyrehozása végett. Legtöbbet használna talán, ha minden gond nélkül vagy Londonban vagy Párizsban vagy Nápolyban tölthetnék egy-két hónapot, vagy ha valaki adósságomnak egy részét kifizetné. Az ilyeneket számár kívánatoknak hívják, de ugyan nincs-e semmi a számárban ami kívánatos volna, még okoslétünkre is? Szép az okosság mikor hypochondriát nem szül, de nem árt, ha valamit még mellé adott a természet, és ha beteljesedik Voltaire' Helvetiushoz intézett ohajtása: „Je vous souhaite la force d' Hercule et la sagesse de Socrate.“ Az isten, ki mind a kettővel megajándékoza, tartsa meg még igen sokáig mind a kettőt benned. Tulajdonítsd szeretetemnek ohajtásom, és szeresd

ohajtó s tisztelő hív *Jóskád.*

CCI.

A. Olysó, május 18-d. 1819.

Drága kedves Ferenczem!

Ime nyolcz kötet Voltaire levelezéseiből; közte vannak a burkus királylyal és Katalinnal valók is. Múlatni fognak téged a koronás főeknek és a kormányzott fejnek egymáshoz intézett gondolatjaik. Még 21 kötet van hátra. Nem lehet mulatságosabb leveleket olvasni, és a melyekből többet tanulhatni. Amik a politikára és a római historiának legfényesebb epochájára nézve Cicero levelei, az ezek a philosophiai század literatúrája tekintetében az újabb időkben.

Gróf Festetics halálára egynehány sorokat készítettem, melyeket veled közlök. Kulcsárnak is megküldöttem. Szeretném, lássák napjaink minő érzeteket gerjesztett talán utolsó Oszlopunk eldülése. Be szerencsés volnék ha e versek új támasztó oszlopokat támasztanának. — Holnap már Bártfára indulok. — Jankovics nagyon sokat akar rajtam nyerni, én pedig nem akarnék igen sokat veszteni. Minő más világba élnek a prókátorok, és minő másban az efféle emberek, mint mi ketten! A külön világiak soha sem értik egymást. A nagy természetben a madár fogja el a halat, de az emberi társaságban a hal a madarat.

Csókolóm feleséged kezeit. Csókold helyettem is egyik lányodat és két fiadat, kik a minap elbűjtak mikor tőletek búcsúztam. Feleségem nagyon sajnálá, hogy nem volt Sz. Mihályon, mikor meglátogattál. Kívánja, legyenek Lőrincz napjára megint eladandó s vevendő lovid.

Maradok ezer áldások közt

tisztelőd, szeretőd
G. Desseffy József.

Gróf Festetics György halálakor gróf László fiához.

A.-Olyson, május 13-d. 1819.

Dülnek az oszlopok, roskad az épület.
 Festetics! elhúnytál hazád omladékin.
 Pislogtass még reményt óh tarka (puszta) terület!
 Tapostatott díszünk terjedő árnyékin.

Naprúl napra jobban vérző honnkebelek,
 Mert nagyjainkban most már paizst nem leltek,
 Ne csudálkozzatok, ha jajt énekelek,
 Melyet szúrt sebeink szívemben érleltek.

Mint mikor a tulkok legellőjévé szánt
 Pusztulásra jutó tág törpe cserében,
 Egy végső magános agg tölgyet sujt s leránt
 Jupiter haragja büntető mérgében :

Úgy zuhant le Györgyünk. Sűrű zokogások
 Duna Tisza körül felemelkedének,
 Mint annyi meg annyi felhőborulások,
 Zsámolyához ködös egünk istenének.

Szertesztét a könnyes magyar nép' felette,
 A függő felleghben lengő szél szózatja
 Le, kiki fülébe, hogy minden érthette,
 E fontos beszédet fenten hangoztatja :

„Vagnak kik feletted, György, számosb keresztel,
 Czifrább ¹⁾ pántlikákkal büszkén mellyeskedtek;
 De ők sugárt vettek, te sugárt eresztel,
 Mellyet — mellyel — fenyítsz; s így fénylesz
 felettek.

---

¹⁾ Tarkább.

Szüntelen nemzeti díszet s honboldogságot
 Buzogtál, s eredvén a mély jövődönök,
 Ha neveltél olykor szomszéd tót vagy ágot,
 Meghagytad nyirokját a magyar szöllőnek.

A honni áldások nemes kifejtője,
 Bölcs lelke, köztetek lebegjen örökre.“
 Ekkor egy kis angyal, nemzetünk őrzője,
 Ki hajdan nagyobb volt, s nem szorúlt ködökre —

Mennei virány közt halvány alakjával
 Magát a felhőkből gyermekként mutatta,
 S ott felül repesvén kis kurta szárnyával,
 A sír mellé a sok kalászt rázogatta.

Teli kalászt azért hányt égből angyalunk,
 Hogy emlékeztessen atyád nagy lelkére;
 Vetett, hogy arassunk, György, — leve hát dalunk;
 Te léssz, ha törsz a mag megérlelésére.

Gyomlálgasd nemzetünk, de magyar maradjon,
 Hágjon boldogsága, hágjon dicsősége;
 Atyád díszpályáján érdemed haladjon,
 És a szép kezdetnek ne érkezzék vége.

Oh ti, kiknek ég, föld adott tehetséget,
 S mégis angyalunkat pulyává tettétek,
 Ha fentebb érzétek hamuvá nem égett,
 E mindennap rogyóbb hazát tekintsetek.

Ha hanyatlásunknak okát nem látjátok,
 Következéseit búsongva érzitek!
 Elhánván nyelvetek', szenny, görcs, fagy ült rátok,
 Bár ragyogtak *lángot* vitéz eleitek.

Kis gyéniószonkat mutattam; orczája
 Kis kurta ¹⁾ szárnyával változhatik mássá,
 Csupán nagyjainktól függ annak formája,
 S György hamvai felett nőhet óriássá.

¹⁾ Megnyírt kis.

CCII.

Széphalom, május 25-d. 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Végre tudom, mint került a te szép versed a Magyar Kurír írójának kezébe; épen most veszem Ungvár-Németi Tóth Lászlónak levelét Bécsből, mely ezt velem tudatja: — „Mindenek felett örvendek azon megtiszteltetésednek, melyet sokunktól megérdemlettél, de csak egytől — Dezsőffyól — nyerhettél. Azon érzékeny s híven festő versezet méltó mind hozzád, mind nagy erdemű költőjéhez, s méltó volt hogy lássa a haza. A mi érdemünk nagyon csekély benne, s nagyon sok részre oszlik; amennyiben Cseresnyés barátom Pestről felhozta magával (husvétban Pesten járt) oly szándékkal, hogy azt mindkettőtöknek tiszteletére nyomtatás alá adja; én pedig jóvá hagytam, hogy úgy amint kiment (egy stropha nélkül) kimenjen; Igaz Sámuel barátunk szép formát adott a nyomtatásnak, s a velín nyomtatványokkal még bennünket is meglepett; amit Pánczél úr örömet megengede. Csak az a kár hogy Füredi Vidára nézve a közlőnek neve ott nem áll.“ — Ezen utolsó sort nem fogod érteni, és így megmagyarázom: — Füredi Vida, azaz Verseghy Ferencz, a Tud. Gyűjt. tavalyi VI. kötetében egy méges Értekezést nyomtattata le a Recenziókról. Abban magáért és némely társaiért bosszút áll rajtam kivált, de rajtam kívül másokon is, munkáiknak éles megfeddéséért az Annálisokban, mert nem én egyedül recenseáltam ott, és a jénai, hálai s lipsiai tudom, újságlevelekben. Ezek a homines secti flagellis triumviralibus el akarják hitetni a magyar publicummal, hogy azok, akikkel nekik bajok van, őket *azért* bántják, mert kirekesztőleg akarnának ragyogni, s ennél fogva igyekeznek nevetségessé tenni a publicum előtt azzal, hogy magok dicsérik magokat. Hogy én magamat magasztaltam volna, e nevetséges bohósággal magamat nem vádolhatom. Midőn IX kötetem

megjelentek, Helmecezy egy agyon magasztaló jelentést ereszte ki a Trattner nevében ezen IX filagoria eránt; de az eszes és nyugodalomban lévő olvasó tudja hogy az olyan nem egyéb mint hedera vini vendibilis. Kisnek gyönyörű Epithalamiu-mát én nyomtattatám ki, én fordítottam németre, én tettem mellé képemet, akár azért, mert én a verset gyönyörű munkának néztem, akár azért, mert én az oly ember' szeretetével mint Kis, valóban pirulás nélkül **kevélykedem**. Azt mondják, hogy a mostani bécsi tudom. újságokban, valamikor a Tud. Gyűjtemény füzetei recenseáltattak, felőlem mindég magasztalással volt szó : de én Csaplovics urat, aki azon recensiókat írta, sem személyéből, sem leveleiből nem ismerem, s magasztalásait soha nem láttam; és így azok bizonyosan sem nem dolgozásaim, sem nem sugallásaim. Soha magamat nem recenseáltam. Azonban mi türés tagadás benne? én is, mint mind azok, akik valaha valamit nyomtattattak, akkor legalább, mikor a munkát kiadtam, úgy hittem, hogy az vagy jó vagy nem épen rossz, ha azután később eltépni, elégetni szerettem volna is. Gondolnám Vüredi Fida úr is nem tartotta rossznak Aglájáját mikor kieresztette, ha most úgy borzong is megpillantására, mint én sokra azok közzül amiket kiadtam. Csúnya had, legalább gyermekhad, ez az írók hada! a szappanbúborékon veszekednek. De igazán szólván, mind az a min ember veszekedik, szappanbúborék. — Az említett Értekezésre még talán kedvem kerekedik felelni, de igen röviden, és igen csendes vérrel. Birkozgatni a publicum előtt nem a legillőbb portéka : de a dietán, a vármegye gyűlésein s minden más tanácskozásokban, felelni annak aki szól ellenünk, nem rút, csak ne rútúl feleljünk. S szenyynel vádol-tatni, becsületes embernek keserves, mert a hallgatás vallás-nak vétetik. Én csak azt sajnálom, hogy némely ellenkezőim-mel békélgető célból leveleztem; inkább kellett volna ismer-nem az emberi szívet. De aki ebben megesalatozik, örüljön hogy a nemtelenek által megesalatozott.

Miolta tőlem elmentél, szeretett, tisztelt, csudált, irigylett halandó! azolta én úgy szólván semmit nem dolgoz-tam. Gálszécsen valék, s ott találtam Malaspina Klárit, Kas-sán voltam, s ott kapitány Sisakkal néhány jó órát töltöttem,

Kaszonynak gyönyörű képeit végig néztem, és aligha benne azt a gondolatot nem támasztottam, hogy az affélék becsüléséhez értek annyit, amennyit az érthet, aki Bécsben soha nem lakott, s a külföldiek kincseiket nem nézhette, mívészekkel sokat nem társalkodott — mert erre nem elég a természet adománya. Kaszonyi valóban látta, hogy értem mit lehet s kell becsülni az effélékben. Oztán az az én érdemem, hogy Fáy János 1300 forinton veve meg egy Gaudentio Ferrárit a hazának, melyet a bécsi érsek alkudozott erdélyi referendarius Vajna úrtól. — Kassán az a szomorúságom vala, hogy két morva vagy német születésű közembert akasztófán láték függni a fiammal és második lányommal, kit oda (a vesztő ágasaihoz) paedagogiai okokra nézve vittem, t. i. hogy elkészüljenek meg nem rettenni, ha ölt embert találnának véletlenül látni. De kevés napok előtt rám szálla ismét a dolgozás lelke; ismét elővevém Sallustomat, s belőle Catilinát újra fordítottam, hogy minél kevesb hibával jelenhessen meg; holnap kész leszek ezzel, s bár Jugurthának állhassak, hogy a stílus annál egyenlőbb legyen. Ezen általesvén, Cicerónak állok.

Tulsiczky még sem kész az Erd. Levelek megtekintésével.

Tisztod itt vala, Radványból térvén haza felé. Drágálja alkudat, s vele együtt én is. Mit csinálsz ürüiddel? Azzal nagyon megront az eladó. Bocsáss meg hogy ebbe belé szólni bátorkodtam. De én szeretem erszényedet is, mert az is Tiéd.

Kapitány Sisak nekem két könyvet ada olvasni : Der Weltmann und der Dichter, von Klinger, és — Über Volkshass und den Gebrauch fremder Sprachen v. Arndt. Mind a kettőt nagy gyönyörűséggel olvasom, de az elsőre azt jegyzem meg, hogy a kettőt nem jó közel és hosszan állítani egymás mellé : az idylli világ szép világ, de csak a phantasiának : ez a másik ocsmány világ, de az eszes ember tudja hogy itt sem minden olyan mint a Klinger Weltmannja. A másik olvasása alatt emelkedett lelkem. Sok jót mond, de nem mindig szépen, nem mindég igazán. Sokat az én szívemből kapott ki, s így nem lesz csuda, ha ugyanazt mondom el majd.

Kívánom hogy a bártfai Nympha vize használjon mind magadnak, mind imádást érdemlő grófnédnak, gyermekeidnek pedig adjon sok örömet, mert nekik nincs szükségek még a víz erejére. Bár egyszer olyankor lehetnék Szent-Mihálytt, mikor grófnéd is ott lesz. Azok után amiket tőled, Szirmay Mihálynétól, embereidtől, az újhelyiektől tudok, nincs ember aki a grófnét inkább tudja tisztelni mint

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

28. maji délután 3 órakor. Épen érkezik leveled és a Voltaire kötetei. A gyönyörű verset holnap küldöm a Magyar Kurirnak. A Horváth Ádámné szül. Kazinczy Klára versei az utolsó postával jöttek ugyan a Kurirban. Engedd mondanom, hogy ez a derék asszony vezetéknevemet viseli, de nem vérem. Akarnám hogy az volna, mert férjét szeretem. Magát soha nem láttam. Dulházy urat köszöntöm barátságosan.

CCIII.

Széphalom, Jun. 6-d. 1819.

Tisztelt, igen kedves barátom!

Tizenkét nap olta oly nagy szorgalommal dolgoztam, hogy csaknem rosszul lettem belé. Ezen idő alatt meg voltam halva barátimnak is, s ez az első levél azoknak számokban amelyeket kikerülhettem, továbbra halaszthattam. Debreczeni útam olta henyéltgetvén, ismét bé akarám fogni magamat, s a Cicero leveleinek, vagy amit oly régen készülök, Milójának, akartam állani : de eszembe juta, hogy valaha ismét meg kelle tekinteni 24 eszt. olta készülgető Sallustomat ; mert ha Régi Literatúrára tartozó osztályomat kiereszthetem,

Sallust jelenend meg legelőbb. Elővettem tehát, s alig olvastam meg egy ívet, s elpirúlva hogy oly felette rosszul felel meg annak az ideálnak, melyet magamnak a Sallust jó fordítása felől csináltam, tollhoz nyúltam azon szent fogadással, hogy abba nem hagyom, míg a munka kész nem lesz. Catilina és Jugurtha kész; egy hét alatt készek lesznek a Töredékek is — mert a Sallust neve alatt írt hitványságokat, a könyv végében, illetni nem fogom. De hol még mind az, amit Sallust mellé készítek! Ez idén csakugyan készen leszek ezzel is, Cicerónak néhány Beszédével is; s akkor oztán, ha az istenek kedvezni találnak, — e pénztelen időben valóban rájok lesz szükségem — kiadom. Látni óhajtom, édes barátom, mit mond ezen igyekezetemre a világ. Sok jót nem mond, tudom bizonyosan; de higyj nekem, némely olvasótól olyat nem csak nem várok, de nem is ohajtok. Tinéhányan legyetek az én olvasó közönségem. Aki valami jót akar csinálni, nem azon van, hogy a más javallását nyerhesse meg — épen úgy mint a Stóia feddtelen embere, s a Horátzé, — hanem hogy a magáét; s ezt azért, mert, ha magát akarva nincs kedve megcsalni, minden javallások közt ezt megnyerni legnehezebb.

Ezen dolgozásom alatt sokszor lepe meg az a gondolat, hogy vallyon a római classicusok nem azért bírnak-e előttünk annyi kecsesel, mert mind a mellett hogy hiúságunk elhite bennünket, hogy mi az ő nyelveket jól *értjük*, a féltetés miatt az is kecses előttünk, ami, ha úgy tudnánk rómaiúl (nem szeretem ezt a *deákúl* által kitenni, s a *latánra* tollam rá nem mehet) mint magyarul, németül, francziáúl, kecses többé nem volna. De a dolog nem úgy van amint itt velem egy álnok genius hinni akartatá. Te úgy szólasz és írsz francziáúl mint magyarul, s rómaiúl is tudósan tudsz, azaz mint tudósnak illik; de mondd meg hát, a Fridrich, s még inkább a Voltaire gyönyörű levelein, és valamit Voltaire prózában írt, nem látod-e hogy az ő mondásai úgy szöknek elő teljesen elkészülve az ő fejből mint a Jupiteréből a pánczélos Minerva, hogy ő siet a beszéddel: ellenben Sallustnak minden során látszik, hogy ő nem kevesebb gondot fordíta elébb a szó megválogatására, s ezen válogatás után arra, hogy az a szó elől álljon-e vagy középpen vagy hátúl, mint magára a gondolatra, és

hogy ő nem csak épen nem siet, de méltóságos lépdelléseiben még késedelmeskedik is. Én Voltaire felől azt hiszem, hogy ő sohasem törölt, Sallust felől pedig, hogy ha 24 esztendeig nem gyalúlgatott is munkáján, szint annyiszor dolgozott újra meg újra, mint én az ő fordításán. Valóban nem pedanterie az, hogy némely olvasó *könyvnek xax' εξοχη* csak a régieket ismeri : hozzájuk képest nincs író; az újak, tágabb vagy szorosb értelemben, legfeljebb azokat kivevén, akik az ő iskolájokban neveltettek, csak mázolóok. Mind ezt jobb renddel el akarom mondani Sallust előtt.

Megengeded hogy még ide tegyem három epigrammját Töviseimnek s Virágimnak, melyeket talán a jövő esztendőben kiadok másodszer. Tudod hogy azoknak címjeken a *Tövisek* is szűrnak, mint ártatlan mottójok, melyet sértőnek s szerénytelennek azért vevének Füredi Vida et Compagnie, mert megérteni nem akarák. Most hát a kis csomó címje ez lesz : *Virágok és Gyomok*. (gyom, Unkraut, innen gyomlálni).

Nro. 1. *Az új címre.*

Karczoltak Töviseink : kiszedénk; gyom terme helyettek.
Van gyom is, ami sebez, s sebzeni néha nem árt.

Nro. 2. *A' H betű.*

(ha vocális-e vagy consonans. Nekem mind ez, mind az):
Léleknek veve Róma s Athén : de te testnek akarnád
Venni, és csak testnek. Polyhymnia gyenge mosolylyal
Nézte füled vétkét, s magamat nevezett ki tanúvá,
Bíróvá téged. — Én lélek s test vagyok együtt.
AdHat nem lélek, s teHer és tereH nem csupa rest test.
(Rest test, — mint *ridiculus mus*, Horácznál.)

Nro. 3 *Új szólás.*

„Az új miért jobb mint a régi?“
S a régi mért jobb mint az új?
A rossz, bár régi, rossz marad.
Az új, ha új is, jó, ha jó.
Világos; s te csudálkozol?

Ezt a hármat ma reggel csináltam, megvirradta előtt. A mesterség metaphysikájára tartozók, s elég soványok, mint a metaphysika. De a soványság metaphysikában nem soványság.

Ímhol még egy. Ez öt napos.

A rût-szép.

Tudnillik vannak topikus szépségek a stylistikában. Ahol rût kell, ott a rût a szép; oztán a mesterség a rûtat is széppé teszi. A plastikusoknál ilyen a Medusa feje a Pallász mellyén.

A rût — rût. — „De mi teszi tehát, hogy az isteni Pallász Mellyén Gorgonnak rût feje bájos alak? — Nem tudom; a mívészt kérdd. — „Ő sem tudja.“ Ne kérdd hát; Kérdd szemed és szived, s érzeni, látni tanulj.

Óhajtom, hogy Bártfán csak szép szépeket és jó jókat láthass. Rummy prof. írja, hogy Leveleidet gyönyörködve olvasta, s recenseálni fogja. Mit fog mondani, nem írja: de látom hogy jót fog.

Gróf Festetics László már a májusban tartani kellett volna innepet sem ülette meg, s minthogy ő Bécsset felette nagyon szereti, s az atyja nem teve fundatiót a Georgikonra s a Helikonra, úgy hiszi minden, hogy ezek Györgygye együtt holtak ki. Ismét vannak híreim természetlen örömei felől. Ugyan mit kapnak az olyanon?

A mélt. grófnét és gyönyörű gyermekeidet látni fogom Sz. Mihályban, s akkor te is fogod Sallustomat és amit Ciceróból addig dolgozom. Élj szerencsésen, páratlan férfi, s dísz a nemzetnek, az emberiségnek s barátodnak.

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

Gróf Mailáth János írja hogy e holnapban indul Erdélybe. És így ez idén nem látja Bártfát. Erdélyi Leveleimmel még sem kész a censor.

CCIV.

Bártfárúl, június 7-d. 1819.

Édes Ferenczem!

Most veszem leveledet. Cseresznyés verseit már az újságban olvastam. Csak a költők ex professione fogják azokat érteni. Az olyatén versezet a mostani muzsikához hasonlít mindnyájan csudálják, kevesen érzik. Az alkalmatossági verseknek nem szabad olyaknak lenni. Ami gróf Festetics tiszteletére van írva, azt minden magyarnak kell érteni, a tanulnak szintűgy, mint a nem-tanultnak. — Kulcsár nekem nem felel, vagy nem tulajdonít érdemet verseimnek, vagy remeg; de mit fél, vagy helyettem, vagy miattam, vagy érettem? Ezek a versek pedig használhatnának a hazának, mert gróf írta, grófhhoz, grófrúl. A költeményes enthusiasmusnak meg szoktak némelykor bocsátani, és ha nagy is az érdemlett szúrás később, minekutána megszűnt a fájdalom, által szokták látni szükségét és a lelkes előadás kedvéért a szerzőnek megkegyelmeznek. Egyébaránt csupán magyarázatok által szúrhatnak szemet verseim, mert nem találnak ki mindent, de sokat éreztetnek. Mivel sohasem vagyok megelégedve azzal amit írok, és szüntelen igazítok valamit vagy a gondolatokon, vagy azok sorában, vagy a kitételekben: most legközelebb-rül ezeket változtattam: *Pusztulásra jutott kis pulya cserében* helyett: — „pusztulásra jutó tág törpe cserében“ — *a függő fellemben szorúlt szél* helyett: — „a függő fellemben lengő szél.“ — *Ki hajdan nagyobb volt, s nem szorúlt ködökre* — rekesz közé jön. — *S ott felül repesvén kis kurta szárnyával* helyett: — „S ott felül repesvén nyírt apró szárnyával.“ — *ha fentebb éréstetek* helyett: — „ha tüzesb éréstetek,“ — mert így a hamuvá égés jobban esik. — *Csupán nagyjainkról* helyett: — „Nagyjaink lelkétül.“ — *mellyeskedtek* helyett: — mejjeskedtek,“ a 6-dik stróphában. Tudom hogy

később ismét igazítani fogok. Az első felhevülés nem alkalmas a gyalúlgatásra, akkor kell neki magát eresztetni a szállongásnak. Időköz kell, hogy meg jöjjön a hideg vér és a képzelődést igazgató okosság. Csak az a jó költő, aki a vágatva haladó Pegasusát fékezni tudja és nyargalása közben nyakát nem töri. Nem csak repülni, hanem szépen és rendezen is kell tudni repülni. Csak azért is ki kellene nyomtatni bár milyen közepszerű versezetemet, mert igen tanuságos látni, mikép és hogyan forgatták ugyanazonegy tárgyat a külön-külön elmék.

Nékem a bártfai fürdő használ, mert felejteti gondjaimat. — Csak neki Cicerónak, kedves barátom. — Kívánom, hogy oly kegyelmesen bánjon veled Tulsiczky, mint velem. Kélni kezdenek a B. Levelek. Jobb szeretem hogy hibásan, rossz papirosra és rossz betűkkel vagynak nyomtatva, mint ha azokat valamely homályos censor kegyetlenül megherélte volna. Ha kedvetlen külsejek mellett is kedvet találandanak, jele lesz, hogy önnönmagokért tetszenek.

Jankovicscsal függőben van még az alku. Nem fogom magamat megcsalattatni az őszibe csavarodott prókátortúl, ki mesterkedéseit a gazdaságra is általvitte. Köszönöm hogy óvod erszényemet; valóban szolgálatodra lenne, ha nem lenne oly üres; de hidd el, vesztenél nem nyernél, ha abban most osztoznál.

Nekem is olvasni hagyá Sisak az általad említett munkákat. Csak ne írának oly szélesen a német atyafiak.

Hozzád írt verseim legnagyobb érdeme tárgyak, melyről lehetetlen lett volna igaz érzékenység nélkül írnom. Tudtam hogy kihagyják a legmarkosabb stróphát, mert, nálunk kivált, nem szeretik az igazat hallani, akár hathatósan, akár érzékenyen, akár elmésen mondódják. Egymást üstökölhetjük, de az igazgatók mindég legutolsó, vagy, ami még több, egyedül való bírák akarnak maradni a magok ügyében.

Feleségem köszönt. Retteg veled találkozni annyi diszéréteid után, de te azért minket el ne kerülj, és szabadítsd meg őt remegéseitől az által, hogy kevesebbet várván tőle, az is valaminek látszasson amit találandasz.

Tóth László deák versei Győrire, kivéven egynéhány

darabosabb és homályosabb helyeket, elárúlják a szerző esze classicus járását. Nagyon jó ízlésű versek azok minden tekintetben. Az idevaló orvos a maga kútja mellé, mely sósabb a többinél, órát vágat bé egy köbe; kért, készítenék deák felülírást. Ezt gondoltam :

Unda salis, ferro fraterno foedere iuncta,
 Qui bibis ut valeas, hoc Tibi fonte salit.
 Hora fugax signet perituri tempora morbi,
 Quum crescet, morbo deficiente, salus.

Olvastad-e Grillparzernek, ennek a poetalan nevű poétának dedükjét : „Die Ahnfrau“? Már ez a bújatek ugyan remek. Minő képzelődés, minő könnyűség mellett! A nép vallásán vagyon építve a csuda történet, és ez a csudaság époszi nagy fellengező érzetekben ringatja a nézőt egész végig. Jaromír a fő személy, a legrésztetőbb s legférfiasabb indulatú istentelen, kit csak gondolni lehessen. A Fátom helyett a bűn lakolása keresztény törvénye, az isteni gondviselés haragja sarkalja szüntelen. Az erős lelkűt csupán a körülmények, melyek, ha másképp és más sorban következtenek légyen, félistent csináltak volna belőle, taszították le a gonoszság mélyére. Berta retteg, undorodik tőle, s mégis kénytelen őt szeretni. Grillparzer, amint hallom, homályos concipista Bécsben; valami nevezetlen dicasterium mellett kivonásokat készít. Így volt Collin, így volt Engel. Szegény jó fejek! szegény országglószék! Nézzünk csak a dicasteriumok praeseseire, s vessük össze őket az efféle concipistákkal. De a költők nem a kormányra valók. Miolta? Solon költő volt; Bonaparte nem lett volna oly nagy ember, ha nem hordott volna ideálokat fejében és szívében. Van a politikának és az igazgatás mesterségének is a maga poesis, maga ideálja, melyhez mind jobban-jobban vágy közelíteni az emberi nemzet s igyekszik természete szerint az emberi lélek. Ami a költeménységben a jó ízlés, azaz : hogy minden a maga helyén legyen, az a sapiens prudentia in arte gubernandi et conservandi status. Megjegyzésre méltó hogy Bécsben a jeles fejek egy időtül fogva a kormány farka körül helyeztetnek. Azonban Grillparzer Dédükje, Collin Polyxénája nagyobb

remekek a magok nemében, mint igazgatóink pátensei a magokéban. Annak a felséges és gyönyörű elméjű Grillparzernek neki állottak a mustrálgatók, a fondorlók, és kimondhatatlan sok balgatagságot hordottak össze ellene; pedig kétfélem hogy tíz olyan sorokat tudjanak írni, mint ő. Ez a világ sorsa. Vigasztalódj hát, kedves barátom. *Pascitur in vivis livor, post fata quiescit, Quum suus ex merito quemque tuetur honos.* „Il faut être longtemps mort pour obtenir justice,“ mert „mourir seulement“ nem elég, amint Kotzebue minapi példája mutatja Königsbergben. Maholnap minden diplomatikai személyt meg fog kelleni ölteni, mert mindegyik kém ex offo, és nem írhat amint mások látnak valamit, hanem amint ő maga lát. — *Ultima coelestium terras Astraera reliquit.*

Írj nekem gyakran. Közöld velem literatúránk újságait. Én most újra olvasom Ossziánodat. Némely szavaid értelméhez hozzá vetek ugyan, de mivel nincsenek a szókönyvekben, világosításokat fogok tőled kérni. Ezeket azonban másszor. Addig is, vale Cerculum — Maradok szünet nélkül, szeretetre méltó, legdrágább, legjobb és legbölcsőbb, édes, drága kegyes barátom

hívsséggel teljes szolgád
G. D. J.

CCV.

Bártfárú, június 20-d. 1819.

Szívem barátom!

Azt csak hidd el, hogy öelve fogadandja Sallustot és Cicerót tőled a magyar világ. A Catilináriák és kivált Scipio Álma fordítása remek. Oly pennátúl lehet már valamit várni, mind Cicerónak, mind publicumnak. Gellei fordítása nem rossz, de jobb lesz a tiéd.

Én is nem egyszer méláztam Montesquieu állítása fe-

lett, hogy t. i. a régi classicusok olvasása az írókat illeti, a mostaniaké pedig az olvasókat. Ha a klímát veszszük, a mostani olaszok nyelve szépségének nem kellene alábbvalónak lenni a régi rómaiakénál — de bezzeg a vallás, az igazgatás, a nevelés, a szokások, és mindezek együttvéve s az éghajlattal egyesülve, máskép fejtették ki a gondolkozás és érzés tehetségeit a görögöknél és rómaiaknál; és innen van, hogy a régi két classicus nemzet nyelvei tökéletesebbek, azaz: a velősséggel testvéres szép előadásra alkalmasabbak az újabb nyelveknél. A nyelv eszköz, melyet az elme csinál magának — azok tehát, akik azt mondják, hogy szintoly szépen tudnak előadni az újabb kor nagy írói a gondolatokat és érzeményeket mint a régiek, ha az újabb nyelvek szint oly szépek volnának: csekély ítéletem szerint nagy balgatagságot állítanak, mivel a nyelv nem csak eszköze és segédje, hanem következése is a szép gondolkozás- s érzésnek, következőképen anyja a helyes és szép előadásnak. A régi két nagy nemzetek minden tekintetben oly helyezettetésben valának, mely képző s érző tehetségeket mindenkor izgatta; ha az éghajlat finom érzékekkel ajándékozta meg őket, a vallás, az igazgatás szüntelen ezen érzékekhez szóla, s így ezen érzékek természetesen ismét az érzékeknek adák vissza ön hatásaikat. Az isteneket emberíték, az embereket pedig istenítették, hogy amazokat valamennyire magokhoz lehúzhassák, ezeket pedig az egek felé emeljék. Így lön nagy minden, de nem képtelen óriási szabású vagy megfoghatatlan tünet. A durvább érzékű, didergő és szüntelen irtóztató természetű érző éjszakai nemzetek vadságát a keresztény vallás túltettségű s a bajnokkor vitézséggel és bátorsággal vegyes érzékenykedései szelidítették; túltetstibb lön hát gondolkodás-módjok, és asszonyosabb érzékenységek. Játszott-e valamely újabb nemzet olyan rollát, vagy kívül vagy belül, mint a rómaiak és görögök? A helyes, nagy, szép előadás csak ott tündöklök ki, ahol szüntelen nagy tekintetek, nagy és fontos részvételek adnak minden emberi és nemzeti erőnek s tehetségnek foglatatosságot. Ott a nézőpontok magosabbak, felségesebbek, ott az ész és érzés járása valami szüntelen nagyot, szépet s felségest lehel, és vagy keresztülszőki a pu-

lyát, az alacsonyít, vagy annak bájt, kecsét szokott kölesön adni, ezt pedig emeli. Ezek eléggé világosan magyarázzák meg a régi két classicus nyelvnek nem-képzelt, nem-gyermeki érzeteinkkel beszívott, hanem való kedvességét és felsőbbségét. Én azt tartom, hogy szintúgy már elkészülve és pánczélosan szökének ki Cicero gondolatjai Tírótúl rendbe szedett leveleiben mint a Voltairóban, Voltaire szintúgy helylyel-helylyel nehezebben fog megértettetni az ezer esztendő múlva élő olvasótúl. Sallustnak természetesen nagyobb gondjának kelle lenni előadására, mert az írás neme kívánta meg; ő históriát írt, Thucydidest követte, s még is öt később mind Quintilián, mind Seneca régiskedő finnyással vádolták. Tudva van Gibbonról és gróf Buffonról, hogyan és meddig gyalúlgatták munkáikat. Minden, mind régibb, mind újabb, nagy írónak minden írásai felett bizonyos bélyegező és megkülönböztető lélek lebeg; de azért észrevehető, miként különbözik a penna Cicero leveleiben attúl, melylyel szószóló beszédjeit, és ismét attól, melylyel bölcsekedve tanító munkáit dolgozta. Voltaire szintúgy mindenütt Voltaire, de azért más pennával írta Közönséges Históriáját, mással physikáját, és ismét mással leveleit. Soha nem simítgatta senki is annyira szünet nélkül munkáit mint ez a nagy ember. Voltaire igen sokszor és igen sokat törölt, de nem a kidolgozás hevenyében, hanem később, t. i. a szesz alábbszállása után. Nem kell gondolni hogy a könnyűség t. i. az érthetőség, mellett szép, takaros, bájos előadás oly könnyű dolog legyen, mint az az olvasónak látszik; épen ez az, ami legnehezebb; de bizonynyal más valamely tragoediának szépérthetősége, és más egy levélnek. Vedd észre, kedves barátom, hogy minden nemzetnél a könnyű szépérthetőségű írók azon nemzet literatúrájának aranyidejébe esnek. Azt jegyzék meg a francia kritikusok a nagy, de olykor mind rögzös, mind a magos felhők homályiba tévedő Corneillerúl, hogy igen könnyen dolgozta verseit; a csergő patak gyanánt folyó érzékeny Racine pedig felette nehezen. A francia mind nemzet, mind próza eléggé költeményes, de a képzelt, azonban bevett társalkodási illendőség rablácza nem engedék meg néki a költeményiség szabadságaiban bőven részesülni, és a poetai szél-

tevéység (caprice) azon grádicsára fellépni, melyre a hidegebb prózájú németek szöktetik poetai nyelvöket. A francia nyelv nem szenved meg ugyan sem a szók össze-, sem pedig általtételeit, és így úgy látszik első tekintettel, hogy a német próza költeményesebb; de nem úgy van. Többnyire szerencsésebb általvitt értelmű szókkal bír a francia, nincs benne jobbadára annyi sovány túltestiség; a metaphorák nemesebbek, okosabbak, s a mellett hogy képet ütök, nem annyiszor zavarosak, alacsonyok vagy épen nevetségesek. Gróf Teleki László, ki mindamellett hogy engemet dicsért, némely jókat és igazakat is monda, igen jól s éles elmével jegyzé meg azt, hogy a jó poeta kezében a prózai szó is költeményessé válik, és valóban nincs az a költemény, mely merő poetai szókból álljon, valamint nincs az a próza, mely némelykor a poetai szót el ne fogadja. A szókrúl és azoknak alkalmaztatásokrúl, nem pedig a szólásokrúl és azok formáirúl beszélek; példával fogom a dolgot világosítani. A kezem ügyibe lévő könyvet nyitom fel. Ezt olvasom a tüzes képzetű Grillparzer Dédükje harmadik felvonása első jelenésében :

Wo mag der seyn?

Erst war er bey unsern Posten,
Und jetzt nirgends aufzufinden.
Glaubt ihn schon zurückgekehrt,
Und der Ruhe hier zu pflügen.

Van-e itt egyetlenegy szó melyet a próza szintúgy meg nem szenvedne? *Posten*, úgy tetszik teljességgel költeményetlen szó. Ez értelemben a francia így mondta volna a versezetben: *endroit*, mely ugyan túltestibb, de jobb hangzású. — *Der Ruhe pflügen*, képtelen kitétel, die Ruhe pflügen pedig természetlen általvitt értelem, mert azt teszi: vagy ápolni vagy gyakorlani a nyugalmat, ez pedig egyenesen ellenkezik a csend természetével, a nyugalom már magában ápolt és gyakorlatlan állapot levén. Szívni, érezni, éldelni, Fruí, gaudere, tranquillitate, jouir du repos, természetesen általvitt képek és értelmek. Megfér a szép képzés, sőt meg is kell annak férni az emberi elme egyenes és természeti já-

rásával. A képtelenség nem bátorság, nem merészség, ha hozzá szoktunk is némelykor. De nem gyalázom azért imádottan szálló Grillparzeremet, mert a második levél túlsó lapján következők elragadják az olvasót :

Ha!

Nun wohlan! es ist geschehn!
 Wohl, der Blitzstrahl hat geschlagen,
 Den die Wolke lang getragen,
 Und ich athme wieder frey;
 Fühl' ich gleich, es hat getroffen,
 Ist vernichtet gleich mein Hoffen,
 Doch ist's gut, es ist vorbey.
 Jene Binde musste reissen,
 Und verschwinden jener Schein;
 Soll ich zittern, das zu heissen,
 Was ich nicht gebebt zu seyn?
 Nun braucht's nicht mehr zu betrügen,
 Fahret wohl, ihr feigen Lügen,
 Ihr wart niemahls meine Wahl:
 Dass ich es im Innern wusste,
 Und es ihr verschweigen musste,
 Das war meine gift'ge Qual.
 Wohl, — der Blitzstrahl hat geschlagen,
 Das Gewitter ist vorbey;
 Frey kann ich nun wieder sagen,
 Was ich auf der Brust getragen,
 Und ich athme wieder frey.

Ja ich bin's, du Unglücksel'ge,
 Ja ich bin's, den du genannt;
 Bin's, den jene Häseher suchen,
 Bin's dem alle Lippen fluchen,
 Der in Landmanns Nachtgebeth
 Hart an, an den Teufel steht;
 Den der Vater seinen Kindern
 Nennt als furchtbares Exempel,
 Leise warnend : Hüthet euch,
 Nicht zu werden diesem gleich!

Ja, ich bin's, du Unglücksel'ge,
 Ja, ich bin's den du genannt;
 Bin's den jene Wälder kennen,
 Bin's den Mörder Bruder nennen,
 Bin der Räuber Jaromir!

Minő páthosz! Itt valóban e szón *Exempel* kívül (én legalább) nem lennék kivetőt, és a versek is oly sebesen s akkép a dologhoz alkalmaztatva s a beszélő indulatjával, szenvedelmével megegyezőleg szöknek, mint ha nem a nehézkes és darabos német nyelven lennének írva. De még ez a szó *Exempel* is a maga helyén volna, ha e helyett *den der Vater seinen Kindern* meghatározottabban mondta volna: *Den der Städtler seinen Kindern*. Igaz azonban, hogy így a kép valamieskét vesztett volna; el lehet hát szenvedni ezt a kis izletlenséget.

Nagy ítéllettel kell az újabb literatúrákat üzni s követni. Mindegyiknek megvan a maga külön mind derék mind fonák bélyege, de a régiek nyelvei s literatúrái minden módon befejezett nyelvek és literatúrák. Aranykorú írójokon kitündöklök mindenütt a szép képzés az erős lélekkel párosúlva, és a felleng ész szállása a jó ízléstül fékezve; harmóniás melódia nálok a beszéd elhelyeztetése — alig találsz alacsony vagy habozó metaphorát, alig fenhéjazó gondolatot a valóban nagy helyében; alig érzékenykedésre vagy épen érzékenységre hajló érzékenységet, az írás módja mindég a dologhoz és az írás neméhez van alkalmaztatva, pennájok nem keresi a kecsket, mintegy magoktól teremnek alatta; minden gondolat, minden érzemény, minden szó a maga helyén van, „ut quivis tentet, frustra que labore, ausus idem.“

A mondott okokon felül még egy más is ötle elmémbe, mely elébbvalóságjokat még bővebben magyarázhatja. A nyomtatás mestersége feltalálása előtt többnyire csak a valóban nagy elmék, az ihlett lelkek, a tudományok velejébe beavatott emberek írnak könyveket. A könyvírás nem vala még kézi mesterség, és a tudományosság élelemkeresés. Az írás eszközei nem valának oly tökéletesek mint most; lassabban történt hát a gondolatok, az érzemények papirosra te-

vése, ami, természetesen, a képzetek folyása lángsebességét tartóztatta, zabolázta; így a lélek többet forgolódott minden idea körül, tovább érlelgette, következésképen jobban őrlötte s költötte ki azt. Meglehet, sokat mondok, de nekem úgy tetszik, hogy a régiak többet igazítottak ideáikon minnekelőtte papirosra vagy viaszra hoznák, az újabb írók pedig (mindenkor csak az előkelőkről beszélek) többet törlettek és törlenek minnekutána már papirosra vitték. Esmélkedjél erről, kedves barátom, s úgy fogod talán lelni amint mondom. Ez a véleményem, ha nem hibázom, sokkal igazabb, mint némely német s francia íróké, kik hogy a görög és német literatúrában szerzett jártasságokat nyilvánvalóvá tegyék, azt állítják, hogy a római írók merő majmok s nem találni bennük legkisebb eredetiséget is. De a római nép majestása kitetszik vagy többet vagy kevesebbet csaknem minden római íróból. E bélyegző vonás, és előttem legalább, érezhető, bármi keveset haladtam is eddig a görög literatúrában. Hajlósabb a görög pennája, de nem felségesebb a rómaiénál.

Engedj meg szószaporításomnak, új ideákra fog vezethetni, és csak akkor fogom meg nem báni csevegésemet.

Rájnias és te lelkesíteni akarnátok olykor a *h*-t, nehogy vagy csupa corpus iners vagy merő anima spirans legyen, hanem, mint az ember, lelkes test vagy testes lélek. Ha valaki, te lelkesíthetnéd még a lehelletet is; de kétlem, hogy a magyar fül valaha a lehelletnek több nemét fel tudja fogni, és nem lehetetlen, hogy magad maradj vétketlen fülű. Ha *teher* helyett így mondod *tereh*, miért nem hagyod ki inkább az alig hallatszó *h*-t? Bajos nagyon finomítani akarni valamely nemzet érzékeit, de nem bánom, finomítsuk, csak hogy ne ellenkezzünk magunkkal. Rájniasnak p. o. az elválasztó *de* (disiunctiva) nem rövid, az articulus *a* pedig mindég hosszú. Ugyan szabad-e már mostanság mindég így szólani, kivált a versezetben, *abbor*, és nem elég-e csak némelykor, mikor t. i. a versmérték megkívánja, úgy beszélni? Ha a hatlábú versben p. o. az *a* a vers elején van, akkor nem áll okoskodásod, hogy t. i. minden láb végén szünőperc van, melyet mérni kell. De merem téled kérdeni ezen szünőpercze nézve is, hogy hová tartozik az és hová méred? a láb végső szótagjá-

hoz-e vagy a következő szó első tagjához? Ha a szó végéhez, világos hogy a hatlábú versben minden daktylus második rövid syllabája hosszúra változik, a jámbusokban pedig minden lábnak első rövid syllabája szintúgy hosszúvá — meg kellene hát mutatnod a hatlábú versek és a jámbusok természetéből, hogy ezekben a szünőpercz a megelőző lábnak végéhez, amazokban pedig a következőnek eleihez tartozik; de így a daktylusnak első hosszú syllabáját, melynek (ideje tartósságára nézve) egyenlőnek kell lenni két röviddel együttvéve, hosszabbnak teszed, mint a két következő együttvett rövidet. A jámbusokban pedig, melyekben minden második syllaba hosszú és a láb végén kétannyi tartósságú, mint az első rövid, ezt e rövidet szintúgy hosszúvá teszed, következésképen a versnek minden rhythmusát, minden muzsikáját felforgatod. Az a szünőpercz tehát a lábak végein, amelyről annyit szólnak a professorok az oskolákban, vagy csupa képzelés, vagy olyan észrevehetetlen percztüredék, hogy valóban nem méretik. Ebben a versben p. o. Arma virumque cano, veheti-e a fül észre az egymás mellett álló lábak közeit? Az rossz vers-elszavalló, aki azokat érezteti a füllel. Csúpan azért, hogy a scansio mestersége könnyebbítették, gondoltattak ki az ifjúság számára a csaknem észrevehetetlen lábközök, mint szünőperczek, a lábak végein; csak a caesuránál azaz : versmegszakadásnál és a vers végein kell észrevehetni a szünőperczet, és ott hosszúlni kell a rövid szótagnak, és hosszabbúlni a hosszúnak. Maga azt mondja Rájnis, hogy a félholdacska az *a* után, nem kihagyó, hanem pótolgató jel, de ahol semmit nem pótolok és így szólok : *a láb* nem pedig *alláb*, ugyan hogy mérhetem azt, amit kihagyok, amit ki nem mondok, amit elhallgatok, amit nem hallatok, és ami helyébe nem jő észrevehető szünőpercz? Az *a* tehát közös syllaba. Mikor hosszú syllabára van szükségem, így szólok : *alláb*, mikor pedig rövidre (ami simábban van) így : *a láb*, írok pedig az első esetben foglaló- vagy pótolójellel, így : *a' láb* — a másikon pedig kihagyóval, így : *a láb*. Jól mondja Rájnis, hogy elrontott minket a németek prosódiatartalmása, mert a csupa elszavallási prosódia nem prosódia. Furesa dolog azoktól tanulni a széphangzás reguláit, kiknek

szájra s fültre nézve legdurvább nyelvök a pallérozott európai nemzetek közt, mindamellet hogy azt annyira pallérozták, de nem lesz botból beretva. A mi nyelvünk legkellőbbé válhatna kivált a költeményességben, ha tudósaink a hangmérséklésnek velejébe akarnának ereszkedni, ha a száj és fül s a magyar nyelv nem képzelt ha' való természetéhez alkalmaztatnák teoriájokat; ha a darabosság és finomkodás közép ösvényén állapodnának meg; ha' nem alacsony, ha' okos politikát követnének, mely abban állana, hogy az író kedveltesse magát a hazabeli mind magyar, mind német, mind pedig a külföldi magyarul tanulni akaró gyalúltabb és csinosabb publicumtól; ekkor azonnal nevelné és emelné a durvábbat, mert részén volna mind itthon, mind kívül a nemzet színe; holott, a tudós finomkodások mellett csak nehezíti nyelvünket, és így a gyalúltabbakat nem vonja a maga részére, a faragtalanabbakat pedig egyszerre nagyon magasra akarván emelni, nem boldogul, célját veszti, és midőn öndicsőségére törekedik, nemzete nyelvének gyarapodását s tökéletesedését nem eszközli. Sok kicsinosodott ember van mind Magyarországbán, mind másutt, aki nem könyvíró, és elég ki nem csinosodott könyvíró. Egy félszázad fog még kelleni, nálunk kivált, míg a magyar írók, egyáltalában (mert nem szólok rólad, Kisrül, Kulcsárrúl és még egynehányrúl) el fogják azt a középpontot érni, melynek elérése a szerzőt nyelvével együtt megszeretteti. Mi azt gondoljuk mindég, hogy a görög és római írók nem valának populárisok azaz nemzethatók, mindegyik a maga nemében és nemzetének akkori felvilágosodásához képest a midőn írt; e pedig nagy tévelygés. Elfelejtjük, hogy ezer esztendő köz van köztök és magunk azaz: mostani olvasóik közt. Néha közönséges fény is jehetett az nálók, ami nekünk most olykor homályosnak és vagy fontos vagy ékes kitételnek tetszik. Kímélve kell vezetni kivált a magyar publicumot. Csak lassan kell és lehet haladni a nyelv dolgának. Mennyi időköz esék Lucrécz meg Virgil közt! és a különbség nagy ugyan, de még sem oly nagy, mint p. o. Péczeli és Helmeczy közt. Haladjunk hát, de ne szokjunk, ne ugorjunk. Azt mondja valahol Garve, hogy a viagyázó emberek a régi módik közt a legújabbakat, az újabbak

közt pedig a legrégiebbeket szokták választani. A neologoszok felette sietnek, az ócskások pedig nagyon lassúskodnak; a közép utat kell sejtteni s eltalálni, és azon lépdegélni. Der Schriftsteller muss seinem Publicum voran gehn, aber nicht zuvor eilen.

Te, kinek annyi befolyása van a magyar ifjúságra, oktasd, mit ne tanuljon a németektől, mit kedveljen a francziáknál, mire figyelmezzzen az angolyoknál, mi bájolja őt az olaszoknál, mi hevítse a spanyoloknál és portugáloknál, kiváltképen pedig, hogyan szeresse és imádja a görögöket és rómaiakat. Azonban még ezeket sem lehet széltiben követni. A nyekkenéstheoriájok p. o. (bocsáást meg nékem, kedves jó s egyenesszívű barátom) nem alkalmaztató nyelvünkre, abból a még eddig meg nem gyengített legvelősebb okból, hogy kevés szavaink végződnek magokbanhangzókkal, a rómaiaknál pedig sokak végződtek. A nyekkenés tehát náluk arra való volt, hogy nyelvöket egy kevésbé férfiúítsa, nálunk pedig azért nem kellene ezt befogadni, hogy nyelvünk még valamennyire lágyúljon. Legbiztosabb volna tehát, csekély ítéletem szerint, a középuton menni, és csak ott adni helyt a nyekkenésnek, ahol ugyan azonegy hangzású magábanhangzók akár két szókbán, akár ugyanazon egyben, egymásba ütköznek, mert ekkor igazi szájtátás támad, ha elkerülöm a nyekkenést.

Ha bizonyos (noha nekem más híreim vannak) hogy gróf Festetics László nem követi apja nyomdokait, úgy annál szükségesebb volna atyjára írt verseimet kinyomtattatni, mert ki tudja hogy nem használnának-e? Szűrni kell a bivajt hogy induljon mikor a pocsolyában fetreng. Be kár hogy nagyobb része literátorainknak nem érti a való politikát, és nem érzi lelketlenségében, mikor kell magasztalni, mikor ápolni, mikor és mikép vígásztalni; mikor csípni és mikor szűrni? Stubengelehrte, szobabölcsek. Ezt mind a szomszéd németeknek köszönhetjük.

Rumyról ezt mondja fiaim tanítója, hogy jobb német mint magyar, azonban tanult ember. Németül vagy magyarul fog-e mustrálgatni? Csak rostáljon minden kímélés nél-

kül. Tudom nem fog annyi rosszat mondhatni leveleimről, mint én magam tudnék.

E hónap végeig mulatok itt. Szép itt a csend, még kevesek a zajgók, csak utánam fognak érkezni. Szemere a gyűlésre hívott. Mi nevezetes fordul elő? Az egyik fiam hideg-lélős, — jobban növend. Feleségem a Tiédet csókolja. Adjon neked erőt és egészséget a keresztények istene, a halhatatlanság emberei — a lelkes pogányok — lefordítására.

Maradok mint mindig

változhatatlan barátod

G. D. J.

U. I. Megint második próbatételét olvastam Grillparzernek, t. i. Sapphóját. Mi remek fej! minő görög lélek! Ugyan olvasd az Ahnfraut és Sapphót, meglátd, nem lehet lángolóbb képzést, józanabb észszel és igazb érzéssel párosítani. Igazsága van Lichtenbergnek, hogy ha nincs is hazabelieinek egyéb geniejek a széptudományokban és mesterségekben, megvan a régieket mímelő genie.

CCVI.

Széphalom, jún. 21-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Én hozzád ezelőtt mintegy két héttel egy hosszú levelet készítettem, s sokáig tartottam asztalomon, Kassára emberem által akarván küldeni. Az a levelet itt hagyta, s nem emlékezem postán küldöttem-e el hozzád, vagy elveszett asztalomról, melyet képzelni nem tudok, de azt sem említem, hogy postára tettem volna, s papírosaím közt nem lelem. E bizonytalanságban nem tehetek jobbat, mint ha azt a czikelyt, amelyen a levelet kezdtem, még egyszer elmondom.

Hozzám írt gyönyörű versedet Cseresznyés Sándor ifjú orvos vitte fel Pestről Bécsbe, s ott mutogatván egynek is, másnak is, Ungvár-Németi Tóth László s mások lenyomatatták; ezt nekem maga Tóth írja. Ne csudáld tehát, hogy annyi kezek közt menvén keresztül, az nem egészen aszerint ment az újságokba, amint Te akartad. Kézzől kézre adta a sok olvasó egymásnak, s a leírás ritkán esik meg, hogy ne másolgasson. Tóth azt veti mellé, hogy csak azt sajnálja, hogy a Füredi Vida elnémitására hozzá nem vetette, hogy azt sem Tőlem, sem Tőled nem kapta a Kurír; ezt azért, hogy azt ne mondhassák, hogy magam kürtölgetek magamnak. Tudnillik Füredi Vida azzal vádol egy magyar író, hogy az a német újságokban maga is maga felől, barátjai által is azt hirdette, hogy ő az egyedül classicus magyar író. A rágalmazást az ember az igazság megmutatásával sem tudja elnémitani, sőt azzal csak ingerli. Hadd teljék hát kedve annak a becsületes embernek, s mondja amit akar. Ugyan kérlek, hihetsz-e oly szemtelent? hiheted-e azt, aki a Virág és a Kis által fordított Horátiusi Leveleket a németek előtt úgy magasztalta, mint oly munkákat, amelyek a Voss, Wieland és Daru fordításával összemérkezhetnek? Az a vétkem hogy a Himfy Szerelmeit nem magasztaltam azon mértékben, ahogy ez a Füredi Vida óhajtotta. Pedig meleg szívvel magasztaltam, s magasztalom s fogom mindég magasztalni: mert nem hibátlan, de nagy szépségű munka; és hogy Kisfaludyban teremői lélek van, azt senki nem tagadhatja, én pedig irígyelve vallom.

Gróf Teleki László nekem egy igen nagy köszönetet érdemlő levelet írt, s egyikét okot hoz elő a neologismusok ellen; a többek közt hogy az írásnak érthetőnek kell lenni.— Ámbár esztendőök olta, sőt első ifjuságom olta ezen ideákban élek, tisztemnek ismertem a processust újra vizsgálat alá venni. Sallustra emlékeztete a kérdés, ez pedig az én Sallustomra, melyet 6 eszt. olta meg nem olvastam. Elővevém, s alig olvastam fél ívet, s vettem a tollat máj. 25-d. s újra fogtam, oly feszített szorgalommal fordítottam, hogy jun. 5-d. már Jugurthával is készen valék. Ez a munka tevé restté, édes barátom, hogy minden leveleim a mai napig, melyek

akkor tájban érkeztek, felelet nélkül maradtak. Képzelheted, mit nyertem ezélmra ezen dolgozásom alatt. — A régiék nem azon igyekeztek, hogy minél könnyebben értethessenek, hanem hogy írásokban *erő* és *szépség* egyesülve, s minél nagyobb mértékben, találtassék. Ha a commentátorok és minden eszes olvasó ítélete szerint az első phrasis: Omnes homines qui sese student praestare ceteris animalibus, nem teszen egyebet, mint ezt: qui student (operam dant) ut (prae) ceteris animalibus stent: miért írja Sallust czikornyásan? S ilyet minden sorában találunk. S mire való volt írni *Senati* (nem *Senatūs*) *labos* (nem labor)? Mire való volt a sok graecismus a római beszédben? s a sok hyperbaton? — Ezeket fogom elmondani a grófnak.

Prof. Kézy oly gyönyörű hexametereket írt a János herczeg tiszteletére, hogy minden dolgozásai közt ezt szerettem leginkább, és amit az én Thalie lyányom születésére írt. Tudván mennyire kedveled a szép deák munkákat, vedd azt itt egészen. — (A herczeg nem volt Patakon.)

Festo Zemplinii splendescite lumine colles;
 Solenni virides saltus fulgore nitescant;
 Gestiat et plausu testetur gaudia Pindus.
 Bodroculus solito caput altius efferat udum,
 Atque exultanti convolvat murmure fluctus.
 Ingens vitiferas hospes succedit ad oras.
 Armipotens Heros, Augusto stemmate cretus,
 Zempliniae adfulget vultu propiore Ioannes.
 Ite pius Proceres, devotaque pectora Stirpi
 Austriadum, laetaque Ducem stipate caterva,
 Osculaque invictae certatim figite dextrae.
 Nunc oculis se offert, quem mente effinximus olim.
 Hic ille est, cuius Tyrolis defensa lacertis,
 Cuius belligeros toties Victoria curru
 Vexit, quem tantis celebrat Bellona tropaeis.
 Ore iuvat propiore frui, iuvat inter ovantum
 Agmina, tot votis optatos cernere vultus,
 Et tacito visu faciem lustrare verendam.
 Cernite, quanta Ducis resplendet fronte decora
 Maiestas, quales accendunt lumina flammae;

Quam regalis honos, faciem frontemque decorat,
 Membrorumque modus quanto se robore signat.
 Tu licet immixtus populo fastigia tantae
 Dissimules sortis Princeps, credique labores
 Privatis ductus laribus, tamen ardua frontis
 Maiestas, celsumque caput, vultusque verendi
 Prodent, et veros retegent cernentibus ortus.
 Ut si belligeros currus lituosque tubasque
 Praecipitesque releget equos, ensesque minaces
 Exuat, et belli securus, pace fruatur
 Mixtus terrigenis Mavors gressus tamen et vox
 Non mortale sonans, humana et maior imago,
 Belligerum et magni sobolem testentur Olympi.

Haud minus Heroem Princeps te agnoscimus omnes
 Caesareo natum de stemmate, limina quamvis
 Privata excipiunt, angustaque tecta subire
 Ingens hospes ames, et majestate remissa,
 Nesciat augustum miranda modestia culmen.
 Scilicet Austriacae virtus bene cognita Stirpis,
 Alloquio et vultu cunctos recreare benigno.
 Usque licet numeres, non ullum Stemmate in isto
 Inflabant unquam tantae fastigia sortis,
 Attingensque Deos cognato iure potestas.
 Aspera sceptrum rotent alii, vultuque minaci
 Terruerint populos reges, quibus cura timeri;
 Tutius Austriadae populi regnatis amore.

Salve tergemini Princeps decorate triumphis!
 Salve et Patakii succede Penatibus hospes.
 Da vultu propiore frui, da tangere dextram,
 Qua toties fracti cecidit fiducia Galli,
 Devotasque tibi Patakinae Palladis aedes
 Illustra splendore tuo; tenuesque penates,
 Dignare hospitio Princeps, dignare favore.
 Atsi vera canunt vates, angusta recepit
 Saepe domus superos: subiit Tyinthia proles (Hercules)
 Cedens obsequiis, exilia tecta Molochi. (pastor senex)
 Ipse Pater Divum sua sceptrum subinde remittens
 Aethiopum populos et regna revisere gaudet.

Huc ades, ecce tibi vario de flore corollas
 Deproperat, viridique intexit tempora lauro
 Pieris, atque tuis suspenditserta tropaeis.
 Sternite humum violis, ferrugineos hyacinthos
 Spargite qua nostras Heros succedit ad oras
 Regius, et tanto Musas dignatur honore.
 Immites ponant Boreae, coelumque tepescat,
 Heroem blandis Zephyrus circumvolet alis.
 Huc ades, ut nostros ornent tua nomina fastos,
 Ut grati recolant olim, memoresque loquantur,
 Te subeunte quibus sancita est gloria tectis,
 Atque pedum discant vestigia fixa minores.

Szép magyar alkaika ódát írt Vályi Nagy Fer. úr is 18 stróphában. De azt már nem győzöm leírni. Festeticshez írt versed eddig le van nyomtatva a M. Kurírban. Erd. Leveleim mégis olvasatlanul hevernek censoromnál. — Élj szerencsésen, igen kedves barátom.

Első postával többet.

CCVII.

A. Olysóruól, júl. 10-d. 1819.

Édes drága Ferenczem!

Megjött veszendőnek vélt leveled, feleltem rá, sőt később is írtam neked Bártfárúl levelet, melyben még egy okát felejtém említeni a régiek elsőbbségének. T. i. ágyokon végig nyúlva írtak, nyugodt, mozgatlan testtel, következésképen nyugodtabb és esendesebb elmével. Térdünk kalácsa és vékonyunk háromszeget formál mikor ülve írunk. Szabadabb a vér kerengése a fekvő testben. A pulya testü, de híres apát

Galiáni, mind Nápolyban, mind Párizsban meztelen dolgozta szőrös paplanok alatt elmés munkáit, és mivel maga is nagyon szőrös volt, azt szokta vala mondani : *Pelo sopra pelo*. Nem igen fázhatótt ebben a helyheztetésben, kivált Nápolyban. Tagjai heve képzeteibe méne által. Én megfűlnék és össze perzselődném minden ideáimmal együtt.

Nem abban vét gr. Teleki, hogy az érthetőséget megkívánja a jó íróban, hanem hogy talán minden újítgatást érthetetlennek vésszen. Az érthetőség szükséges, akár a régi, akár az új kaptára vett kitételekben. Az érthetlenség pedig hiba még a legnagyobb írókban is; de ezeknél azt olykor elnézzük, gondolatjaik telje, bőssége és fellengőzése miatt, mikor a ritka jót és szépet számba sem vesszük a hitvány íróknál. Nincs erő, nincs szépség, ahol a nehéz-érthetőség nem valami tudatlanságból, hanem a gondolat összeszerkeztetéséből származik, vagy a szóknak fonák elrendelésétől függ. *Omnis homines* nem érthetetlen; világos hogy görög módra az euphonia miatt van úgy téve, ne két szó egymás mellett *es-el* végződjen. Mikor *praestare* azt teszi *antecellere*, Cicerónál sohasem találhatik így : *se se praestare*, mert valóban a gondolat képtelen, mivel azt teszi : maga magát elől állani. Terentius így szól : *homo homini quid praestat*. Cicero így : *Virtus praestat caeteris rebus. Totidem annis mihi aetate praestabat. Inter suos aequales longe praestitit*. Nepos így : *Qui humanitate praestaret omnes*. Livius így : *Quantum Galli virtute caeteros mortales praestarent*. Lucretius így : *Longe praestat in arte*. Más mikor azt teszi : *Ostendere* vel *exhibere*, mert akkor mondják a classicusok : *praestare alicui damnum, officium* stb. Ha Sallust a megelőzést akarta kitenni, képtelenséget mondott, mert a metaphora hibás; ha így mondta volna : *se se praesistere caeteris animalibus*, akárminő új szólás neme lett volna, nem férne szó hozzá. De ki tudja, nem a lemásolók botlása-e ez?

Egyébaránt nem tudhatjuk mindég a régiség maradványiból, hogy minden esetben, minden szóhoz milyen ideát kötöttek a régiek. Bajos tehát a holt nyelvek minden kitéleiről mindenkor jól okoskodni, mert ami a görög és deák nyelvet csak az írott beszédből, nem pedig az élő szóból es-

merjük. A gondolat hibáját a kitételben nem lehet soha is elegantiának venni, akármilyen nagy írótól, vagy annak hibázó lemásolójától eredjen. Mind Cicero, mind Sallust mondják hol *Senati*, hol *Senatus*; a mindenkori helyheztetéstől függ, hol és mikor melyik kitétel szebb. Úgy van a dolog e szóval is: *labor* vagy *labos*. A commentátorokra nagyon vigyázva kell ügyelni, azok legnagyobb része bémúlta inkább, hogysem latolta philosophusi és aesthetikai lélekkel a régieket, ritkák azok, akik a latolás után csudálják azokat, és csak azok akik úgy cselekesznek, csudálják méltán a régiséget, amely valóban majd mindég a latolás után érdemel csudálást. Annyi mindég igaz marad, hogy csak ott kell a külső szólásokat követni, ahol azok vagy világítják, vagy hathatósítják, vagy szépítik a beszédet. A versezet jobban tűri azokat, és a verselésben is egyik verselésnek neme jobban és bővebben a másiknál. Mi sem mondjuk p. o. *mindenek emberek*, hanem *minden emberek*, omnis homines.

Kézy versei hercezeg Jánosra remek darabok, de jobban illenének Eugeniusra, a volt vice-királyra, mert hercezeg János, minden nagy, szép s jó tulajdonságai mellett, sohasem győzött; de Eugenius sem megy soha is Patakra. Csak a kis urak értik többnyire és dicsérik a szép deák verseket, a nagyok majd sohasem értik, és ritkán jutalmaztatják meg — én, kis úr létemre, mélyen érzetem Kézy magasztalásait. Nem merném öt pénzzel megjutalmazni, ha hatalmas ember lennék is; mostani állapotomban pedig több ideám vannak, mint forintjaim; merészlettem tehát néki magyar hatlábúakban megköszönni szívességét. Ide zárom versezetemet. Quam distant aera lupinis. Én vagyok a komlófuttató — de hol még nyelvünk a deákhoz képest, és mennyivel felsőbb lépcsőn áll Kézy nálamnál, a sugárokat lövellő istennek alatta!

Feleségem egyszerre nagyon megbetegedett, reméllem jobbúlását — ha meg talál szomorítani a hiú remény, és tartós nyögésre kelend szenvedő állapotja: változni kell minden plánomomnak; nem tudom meddig fogok itt múlatni kénytelenítettet, és mikor megyek Sz. Mihályra. Húgom Amália, Samu bátyám leánya és gróf Haller Károly közt tegnapelőtt ment végbe a gyűrűváltás. Csak késő őszkor

fognak egybekelhetni az eljegyeztettek. — Mivel eddig meg nem jelentek Festeticsre írt verseim, nem hiszem, hogy ezután megjelenjenek. Kulcsár nem felel. Írd fel Bécsbe igazításaimat. Kikapják egymás kezéből az emberek a Bártfai Leveleket és olvassák, de nem veszik sűrűn, mert sokalják a 3 frtot. Miért nem mégy nyakára, mint én, Tulsiczkynek? Én dicsekedhetem barátságával, és nem bosszonkodom annyira a rossz papirosra, a csúf betűkre és a sok nyomtatási hükkekre, mint örülök a herélések kevésségén.

Sok sok nyugalmat és boldogságot, kedves barátom!

Az óhajtás szíves és változhatatlan

végzetlen tisztelődtől

G. Desseffy Józseftől.

U. I. Nincs most pénzem hogy kinyomtattassam Kézynek írt verseimet, Dulházy tehát az övéivel együtt, a Tudományos Gyűjteménybe fogja küldeni. Talán beveszik a magamét is az övéi miatt, vagy a recensióval, ha még ki nem nyomtattatott, vagy ha azután is.

Mivel költségem megtérítése után a Bártfai Levelekből bejövő hasznot Dulházynak ajándékoztam, és így a nyomtatás költségét, mely csaknem 600 forintomra telik, kifogom esztendei szálláriumából, kérd meg, esedezem, mind Dókust, mind Kézyt, hogy a példányok eladásán igyekezzenek, és szegény megszorult és feleséges Dulházymnak minél előbb pénzt küldjenek. 19-d. körül Kassán leszek, mert jobban kezd lenni feleségem. T. Kovács István kassai predikátor által küldhetnék Kassára. E kérésemet, mert nem engemet illet, különösen szívedre kötöm.

G. D. J.

Kézy Mózesnek gr. Dessewffy József idévezletét!

Kézy, kit a napnak forróbb ságára hevítet
 A fénylő villány ¹⁾ bő terjesztője kegyébül,
 Téged az ég a ²⁾ leves fürtök s a tudás közepébe,
 Bákör-vesszővel fejedet koszorúzva, Patakra
 Elvete, hogy tudományt öntsél, a hazádat elébb vidd,
 Szép ügyes elméket kiderítvén, és mosolyoghass,
 Amikor ez vagy amaz pusztás eszü büszke tudatlan,
 Erdemeidre jeget vagy bágyadt mennykövet ingat.

Oh ki közel, dombos völgyek tetejéről a jó bort
 Kaphatod a tovakor-bélit, s két kézzel emelhetsz
 Hajdani markolatos poharat, hörpengete olykor
 Melyből Rákóczykn, s maga is nem bírt vele mindég :

¹⁾ *Villány* vagy *vilomány* (Licht, lumière, lux). Szégyen gyalázat lenne ha nem volna helyes szónk az egész természet, sőt talán az egész teremtés legfelségesebb tárgya kifejezésére, mert *világ* azt is teszi: Welt, és így kettős értelmű; *világosság* pedig, kivált a költeményben, olykor sesquipedale-forma, és nem is azt teszi: das Licht, hanem die Lichte. Blüthe, Berzsenyi szerint, *virány*, és szerencsésen, mert *bimbó* más. Hát én is bátorkodtam. Az ilyen teremtéseket meg kell, és meg is lehet, olykor engedni, kivált a költőknek, csak ne halmozzák, és szép vagy erős legyen ott a kép s elevenen festve, ahol ekkép teremtetnek. Bizonyosan nem poeták azok, akik, mindamellott hogy a magyar nyelv nagyon alkalmas a költeményességre, és a poetai kitételekben és formákban haladott is valamennyire, költeményes nyelvünket már befejeztettnek érzik.

²⁾ A kihagyó-foglalójel nélkül való ízecke vagy névmása **a** nekem rövid, az említett jellel pedig hosszú; mivel ekkor hozzá foglalom az ejtésben a következő szónak első magábanhangzóját, és azt kettőztetem. Így tehát a prózában azt a jelet mindég el lehetne hagyni, mert ha durvább ajakú eleink mindég oda foglalták a magábanhangzót és azt kettőztették, nekünk simább ajakú újabaknak azt csak a versezetben, mikor hosszú szótagra van szükségünk, merő szorultságból kell eselekednünk. A csupán kihagyó-jelnek (megkülönböztetés kedviért) egy balfél fordított holdacs-kának kellene lenni, így: ' de eddig még nem különböztetik meg sem az írók, sem a nyomtatók.

Római mértékkel mint tudsz holt római nyelven
 Költeni szép eleven felséges verseket! úgy hogy
 Virgyíl köztünk is, ha felébredhetne, azokban
 Majd minden lépten jó kedvvel bukna magára,
 És önnön lelkét, úgy mint én, benned ölelné.

Versezeted gyönyörű, de csekély és kisded a tárgya;
 Én vagyok az s Levelim; melyekben Bártfa vidékit
 Rajzolom és a szegény betegek számára lefestem.
 Drága, galád, feketés papiros, több csúnya betűket
 Felfoga, hogy némely tán nem boldogtalan érzést
 És fris gondolatot, melyet Tulsiczky kegyelme
 Meghagya, sok hükkal sok nyomtatványba lerakjon.

Mondd meg, ugyan mikoron szövevényes titkait üzöd
 Tiszta teremtőnknek, most a levegőnek a súlyát
 Lesvén, most a sebes szélnek szárnyalva futását,
 Mondd el időt hogy lelsz a sok nagyot és a magossat
 Fürkésző mély böles, aprós munkámra leszállni;
 S engemet aki vagyok legkisebb része a roppant
 Nagy természetnek, pirosúlt szégyenbe borítani?!

Mint a saskeselyű, e felhős tolvaj, az égbe
 Felviszi prédáját, s azt ott Jupiternek ajálja:
 Úgy ragadál engem, Phoebusznak hogy bemutatthass.

Büszke legyenek, dallod; — lészek hát; mert te ma-
 gasztalsz.

Essetek immár rám, ti feszes s borzadva szemöldös
 Fondorok, a rágó szúnak módjára kik éltek.
 A sajtó s a szedő botlásit kenni szabad lesz
 Már most rám néktek; megdicsért, esmeri végig
 Aki a nyelvünket s a tág természetet érzi,
 Nem csak vizsgálja; aki, mikép régenten a bölesek,
 Járt a nagy országok nagy városit, élte szokásit,
 És a magyar névnek mindenhol szerze figyelmet;
 Akinek ég-lángot mejjére bocsátot Apolló,
 Márs kedvesse pedig érző szívére szerelmet,
 Nyájas kellemivel hogy a bölcslet felkegyesítse;
 Akinek ajka körül száz-száz méh mézet elejte,
 És fülánk nélkül már bölcsőjére is édest,
 Még születésénél, szárnyával dongani kezdte.

Én vele hát repülök, földünkrül a kékes egeknek,
 Melyek abroncsain ő fog majd villogva derülni,
 Mint valamely ragyogó csillag, s veregetni fejével
 Fogja Minerva nyomát; de tovább mellette, — alantabb, —
 Árnyékos fényben fogok én pislogni, a látóbb
 Honni jövendőnek, s nem résre vagy aljra, ha' bátran
 Fel-felszállongó és csötlen tiszta szemeknek.

A. Olysón, július 5-d. 1819.

G. D. J.

CCVIII.

Széphalom, júl. 13-d. 1819.

Tisztelt barátom!

Izzadtan jövök haza a rétről és szántóimtól, s itt találok emberedet. Nem akar várakozni. De üresen nem eresztem.

Kézy fogja venni verseidet holnapreggel. Már ma nem veheti, mert késő az idő. Képzelheted hogy annak örvideni, azzal kevélykedni fog. De szegénynek most igen rossz napjai vannak. Már ennekelőtte egy szolgálója azzal vádolta, hogy ötöt anyává tette, s az a vád neki kibeszéllhetetlen bajt csinált. Most ismét (azaz második ízben) ezt kiálthatja: Deprendi miserum est. — Félő hogy minden érdemei nem fogják megtarthatni a professorátusban. Ez a hír téged interessálni fog, mert szereted ötöt mint én. De minthogy szereted, kérlek, ne engedd tudatni.

Festetics Lászlóhoz írt verseid a Magyar Kurír levelében kijöttek. Ide fogom zárni ha rá akadok.

A Tud. Gyűjt. júniusi darabjában Bártfai Leveleid recensiója kijött. Ha hihetek a siglának, gróf Teleki József, a László fia, recenseálá.

Tegnap v. szolgabíró Dókus József úrnál József fiát keresztelt az újhelyi igen igen derék reform. predik. Major úr. Sohasem hallottam szebb agendát keresztelésre. A feleségem karján leve keresztyné a gyermek. Főnotárius Szirmay Ádám úr pedig kezes volt, hogy a gyermek híve lesz a Krisztusnak, még pedig a Kalvin normája szerint. Ebéd felett főfiskális Dókus úr azt beszéllé, hogy a pataki examen alatt mindég a Bártfai Levelek felől folyt a beszéd. Sokan nem azt becsülték benne, amit kellett, sokan azt nem becsülték benne amit kellett, de volt olyan is, aki épen semmit nem becsült. Akit csak a *taps*, és nem a teremtés öröme szólít munkára, jól teszi, ha soha semmit nem ír. De dolgozni nem a tapsért kell.

Júl. 5-d. Tulsiczky úr publicáltatott az újhelyi gyűlésen főesperestnek a megholt újhelyi pleb. helyébe. Megvendéglé a vármegyét pompás ebéddel. Én általellenben ültem vele. Azt ígérte az én kérdésem nélkül, hogy végre előveszi az Erd. Leveleket. Eddig rá nem ért belétekintésére. Így kénytelen vagyok csendesesen bevárni.

Semmi újságom. Sem politikai, sem literáriai.

Rumy prof. Patakra német nyelv, classica literatura és oekonom. profnak hívatott meg. Igrkezett, de tudakozódott a fizetése és szállása felől, jelentvén hogy most 850 ft von az érsektől és hogy 8 szobája van. Erre a pataki patronátus visszaírt, hogy így vétek volna elvonni Karloviczról.

Vályi Nagy Fer. májusban tartott superintendention. gyűlésünkön theol. exegetica profnak neveztetett ki Patakra. Septemvir Vay József úr 15000 fr. fundációt teve erre a tulajdon magáéból, s ennek fizetését fogja vonni.

Elfelejteté velem a sietés, hogy Dókus főfisk. úr mondá. hogy orczapirulással vallja, hogy ő a Bártfai Levelekből 3 explnál többet eladni nem tudott; drágálják. Mit mondanak majd az én Erd. Leveleimre?

Élj szerencsésen, imádott szívű, imádott lelkű, imádott tollú, imádott feleségű férfi! Az isten gyógyítsa minél előbb a mélt. grófnét.

szíves tisztelőd

K. F.

Dulházy urat arra kérem, hogy az abauji helységek
rubricájában post vocabulum

Alsó Regmecz

vesse ezt :

cum praedio Széphalom.

De ezt el ne felejtse.

Jankovics úr per 20 frt. kínálja főnotár. Comáromy
urat egy pár spanyol juhval. Tehát nem 26 f. már, s nem egy
vén juh és egy ürü.

CCIX.

Széphalom, jún. 20-d. 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Generális b. Vay Miklósnak nevelője Szabó úr jul. 10-d.
nekem ezt írja Pestről :

„A kedves barátom érdemeit is, mint magyar literá-
torét, ritka már az a kaján és sápadt irigy hazánkban, pedig
ilyen benne valósággal sok van, aki meg nem ismerné, és
csak azért is, hogy újjal ne mutattassék annak amicsoda, ne
tisztelné. Be fog teljesedni, nem lehet másképen, amit igen
méltó barátja gróf Dezsőffy, valóságos magyar Vates, írt
kedves barátomnak 60-ik születése napján.

Neked is a tisztább maradék hágtatni

Fog könnyel áztatott oltárt meg oszlopot

. . . . .

. . . . .

. . . . . meg fogják esmerni

. . . minket hogy szebbre neveltél.

Nem lehet mindenkor az óban heverni,

Javítál nem rontál, midőn kezdtél merni,

S a jövődönök is bőlesen megfeleltél.

Ezek a versei a grófnak közönséges applausust nyertek. Igazán el lehet mondani, hogy totam cantatur per urbem. Mert én magam is, midőn még nem ismertem, több ifjaktól hallottam könny nélkül egész tüzzel mondatni. Az öreg urak is örömmel hallgatták; s egyik közülök elmondotta a grófnak azon verseit, amelyeket a diétán írt, midőn a magyar nyelvnek új életre való hozatása meghatározott. Szerencsés poeta a gróf! említett versezete pedíg a grófnak előttünk, a T. Úr tisztelői előtt, nem csak azért becses, mert jeles poetai darab, hanem azért is, mert a T. Úr hazafiúi s literátori viszontagságainak egy kis tüköre.“ — Édes barátom, én a te szeretetteddel kevélykedném ha azt senki nem tudná is hogy szeretsz, mert téged szív, fej, lélek, tudomány, hazafiúság a legnagyobb emberek számába számláltat : most pedig midőn ez a vers azt az egész nemzetnek és minden kornak hirdeti, midőn azt a gróf Dezsőffy József szájából hallja a világ, úgy kevélykedem, mintha a Capitoliumon borostyánt kötöttek volna fejemre. Mi ehez a megtiszteltetéshez, és a Superint. Kiséhez, a Festetics berkenyéje! Óh láss szívembe s hidd, hogy ezért a berkenyéért pirúlok valamikor eszembe jut. De Kis és Dezsőffy közt állván sublimi ferio sidera vertice.

örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

Ma nekem angyali napom van. Az én imádva imádott kedves feleségem, az az asszony, aki nekem magában hordja az egész asszonyi nemet, új oldalról szeretettette meg magát velem. Isten, tedd gyermekeit ily angyali lelkű teremtésekké. Barátom, téged barátoknak, Sophiet barátnénak látni — a gondviselés justificálva van. Nem hijába szenvedtem 2387 napig!

CCX.

Kassárúl, júl. 24-d. 1819.

Kedves Ferenczem!

Kézyhez írt verseimben ezek legközelébbi igazításaim, melyeket az idezárt írott példányból észreveendesz. A M. Kurírban *le* helyett *les* van nyomtatva — és *töt* helyett *tót* Festetics halálára készült versezetemben. Az nap hogy a Magyar Kurírt tőled megkaptam, vevém a Tud. Gyűjteményt is; akárki mustrálgata, úgy bánt velem mint a gyermacsináló : a dícséretek özönébe mártott, hogy pislogtasson — mindég emberséges, mikor igazít is; csak a mustrálgatásnak eleje lehetne valamivel kevesebbé német kaptára ütve. Ezek a nehezkés atyafiak azt gondolják, hogy minden mustrálgatásnak bizonyos közönséges principiumból kell kihúzzattattnak lennie, nem akarják érzeni, hogy minden tárgyra nézve igen kevés a közönséges principium, és hogy minden szerzőt a tőle magának kiszabott czél szerint kell megítélni. Azt javasolja a mustrálgató, hogy szebb papirostra nyomtatassak ezután; megteszem, mihelyest több pénzem lesz, vagy a sajtó olcsóbb, vagy a fővárosi censorok engedelmesebbek lesznek Tulsiczkynél. Meglehet hogy *magamosság* nem jó grammatice, de talán nem rossz logice, és kár hogy nagyon igaz moraliter — *ennenesség* talán jobban tetszene, de kell magyar szó mostani vétkeink kútfeje kijelelésére; majdhogy nem országos vétküink a magamosság. Mondhattam volna *rózsa alatti* vagy *rózsa tetéjü* szoba is, de nem látom egészen, miért lenne rossz a *rózsa alatt* való szoba.

Nemo profeta in patria — nem esuda hát, hogy nem kelnek a B. Levelek Zemplénben; hátha még úgy íratlak volna, amint kívántad. — — Bizony hátra van még nemzetünk; nem azért hogy nem kelnek a Bártfai Levelek Zemplénben, hanem mivel olyan furesa itéleteket formálnak azok-

rúl némely emberek. Képecskét kellett volna elejekbe ragasztani; de szerencsésebbek Bécs körül, és a Duna mellett képecske nélkül is.

Gr. Haller Ferencz Samu lányát veszi feleségül. Samu fia Lőrincz-Ferencz pedig gróf Csáky Alojziát. Nagy-Idán lesz az összekelés Lőrincz napjára. Alig fog oda mehetni feleségem mert még rosszúl van, de én elmegyek, ha nem lesz akadály. Ma vagy holnap megyek el innen Olysóra, onnan Szent-Mihályra, mindenütt, mindég és teljes szívemből

igaz hív barátod

Jóska.

Kézy Mózsasnek gróf Dessewffy József idvezletet!

Kézy! kit a napnak forróbb ságára hevítget
A fénylő villány ¹⁾ bő terjesztője kegyébül,
Téged az ég a ²⁾ leves fürtök s a tudás közepébe,

¹⁾ *Villány* vagy *vilomány* (Licht, lumière, lux). Szégyen gyalázat lenne ha nem volna helyes szónk az egész természet, sőt talán az egész teremtés legfelségesebb tárgya kifejezésére; mert *világ* azt is teszi: Welt, és így kettős értelmű; *világosság* pedig, kivált a költeményben, olykor sesquipedale forma, és nem is azt teszi: das Licht, hanem die Lichte. Blüthe, Berzsenyi szerint, *virány*, és szerencsésen, mert *bimbó* más. Nát én is bátorkodtam. Az illetén teremtéseket meg kell és meg is lehet olykor engedni, kivált a költőknek, csak ne halmozzák, és szép vagy erős legyen ott a kép s elevenen festve, ahol ekkép teremtetnek. Bizonyosan nem poéták azok, akik, mindamellett, hogy a magyar nyelv nagyon alkalmas a költeményességre, és a poetai kitételekben és formákban haladott is valamennyire, költeményes nyelvünket már befejeztették érzik.

²⁾ A kihagyva-foglalójel nélkül való ízeeske *a* nekem rövid, az említett jellel pedig hosszú, mivel ekkor hozzá foglalom az ejtésben a következő szónak első magábanhangzóját, és azt kettőztetem. Így tehát a prózában azt a jelet talán egészen ki lehetne hagyni az *a*

Bákor-vesszővel fejedet koszorúzva, Patakra
 Elvete, hogy tudományt öntsél, a hazádat elébb vidd,
 Szép ügyes elméket kiderítvén, és mosolyoghass,
 Amikor ez vagy amaz pusztás eszű büszke tudatlan
 Erdemeidre jeget vagy bágyadt mennykövet ingat.

Oh ki közel, dombos völgyek tetejérül, a jó bort
 Kaphatod a tovakorbélit s két kézzel emelhetsz
 Hajdani markolatos poharat, hörpengete olykor
 Melyből Rákócziink, s maga is nem bírt vele mindég —
 Római mértékkel mint tudsz holt római nyelven
 Költeni szép eleven felséges verseket! úgy hogy
 Virgyíl köztünk is, ha felébredhetne, azokban
 Majd minden lépten jó kedvvel bukna magára,
 És felleng lelkét, úgy mint én benned, ölelné.

Versezeted gyönyörű, de csekély és kisded a tárgya —
 Én vagyok az s Levelim, melyekben Bártfa vidékit
 Rajzolom és a szegény betegek számára lefestem.
 Drága, galád, feketés papiros, több csonka betűket
 Felfoga, hogy némely tán nem-boldogtalan érzést
 És fris gondolatot, melyet Tulsiczky kegyelme
 Meghagya, sok hükkal sok nyomtatványba berakjon.

Mondd meg ugyan mikoron szövevényes titkait üződ
 Tiszta teremtőnknek, most a levegőnek a súlyát
 Lesvén, most a sebes szélnek szárnyalva futását,
 Mondd el, időt hogy lelsz, a sok nagyot és a magossat
 Fürkésző mély böles, aprós munkámra leszállni?
 S engemet, aki vagyok legkisebb része a roppant
 Nagy természetnek, pirosúlt szégyenbe borítani?!

---

mellől, mert ha durvább ajakú eleink mindég oda foglalták a magábanhangzót és azt kettőztették a kimondásban, nekünk, sí mább ajakú újabbaknak, azt csak a verszetben, mikor hosszú szótagra van szükségünk, merő szorúltságból kellene cselekednünk. A csupán kihagyójelnek pedig (megkülönböztetés kedviért) egy bal-felé fordított holdacsának kellene talán lenni, így : ' ; de eddig még nem különböztetik meg sem az írók, sem a nyomtatók a kihagyva foglalótúl. Bártfai Leveleim egyik jegyzékében a lemásolási vagy nyomtatási hiba a kihagyva-foglaló jelet adja úgy elő, mint a csupa kihagyót, és viszont.

Mint a saskeselyű, e felhős tolvaj, az égbe
 Felviszi prédáját, s azt ott Jupiternek ajánlja :
 Úgy ragadál engem Phoebósznak hogy bemutathass.

Látom, nem nézel finom papirosra, betűkre,
 Sem még nem kívánsz, hogy helyben hagyjad a könyvet,
 Metszett képecskét valamely munkának elébe.

Büszke legyek, dallod; — lészek hát, mert Te ma-
 gasztalsz.

Essetek immár rám, ti fészes s borzadva-szemöldös
 Fondorok, a rágó szúnak módjára kik éltek!
 A sajtó s a szedő botlásit kenni szabad lesz
 Már most rám néktek; megdícsért, — esmeri végig
 Aki a nyelvünket s a tág természetet érzi,
 Nem csak vizsgálja; aki, mikép régenten a bölcsék,
 Jártá nagy országok nagy városit, élte szokásit,
 És a magyar névnek mindenhol szerze figyelmet;
 Akinek églángot mejjére bocsátot Apolló,
 Márs kedvesse pedig érző szívére szerelmet,
 Nyájás kellemivel, hogy a bölcsét felkegyesitse :
 Akinek ajka körül száz-száz méh mézet elejte,
 És fülánk nélkül már bölcsőjére is édest
 Még születésénél, szárnyával dongani kezdé.

Én vele hát repülök földünkrül kékes eginknek,
 Melyek ¹⁾ abroncsain ő fog majd villogva derülni,
 Mint valamely ragyogó csillag, veregetni fejével
 Fogja Minerva nyomát; de tovább mellette, — alantabb —
 Árnyékos fényben fogok én pislogni, a látóbb
 Honni jövendőnek, s nem rézsre, vagy aljra, ha' bátran
 Fel-fel szállongó és csötlen tiszta szemeknek.

A. Olysón, július 5-ikén 1819.

¹⁾ *Abronsain* az első rövid is, úgy mint e deák versben Ovidnál : *Saepe premente Deo fert Deus alter opem*, az első szótag *premente*, és ugyanazon okból, melyből Násónál.

CCXI.

Széphalom, aug. 7.-d 1819.

Tisztelt kedves barátom!

Prof. Kunics Mihály úr, Pestről (hol Szenczen s más helytt viselt professorságának letétele olta mint pensionátus tisztviselő lakik) minden esztendőben csinál kifordulásokat, hogy a hazának némely ismeretlen vidékeit s nevezetesebb férfait láthassa. A mi vidékünkéről nem akar úgy elmenni, hogy a te látásod által is (ne) boldogíttassék, s ámbár aug. utolsójáig már Pesten kell lennie, Hozzád siet. Fogadd kegyes-séggel, és engedd magadban azt a tiszteletre- s szeretetre-méltó jó és nagy férfit látni a ki vagy. Én benne egy jó fejű s tiszta lelkű, érett embert találtam. Megértette tőlem, hogy a mélt. grófné can. Eszterháznak unokája, s örvendett a hírnek, mert a cancellarius őtet szerette, s ő egy orátiót írt és mondott ennek a nagy embernek halálakor. Ha akarni fogod, sok híreket adhat Cseklész felől. Éljen szerencsésen, kedves barátom! Én tegnap voltam Patakon, s az Erd. Levelek ma már talán a typographus kezében lesznek. Azt mondá fö-tiszt. Tuliczky úr, hogy keveset törlött, de nem tudom még mit. Annyit tudok, hogy Bethlen Gábornak választott magyar királyságára ezt szúrta be :

A pártosoktól választatott annak. De a munka azért nem fog mindjárt nyomtattatni. Döbrentei késik a festésekkel, nekem pedig sohasem volt életemben kevesebb pénzem mint most. Pedig sokszor nem volt már.

Öllemek a legszívesebb tisztelettel

örök híved

Kazinczy Ferencz.

Sikató román = oly román, mely megsíkatja (zum weinen bringen) az olvasót.

Augustusban meglátni óhajtom a Szent-Mihály urát és istennéjét a három férfi Grátiával és asszonyi Ámorral.

CCXII.

A. Olysról, aug. 25-d. 1819.

Szívem barátom!

Már harmadik leveled várja feleletemet, azt hiteti el velem legalább hozzám való szereteted és a magamé hozzád; de én egy időtül fogva lakadalmjáró valék, és a menyegzőn mások örömein örültem. Az öcsém haza hozta mátkáját, Franklin tanácsát követik ifjaink, korán házasodnak; e szokásnak sok jó oldala van.

Köszönöm a nyerekedni akaró szívességét, de még jobb szeretem tanácslásod azon derék ember ajállásánál. Tele van a világ Shylockokkal. Emlékezni fogsz Shakespeare Velenzei Kereskedőjébül errül az emberszerető zsidóról, aki Antonió húsából egy fontot íratott bé magának. A másik factor jóakaróját is köszöni. Félek a lucellumoktól. Többnyire nagyon kicsinlátók ezek a factorok és az excorians lucrumot is lucellumnak szokták nézni. Mondd meg nekik: inkább hiszem hogy szeretnek, mintsem hogy tapasztaljam.

Úgy sajnálom, hogy nem vagyok Szent-Mihályon, valamint feleségem örülni fog ha oda jősz. Kunics sem talált otthon.

Ugyan örvendek, hogy tetszenek rád írt verseim. Tudod miért.

Újra általfutottam a Bártfai Levelek recensióját. Azt mondja a mustrálgató, hogy némely Levelek nem illetgetik azokat, akik Bártfát nem kívánják megesmerni — ezt minden könyvrül a világon lehet mondani. Sterne manírjában kívánta volna íratni némely Leveleimet. E nem volt czéлом; Bártfát akarom megismertetni, nem pedig érzékenykedni felette. Könnyű lett volna nékem Bártfán, ahol annyit isznak és . . . lenek a dámák, mély tisztelkedések közt egy ilyen élő kút mellett elandalodnom. Kinyilatkoztatom czéloamat mind-

járt az első levél elején. Ezt kellene mindenkor szemügyre venni a mustrálgatónak, és helytelenségét vagy elhibázását megmutatni. Hogarthtól sem kölcsönöztem semmit is. Elég adósságom van. Szépek ugyan a magok nemökben Lichtenberg magyarázatjai, de én nem emlékezem, hogy valami caricatúrát írtam volna le. Ilyenek a mustrálgatók! Hallgatnom kell azonban, és fogok is, mert más részről megvesztegetett a vizsgáló sok dicséreteivel; aki pedig azt mondja: hogy nem örvend a derék emberek helybehagyásán, nem szól igazat.

Nagyon magasztalja Dúlházy Terhes versengéseit; a könyv címje legalább nekem nem igen tetszik, a sok *ficzkózás* sem.

Van-e valami nevezetes újság literatúránkban? *Multi vocati, pauci electi*. Ámbár nem igen messze haladtunk, de tovább vagyunk mégis a tudományokban mint a jó ízlésben; nincs is ennél nehezebb dolog, mert harmóniát kíván az ítélet az érzés közt — össze kellene kötni a jó ízléssel a tudományt. Csak az igen nagy eszű emberek munkáiban lehet megszenvedni némelykor a rossz ízlést. Igen sürűek még nálunk a *vestigia ruris*. Kezdetted ugyan a darabos utat egyengetni, de a helyett hogy segítettek volna téged kövekkel: meg akartak olykor némelyek kövezni. Ez a világ és a jó elmék sorsa.

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,

Quum suus, ex merito, quemque tuetur honos.

Csak azt mondom én ezeknek az uraknak:

Omnibus invidias, livide, nemo tibi.

Írigylem hogy annyi irigyeid vagynak.

Írj gyakran és sokat, kivált nekem, téged, nemes-, széplelkű, testvérszívű barátomat

a sírig szerető s tisztelő

Jóskádnak.

CCXIII.

Szent-Mihályrúl, sept. 6-d. 1819.

Édes drága Ferenczem!

Tegnapelőtt hogy hazajövék, egy pakétomot találtam itt Sárvaritúl, melyet ezennel általküldök. E hónapban még Egerbe megyek, de itt leszek egész octóber alatt, vége felé pedig Mádra megyek; ha tehát Szent-Mihály napjátúl fogva egész 28-d. octóberig meg akarnál látogatni, feleségem örömét a magaméval nevelnéd. A debreczeni szabadság után szüretelünk. Az ide való szőlő jobb ételnek mint itálnak, és mivel a bent ülő embernek a szőlőevés egészséges, az úgynevezett cure des raisins itt, a barátság mulatságai közt, neked nem ártana.

Olvastad-e az újságban hogy Grillparzer a császárné közbenjárása mellett ő Felsége titkos secretáriusává nevezetett, hogy a dicasterium nyűgétül megmenekedjék és jobban élhessen a Músáknak? Ha kevés dolga lesz és új s nagyobb járomba, az udvariéba tudniillik, nem fog befogódni, úgy szerencsés lesz a költő, és teremtései is szerencsések. Császárnénknak derék asszonynak kell lenni, és érdemérvőnének. Körnert is ápolta. Míg spanyol és olasz hercegnék valának császárnék, költő nem tétetett titkos secretáriussá az udvarnál. Jól teszik főhercegeink, hogy a német udvari házakból hoznak inkább feleségeket mint máshonnan. Nádo-runkat decemberben várják Budára. Új congressusrúl beszél- lenek. Karlsbádban akarják tartani.

A Bártfai Levelekből Újhelyben 10 példány fogyott el, 8 elveszett; Patakon egyetlenegy költ el; még nem tudjuk mennyi vészett el. Debreczenben pedig egyetlenegy sem vettek. Úgy-e jól mondám: nemo profeta in patria? Nehéz jó könyvet írni szomszédaink számára. Hiába díesért meg a mustrálgató. Gloriolam habemus, sed Dulházy et utilitatem cuperet. De sok jó és figyelmet érdemlő dolog is van a recenzióban. Ciceróval tartok: refelli sine iracundia parati sumus. Jól mondja Celsus: levia ingenia, quia nihil habent, nihil

sibi detrahunt. Mihelyt a dolog nem sarkalatos, még ott is szívesen engedek, ahol tudnék felelni. Némely külföldi hangokat p. o. semmi módon sem lehet tökéletesen kitenni nyelvünkben, ha tehát a külföldi nevek hor nosodása vagy honni módon való írása nem tetszik, nem azért nem tetszhetik, mert a külföldi hangok nincsenek meghatározva, vagy mivel azokat nem lehet mindég tökéletesen hanem csak közelítve kitenni nyelvünkben, vagy mivel változhatatlanok az írásban (mert csupán csak az ejtésben változhatatlanok): de azért nem tetszik ez az újítás, mert szokatlan mind nálunk, mind pedig gyakran, ámbár nem mindég, más nemzeteknél is. Én azért akartam behozni, mert nemzetünk mostani kultúrájához képest mind a tudósoktól mind a tudatlanoktól akadály nélkül kívántam olvastatni. Rousseunak nevét a tudós úgy fogja ejteni és olvasni amint kell, akár így íródjék: Rousseau, akár így Russzó; a tudatlan pedig a második mód szerint óvhatná magát a hamis ejtéstől; és mivel a tudatlanok száma a tudósokét felülhaladja még hazánkban, a többségnek akartam kedvezni. De nem szabad nyilván élni az illetén okoskodással, mert bántásnak vennék. A magyar nemzet többsége, amint most van, sem nem katona többé, sem nem tudós, hanem prókátor nemzetség; hoc autem genus hominum maxime irritabile. Haec ad amicas aures illius, cui praeter animum nihil est mirabile, cui magno nihil magnum, qui non ad similitudinem, sed ad rationem cogitat, et vivit, cuius domus exilis omnibus templis formosior est, quum illic iustitia conspiciatur, quum continentia, quum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio. Nullus enim angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit. Úgy beszél Seneca mintha esmert volna tégedet. Hozd el magaddal az ígért tilalmas dalt és Zrínyit. Visszaadom Rájnist; én is bírom. Hozd el számomra Újhelyből a piaristáktól Dugonics Adágiumait is, megadom árát. Dugonicsal egy fedél alatt laktam Pesten, mikor szedegeté, és ahol csak lehetett, kispékelte velek Etelkáját.

Feleségem, gyermekeim ölelnek, én szintúgy.

örökös hív barátod

Dessewffy József.

U. I. Jer a szüretre, kérlek. Vannak ugyan oly szőlő-gerezdeim is, mint Palaestinában, de azért meg nem fűlnél mint Sophoklesz, mert szemenként ennéd a nagy tálbúl.

CCXIV.

Sz. Mihályrúl, octób. 11-d. 1819.

Szeretetreméltó, szerencsétlen Ferenczem!

Jobban megrezentett szerencsétlenséged olvasása, mint a magamé, mely a minap egy istálóm éjjeli felgyújtása által a legsetétebb éjszaka közepette, mindenemet végső veszéllyel fenyegeté. Ha két nappal elébb történt légyen, semmit sem szabadíthatták volna meg vízipuskáim a rettenetes szél miatt; így csak teheneim, borjaim, béres ökreim és igáslovaim menedékét emészté meg a tűz, minekutána, különös szerencsével, az élőállatok kiragadtattak volna a veszedelem alól. Hat hét előtt a szóda-fabrikám égett porrá gondatlanságbúl. Azelőtt egynehány nappal pedig egy cselédem háza gyújtatott fel, mivel lakosa, hív kötelessége szerént, a posékló marhát hajtotta be a mezőrül. Ilyen a sajtáság bátorsága hazánkban. Az istálóm felperzselése is egy nappal utóbb esett a szent-mihályiak lovaiknak a tilalmazott rétrül szénám közül való behajtásánál.

Látlak, mikép mondád Schillerrel : „Kein theures Haupt fehlte mir“; hogy vitetted, miként hordtad ki okos drágaságaidat; térdedre bukva, hogy sebesedtél; hogy tartád meg eszméltségedet, és hogy indúltál meg inkább szegényeid sorsán, mint a magadén. Szörnyű költeményes tárgy az égés. Többször volt már részem benne. Miért tanúltunk, miért elmélkedtünk volna, ha nem bírnánk elégséges erővel a nagy csapások győzésére? Egyszer egyedül Horátzomat kaptam fel vigasztaló gyanánt, midőn a legfeljebb 8 lépésnyire dühösködő láng mindenemnek a Fátum angyalára való bizását parancsolá. Inkább próbául, hogysem remény fejében igaz-

gatám fecskendezőimet; megáldá igyekezetemet a veszélyek szintúgy mint a segedelmek ura, és meghazudtolván a Fátumot, csak a tűznek szokott konyha nem tudott ellentállani esmeretes lángjainak, a többi körül álló épület mind épen marada.

De ha egyforma tűz gyúlasztja belsönket, külsönket pedig emészti, az idők szintúgy egyenlő mostohaasága mellett is, mindkettőnkre nézve, szerencsétlenebb vagy te nálamnál mindazonáltal. A szerencsésebbnek kell hát a szerencsétlenebbtől gondoskodni. Pénzünk nincs, kedves Ferenczem — feleségem sírt olvasván leveled, de van életünk könnyeink mellett; írd hát minden bizodalommal, mennyire lenne szemben szükséged annak pótolására, amit szegényeid számokra adandasz? Segíteni kell a szánakozót. Nézd ezt kötelességnek, nem barátságunknak.

A hamu helyét oda kellene hagynod bizonyos időre, és a kerti-bor dombjaival feleserélned. Mi ugyan már ma szüretelünk, 15-dike körül pedig Egerbe megyünk, de itt leszünk ismét 24-dikben.

Nem tartattathatnék kicsinynek boldogságom nagysága még e mostoha időkben is, ha nem telt volna meg a világ uzsorásokkal, ha illendő kamatokra lehetne pénzt kölcsönözni — ha végtére czéljának inkább megfelelné a vármegei igazgatás; jobb lábon állana a nép nevelése, és így az erkölestelenséggel párosodott vadság észrevehetőbben szűnven, a magyar földesúr sorsa békességesebb lehetne. Nem használt annyit literatúránk felvergődése hazánknak, mint ártott a papirospénz; nem javúltunk annyira a papirosra írt jó és szép dolgok olvasásával, amennyire elfajúltunk a pénzre változott papiros által. A jó erkölcsök korából ránk maradt törvények nem elégségesek többé megvesztegetett indulataink megzabolázására. Többet tudunk eldödeinknél, de rosszabbakra használjuk a fonák tudományt mint ők. A tudás czélját vétettük el, a kimívelődés félig-meddig-valósága majdhogynem közönséges, az igazi pallérozódás pedig csaknem csuda még nálunk; a patvarkodás lelke, országgyűléseink küszöbétül, literatúránkon keresztül, egész a kunyhóig lehatott; a jámborságnak a józan észszel és való tudo-

mánynyal haladó összeszövetkezése ritkaság. Nagy változás fenyegeti minden részben nemzetünket. Úgy mint Polybius a rómaiaknak, jövendőlhetném hazámfiainak a következő változásokat. Résztvétető dolog p. o. szemlélni Szabolcs vármegyében a választószéket megelőző nyüzsögést. Az új parancsolat a választásokra nézve egy olyan szerencsés törvényt forgatott fel, melyben a monarchicum, aristocraticum et democraticum principium mérsékelte egymást. A helyett hogy a választásbeli túlságoknak törvényes megfenyítését megújították volna, egy jó törvényt rontottak meg, a törvény monarchicum és aristocraticum principiumát kiküszöbölték, a democraticumot meghagyták. Ezután ha nem vigyáznak fel a főispánok, Clodiusokból fognak válni a viceispánok, alacsonyosság, megvesztegetés által fognak fellépni a viceispáni székbe, onnan pedig nyakunkon emelkedni a tapodó lábok felé, — omnia serviliter pro dominatione. A vallási tekintetek örömmel fogták fel a régi jó törvénynek sarkából való kimozdíttatását. Jó rendet akarunk, de nem ott kezdjük azt ahol kellene. Úgy járunk törvényeinkkel, mint öltözetünkkel; e mindég kurtább, kurtább, mindég nyalkább, mindég feszesebb, mindég takarosabb lön, úgy hogy már most alig tudunk benne mozdulni és hajolni. De kedvesebb tárgyakra menjünk által.

Gondolhatod mi nagyon kívánom, hogy a diarrhoea hagyja el házatad. Döbrentei barátunkat neveltjével együtt, kívált a te társaságodban, oly szívesen fogom látni, mint téged láttak Erdélyben. Bár derültebb képpel láthatnám, de a gondok és bosszúságok mind jobban-jobban ránczokra barázdálják homlokomat, minden év ragad el valamit vig tekintetemből, kevesíti mosolyaimat, oltogatja pillantásim tüzeit; kiütik magokat képemen belső aggodalmaim. De nem esmert engem fiatal koromban Döbrentei, komolyságomat tehát bölcseségnek vehetendi.

Egész hetekig nem olvashatok, nem írhatok semmit is, mert vagy időm nincs, vagy bosszúság közt folynak el napjaim.

Igazán és szépen hasonlítod nyelvünket az ég ívéhez; de ennek egymásba futó színei kedvetlenebb játékot üznének,

ha más sorban váltanák fel egymást, mint ahogy következnek. A kérdés az, hogy való összeütközésekkor, mikor nem lehet a színek egymásbefolyását eszközteni, mi a feljebb való sinórmérték és melyik az alább rendű? azt kell-e ennek, vagy ezt annak feláldozni? És akármit beszéljenek Révai, Miklósi meg Kardos, és bárhogy mocskolják a philosophusi eszü aesthetikost, Verseghyt, igen gyakran fel kell áldozni az etymológiát az euphoniának. Azt mondja Voltaire : „Nous avons adoucis la prononciation, il faut donc aussi adoucir l'orthographe.“ Teli vannak nevetséges dolgokkal és gondolatokkal mind Miklósi, mind Kardos, és nyilván mutatják hogy más : elhitetni akarni magával és másokkal valakinek a zsidó, káld, szír, eszt és finn nyelvekbe való mély belátást, s más : helyesen okoskodni a nyelv dolgában és szép érzéssel bírni egyszersmind, azaz : a száraz nyelvtudás mellett a szép philosophiájának örökös reguláit is tudni a nyelvekre alkalmaztatni. Segedelem a napkeleti nyelvek tudása a magyar nyelvre nézve, de nagy józansággal kell avval élni — nem kell magát nevetséges álmodozásokba elveszteni, a bizonytalant szentírásnak venni, olyakat, melyek a hihetőség árnyéka nélkül szűkölködnek, bebizonyított igazságoknak hirdetni; azon magyarokat, kik zsidóul nem tudnak, vagy még kevesebbet tudnak a napkeleti nyelvekből, mint azok, akik azoknak esmeretével kérkednek, negédesen félvállról nézni; a türelmetlenséget még a nyelv dolgába is általvinni, és azt képzelni, hogy vagy megvesz vagy elvesz a nyelv, mivel némely hajtogatások kétféleképen vannak szokásban. Cátó így mondta : laudariet; Paterculus így : laudari, — Cicero mind így mind amúgy, valamint a beszéd szebb folyása kívánta valamely helyen; a poeták kivált hol így írtak : dederunt, hol így : dedere stb. de azért nem vezett el a római nyelv, sem annak nagy írói. Csak a picziny gondolkozású írókat, akik elmésség nélkül mocskolódnak, fontosság nélkül okoskodnak, és jó ízlés nélkül mázolja a papirozt, mindenkor és mindenütt örök setétség borította el, és ezután is elborítandja.

Igaz amit kívánsz képed alá íratni; az enyém alá ezt tétetném :

Élni hazámért, bármi háládatlan,
 Gáncsait látni s mégis azt imádni,
 Volt szerencsétlen sorsom életemben;
 Nem lebegett hát boldogság felettem,
 Ha súlyos kínok fedezték napjaim,
 S hölgyem s magzatim szerelmes hűsége
 Nem vált lelkenek víg enyhülésére :
 Így bűk közt élvén, elhaltam csendesen.

Sem nem oly szép, sem nem oly rövid mint a tiéd, de szintoly igaz. Vale.

Ma igen rossz kedvű vagyok, és mennél rosszabb kedvű lennék még, ha szívem felderítettése végett nem írhattam volna hozzád ezen levelet. — Itt egy más hozzád, melyben bizonyosan több jó kedvet fogsz találni, de nem több szíveséget.

Maradok

hív *Jóskád.*

Toldalék a 11-dik octoberi levélhez.

Késnek az Erdélyi Levelek. Kívánom hogy nyereséget hozzanak neked, és hogy becsületesebben nyomtatódjanak ki mint a Bártfai Levelek. A latán verseket, melyekkel megtiszteltettek Kézy által, Rezedának, Károlyi György öcsém egyik tanítójának küldöttem meg; nem azért hogy egyik nevezetes emberünk irántam való ítéletét tudassam meg a publicummal, hanem hogy a merő szemérembül még a maga érdemeit is szégyellő tudós dicséretét érdemeihez képest hangoztassam. Rezeda urat nem találta Pesten levelem, és így Megyerbül később juthata Kulesár kezébe, aki, nem tudom miért, nem tartván magát Rezedának írt levelemhez, Kézy

szép verseit ki nem nyomtattatta, az enyimeket pedig egy toldalékban közölte a közönséggel. Ha újságíró lennék, nem csak hogy ilyen részrehajlást nem gyakorlanék soha is, hanem szedőim vagy hibáikra vagy tudatlanságokra kivált akkor vigyáznék fel, mikor nem a magam, hanem a mások darabjait nyomtatják, azt pedig épen nem engedném meg magamnak, hogy a máséban tetszésem szerint legkisebb változást is tegyek, főképp mikor verseket közlök a közönséggel. — *Bor* helyett : *bo* van nyomtatva; *Kiseded a' tárgyá* a kéziratban így van : *Kiseded a tárgyá*; — *markolatos poharat* helyett : *markolatos pohárkát* — ha még *pohárka* lenne, türhető volna a poeticus, és azt gondolhatná az olvasó, hogy Kulesár úr és szedője vagy nem akarja Rákóczi-val billikomból hörpentetni a tokajit, vagy hogy azt *markolatos pohárban* irigyli Kézytül. — *Keselyü*, ultima semper longa. — E versnek : *Büszke legyek, dallod*; *lészek hát, mert te magasztalsz*, külön és egészen kiválva kellett volna nyomtatódni, valamint a kéziratban vagyon. — *A' tág természetet érzi*, a kéziratban így van : *a' tág természetet érzi*; mert az *a* itt hosszú. — *Bocsáta Apolló*, nyekkenés, egy egész taggal csonkítja a verset ha kiszöktetést vagy egybefolyást, azaz elisiót, teszünk fel. Azon ütközött meg hihetőképén Kulesár úr hogy *bocsátot* egy *t*-vel volt írva a végén; de itten cselekvő értelemben van az *ige*, és ekkor a második múlt időnek harmadik személyét az egyesben lehet egy *t*-vel írni még a folyóbeszédben is, annál inkább a kötöttben; sőt szenvedő értelemben is szabad így írni : *bocsátot'* pusztá kihagyójellel. — *Nem csak vizsgálja, ki miképp régenten a bölcsék*, a kéziratban így van és úgy is kell lenni : *Nem csak vizsgálja, aki miképp régenten a bölcsék*. Itten ismét poeticust követtete el velem Kulesár úr, észre nem vévén a kiszöktetést. Mind ezeknek mi a következésök? az, hogy nem kell írni vagy nyomtattatni Magyarországon, ha az író maga nem nézheti által a nyomtatványt minekelőtte közrebocsátóljék, kiváltképpen mikor gróf a szerző, mivel akkor majd mindég azt hitetik el magokkal az újságírók és mustrálgatók : hogy ő nsga tudatlan, hogy semmit sem olvasott magyarúl, hogy egészen esmeretlenek előtte a nyelvbéli villongások, egyszóval, hogy ő nsga nem tanult egyebet, mint tán-

czolni és lovagolni, s az írás mesterségéhez legkisebbet sem ért. Tőled tanulhatnának türelemmességet íróink, holott neked több jussod lenne akármelyikénél is türeelmetlenkedned; de minél nagyobb a jus és tudomány, annál nagyobb a kegyesség. Csak az bánik mással minden óvás nélkül, aki magát hibátlannak tartja. Tudom én, hogy olykor jó czélbúl történnek az ilyenek — a szégyentül akarja megóvni a szerzőt a mustrálgató; de hát mikor szómértéki bukásokat tétet vele a költeményben, ugyan gyarapítja-e a maga és pártfogottja becsületét? Én a viláért sem merném valaki versét megváltoztatni; hanemha kivetőt találnék benne, jegyzékbe tenném észrevételemet: hadd ítélje el a közönség. A tudományok és szépmesterségek országa republica, nem pedig monarchia, azért nevezik a francziák: la République des lettres. Én az uralkodási lelket azért nem szeretem literatúránkban, mert gátolja mind nyelvünk, mind elménk kifejtődését, és mivel még nem vagyunk azon a ponton, hogy az írók és olvasók egyetértése változhatatlan regulákat szabhasson a nem-sarkalatosokban, de ennek az uralkodásra vágyó léleknek még más rossz következése is van, az, tudniillik, hogy sok jó fejeket elidegenít az írástól, vagy legalább írásaik közrebozáttatásoktól.

Pípsz.

Kezeit csókolom feleségednek; gyermekeid ölelem.

CCXV.

Tisztelt kedves barátom!

Mely régi az ideje hogy leveletem nem vevéd! Nem tudtam hol vagy, hová írjam azt; s a szabolcsi restauratio Neked annyi dolgot ada, hogy kevés idő maradt rólam gondolkozni. — Engedd, édes barátom hogy mindenek előtt erről szólhassak.

Hogy Vay Ábrahám viceispánná nem lett, hogy nem is candidáltatott, azon fel nem akadok. Egy referendárius Fáy nem csinálhatott olyat amit nem kelle, kivált hogy egykori barátja, aki hihetőleg most is barátja, a septemvir; jelen volt. Erről tehát egy szót sem. De engedd kérdenem, hogy ha való találna lenni hogy viceispánoknak csak Kállay Miklós és Péter s Molnár György és Désy urak candidáltattak, és senki nem más, ez a *candidatio* olyan volt-e amelyet a törvény kíván? A *candidatio* a főispánoké, a választás a rendeké. Ahol *csak egy választható* candidáltatik, ott nincs választás. Nem jól megyen a dolog, midőn a két egymást ellensúlyban (aequilibriumban) tartó erő közzül az egyik többet vesz ki magának, mint ami ötet illeti. Egyéberánt nekem Désy úrnak viceispánsága ellen semmi panaszom, és ha Vay Ábrahám volnék, viceispánná lenni nem is óhajtanék. Aki nem akar uralkodni, s esze is van, nyelve is, szíve is, erszénye is, neve is, mint péld. Neked, tisztelt férfi, az hivatal nélkül is tiszteltetheti magát, azaz, hasznos lehet a hazának.

Köszönöm Kézyhez írt versed velem láttatását. Aki nálunk valamit nyomtattat, bizonyos lehet az eránt, hogy vagy sietésből vagy oktalanságból oly változtatást tesznek dolgozásán, ami az íróat elkeseríti. — Az én értekezésem: *Orthologus és Neologus nálunk és más nemzeteknél* a Tud. Gyűjt. novemberi darabjában, kevés hibával van nyomtatva, és mégis mit csinálának: lap 27. *szájjal és szóvval* (ez helyett: *szívvel*). Azt hihetné az ember, hogy a *szóvval* malitiából van elrontva. — Engedd kérdenem, mit ítélsz ezen értekezésem felől. Azt hitték azok, akik *Füredi Vida* költött név alatt támadtak meg, hogy istentelen vádjaik által, melyeket lap 5. 6. felhordottam, elnémitanak, s így üresen találják a mezőt. Ne kellett volna csak attól tartanom, hogy értekezésem hosszabb lesz mint amely határt ők szabtak ki a beküldendő munkának. De még ezzel nincsenek kielégítve; ismét fogok szólani. Barátom, ott állunk hogy Verseghy a *vélekedés szabadságát* el akarja ölni, hogy az legyen meg amit ő akar. A magyar nem a Richelieu és XIV. Lajos francziája. Gyönyörű az ami a Tud. Gyűjt. szeptemberi vagy octóberi darabjában a Döbrenstei által munkába vett Erdélyi Társaság felől mondatik. Úgy

én is akarom hogy akademiánk legyen. Nem úgy hogy alku s számlált vokok határozzanak meg valamit a tudomány dolgában.

Ha nem volna terhedre, kérd, kérlek prof. Pongrácz urat, tudassa velem mit ítél ezen értekezés felől, s mit szeretne benne vagy másként, vagy világosabban.

Kérlek arra is, hogy ha Verseghynek *magyar nyelven* 1817. vagy 1818. *nyomtatott grammatikai tárgyú munkáját bírja*, engedje látnom. Én csak anlyt. Grammaticáját bírom.

Hormayrnek 1820-ra kiadott *Historisches Taschenbuchját* méltó hogy 10 frton megvedd. A te erszényed azt inkább elbírja. Gróf Mailáth írta benne az I. Mária s gróf Ráday életét, s talán a Nádasdy Tamásét is. Ha bírni fogod, kérlek, láttasd velem.

Az Erdélyi Leveleket újra dolgozom most *nyolczadik* ízben. Január. elsőbb napjaiban küldöm megtekintés végett gróf Teleki Lászlóhoz, s ha visszakapom, azonnal nyomtatni fogják. Ah barátom, miket corrigála Tulsiczky! Elkeseredik az író, mikor ily censorokat lát. Boeskait nagynak nem nevezhetem, mert rebellis volt és erkölestelen. — Oly fényes országról mint Itália, hogy mondhatom hogy grádicsai moeskosok. — Szent István keresztyén papokat hozatott, és így nem erőszakkal térítette meg a magyart. — Nem jót mondok mikor azt mondom, hogy a professor társalkodjék a tanítványaival; mert Apulejus ezt mondja: *parit conversatio contemptum: raritas conciliat rebus admirationem* etc. etc.

Zrínyit hagyj itt még egy ideig.

Lyányom Kassán lesz húsvétig a muzsika- és tánczleckék miatt. Szállása Knaut Fridrich volt klavírmesteremnél van, aki most az apáczáknál ad leczkéket a gyermekeknek a klavíron. A ház ahol lakik, csaknem szomszéd a báró Fischer házához, az apácza templomának ajtaja előtt. Ugyanott egy keztyücsináló is van. Knautnak feleségét mi neveltük, s ez a jó asszony az én Geniemet úgy tekinti mint kis barátneját. Azért adtuk oda. Ha Te a gyermeknek megengedni méltóztatnál, hogy olyankor mehessen házadhoz, amidőn ott tiszteltreméltó asszonyságok vannak, hogy a gyermek, ki mind eddig falun lakott, lásson, és halljon, s tanuljon, s magát meg-

kedveltesse, nekem grátiát tennél. Neki az minden tekintetben szükséges volna.

Engedd mondanom, hogy az én gyermekeimnek egy szép sűgár tüne fel. A feleségem nagyatyja elidegenítette a sávolyi dominiumnak negyed részét is, Nógrádban. Báró Henninger János, az ipam testvérnénjének fia, elindította a pert ezen jószág iránt a nagyszombati tábla előtt, s ez idén megnyerte Még húzódnak vagy appelláta vagy oppositio által; de legalább reményleni kell, hogy nyerünk. Magamról nem törődöm; elélek úgy mint eddig. De öröm látnom, hogy gyermekeim nem maradnak semmi nélkül. Végy részt ezen atyai örömömben, édes barátom, s óhajtsd hogy boldoguljak.

A mélt. grófné kezeit alázatos tisztelettel csókolom, s ajánlom magamat mindkettőtöknek kegyességtekbe. Éljen szerencsésen. Az isten töltsen rád a mindenféle örömek árait, úgy ahogy azt Te érdemled. Hidd el nekem, hogy utolsó leveled, mely elbúsulásodat, levert kedvedet annyira festette, nagyon megilletett. Senki sem érdemli inkább mint te, hogy örülj.

Széphalom, decemb. 20-d. 1819.

örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

